

מהדורת ביקורת
מופץ דגים ליומי הרבים

חמשה
חומשי
תורה

אור התורה

עם רש"י המבואר

אור הבהיר

להבין ולהשכיל
בשפה ברורה ונעימה

בראשית - נח

חמישה חומשי תורה

אור התורה

ועליו חונה הביאור הנפלא

אור הבהיר

על פירוש רש"י הק'

תוכו רצוף ביאור בהיר וברור
בלשון צה השווה לכל נפש
להבין ולהשכיל עומק פירושו של רש"י
משולב ומשובץ בתוך לשונו הק'

בראשית - נח

יו"ל ע"י מכון 'תורה ברורה'

עיה"ק ירושלים תוכב"א

תשרי תשפ"ז

תדפיס מיוחד כ'מהדורת ביקורת'
בשיתוף הדפוס העולמי 'תורה שבכתב'

דבר מכון 'תורה ברורה'

מכון 'תורה ברורה' שוקד מזה שנים רבות על הוצאתו לאור עולם של חמשה חומשי תורה, בפאר ובתכלית ההדר, והנה זה עתה זוכים אנו להאיר לאלפים ורבות מ ישראל את לימוד התורה הקדושה עם פירוש רש"י, ב'מהדורת ביקורת' המופצת חנים במסגרת הפעילות המבורכת של המפעל העולמי 'תורה שבכתב' אשר ידיו רב לו בהפצת התורה וריבוי לומדיה בליעה"ר.

מהדורה זו שלפניכם, טומנת בחובה חידושים ושיפורים שונים, בהם הושקע עמל ויגע רב הן כדי לתקן את טעויות הדפוס אשר נפלו ברבות השנים בדברי רש"י ובדברי האונקלוס/התרגום, והן בתיקון שאר את כל שאר הגהות ודיוקים בטעמי המקרא ועוד רבות כהנה וכהנה.

עבודת הקודש נערכה בסילודין על ידי חבר תלמידי חכמים אשר להם ניסיון וידע רב, כאשר במלאכת ההגהה עמלנו לזקק כסולת נקייה את דברי רש"י והאונקלוס/תרגום נפה אחר נפה, וזכינו להוציא לאור עולם בסייעתא דשמיא דבר נאה ומתקבל הראוי להעלותו לפני שולחן מלכים, מאן מלכי רבנן.

ועל כולנה, הוספנו את הביאור על דברי רש"י אשר בשמו יקבנו "אור הבהיר" אשר על מעלותיו הרבות יעמוד הקורא במבוא לביאור.

כל הזכויות שמורות

בקשה נחוצה מציבור הלומדים

כבר אמרו חז"ל שכשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לאדם בלא שגיאות, בקשתנו שטוחה בפני הלומד, שאם ימצא איזה דבר הטעון ביאור בירור או תיקון, או שמא ח"ו שגגה יצאה תח"י, אנא ונא יעמידנו על כך כדי שנוכל לתקנו במהדורות הדפוס וזכות הרבים תהיה חלקו.

מכון 'תורה ברורה'

דוא"ל: TB6707871@gmail.com

פקס: 077-6707871

סדר ועימוד

עיצוב כריכה ושערים:

ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו דבר מפעל 'תורה שבכתב'

ברוך המקום ברוך הוא ברוך שנתן תורה לישראל, ברוך אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו, אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, וברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, לפתוח שוב את השנה החדשה הבאה עלינו לטובה, ולהתחיל שוב את חומש בראשית, כאשר שפתותינו עדיין מרחשות מהתפילות והשירות והתשבחות ביום שמחת התורה כי היא לנו עוז ואורה, ביום בו קראנו בתורה הקדושה את הכתוב (דברים לג, ד) **תוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מֹרְשָׁה קֹהֵלֶת יַעֲקֹב, וּכְפִירוֹשׁ רַש"י הַק': 'תוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה, מֹרְשָׁה הִיא לְקֹהֵלֶת יַעֲקֹב, אֲחֻזָּנוּ וְלֹא נַעֲזָבָה'.**

המפעל העולמי 'תורה שבכתב', אשר פועל גדולות ונצורות נוסד בברכתם והדרכתם של מרנן ורבנן גדולי הדור שליט"א, וחרט על דגלו את השליחות להגדיל ולהאדיר את לימוד חומש עם פירוש רש"י הק', בלימוד קבוע, בהבנה ובידיעה, דבר יום ביומו חוק ולא יעבור, כאשר נהגו והנהיגו גדולי התורה וצדיקי הדורות. ותהילה לא-ל, חבלים נפלו לנו בנעימים אף נחלת שפרה עלינו כאשר זכינו בשנים האחרונות לחולל מהפכה בכל פינות ומחנות ולהחזיר ליושנה את עטרת לימוד חומש ורש"י, כאשר מאות אלפים, זקנים עם נערים, החלו לקבוע לימוד יומי בחומש ורש"י בידיעה נכונה וישרה.

בין שלל הפעולות הנשגבות של מפעל 'תורה שבכתב' אין אנו חוסכים כל הון ואון, והכל בכוונה טהורה להרבות תורה בישראל ולהרחיב את גבולות הקדושה, ולהעניק לכל אחד את כל האפשרויות הנדרשות למען החיבור ללימוד חומר ורש"י, לרבות הוצאה לאור של חומרי עזר, חוברות וקונטרסים וגיליונות, מאירי עיניים ומרחיבי דעת.

ידוע מפי ספרים וסופרים ש'גופא בתר רישא גריר', וכל הצלחת הלימוד בכל ימות השנה תלוי רבות בהתחלה והראשית שיהיה בכל תוקף ועוז, על כן קיימת חשיבות מיוחדת להשקיע בפרשיות הראשונות שבתורה בלימוד חומש ורש"י דבר יום ביומו, ואחר כך בבחינת 'הרגל נעשה טבע', אפשר להמשיך בסדר זה במשך כל ימות השנה בסייעתא דשמיא.

למטרה זו הדפסנו מהדורה מיוחדת זו של החומש המפואר 'אור התורה' עם הביאור הנפלא 'אור בהיר' על פירוש רש"י, שעומד לצאת לאור בעז"ה על ידי מכון 'תורה ברורה' בירושלים עיה"ק, על ידי צוות תלמידי חכמים יראי ה' העושים מלאכתם קודש בהדרכתם והכוונתם של מרנן גדולי הדור וראשי הישיבות שליט"א, כאשר ייעודם הוא לכתוב ביאור בהיר אשר ישפוך אור על עומק הפשט בכל מילה ובכל אות ברש"י הק'.

תודתנו נתונה בזאת לראשי מכון 'תורה ברורה' אשר נהגו בנו עין טובה ורוחב לב וניאותו למסור לנו העתק כ"מהדורת ביקורת" מהחומש שלהם, על פרשיות בראשית ונח, לזיכוי הרבים לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל, והדפסנו את החומש במהדורת כיס למען יוכלו הלומדים לשאת עמם את החומש ולעיין בו בכל עת מצוא בשבתם בביתם ובכלתם בדרך ובשכבם ובקומם.

תפילתנו ותחינתנו שבזכות הפצת והרבצת התורה נזכה להרמת קרן התורה וישראל, ועל ידי זה יושפע שפע רב בכל העולמות, כן יהי רצון.

בראשית תשפ"ז

המפעל העולמי 'תורה שבכתב'

פתח דבר יאיר

מבוא לביאור היקר 'אור הבהיר' על פירוש רש"י הק'

מה נכבד היום, בהיגלות נגלות אור יקרות ביאורו של גדול מפרשי התורה בכל הדורות, רבינו רש"י הקדוש זיע"א, אשר גדולי תורה בכל הדורות - מדורו של רש"י ועד דורינו אנו - עמלים בהבנת וביאור דבריו לאמיתם, באשר הם מועט המחזיק את המרובה, אַמְרוֹת טְהוֹרוֹת, כְּסָף צָרוֹף מְזַקֵּק שְׁבַעְתֵּימֶי, וכל דבריו הקדושים כידוע ברוח הקודש אשר נתגלתה בבית מדרשו.

בכתיבת ביאור בהיר זה על פירוש רש"י נתנו דעתינו וליבנו על עריכת הדברים באופן שיביאו את התועלת הגדולה ביותר עבור כלל הלומדים והמעיינים, ומתוך כך היו לשלשה ראשים:

א. ביאור משולב שבו לא יחסר דבר, ללומד החפץ להבין את דברי רש"י על בוריים, תיבה בתיבה, ללא אריכות יתירה, אך בתכלית הביאור. ובביאור זה כלולים כל הדברים שהוקשו לרש"י - כפי שביאורם מפרשיו ונושאי כליו - ומכאן מה הוצרך לפרש כפי שפירש.

ב. בתוך ביאור זה נוספו ביאורים קצרים מגדולי המפרשים, על השאלות העיקריות המתעוררות ללומד תוך כדי עיון בפירוש רש"י, בלשון קלה ובהירה המשולבת בתוך הביאור, כאשר הציונים והמקורות לביאורים אלו מופיעים במדור 'הערות וציונים'.

ג. במדור 'הערות וציונים' נוספו קושיות ותירוצים בדברי רש"י על דרך הפשט מעשרות מפרשיו, ובהם ירווה המעיין והלומד את צמאונו להבנת דברי רש"י לעומקם ולאמיתם, בעומק העיון. עם זאת גם במדור זה הקפדנו על תמצות וקיצור הדברים, מעט המכיל את המרובה, באופן שבעיון קצר יוכל המעיין להבין את כלל הדברים עד תכליתם.

עמל רב ויגיעה רבה הושקעו בכתיבת ביאור זה, על ידי צוות של ת"ח רבים שעסקו בעיון נמרץ בלימוד דברי רש"י לעומקם על פי ביאוריהם של רבותינו נושאי כליו, תוך עיון והעמקה בעשרות ספרים נוספים מגדולי האחרונים, ובנוסף לכך צוות מיוחד אשר השקיע אלפי שעות של עריכה וביקורת, ניסוח וניפוי ב"ג נפה עד להגשת הביאור הבהיר העולה בזה על שלחן מלכים, באופן הראוי והנכבד לגדול מפרשי התורה בכל הדורות, תורה מפוארת בכלי מפואר.

הנהלת המכון לא חסכה הון ואון כדי שיצא הביאור לאור עולם כלול בהדרו, הן בתוכן הדברים שיהיו בתכלית הדקדוק והביאור, והן בהגשתם בניסוח בהיר ומאיר, ואף בחיצוניותם המהודרת באופן המושך את העין ואת הלב לעסוק בדברי תורה.

ועם העלאת הדברים על מזבח הדפוס נישא תפילה לאל נורא עלילה, שינחנו בדרך ישרה, לבאר תעלומות חכמה וליישר בערבה מסילה, לזכות את הרבים בלימוד דברי התורה עם פירושו של רש"י הקדוש בדרך הנכונה.

מכון 'תורה ברורה' ירושלים עיה"ק תובב"א

ירח האיתנים תשפ"ז

דמישה חומשי תורה

אור דתורה

אור הבחיר

פרשת בראשית

תוכן הפרשה

פרשת בראשית עוסקת בבריאת העולם, כאשר הקב"ה ברא בששת ימי המעשה, את העולם כולו, השמים והארץ וכל אשר בהם, עד ליום השבת בו שבת ה' ממלאכתו, ובירך וקידש את יום השבת. המשך הפרשה עוסקת ביצירת אדם וחווה ביום השישי, והנחתם בגן שהיה במזרח העדן, ועל הציווי להם שלא לאכול מעץ הדעת. אך בעקבות פיתוי הנחש, אכלו אדם וחווה מהעץ ונענשו בכמה עונשים. החלק האחרון של הפרשה עוסקת בדורות הראשונים בפרק זמן ארוך של אלף חמש מאות חמישים ושש שנים. תחילה על קין שהרג את הבל אחיו כאשר הקב"ה לא קיבל את מנתחו, ועל עונשו של קין להיות נע ונד בארץ, וכאשר נהרג כעבור שבעה דורות על ידי תובל קין. אחר כך מבואר בפסוקים עשרת הדורות מאדם עד נח, וביניהם גם דורו של אנוש שבו החלו בני האדם לעבוד עבודה זרה, ועד לדור המבול בו גברה רעת האדם בארץ עד שגזר ה' למחות את כל הבריא, מלבד נח שמצא חן בעיני ה'.

נושאי הפרשה

ששת ימי המעשה ושבת קודש: סדר ימי הבריא, יצירת השמים והארץ, האור והחושך, האדמה והימים, האילנות והעשבים, המאורות, בעלי החיים והאדם, ושבת ה' ביום השביעי וקידושו.

אדם וחווה בגן עדן: יצירת האדם מעפר, נטיעת גן עדן, בריאת האישה מצלעו של אדם, וקריאת השמות לבעלי החיים.

חטא עץ הדעת: פיתוי הנחש, אכילת פרי העץ, פקחת עיניהם ועשיית כיסוי לגופם, והעונשים שהושתו על הנחש ועל אדם וחווה, וגירושם של אדם וחווה מגן עדן.

קין והבל: הבאת הקרבנות, קנאת קין באחיו, הריגת הבל, ועונשו של קין להיות נע ונד בארץ.

הדורות הראשונים: השתלשלות הדורות מקין עד למך ותובל-קין, תולדות שת ואנוש, ופירוט עשרת הדורות ומנין שנות חייהם מאדם הראשון, ובנו שת, ועד נח.

דור המבול: השחתת המעשים בעולם, גזירת כליון, ונח הצדיק שמצא חן בעיני השי"ת.

א א בְּקִדְמִין בְּרָא יְיָ יֵת א א בְּרָאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת
ב' רבתי

רש"י

א (ב) בראשית. אמר רבי יצחק, לא היה מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (תהלים קי"א, ו), שאם יאמרו אומות העולם לישראל 'לסטים אתם, שכבשתם ארצות שצעה גוים', הם אומרים להם 'כל הארץ של הקדוש-בָּרוּךְ-ישראל, ומה טעם פתח בבראשית, משום כח

אור הבהיר

א (א) בְּרָאשִׁית. רש"י מבאר את הטעם לפתיחת התורה בענין מעשה בראשית: אָמַר רַבִּי יִצְחָק, כִּיּוֹן שֶׁהַתּוֹרָה נִכְתְּבָה בְּעִיקָר כְּדִי שִׁידְעוּ יִשְׂרָאֵל לִקְיָיִם אֶת הַמִּצְוֹת^א, שֶׁהִרִי 'תּוֹרָה' הִיא מִלְשׁוֹן 'הוֹרָאָה'^ב, לֹא הָיָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא צָרִיךְ לְהַתְחִיל אֶת כְּתִיבַת הַתּוֹרָה אֶלָּא מִמִּצְוֹת 'הַחֲדָשׁ הָזֶה לָכֵם רֹאשׁ חֲדָשִׁים' (שמות יב ב), שֶׁהִיא הַמִּצְוָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁנִּצְטַו בָּהּ יִשְׂרָאֵל^ג, לַקְדֵּשׁ אֶת הַחוּדָשִׁים, וְאַם כֵּן יֵשׁ לַתּוֹרָה מִזֶּה הַטַּעַם לִכְךָ שֶׁפָּתַח ב'בְּרָאשִׁית', וְהַמְשִׁיךְ אַחֵר כֵּךְ בְּסֹדֵר הַשְׁתַּלְשּׁלוֹת הַדּוֹרוֹת וַיִּצְיֵאת מִצְרַיִם^ד, וְלֹא

הערות וציגים

א. רא"ם, וביאר שאמנם בודאי לא נכתב בתורה אפילו דבר אחד שלא לצורך, אך כיון שהעיקר הוא המצוות שבתורה, היה ראוי להתחיל במצוה הראשונה. ב. גור אריה בשם הרד"ק (ספר השרשים שרש יגה). ג. אף שמצוות ברית מילה וגיד הנשה נאמרו קודם לכן, הרי נאמרו באותו זמן ליחידים, ולא לכל ישראל. רא"ם. ד. וכל הענינים הללו שמתחילת הבראיה ועד מצוות קידוש החדש מכונים כאן בלשון 'בראשית'. רא"ם בפירושו הראשון. אמנם בפירושו השני כתב שהכוונה רק לעניני בריאת העולם. ולפי זה תירוצו של רש"י הוא רק על הקדמת ענין בריאת העולם, ושאר הדברים שהובאו אחר כך נכתבו אגב כן. ה. משמעות לשון הרא"ם ששאלת רש"י היא רק על סדר הדברים, שהיה לו להקדים את המצוות לסיפור מעשה בראשית, וכן כתב בנחלת יעקב, וכן כתב בשפתי חכמים בפירושו השני (אות ג) שייכתבו דברים אלו לאחר כל מצוות התורה. אמנם הרע"ב ביאר שכונת רש"י להקשות שהיה לו לכתוב את עניני בריאת העולם ושאר המעשים המובאים אחר כך בספר בפני עצמו, וכן כתב בשפתי חכמים בתחילה (אות א). וכענין זה כתב בגור אריה, שכיון ש'תורה' היא מלשון הוראה, היה ראוי לכתוב בה רק את המצוות, ומשמע שדברים אלו היו נכתבים בספר אחר. והרמב"ן כתב שהקושיא היא שישארו ענינים אלו הלכה למשה מסיני עם שאר התורה שבעל פה, ולא ייכתבו כלל. ו. ודרשה זו היא בבראשית רבה. רא"ם. ז. מפשטות לשון רש"י משמע שטענת האומות היא שארץ ישראל שייכת לבני כנען, שנפלה הארץ בחלקו של חם אביהם, וכמו שפירש רש"י במקום אחר (במדבר יז כב), וכן פירשו הרע"ב, הרא"ם בפירושו הראשון, והגור אריה. אמנם לפי זה קשה, שהרי כנען התקלל שהיה עבד עבדים לאחיו, ומה שקנה עבד קנה רבו, ותירצו הרע"ב והרא"ם שמכל מקום יכולים בני יפת לתבוע את חלקם בארץ, שהרי כנען היה גם עבדו של יפת. ובגור אריה תירץ שכיון שנה עצמו חילק את הארץ לבניו, ונתן חלק לכנען, אף שקללו שהיה עבד עבדים לאחיו, הרי זו ראייה שהיתה כוונתו שרק גופו יהיה עבד, אך את ארצו נתן לו על מנת שתהיה שלו, שאם לא כן לשם מה נתן לו ארץ

בראשית א בראשית

רש"י

הוא היא, הוא צראה ונתנה לאשר ישר צעיניו, צרצונו נחמה להם וצרצונו נטלה מהם ונתנה לנו: **בראשית ברא**. אין המקרה הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו, צעציל

אור הבהיר

הוא היא, שהרי הוא ברא, והוא נתנה בתחילה לאשר היה ישר צעיניו, צרצונו נתנה להם - לגוים שישבו בה בתחילה, וצרצונו חזר ונטלה מהם ונתנה לנו, וכדי שיקבלו הגוים טענה זו הובאו גם כל המעשים שאירעו אחר כך, המוכיחים שכל הדורות היו מכעיסים את ה' עד שבא אברהם אבינו, וניתנה לו הארץ, והובטחה לאותו חלק מזרעו שהתקיים בהם ידע ידע כי גר יהיה זרעך (לקמן טו יג), והם בני ישראל לבדם שיצאו ממצרים וקיבלו את הארץ. ואמנם ענין ירושת הארץ אינו בכלל המצוות, ואילו התורה באה בעיקרה להורות את המצוות, ומכל מקום כיון שמצוות רבות נוהגות רק בארץ ישראל, הקדימה התורה לבאר את זכותם של ישראל בארצם:

בראשית ברא. רש"י מקדים לבאר מדוע

עתה מביא רש"י את פירוש הפסוק לפי פשוטו, ואת הקושיות שיש בכך: **ואם באת להדחק בביאור הפסוק ולפרשו כפשוטו**, אי אפשר לפרש את הפסוק הראשון בפני עצמו, אלא כפי פשוטו, באופן ששלשת הפסוקים הראשונים הם המשך אחד, וכאילו נאמר **בראשית בראית שמים וארץ** (פסוק א), ובאותו זמן הארץ היתה תהו ובהו

הערות וצינים

שלא יוכל לזכות ולהחזיק בה. ובבלוש האורה תירץ שהרי אף פסוק זה של 'עבד עבדים' יהיה לאחיו' כתוב בתורה בכלל הענינים שקדמו להחודש הזה לכם, ואם היה מתחיל את התורה בהחודש הזה לכם' הרי שגם פסוק זה שכתבנו הוא עבד עבדים לא היה בדיני לדחות את טענות האומות. אמנם בפירושו השני כתב הרא"ם שארץ ישראל נפלה בתחילה בחלקו של שם, וכמו שכתב רש"י עצמו במקום אחר (להלן יב ו), והכנעני כבשו את הארץ מבני שם, ולפי זה אין לבני כנען כל טענה על בני ישראל שכבשו את הארץ, שהרי הם בני שם שקיבלו את הארץ מתחילה, ופירש הרא"ם שטענת האומות היא שיכולים הצאצאים מבניו האחרים של שם לתבוע את חלקם בארץ. **ח**. גור אריה. והרא"ם כתב בתחילה שמכל הפרשות הללו יש ללמוד ענין זה שה' נטל את הארץ מהחוטאים ונתנה לצדיקים, כמו שהיה עם אנשי דור המבול, דור הפלגה, המצריים שהוטבעו בים, וכן שאר המעשים, אך כתב שמלשון מדרש רבה לא משמע כן. ולכן ביאר שכיון שפתח הכתוב בבריאת העולם, המשיך בכל מעשי הדורות שהיו באותו זמן, עד שהגיע לפרשת 'החדש הזה לכם'. **ט**. גור אריה. אמנם הרא"ם כתב שכיון שנתנית הארץ לישראל היא בשכר קיום המצוות, יש חשיבות לענין זה של ירושת הארץ כמו המצוות עצמן. **י**. ולהלן יבואר שאף שכל תיבת 'ראשית' שבמקרא סמוכה למילה נוספת המשלמה ומבארת אותה, היינו כשהיא באה במשמעות של 'בתחילת', אך כאן פירוש המילה 'בראשית' היא כמו 'בשביל' הדבר המכונה 'ראשית', ולכן ניתן לכתוב אף שאינה סמוכה למילה אחרת. רא"ם. **יא**. ספר הזכרון והרמב"ן גרס בדברי רש"י 'לדרשו כפשוטו', וביאר בנחלת יעקב שכפשוטו ממש אי אפשר לפרשו, כי גם הביאור שמביא עתה רש"י אינו כפשוטו ממש, אלא אפשר לפרשו על דרך דרש, קרוב לפשוטו.

בראשית א בראשית

רש"י

וחשך - ויאמר אלהים יהי אור. ולא צא המקרא להורות סדר הנצירה לומר שאלו קדמו, ששם צא להורות כך היה לו לכתוב 'צראשונה צרא אמת השמים' וגו', שאין לך 'ראשית' במקרא שאינו

אור הבהיר

(דברים יח, ד). ואם נפרש שתיבת 'בראשית' נסמכת להמשך הפסוק, 'ברא אלהים את השמים ואת הארץ', יקשה, שהרי 'בְּרָא' אינו שם דבר של בריאה, אלא זו פעולה בלשון עבר, ואינה יכולה להיות סמוכה ונמשכת לתיבת 'בראשית' יי, ולכן אף כֵּאֵן אֲתָה אֹמֵר כדי לבאר את הסמיכות, שהמילים 'בְּרָאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים' וגו' מתפרשות כִּמּוֹ 'בְּרָאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים' את השמים ואת הארץ' יי, וכיון ש'ברוא' הוא שם דבר של 'בריאה', ניתן להסמיכו ללשון 'בראשית', ויש לפרש זאת כמו שהתבאר, ששלשלת הפסוקים הם המשך אחד המתאר את מה שאירע בתחילת בריאת השמים והארץ², שהיה הכל תוהו ובוהו וחושך על פני תוהו, ולכן אמר אלהים 'יהי אור' יא.

וַחֲשָׁךְ יב (פסוק ב), וכיון שהיתה הארץ חשוכה יב 'וַיֹּאמֶר [-אמר ד'] אֱלֹהִים יְהִי אוֹר' יט (פסוק ג). מבאר רש"י מדוע לא ניתן לבאר את הפסוק הראשון בפני עצמו: 'לֹא יִתְּכֵן לומר שְׂבָא הַמִּקְרָא לְהוֹרֹת את סֵדֶר הַבְּרִיָּאָה, לומר שְׂדֵבְרִים אֵלּוּ, שהם השמים והארץ, קִדְמוֹ לבריאת שאר הדברים, שֶׁאֵם בָּא לְהוֹרֹת כִּף הָיָה לוֹ לְכַתּוֹב 'בְּרָאשׁוֹנָה בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם' וגו', ולא 'בראשית', כיון שְׁאֵין לָךְ לשון 'רִאשִׁית' בַּמִּקְרָא שְׁאֵינוֹ דְּבוֹק לַתִּיבָה שְׁלֹאֲחֶרְיָי, שהרי 'ראשית' היינו תחילתו של דבר מה, ובהכרח יש לפרש מה הוא אותו דבר שעל ראשיתו מדברים יט, וְכִמּוֹ 'בְּרָאשִׁית מִמּוֹלֶכֶת' (שם כו, א), וכן 'רִאשִׁית מִמּוֹלֶכֶת' (לקמן י, י), וכן 'רִאשִׁית דִּגְגָן' יז

הערות וציונים

יב. אף שלכאורה הדברים סותרים זה את זה, שאם היו תוהו ובוהו אם כן לא היתה ארץ, כוונת הכתוב היא שמה שהוא היום 'ארץ', היה באותו זמן תוהו ובוהו. רע"ב. יג. רא"ם. יד. רא"ם. טו. פירש רש"י שכל האמור כאן הוא כמו הקדמה לפסוק 'ויאמר אלהים יהי אור', וביארו הרא"ם והגור אריה שלא רצה רש"י לפרש שנאמרו הדברים כהקדמה ל'והארץ היתה תוהו ובוהו', כאומר, בראשית בריאת השמים והארץ היה הכל עדיין תוהו ובוהו, כיון שאם כן יקשה מדוע נכתבה האות וי' בתחילת הפסוק, והרי היה ניתן לכתוב 'הארץ היתה תוהו ובוהו'. ולכן פירש רש"י שגם ענין תוהו ובוהו וחושך הוא הקדמה ל'ויאמר אלהים יהי אור', וכאן באה הו"ו להפוך את האמור כעתידי ללשון עבר. טז. גור אריה. יז. ועוד קשה, שאם נפרש שהמילה 'בראשית' עומדת בפני עצמה, ולאחריה מבואר שברא אלהים את השמים ואת הארץ, הרי המים קדמו לבריאת שמים וארץ, וכפי שמקשה רש"י להלן על פירוש אחר, וכוונתו להקשות כן גם על פירוש זה. רא"ם. אמנם בגור אריה כתב שאין זו קושיא על פירוש זה, כיון שכאן ניתן לפרש שהשמים קדמו רק למה שנברא אחריהם, ולא לכל הנבראים. יח. רא"ם. גור אריה. וכמו כן שאר ההטויות של הזמנים, כמו הוה ועתידי אינן יכולות להיות סמוכות ללשון בראשית, וכמו שיבאר בהמשך שרק מילה שהיא שם דבר בפני עצמו יכולה להיסמך. יט. כיון שתיבת 'ברא' ניתנת להיקרא כאילו נאמר 'בְּרָא', וכמבואר בגמרא (מכות ז): שניתן לפרש את מילות התורה לפי מסורת כתיבתם, אף שאין זה כמסורת קריאתם. שפתי חכמים. כ. ומכאן יש ללמוד שהשמים והארץ נבראו ביום הראשון, שהרי לא נאמר 'קודם בריאתם', אלא 'בתחילת בריאתם', ולא יתכן לומר 'והארץ היתה' קודם שנבראה. רא"ם. אמנם הרע"ב כתב שמה שנאמר 'והארץ היתה' אין הכוונה כפשוטה, שהרי עדיין לא נבראה הארץ, אלא מה שעתה הוא 'ארץ' היה באותו זמן תוהו ובוהו. כא. רא"ם. גור אריה.

בראשית א בראשית

רש"י

ודומה לו 'תחלת דבר ה' הוֹשַׁע' (הושע א, ב), כלומר, תחלת דבורו של הקדוש-צרוך-הוא הוֹשַׁע 'ויאמר ה' אל הוֹשַׁע' וגו'. ואם תאמר להורות צא שאלו תחלה נבראו, ופרשו 'בראשית הכל ברא אלו', יש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת, כמו 'כי לא סגר דלתי צטני' (איוב ג, י), ולא פירש

אור הבהיר

תיבת 'הכל', תתרץ שי'ש לך מקראות שִׁמְקָצְרִים לְשׁוֹנָם וּמְמַעְטִים תִּיבָה אַחַת, כְּמוֹ 'כִּי לֹא סָגַר דְּלָתַי בְּטָנִי' (איוב ג, י), וְלֹא פִרַשׁ מִי הַסּוֹגֵר, וְכֵן 'וַיֵּשֶׂא אֶת חֵיל דְּמִשְׁקִי' (ישעיה ה, ד) וְלֹא פִרַשׁ מִי וַיֵּשֶׂא, וְכֵן 'וַיִּחְרֹשׁ בַּבְּקָרִים' (עמוס ו, יב), וְלֹא פִרַשׁ אִם יִחְרֹשׁ אֶדְם בַּבְּקָרִים, וְכֵן 'מִגִּיד מִרְאשִׁית אַחֲרִית' (ישעיה מו, י), וְלֹא פִרַשׁ מִגִּיד מִרְאשִׁית דָּבָר אַחֲרִית דָּבָר, וְאֵף כֵּן תֹּאמַר שֶׁקִּיצַר הַכְּתוּב אֶת לְשׁוֹנוֹ, וְכִשְׁכַּתֵּב 'בְּרֵאשִׁית בְּרֵא' הֵרִי זֶה כִּאִילוֹ נֹאמַר 'בְּרֵאשִׁית הַכֹּל, בְּרֵא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ', אִם כֵּן תִּמְהַל עַל עֲצָמָךְ, אֵיךְ יִתְּכֵן לִוְדֵר שֶׁהַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ נִבְרְאוּ תַּחֲלִילָה, שֶׁהֵרִי הַמִּים קִדְּמוּ לְבְרִיאת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ^כ, וְהִרְאִיהָ לָכֵךְ, שֶׁהֵרִי כְּתִיב 'וַיִּרְוַח אֱלֹהִים מִרְחַפָּתוֹ עַל פְּנֵי הַמִּים', (פסוק ב)

וְאֵין לְתַמוּזָה עַל כֵּךְ שֶׁתִּיבַת 'בְּרֵא', שֶׁבִּפְשׁוּטָה הִיא לְשׁוֹן עֵבֶר, מִתְּפַרֶשֶׁת כְּמוֹ 'בְּרֵא', שֶׁהוּא שֵׁם דְּבַר שֶׁל בְּרִיאָה^{כב}, שֶׁהֵרִי מִצְאָנוּ בְּדוּמָה לּוֹ מֵה שֶׁנֹּאמַר 'תַּחֲלֵת דָּבָר ה' הוֹשַׁע' (הושע א ב), שֶׁאֵף שֵׁם תִּיבַת 'דָּבָר' הִיא פְּעוּלָה בְּלִשׁוֹן עֵבֶר, וּמִכֹּל מְקוֹם יֵשׁ לְפִרְשָׁהּ כְּמוֹ שֵׁם דְּבַר שֶׁל 'דִּיבּוּר'^{כג}, כְּלֹמֶר, תַּחֲלֵת דְּבָרוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא הוֹשַׁע הִיָּה מֵה שֶׁנֹּאמַר בַּהֲמִשָּׁךְ "וַיֹּאמֶר ה' אֶל הוֹשַׁע" וגו'.

רש"י מביא פירוש נוסף לפי פשוטו, ודוחה אותו: וְאִם תֹּאמַר בְּבִיאוֹר הַפְּסוּק, שֶׁלְּהוֹרוֹת בָּא, שְׁאֵלוֹ [-הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ] תַּחֲלִילָה נִבְרְאוּ, וּפְרוּשׁוֹ שֶׁל הַפְּסוּק הוּא כִּאִילוֹ נֹאמַר 'בְּרֵאשִׁית הַכֹּל בְּרֵא אֱלֹהִים אֶת אֱלֹו', וְתִיבַת בְּרֵאשִׁית דְּבוּקָה כְּכִיכּוֹל לְתִיבַת 'הַכֹּל' שֶׁלֹא נִכְתְּבָה בִּפְרוּשׁ^{כד}. וְאֵף שֶׁלִּפִּי פִירוּשׁ זֶה חֲסֵרָה

הערות וציגונים

כב. גור אריה. כג. גור אריה. אמנם בשפתי חכמים פירש שהוקשה לרש"י שלא מסתבר שהאמור בפסוקים הראשונים הוא הקדמה למה שנאמר אחר כך 'ויאמר אלהים יהי אור', ועל כך הביא כראיה את הפסוק 'תחילת דבר ה' בהוֹשַׁע', שאף שם אין הכוונה כפשוטה, שהדיבור הראשון שדיבר ה' היה אל הוֹשַׁע, שהרי עמדו לפניו נביאים רבים, אלא תחילת דיבורו של ה' עם הוֹשַׁע היה מה שנאמר לאחר מכן 'ויאמר ה' אל הוֹשַׁע' וגו'. כד. רא"ם. כה. ותמיהה זו היא גם לפי הפירוש הקודם ששלל רש"י, ש'בראשית' היינו 'בראשונה', שגם על פירוש זה קשה שהמים קדמו לבריאת שמים וארץ. רא"ם. אמנם בגור אריה כתב ששם אין זו קושיא, כיון שניתן לומר שפירש הכתוב רק את מה שנברא מהשמים והארץ והאלה, ולא את המים שקדמו להם. אך לפי פירוש זה, שכביכול נאמר 'בראשית הכל', אם כן קשה שלא התבארה בריאת שמים וארץ.

שְׁמַיָא וְיִת אֶרְעָא : בְּאֶרְעָא הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ : בְּהָאָרֶץ

רש"י

ועדיין לא גלה המקרא צריכת המים מתי היתה, הא למדת שקדמו המים לארץ. ועוד, שהמים מאש ומים נבראו, על-כרחך לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: **ברא אֱלֹהִים**. ולא נאמר ברא ה',

אור הבהיר

ומכך שמביא הכתוב את מציאות המים אף שֶׁעֲדֵין לֹא גָלָה הַמִּקְרָא בְּרִיאַת הַמַּיִם מִתִּי הַיְתָה, כלומר, לא הוזכרה כלל בריאת המים^כ, **הָא לְמִדַּת** - יש לך ללמוד מכך שֶׁקְדָמוּ הַמַּיִם לְבְרִיאַת הָאָרֶץ, ולא הוזכרו בפסוקים אלא הדברים שנבראו לאחר בריאת השמים והארץ^כ. וְעוֹד רֵאיוֹה לִכְך שֶׁהַמַּיִם קְדָמוּ, שְׁהָרִי הַשָּׁמַיִם עֲצָמָם מֵאֵשׁ וּמִיִּם נִבְרָאוּ^כ. ולכן אף ללא הדוחק שבלשון הפסוק, גם מותר תוכן הפסוק מוכח שאין כוונתו לומר שבתחילה ברא ה' את השמים ואת הארץ, וְעַל-כֵּן חָרַף אֶתָּה אומר שלא לִימֵד הַמִּקְרָא בְּסִדֵּר הַנִּבְרָאִים הַמִּקְדָּמִים וְהַמְאֻחָרִים כְּלוֹם, אלא בא הכתוב לומר רק שבתחילת בריאת העולם, כיון שהיה חושך, אמר ה' 'יהי אור', וזהו ביאור הכתוב לפי פשוטו:

הערות וצינונים

כ. לשון 'מתי היתה' אינה בדוקא, אלא כיון שאם היה מזכיר את בריאתם היה מזכיר גם מתי נבראו, כמו בשאר הדברים, כתב רש"י לשון זו, ועיקר הקושיא היא מכך שלא הוזכרה בריאתם כלל. רא"ם. כז. רא"ם. כח. כמבואר במסכת חגיגה (יב.). רא"ם. כט. הרא"ם ביאר שכוונת רש"י שיכתב גם שם ה', כלומר 'ה' אלהים', אך אין להקשות שיכתב רק שם ה', שהרי גם על כך ניתן להקשות מהאמור להלן 'ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים'. אמנם בחלת יעקב ביאר שקושיית רש"י היא שיכתב רק שם ה', שזהו שם העצם, ולא שם אלהים שהוא תוארו כשופט, שהרי קודם הבריה לא היה את מי לשפוט בארץ. ל. ויש ללמוד מכך שזו צורת הבריה הראויה, ולכן אשרי האדם שיכול לעמוד בכך, ואינו צריך למידת הרחמים. גור אריה.

הִיְתָה תְּהוֹ וְבָהּ וְחֵשֶׁךְ עַל-פְּנֵי
תְּהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל-
פְּנֵי הַמַּיִם: ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי
אֹר וַיְהִי-אֹר: ד וַיֵּרָא אֱלֹהִים

הָיָה צִדְיָא וְרִיקְנִיָא,
וְחֵשְׁכָא עַל אֲפִי
תְהוֹמָא, וְרוּחָא מִן קֳדָם
יְיָ מְנַשְׁבָּא עַל אֲפִי מֵיָא:
ג וַיֹּאמֶר יְיָ יְהִי נְהוֹרָא,
וַהֲיָה נְהוֹרָא: ד וַחֲזָא יְיָ

רש"י

באור ומרחק על פני המים צרום פיו של
הקדוש-צרוך-הוא וצמאמרו, כיונה המרחפת
על הקן. לקובצטי"ר בלעז: (ד) וירא אלהים
את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו
לריכין לדברי אגדה, לראו שאנו כדאי

(ב) תהו ובהו. 'תהו' לשון תמה ושמונו,
שאלם תוהה ומשתומם על 'בהו' שזה: תהו.
אשטורדישו"ן בלעז: בהו. לשון ריקות ולדו:
על פני תהום. על פני המים שעל הארץ:
ורוח אלהים מרחפת. כסא-הכבוד עומד

אור הבהיר

המכונה 'רוח אלהים' לה כיון שהוא עומד באור
ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקדוש-
ברוך-הוא ובמאמרו, כיונה המרחפת על הקן.
אקובצטי"ר בלעז":

(ד) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב וַיְבַדֵּל.
כמו בלשון 'בראשית' האמורה לעיל (פסוק א),
אף בפסוק זה אין הפירוש כפשוטו שהוצרך
ה' להבדיל את האור מהחושך, שהרי אור
וחושך אינם יכולים להתערב זה בזה ואין צורך
להפרידם לו, ולכן אנו צריכין לדברי אגדה,
שכך אמרו, רָאָהוּ אֱלֹהִים לָאוּר שָׂאֲנוּ כְּדָאי

(ב) תהו ובהו. 'תהו' זו לשון תמה וְשִׁמּוֹנוּ,
שְׁאֵלָם שְׁהִיָּה רואה את הארץ באותו זמן לא היה
תוהה ומשתומם על 'בהו' [-ריקות] שְׁבָה לִבִּי:
תהו. אשטורדישו"ן בלעז":

בהו. לשון ריקות וצדו - ריקנות ושמונה לו:
על פני תהום. אין הכוונה לחושך השורר על פני
המים שתחת הארץ, המכונים 'תהום', שהרי
מקום זה נשאר חשוך גם לאחר שנברא העולם לו,
אלא 'על פני תהום' היינו על פני המים המרובים
שעל הארץ, שבאותו זמן היה עליהם חושך:
וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת. זהו כְּסֵא-הַכְּבוֹד של ה',

הערות וצינים

לא. אף על פי שבאותו זמן לא היה אדם בעולם, וגם אם היה אדם נברא אז רואה את השממון לא היה תמה על כך,
שהרי לא ראה מעולם דבר אחר, מכל מקום כיון שנכתבה התורה על ידי משה רבינו, נכתבה לשון זו, שאילו היה אדם
מאותו דור רואה את הארץ בזמן שנברא, היה משתומם על הריקנות והשממה שבה. באר בשדה. לב. ונמצא ש'תוה'
'ובוה' אלו מילים נרדפות, המתארות ריקנות ושמונה עצמים ביותר, אלא שלשון 'תוה' מתארת את מה שמרגיש האדם
הרואה שממה עצומה שכזו, והשממה עצמה קרויה על שם תְּהִיָּה זו. ר"א"ם, גור אריה. לב. לשון 'צדו' היא על פי תרגום
אונקלוס, שכתב 'צִדְיָא וְרִיקְנִיָּא'. לד. גור אריה. ועוד, שאין מקום זה נקרא 'פני תהום', אלא 'תהום', והיה
ראוי לומר 'וחושך על התהום'. לה. ר"א"ם, גור אריה. לו. ר"א"ם. אמנם הרע"ב פירש שהוקשה לרש"י שהרי נאמר קודם
לכן (פסוק ב) 'וחושך על פני תהום', ואחר כך נאמר (פסוק ג) 'ויהי אור', הרי שהיתה הפרדה בין החושך ובין האור, ותיקן

אֶת־הָאָדָם כִּי־טוֹב וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים
בֵּין הָאָדָם וּבֵין הַחֲשֹׁךְ:
הַיְקָרָא אֱלֹהִים לְאֹר יוֹם וְלַחֲשֹׁךְ
קָרָא לַיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר
יוֹם אֶחָד: פ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים

יְת נְהוֹרָא אָרִי טֹב
וְאֶפְרִישׁ יְיָ בֵּין נְהוֹרָא
וּבֵין חֲשׁוֹכָא: ה וַיִּקְרָא
יְיָ לְנְהוֹרָא יִמְמָא
וְלַחֲשׁוֹכָא קָרָא לַיְלָא,
וַיְהִי רָמֶשׁ וַיְהִי צֶפֶר,
יוֹם חָד: ו וַיֹּאמֶר יְיָ

רש"י

להשתמש צו רשעים והצדילים לצדיקים לעמיד
לנא. ולפי פשוטו כך פרשה, ראהו כי טוב
ואין נאה לו ולמשך שהיו משתמשין בערצובא,

אור הבהיר

אור ולפעמים היה חושך ללא סדר וזמן
קבוע^{מא}, וראהו אלהים לאור כי טוב ואין נאה
לו ולחשך שהיו משתמשין בערצובא, וללא
סדר, וקבע לזה [-לאור] שיהא תחומו - גבולו
וזמנו לשמש תמיד ביום, ולזה [-לחושך] שיהא
תחומו רק בלילה:

(ה) יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה, בה
נמנים ימי הבריאה בזה אחר זה, היה לו לכתוב
'יום ראשון'^{מב}, כמו שכתוב בשאר הימים

להשתמש בו רשעים, אלא רק הצדיקים
הנקראים 'טוב'^{לז}, ולכן לאחר שבעת ימי
בראשית^{לח} הבהילו מהרשעים לשומרו לצדיקים
לעתידי לבא, ונמצא שההבדלה 'בין האור ובין
החושך' היינו בין 'בעלי האור', שהם הצדיקים,
לבין 'בעלי חשך', שהם הרשעים^{לט}.

ואם תרצה לפרש את הפסוק לפי פשוטו,
שתתפרש לשון ההבדלה 'בין האור ובין החושך'
כמשמעה^{מז}, כך פרשהו, שבתחילה לפעמים היה

הערות וציונים

שלשון 'ויבדל' היא על ההבדלה של האור לצדיקים לעתיד לבוא. ופירש עוד, שבכל הבריאה נאמר 'וירא אלהים כי טוב'
בסיום בריאתו של כל דבר, ואילו כאן נאמר 'כי טוב' באמצע הענין, לפני הבדלת האור מהחשך. ועל כך תירץ רש"י שכאן
לא ניתן לכתוב 'כי טוב' לאחר ההבדלה, שהרי אדרבה, על ידי ההבדלה נגזר האור הטוב לעתיד לבוא, ולכן כתב זאת כאן,
לפני ההבדלה. ובגור אריה פירש שהוקשה לרש"י שמלשון הפסוק משמע שגבול שראה אלהים את האור כי טוב לכן
הבדילו, ומדוע תלויים הדברים זה בזה, ועל כך תירץ רש"י שכיון שאין הרשעים ראויים לאור הטוב הזה, גזרו לצדיקים.
ובנחלת יעקב פירש שהוקשה לרש"י שהרי לא נעשתה ההבדלה בין יום לילה אלא ביום הרביעי כשנתלו המאורות, ונקבע
אור החמה ליום ואור הלבנה ללילה. לו. כמו שנאמר 'אמרו צדיק כי טוב' (ישעיהו ג י). רא"ם. לח. כך פירש רש"י להלן
(פסוק יד). לט. רא"ם. מ. רא"ם. מא. רא"ם. מב. אף שבאותו זמן עדיין לא היו שאר הימים, ואילו לשון 'ראשון'
שייכת רק בדבר שיש אחריו שני, מכל מקום הוקשה לרש"י כיון שבזמן כתיבת התורה על ידי משה רבינו כבר היו כל
הימים, היה ניתן לכתוב 'יום ראשון' והיינו ראשון לששת ימי בראשית, שכבר היו. רא"ם, גור אריה. ובדברי דוד תירץ
שאפילו בזמן הבריאה ניתן לקרותו 'ראשון', כיון שגלוי וידוע פני ה' שעתידים לבוא ימים נוספים.

יְהִי רָקִיעַ בִּתְּוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מַבְדִּיל

יְהִי רָקִיעַ בְּמַצִּיעוֹת
מֵיָא יְהִי מִפְרִישׁ

רש"י

'שני' 'שלישי' 'רביעי', למה כמד 'אחד'? לפי שהיה הקדוש-צרוך-הוא יחיד בעולמו, שלא נבראו המלאכים עד יום שני. כך מפורש בבראשית רבה: (ו) יְהִי רָקִיעַ. יתחזק הרקיע. שאף-על-פי שנבראו שמים ביום הראשון עדיין לחים היו, וקראו שמי מגערת הקדוש-צרוך-

אור הבהיר

שְׁכֵתוֹב 'עמודי שמים' יְרֻפְפוּ' (אויב כו, יא) והיינו שהיו רופפים כֹּל יוֹם רָאשׁוֹן, וְבִיּוֹם הַשְּׁנִי התקיים האמור בהמשך הפסוק 'תַּמְהוּ מִגְעַרְתוֹ' (שם), והיינו שהתחזקו, כְּאֵדָם שִׁמְשׁוֹתוֹמֹם וְעוֹמָד - נבהל ונעצר במקומו מִגְעַרְת הַמַּיִם עָלָיו:

בְּתוֹךְ הַמַּיִם. אי אפשר לפרש שהיה הרקיע בתוך המים ממש, שהרי מבואר להלן (פסוק ז) שהמים העליונים הם 'מעל הרקיע'¹⁰, אלא כוונת הכתוב שניתן הרקיע בְּאִמְצַע הַמַּיִם, כלומר, שהובדלו המים העליונים מהתחתונים באופן שִׁישׁ הַפֶּרֶשׁ - מרחק בֵּין הַמַּיִם הָעֲלִיּוֹנִים לְבֵין הָרָקִיעַ שתחתם, כְּמוֹ ההפרש שיש בֵּין הָרָקִיעַ לְבֵין הַמַּיִם שֶׁעַל הָאָרֶץ, שהרקיע עומד באמצע המרחק שנעשה בין המים התחתונים לעליונים,

'שני' 'שלישי' 'רביעי', ולמה כתב 'יום אֶחָד'?¹¹ היינו לְפִי שְׁבֵא הכתוב לרמוז שבאותו זמן הָיָה הַקְדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוא יְחִיד בְּעוֹלָמוֹ, שְׁלֹא נִבְרְאוּ הַמַּלְאָכִים עַד יוֹם שְׁנִי. כִּךְ מְפֹרָשׁ בְּבִרְאשִׁית רַבָּה (ג ח):

(ו) יְהִי רָקִיעַ. אין הכוונה שעד עתה לא היה רקיע כלל, אלא כאילו נאמר יִתְחַזַּק הָרָקִיעַ. שְׁאֵף-עַל-פִּי שֶׁנִּבְרְאוּ שְׁמַיִם כְּבֵר בִּיּוֹם הָרָאשׁוֹן כמו שהתפרש לעיל (פסוק א) שבראשית בריאת השמים והארץ אמר ה' יהי אור, וכיון שנברא האור ביום הראשון בהכרח שגם השמים והארץ המזוהרים שם נבראו באותו יום¹², עָדִין לַחִים - רפויים¹³ הָיוּ, וְקָרְשׁוּ - התקשו והתחזקו ביום הַשְּׁנִי מִגְעַרְת הַקְדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוא בְּאִמְרוֹ 'יְהִי רָקִיעַ'. וְזֶהוּ

הערות וצינונים

מג. ואחרי שנכתב 'יום אחד', היה ראוי לומר לאחר מכן 'שני ימים' ו'שלושה ימים', ולא 'יום שני' ו'יום שלישי'. מהרש"ל. מד. רא"ם, וביאר, שהרי פירש רש"י לעיל את הפסוק הראשון כאילו נאמר בראשית בראו אלהים את השמים ואת הארץ וגו' ויאמר אלהים יהי אור, וכיון שלא נאמר שנברא האור 'קודם בריאתם' של השמים והארץ, אלא 'בתחילת בריאתם' של השמים והארץ, בהכרח שבזמן שנברא האור כבר היו השמים והארץ קיימים. וכעין זה כתב הרע"ב. מה. רא"ם, על פי מדרש רבה. מנ. גור אריה, והוסיף שאין לפרש שהדיוק של רש"י הוא מלשון 'בתוך', שהרי נאמר גם (שמות יד טז) 'ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים', ואין הכוונה שהיו באמצע הים אלא שהיו בתוך המים ממש. אמנם כיון שכאן אי אפשר לפרש שהיה הרקיע בתוך המים ממש, יש לפרש שהיה באמצע.

בֵּין מַיָּם לְמַיָּם: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים
אֶת-הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר
מִתַּחַת לְרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר
מֵעַל לְרָקִיעַ וַיְהי-כֵן: וַיִּקְרָא

בֵּין מַיָּא לְמַיָּא: וַיַּעַבַד
יְיָ יֵת רָקִיעָא וְאַפְרִישׁ
בֵּין מַיָּא דְּמַלְרַע
לְרָקִיעָא וּבֵין מַיָּא דְּמַעַל
לְרָקִיעָא וַהֲוָה כֵּן:

רש"י

הא למדת שהם תלויים במאמרו של מלך: (ו) ויעש אלהים את הרקיע. תקנו על עמדו, והיא עשייתו, כמו ועשתה את כפרניה (דברים כא, יב): מַעַל לְרָקִיעַ. 'על הרקיע' לא

אור הבהיר

נֶאֱמַר כאן, שאז היתה המשמעות שהמים נמצאים על גבי הרקיע ממש, אֵלֶּא 'המים אשר מעל לְרָקִיעַ', כלומר, הנמצאים בגובה האויר שמעל הרקיע, לְפִי שֶׁהֵן - אותם מים אינם מונחים על גבי הרקיע, אלא תְּלוּיִין בְּאֵוִיר.

וכיון שהתבאר שהיה ביום השני מעשה חשוב של העמדת המים מעל הרקיע ותלייתם באויר כִּי, קשה מִפְּנֵי מָה לֹא נֶאֱמַר 'כִּי טוֹב בְּיוֹם שֵׁנִי על מלאכה זו? התשובה לכך, לְפִי שֶׁלֹא נִגְמְרָה מְלָאכַת הַמַּיִם עַד יוֹם שְׁלִישִׁי, שבו נקוו המים התחתונים למקום אחד, וַהֲרִי הִתְחִיל בָּהּ [-במלאכת המים] בְּיוֹם הַשְּׁנִי ולא סיימה בו ביום, וְכָל דָּבָר שֶׁלֹא נִגְמַר תִּקְוֹנוֹ אֵינּוּ

הָא לְמַדָּת - ויש לך ללמוד מכך שֶׁהֵם [-המים העליונים] אינם עומדים ומונחים על הרקיע ממש, אלא תְּלוּיִם באויר, בְּצִיּוּי מֵאֲמָרוֹ שֶׁל מֶלֶךְ:

(ו) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ. כיון שהתבאר שהרקיע נברא כבר ביום הראשון כִּי, יש לפרש את לשון 'ויעש' שֶׁתִּקְנֶנּוּ עַל עֲמֻדוֹ, וְהִיא הפעולה המכונה 'עֲשִׂיתוֹ', כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לַגִּבִּי אֶשֶׁת יֶפֶת תּוֹאֵר הַנִּלְקַחַת בְּמִלְחָמָה וְעֲשִׂתָּהּ אֶת צִפְרָנֶיהָ (דברים כא, יב), שאין הכוונה שתעשה אותם יש מאין, אלא שתתקנם בכך שתגדל אותם כִּי:

מֵעַל לְרָקִיעַ. לשון המים אשר 'על הרקיע' לא

הערות וצינונים

מז. רא"ם. ובבאר בשדה כתב שכונות רש"י ליישב את הקושיא על כך שנאמרה כאן לשון 'עשיה', ואילו במקום אחר נאמר 'בְּדָבָר ה' שְׁמִים נַעֲשֶׂה' (תהילים לג א), הרי שנבראו בדיבור בלבד. ולכן פירש שאכן נבראו בדיבור ביום הראשון, ועתה שהתחזקו נאמר בהם לשון עשיה. מת. רש"י שם. ואף ששם פירש רש"י שעושה כן דרך ניוול כדי שתתגנה עליו, היינו שלגבי האשה זו דרך ניוול, אך לגבי הצפרניים עצמם זו דרך תיקון. רא"ם. אמנם בגור אריה כתב שהרי נחלקו רבי אליעזר ורבי עקיבא (ניבחות מה) האם 'עשתה' היינו שתתקנם ותקצצם, או שתגדלם, ואף שרש"י שם פירש כרבי עקיבא שתגדלם, כאן הביא רביה משיטת רבי אליעזר שתקצצם [כיון שאף רבי עקיבא מודה שלשון 'עשתה' נכון גם לפירוש זה, ונחלק עליו מטעם אחר, כמבואר שם]. מט. גור אריה, דברי דוד. ג. רא"ם.

בראשית א בראשית

אונקלוס

אֱלֹהִים לָרְקִיעַ שָׁמַיִם וַיְהִי־עֶרֶב
וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי: פ ט וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים יִקְוֹ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם
אֶל־מָקוֹם אֶחָד וַתֵּרָא הַיַּבְשָׁה
וַיְהִי־כֵן: י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים אֶל־יַבְשָׁה

ח וַקְרָא יי לָרְקִיעַ
שָׁמַיָא, וְהָיָה רִמְשׁ וְהָיָה
צִפֹּר, יוֹם תַּנְיִן: ט וַאֲמַר
יי יתְכַנְשׁוֹן מִיָּא
מִתַּחַת שָׁמַיָא לְאַתְרָא
חַד וַתֵּתְחַזִּי יַבְשָׁתָא,
וְהָיָה כֵן: י וַקְרָא יי

רש"י

במלואו וטובו, ובשלישי שנגמרה מלאכת המים והתחיל מלאכה אחרת וגמרה, כפל זו 'כי טוב' שני פעמים, אחד לגמר מלאכת יום השני, ואחד לגמר מלאכת היום: (ח) ויקרא אֱלֹהִים

לָרְקִיעַ שָׁמַיִם. שֵׁן מִים, שֵׁן מִים, אֵשׁ וּמִים, שֶׁעֵרֶבן זֶה צֹה וְעֵשָׂה מֵהֶם שָׁמַיִם: (ט) יָקוֹו הַמַּיִם. שְׁטוּחִין הָיוּ עַל פִּי כָל הָאֶרֶץ וְהַקּוֹסם צְאוּקִינוֹס, הוּא הֵים הַגְּדוֹל שֶׁכָּל הַיָּמִים:

אור הבהיר

במלואו וטובו, ואין לומר עליו 'כי טוב'. ולכן רק ביום השלישי שנגמרה מלאכת המים על ידי הקוויות למקום אחד, ובנוסף לכך התחיל מלאכה אחרת וגמרה, כפל בו את הלשון 'כי טוב' שני פעמים, אחד לגמר מלאכת יום השני בענין המים, העמדת המים העליונים באויר והקוויות המים התחתונים למקום אחד, ואחד לגמר מלאכת היום השלישי עצמו, שנבראו בו העצים והעשבים: (ח) ויקרא אֱלֹהִים לָרְקִיעַ שָׁמַיִם. לשון 'שמים'

מִרְמָזת עַל עֵינֵינוּ שֶׁל הָרְקִיעַ בַּכְּמָה דְרָכִים^{נא}, א. 'שָׁא מַיִם', כִּי הָרְקִיעַ נוֹשֵׂא אֶת הָעֲנָנִים עִם מִי הַגִּשְׁמִים שֶׁבָּהֶם^{נב}, ב. 'שָׁם מַיִם', כִּי מַעַל הָרְקִיעַ יֵשׁ אֶת הַמַּיִם הָעֲלִיוֹנִים^{נג}, ג. 'אֵשׁ וּמַיִם', כִּיּוֹן שֶׁעֶרְבָן ה' לֹאשׁ וּלְמִים זֶה בָּזָה, וְעֵשָׂה מֵהֶם אֶת הַשָּׁמַיִם^{נד}: (ט) יָקוֹו הַמַּיִם. שְׁטוּחִין הָיוּ הַמַּיִם שֶׁבָּאֲרֵץ עַל פְּנֵי כָל כְּדוֹר הָאֲרֵץ וְלֹכֵן לֹא נִרְאָתָה הַיַּבְשָׁה בְּשׁוּם מָקוֹם, וּבִצְוִי זֶה הִקְנִס - כִּינִסָּם ה' בְּאוּקִינוֹס^{נה}, שְׁהוּא הֵים הַגְּדוֹל שֶׁבָּכָל הַיָּמִים:

הערות וצינים

נא. ומכל מקום לא נאמר ביום השני 'כי טוב' על קרישת החיות השמים, כיון שאין זה אלא 'גמר מלאכה', שאין לומר עבורו בלבד 'כי טוב', בשונה מהקיות המים למקום אחד שזו מלאכה ממש, ועל זה נאמר 'כי טוב'. ר"ח. נב. כלומר, אף שבתחילת הפרשה הזכירו 'שמים', היה מקום לומר שזהו שם העצם שלהם, אך כאן שנאמר 'ויקרא אלהים לרקיע שמים', הרי ש'שמים' הוא שם תואר לרקיע, ולכן יש צורך לפרש כיצד לשון 'שמים' מתפרשת על הרקיע. שפתי חכמים. ובמשכיל לדוד ביאר שהוקשה לרש"י שהרי 'רקיע' הוא לשון יחיד, ומדוע נקרא 'שמים' שמשמעותו לשון רבים, ולכן ביאר שיסוד השם הוא משרש 'מים', שאין זו לשון רבים. נג. פירוש מהר"ד על מדרש רבה. אמנם בבלוש האורה כתב שהכוונה למים העליונים שמעל לרקיע, שכיון שהמרחק בינם לבין הרקיע הוא קבוע, הרי זה כאילו הם נישאים על גבי הרקיע, שיהיו רחוקים ממנו בשיעור הקבוע להם. נד. מהרש"א (תנינה יב). נה. אף שאין בתבנת 'שמים' את האות אל"ף, הרי הניקוד של הש"י' בקמץ מחשיב זאת כאילו יש אל"ף אחריה. ר"ח. ואף שבתבנת 'אש' קודמת האות אל"ף לאות ש"י', כיון שהדרשה היא שהאש והמים מעורבים, אף האותיות של המילה א"ש מעורבות ומהופכות בסדרן. דברי דוד. נו. וכן בשאר הימים שבעולם, וקראם בשם 'אוקינוס' כיון שכולם בטלים אצל האוקינוס, לדוב גדולו. ר"ח.

לִבְשֵׁתָא אֲרַעָא וּלְבִית
כְּנִישַׁת מִיָּא קָרָא יִמְמִי
וּחְזָא יִי אָרִי טָב:
יָא וְאָמַר יִי תְדָאִית אֲרַעָא

אֲרִיץ וּלְמִקְנֵה הַמִּים קָרָא יָמִים
וַיֵּרָא אֱלֹהִים בֵּי-טוֹב: יָא וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים תְּדַשָּׂא הָאָרֶץ וַיֵּשֶׁב עַשְׂב

רש"י

(י) קרא ימים. והלא יס אחד הוא, חלל חינו דומה טעם דג העולה מן היס צעכו לטעם דג העולה מן היס צאספמייא: (יא) תדשא הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשז ולא עשז לשון דשא, ולא היה לשון המקרא לומר 'תעשז דשא', ולא היה לשון המקרא לומר 'תעשז דשא'.

אור הבהיר

לפי שמיני הדשאין מוחלקין זה מזה למינים שונים, שכל אחד לעצמו נקרא 'עשב פלוני', ונמצא ש'עשב' הוא כינוי לכל סוג של עשב בפני עצמו, ולעומת זאת אין לשון 'למדבר לומר' - אין אדם יכול לומר 'דשא פלוני', כיון שלשון 'דשא' אינה כינוי לכל מין בפני עצמו, אלא הוא כינוי כללי ללבישת הארץ כולה בעשבים, כשהיא מתמלאת בדשאים, והיינו במיני עשבים שונים, נמצא ש'עשב' הוא כינוי למין פרטי, ושייכת לשון זו גם על גבעול או שורש בודד של עשב מסוים, ואילו 'דשא' הוא כינוי כללי למקום גדול של אדמה המכוסה בעשבים, אף שהם ממינים פרטיים השונים זה מזה. וביאור הכתוב כך הוא, 'תדשא הארץ', תתמלא הארץ ב'דשא עשב', בדשא המורכב ממיני עשבים שונים:

תְּדַשָּׂא הָאָרֶץ. כלומר, תתמלא ותתכסה לבוש של עשבים, וכמו שהתבאר ש'דשא' הוא כינוי למקום גדול המכוסה בעשבים שונים.

(י) קרא ימים. יש לתמוה על תיבת 'מים', שהיא לשון רבים, והלא יס אחד הוא, שהרי כל המים שבעולם מחוברים זה לזה ונחשבים כים אחד¹². אלא כתבה התורה לשון 'מים' כיון שאינם דומים זה לזה, שהרי אינו דומה טעם דג העולה מן היס צעכו לטעם דג העולה מן היס צאספמייא, שהוא משובח יותר¹³, וכאילו בא כל דג מים אחר, ולכן מכונים המקומות הללו 'מים', בלשון רבים:

(יא) תדשא הארץ דשא עשב. כתבה התורה גם 'דשא' וגם 'עשב', כיון שאין אלו מילים נרדפות המתארות דבר אחד, ולכן לא נאמר 'תעשז הארץ עשב' או 'תדשא הארץ דשא'¹⁴, כיון שלא דשא משמעותו כלשון 'עשב', ולא עשב משמעותו כלשון 'דשא', ולא היה לשון המקרא לומר - לא היה מתאים שתכתוב התורה 'תעשז הארץ', שאז היה נשמע שהכל מין אחד,

הערות וציורים

מִזְרִיעַ זָרַע עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה פְּרִי
לְמִינֵהוּ אֲשֶׁר זָרְעוּ-בּוֹ עַל-הָאָרֶץ
וַיְחִי-בֶן: י וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דָּשָׁא
עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זָרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ

רש"י

גלשון לעז נקרא 'דשא' ארבידי"ץ, כולן צערצוצא, וכל שורש לעזמו נקרא 'עשב': מזריע זרע. שיגדל זו זרעו לזרוע ממנו צמקום אחר: עץ פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי. והיא לא עשתה כן, אלא ותוצא הארץ וגו' עץ עושה פרי,

אור הבהיר

ובגלשון לעז נקרא 'דשא' ארבידי"ץ, קלן בערבובקא, ואין בשם 'דשא' חלוקה למינים מסוימים, וְכָל שֹׁרֶשׁ לְעֵצָמוּ נִקְרָא 'עֵשֶׂב', ומכונה 'עשב פלוגי', לפי מינו: מִזְרִיעַ זָרַע. ולשון 'מזריע' מתייחסת לעשב עצמו, שִׁיגְדֵל בּוֹ באותו עשב זָרַעו, אך אין לפרש שלשון 'מזריע' מורה על פעולת האדם המזריע את הזרע באדמה, שהרי הציווי כאן הוא על העשב עצמו. ומכונה 'זרע' אף שהוא עדיין בתוך העשב^{סא}, כיון שהוא מושמש לזרוע מִמֶּנּוּ בְּמִקּוֹם אַחֵר: עֵץ פְּרִי. מכך שלא נאמר 'עץ עושה פרי' אלא 'עץ פרי עושה פרי', יש ללמוד שציוה ה' שתוציא האדמה עץ באופן שִׁיְהֵא טַעַם הָעֵץ

עצמו כטעם הפרי שלו, והיא לא עשתה כן, אלא ותוצא הארץ וגו' עץ עושה פרי, (פסוק יב), ולא שהעץ כטעם הפרי כפי שנצטווה סב. לפיכך כשנתקלל אדם הראשון על עֲוֹנוֹ, נִפְקְדָה גַם הִיא [-האדמה] עַל עֲוֹנָהּ זֶה, וְנִתְקַלְלָה, כמו שנאמר (לקמן ג יז) 'אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרְךָ סג: אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ'. 'זרעו' של האילן הן גִּרְעֵינִי כָּל פְּרִי, ומכונים 'זרעים' סד כיון שִׁמְהֵן הָאֵילָן צֹמַח כְּשֶׁנִּשְׁטָעִין אוֹתָן באדמה: (יג) וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ וְגו' דָּשָׁא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זָרַע לְמִינֵהוּ. נאמר כאן שיצאו כל עשב 'לְמִינֵהוּ', כלומר, בפני עצמו, ואף-על-פי שִׁלֵּא נֹאמַר לשון 'לְמִינֵהוּ' בְּדָשָׁאִין בְּצֻוִּיָּהּ, אלא

הערות וצינים

ס. רא"ם. סא. רא"ם. סב. אף שהאדמה אינה דבר שיש לו בחירה, כאן הכוונה למלאך הממונה עליה. לבוש האורה. ואף שנאמר בסיום הפסוק 'ויהי כן', היינו שנעשה כן בחלק מהעצים, והיינו באתרוג ופלפלין, שמבואר בגמרא (סוכה לה) שבהם טעם העץ והפרי שוים. באר בשדה. סג. וביאור השייכות בין חטא האדמה לחטאו של האדם, כיון שעץ הדעת היה אתרוג, שטעם עצו ופריו שוים, ומחמת כן התפתה האדם לאכול ממנו, כיון שהיה בו דבר חידוש שאין בשאר העצים, ואילו היתה האדמה מוציאה את כל העצים באופן שיהיה טעם עצם ופריים שוה, לא היה בזה דבר חידוש, ולא היה האדם נכשל. דברי דוד. סד. רא"ם.

עֲשֵׂה פְּרִי אֲשֶׁר זָרַעְתָּ בּוֹ לְמִינֵהוּ
וַיֵּרָא אֱלֹהִים בִּי-טוֹב: י וַיְהִי-עֶרֶב
וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי: פ י וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים יְהי מֵאֲרֶת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם

לְזִנְהֵי וַאֲיִלָן עֶבֶד פִּירִין
דְּבַר זָרְעִיה בִּיה לְזִנְהֵי
וְחָזָא יי אַרִי טַב:
י וְהָהּ רַמֶּשׁ וְהָהּ
צִפֹּר, יוֹם תְּלִיתִי:
י וַאֲמַר יי יְהוֹן נְהוּרִין

רש"י

תולדות שמים וארץ נבראו מיזם ראשון, וכל אחד ואחד נקבע זיוזם שנגזר עליו, הוּא שְׁכִמּוֹז 'אֶת' השמים, לרבות תולדותיהם, ו'אֶת' הארץ, לרבות תולדותיה: יְהי מֵאֲרֶת. חֶסֶד ו'י' כְּתִיב,

שָׁמַעוּ שְׁנִטְוּוּ הַאֲלִילּוֹת עַל כֵּךְ, ונִשְׁאֹו קְל־חֻמּוֹר כְּעִלְמֵן, כְּדַמְפּוֹרֶשׁ בְּאִגְדָּה בְּשִׁחִטַּת חֻלִּין (דף ס.א):
(יז) יְהי מֵאֲרֶת וְגו'. מִיּוֹם רֵאשׁוֹן נִבְרָאוּ, וְכִנְרִיעִי נֹוֶה עֲלֵיהֶם לְהַתְלֹוֹת בְּרָקִיעַ. וְכֵן כֹּל

אור הבהיר

כֹּאן שֶׁנִּבְרָאוּ הַמַּאֲוֹרוֹת וְאַחֵר כֵּךְ נִתְּלוּ, אֵלֹא נֹאמַר מִיִּד 'יְהי מַאֲוֹרוֹת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם', כִּי הַמַּאֲוֹרוֹת עֲצֻמּוֹם כִּכֵּר נִבְרָאוּ בְּרֵאשׁוֹן, וּבְרִבְעִי צִיּוּה ה' שִׁיִּתְּלוּ בְּרָקִיעַ ס. וְכֵן כֹּל תּוֹלְדוֹת שָׁמַיִם וְאַרְצָן נִבְרָאוּ כִכֵּר מִיּוֹם רֵאשׁוֹן, וְהַחֲלוּקָה לִימִיִם הִיא בִּכְךָ שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד נִקְבַּע בְּמִקְוִמוֹ בִּיּוֹם שְׁנִיגְזוֹר עָלָיו לַעֲשׂוֹת כֵּךְ. וְהוּא - זֶהוּ הַבִּיאּוֹר לְמָה שֶׁקְּתוּב בַּתְּחִילַת בְּרִיאַת הָעוֹלָם שֶׁבְּרָא ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ' (פֶּסֶק א), וְתִיבַת 'אֶת' שֶׁבִּלְשׁוֹן 'אֶת הַשָּׁמַיִם' בָּאָה לְרִבּוֹת תּוֹלְדוֹתֵיהֶם, שֶׁל הַשָּׁמַיִם, כְּמוֹ הַמַּאֲוֹרוֹת וְהַכּוֹכָבִים הַקְּבוּעִים בָּהֶם ס, וְתִיבַת 'אֶת' שֶׁבִּלְשׁוֹן וְ'אֶת הָאָרֶץ' בָּאָה לְרִבּוֹת אֶת תּוֹלְדוֹתֶיהָ וְכִגּוֹן הָעֲשָׂבִים וְהָעֵצִים שֶׁהֶם תּוֹלְדוֹת הָאָרֶץ, שְׁכּוֹלֶם נִבְרָאוּ בִּיּוֹם הָרֵאשׁוֹן, וְכֹל אֶחָד נִקְבַּע בְּמִקְוִמוֹ בִּיּוֹם אֶחָד: יְהי מֵאֲרֶת. תִּיבַת 'מַאֲוֹרוֹת' חֶסֶד ו'י' כְּתִיב,

נֹאמַר רַק (פֶּסֶק יא) 'תִּדְשָׁא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֲשֵׂב מְזֻרִיעַ זָרַע', לֵלֹא 'לְמִינֵהוּ', מִכֹּל מִקּוֹם יִצְאוּ הָעֲשָׂבִים לְמִינֵיהֶם, כִּיּוֹן שֶׁשְׁמֵעוּ הָעֲשָׂבִים שֶׁנִּשְׁנִטְוּוּ הַאֲלִילּוֹת עַל כֵּךְ, שֶׁנֹּאמַר בָּהֶם 'עֵץ פְּרִי עֵשָׂה פְּרִי לְמִינֵו', וְנִשְׁאֹו הָעֲשָׂבִים קְל־חֻמּוֹר בְּעִצְמָן ס, וְכֵךְ אֹמַר, וְמָה אֵילָנוֹת שֶׁאֵין דֹּרְכָן לְצֹאת בְּעִירְבוּבִיא, שֶׁהֲרִי הֶם גְּדוֹלִים וְעֹנִפִּיהֶם מְרֻבִּים, וְאִף אִם יִתְעַרְבוּ מֵעַתָּה יְהֵא כֹל אֵילָן נִיכֵר בִּפְנֵי עֲצֻמוֹ, צִיּוּה אוֹתָם ה' לְצֹאת כֹּל אֶחָד לְמִינֵו, שִׁהִיּוּ רְחוּקִים זֶה מִזֶּה וְיִהְיֻ נִיכְרִים כֹּל אֶחָד בִּפְנֵי עֲצֻמוֹ, אִנּוּ שֶׁדְּרִכֵּינוּ לְצֹאת בְּעִירְבוּבִיא, וְאֵין כֹּל עֵשֶׂב יֹוצֵא לְבַדּוֹ, קֹל וְחֻמּוֹר שֶׁעֲלֵינוּ לְצֹאת כֹּל מִן בִּפְנֵי עֲצֻמוֹ ס, כְּדַמְפּוֹרֶשׁ בְּאִגְדָּה בְּשִׁחִטַּת חֻלִּין (דף ס.א):

(יז) יְהי מֵאֲרֶת וְגו'. אִמְנָם הַמַּאֲוֹרוֹת עֲצֻמּוֹם כִּכֵּר מִיּוֹם רֵאשׁוֹן נִבְרָאוּ, וְהוֹזְכְּרוּ כֹאן כִּי בְּרִבְעִי צִיּוּה עֲלֵיהֶם ה' לְהַתְלֹוֹת בְּרָקִיעַ, וְלִכֵּן לֹא נֹאמַר

הערות וצינונים

ס. אִף עַל פִּי שְׁבִזְמוֹן שֶׁנֹּאמַר הַצִּיּוּי לַעֲצִים לֹא הִיוּ עֵדִיין הָעֲשָׂבִים בְּעוֹלָם, אֵין הַכּוֹנֵה לַעֲשָׂבִים הַגְּשָׁמִיִּים מִמֶּשׁ, אֵלֹא לְמַלְאָךְ הַמִּמּוֹנָה עֲלֵיהֶם. לְבוֹשׁ הָאוֹר. ס. רִשִׁי בְּחֻלִּין שֶׁם, שִׁפְתֵי חֲכָמִים. ס. רֵאשׁוֹן. ס. בֹּאֵר בְּשֶׁדָּה.

וְהָיָה בְּיָמֵי הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה לְאַפְרָשָׁא בֵּין יָמָא וּבֵין לַיְלָא וַיְהוֹן לְאַתִּין בְּרִיקָא דְשָׁמַיָא

רש"י

על שהוא יום מארה ליפול אסכרה צמיוקות. הוא ששנינו (תענית כז) צרצעי היו מתענים על אסכרה שלא תפול צמיוקות: **וְהָיָה בְּיָמֵי הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה**. משגגו האור הראשון.

אור הבהיר

שנכתב 'מארת', על [-כיון] שיום רביעי, שבו עוסק הפסוק, הוא יהיה יום מארה - קללה, שהדרך היא לפול בו מחלת אסכרה [-חולי המתחיל במעיים ומסתיים בגרון ס] **בְּתִינוּקוֹת**, הוא ששנינו בברייתא (תענית כז) לגבי אנשי משמר, שברביעי היו מתענים על מחלת האסכרה שלא תפול **בְּתִינוּקוֹת**: **וְהָיָה בְּיָמֵי הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה**. הצורך במאורות להבדיל בין יום ללילה נהיה רק משגגנו

הערות וצינים

טז. רא"ם, על פי הגמרא (שבת לג). **ע.** דיוקו של רש"י אינו רק מתיבת 'מארת' שנכתבה חסירה, אלא גם מלשון יחיד שבציווי זה, שנאמר 'הי מאורות' ולא 'היו מאורות', ולכן פירש שתיבת 'מארת' מתפרשת מלשון מארה, והרי זה כאלו נכתב 'הי מארה', כלומר, תהיה קללה. גור אריה, משכיל לדוד. ובבאר בשדה כתב שהדיוק הוא גם מכך שלא נאמר 'הי המאורות', בה"א הידיעה, שאז היתה המשמעות שנבראו ביום הראשון ורק נקבעו ביום הרביעי [כפי שפירש רש"י עצמו בתחילת הפסוק], אלא נאמר 'הי מאורות' שמשמע שהיתה הבריאה כעת, ולכן ביאר גנוספה כאן דרשה לענין המארה שנופלת בתינוקות ביום זה. ובנחלת יעקב כתב שדיוקו של רש"י אינו מהו"ו החסרה לאחר הרי"ש, כיון שדרך המקרא לכתוב כן פעמים רבות בכתב חסר, אלא הדיוק הוא מהו"ו שאחרי האות אל"ף שהיא משרש המילה 'אור' והיא חסרה כאן. **עא.** גור אריה, והוסיף שאף שגגנו האור מחמת חטא אדם הראשון, שהיה ביום שישי, מפני כבוד השבת לא נגד האור עד מוצאי שבת. **עב.** רא"ם, גור אריה, וכן מבואר ברמב"ם שהבין בדברי רש"י. וראה הערה להלן. **עג.** אף שהחושך שנמצא עתה הוא רק העדר האור, הרי החושך שהיה בשבעת ימי בראשית היה לו אור עצמי, ורק לעומת האור היה נחשב כ'חושך', וכיון שה'אור' האיר יותר מאור החמה, וה'חושך' האיר יותר מאור הלבנה, לא הורגשו באותם ימים כלל האורות של החמה והלבנה אפילו לאחר היום הרביעי שנתלו המאורות, ורק במוצאי שבת כשגגנו האור והחושך הראשונים, נהיו החמה והלבנה למאורות המורגשים בעולם. לבוש האורה. אמנם בבעלי התוספות בשם רבינו אליקים כתבו שיש לגרום בלשון רש"י 'שלשת ימי בראשית', ולפיהם אכן מעת תליית המאורות הובדל היום והלילה על פיהם, ורק בשלשת הימים הראשונים היה ההבדל מכת האור הראשון.

וּשְׁנַיִם: מו וְהָיוּ לְמֵאוֹרֹת בְּרָקִיעַ
הַשָּׁמַיִם לְהָאֵיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־
כֵּן: מו וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי

וּלְזִמְנִין וּלְמִמְנֵי בְּהוֹן
 יוֹמִין וְשָׁנִין: מו וַיְהוֹן
 לְנִהוּרִין בְּרָקִיעָא דְשָׁמַיָא
 לְאַנְהָרָא עַל אֶרֶעָא, וַיְהִי
 כֵּן: מו וַעֲבַד יְיָ יֵת תְּרִין

רע"י

צעשותכס רלון הקדוש-ברוך-הוא אין אמת
 זריכין לדאוג מן הפורענות: וַיַּמְוַעְדִּים. על
 שם העמיד, שעמידים ישראל להטוות על
 המועדות, והם נמנים למולד הלצנה:
 וַיִּמְוַעְדִּים. שמוש החמה חלי יום ושמוש הלצנה

אור הבהיר

וַיַּשְׁנִים. אמנם מסיבוב החמה והלבנה לבדם לא
 ניתן לדעת שהסתיימה שנה, יודעים זאת על פי
 מקומם ביחס לכוכבים, שלסוף שש"ה ימים יגמרו
 החמה והלבנה את מהלכן בתוך מערכת י"ב
 המזלות, שכל 'מזל' הוא קבוצת כוכבים המְשָׁרְתִים
 [-מקיפים] אותם, וסיום מהלך זה של השמש
 והירח היא שָׁנָה, וכיון שסיבוב החמה והלבנה
 במשך שנה ניכר על פי המזלות, אף מניין השנים
 מתייחס אליהם" [וחזקרים המזלות ומתחילים
 פעם שְׁנִיָּה לְסַבֵּב בְּגִלְגַּל, כְּמַהְלָקֵן הָרֵאשׁוֹן]:

(טו) וְהָיוּ לְמֵאוֹרֹת. אין הכוונה שיהיו רק
 למאורות, שהרי נאמר בפסוק הקודם שישמשו
 להבדיל בין היום ללילה, לאותות, למועדים,
 לימים ולשנים"י, אלא מלבד הדברים הללו עוד
 זאת ישמשו, שְׂאִירוֹ לְעוֹלָם ע"י:

כלומר, בַּעֲשׂוֹתְכֶם רְצוֹן הַקָּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא אֵין
 אַתֶּם צְרִיכִין לְדַאֹג מִן הַפְּרָעָנוֹת, הרי שאם לא היו
 עושים רצון ה' היה להם לדאוג מהפורענות הנרמזת
 באותות השמים ע"י:

וַיַּמְוַעְדִּים. כלומר, לחגי ישראל. ואף שקודם
 מתן תורה לא היו ימי חג בעולם, נאמר כן על
 שם הַעֲתִיד, שְׁעֵתִידִים יִשְׂרָאֵל לְהַצִּטּוֹת עַל
 הַמוֹעֲדוֹת, וְהֵם נִמְנִים לְמוֹלַד הַלְבָנָה, וכיון
 שהלבנה מקבלת את אורה מהשמש, נמצא
 שהמועדים תלויים בשניהם ע"י:

וַיִּיָּמִים. 'יום' האמור כאן היינו עשרים וארבע
 שעות, וכיון ששמוש החמה הוא חצי יום של
 עשרים וארבע שעות, ושמוש הלְבָנָה הוא חצי,ו
 הרי שניהם יחד משמשים יום שְׁלֵם, ועל שניהם
 יחד נאמר שיהיו 'לימים':

הערות וציונים

עד. שפתי חכמים. **עה.** רא"ם. ובגור אריה פירש על פי הגמרא (חולין ס:) שכיון שמעברים את השנה לפי ימות החמה,
 כדי שיהיה הפסח בחודש האביב וכדומה, נמצא שהמועדים תלויים גם בלבנה וגם בחמה. **עו.** ואף שיש הפרש של אחד
 עשר יום בין שנת החמה לבין שנת הלבנה, מכל מקום כיון שזהו זמן מועט ביחס לשנה שלמה, נחשב הדבר כאילו שניהם
 יחד מורים על סיומה של כל שנה. רא"ם. **עז.** גור אריה. **עח.** שניה רש"י את הלשון מ'הארץ' ל'עולם', כדי לפרש ש'על

הַמֶּאֱרֶת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמָּאֹר
הַגְּדֹל' לְמִמְשַׁלַּת הַיּוֹם וְאֶת־
הַמָּאֹר הַקָּטָן לְמִמְשַׁלַּת הַלַּיְלָה
וְאֶת הַכּוֹכָבִים: י' וַיֵּתֶן אֲתָם
אֱלֹהִים בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר
עַל־הָאָרֶץ: י"ח וְלִמְשַׁר' בֵּינוֹם
וּבְלַיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאֹר
וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיְרָא אֱלֹהִים
כִּי־טוֹב: י"ט וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר

וְהוֹרָא רַבְרָבִיא יְת
וְהוֹרָא רַבָּא לְמִשְׁלַט
בִּימְמָא וַיְת וְהוֹרָא זְעִירָא
לְמִשְׁלַט בְּלִילִיא וַיְת
כּוֹכְבֵיא: י' וַיֵּהֵב יְתֵהוֹן יי
בְרָקִיעָא דְשָׁמַיָא
לְאַנְהָרָא עַל אֶרְעָא:
י"ח וְלִמְשַׁלַּט בִּימְמָא
וּבְלִילִיא וְלֹאֲפָרְשָׂא בֵין
וְהוֹרָא וּבֵין חֹשׁוֹכָא
וַיֵּתֵן אֲרִי טָב:
י"ט וַיְהוּה רַמֵּשׁ וַיְהוּה צֶפֶר,

רש"י

(טז) המאורות הגדולים. שנים נצלו, ואת הכוכבים. עלידי שמיעט את
ונתמעטה הלזנה על שקטרגה ואמרה 'אי' הלזנה, הרצה נצליה להפס דעמה (ב"ר)
אפשר לשני מלכים שישתמשו נכתר אחד': פ"ו):

איר הבהיר

(טז) הַמֶּאֱרֶת הַגְּדֹלִים וגו'. מכך שבתחילה נקראו החמה והלבנה 'המאורות הגדולים', ואחר כך נקראו 'המאור הגדול' ו'המאור הקטן' ע"י, יש ללמוד שבתחילה שָׁוִים נִקְרָאוּ, והיה אור הלבנה כאור החמה, ולאחר מכן נִתְמַעֵטָה הַלְבָנָה כעונש על שִׁקְטָרְגָה וְאִמְרָהּ לִפְנֵי ה' 'אִי אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מַלְכִּים שִׁישְׁתַּמְשׁוּ בְּכֹתֶר אֶחָד', והשיב לה ה' 'לכי ומעטי את עצמך':

וְאֶת הַכּוֹכָבִים. מכך שבתחילה המאורות הגדולים, ורק לאחר שהוזכרה הלבנה כ'מאור קטן' הוזכרו גם הכוכבים^פ, יש ללמוד שעל־יְדִי [-בגלל] שְׁמִיעֵט ה' אֶת הַלְבָנָה מוכפי שהיתה הַרְבֵּה את צְבָאֶיהָ, שהם הכוכבים המלוים אותה, כצבא המלוה את המלך, כדי לְהַפִּיס את דַּעְתָּה (ב"ר פ"ו):

הערות וציגים

הארץ' האמור בפסוק אין הכוונה לארץ ממש, שאין הארץ צריכה לאור, ולכן כתב 'שיאירו לעולם', והיינו לאנשים שבעולם, הצריכים לאור, ונמצא ש'על הארץ' היינו על אנשי הארץ. רא"ם. עט. רא"ם, על פי הגמרא (חולין סו.). פ. רע"ב, גור אריה. ובלבוש האורה פירש שהראיה היא מכך שלא נאמר 'היו כוכבים'.

יּוֹם רְבִיעִי: פ כַּ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
יִשְׂרָצוּ הַמַּיִם שְׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף
יְעוֹפֵף עַל-הָאָרֶץ עַל-פְּנֵי רְקִיעַ
הַשָּׁמַיִם: כּא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-
הַתַּנִּינִים הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל-

יּוֹם רְבִיעִי: כ וַאֲמַר יי
יִרְחֲשׁוּן מֵיָּא רְחִישׁ
נֶפֶשׂא חַיָּתָא וְעוֹפָא יִפְרַח
עַל אֲרֻעָא עַל אִפִּי רְקִיעַ
שְׁמַיָּא: כּא וּבְרָא יי יְ
תַנִּינָא רַבְרְבָּא וְיֵת כָּל

רש"י

(כ) נפש חיה. שיהא זה חיות: שרץ. כל
דבר חי שאינו גזוה מן הארץ קרוי 'שרץ'.
זעוף כגון זבובים, זשקלים כגון נמלים
ומיפושים ותולעים, וזבניות כגון חולד
ועכבר וחומט וכיוצא בזה וכל הדגים:

(כא) התנינים. דגים גדולים שצים. וזבנרי-
לאגדה (זבנא-זבנא עד:), הוא לויתן וכן זוג,
שזראס זכר ונקבה, והרג את הנקבה ומלחה
לזדיקים לעתיד לזא, שאס יפרו וירצו לא
יתקיים העולם שפניהם:

אור הבהיר

(כ) נֶפֶשׁ חַיָּה. לשון 'חיה' האמורה כאן אינה כינוי
למין בעלי החיים המכונים 'חיות', שהרי לא נבראו
עד היום השישי^{פא}, אלא לנפש של כל אחד ממין
בעלי החיים, שצויה ה' שִׁיְהָא בָּה חַיִּית:
'שֶׂרֶץ'. הכינוי 'שרץ' אינו שייך לקבוצה מסוימת של
בעלי חיים, כגון מעופפים, או בהמות או דגים, אלא
כָּל דָּבָר חַי, מכל המינים, שנראה כמו שִׂאֵינו גְּבוֹה מִן
הָאָרֶץ ביחס לשאר בעלי החיים מאותו המין^{פב}, קרוי
'שֶׂרֶץ'. והדוגמאות לכך, בְּעוֹף [-במעופפים] כְּגוֹן
זְבוּבִים. בְּשִׂקְצִים, כְּגוֹן נְמִלִּים וְחִיפּוּשִׁים וְתוֹלְעִים.

וּבְדִבְרֵי אֲגָדָה (בבא בתרא עד:) אמרו ש'התנינים'
הוא כינוי ללויתן וכן זוג^{פד}, שִׁבְרָאָם זָכָר
וּנְקֵבָה, ולאחר מכן הָרָג ה' אֶת הַנְּקֵבָה וּמְלַחָהּ
לסעודה שתיעשה לַצַּדִּיקִים לְעֵתִיד לְבָא,
והטעם שהרגה, כיון שִׂאֵם הַלּוֹיִתִּינִים יִפְרוּ וְיָרְבוּ,
לֹא יִתְקַיֵּם הָעוֹלָם בְּפִנְיָהֶם^{פה}:

הערות וצינונים

פא. גור אריה. והרא"ם פירש, שהרי להלן (פסוק כד) נאמר 'תוצא הארץ נפש חיה למינה בבקמה ונרמש וחסיתו ארץ למינה ויהי כן', הרי
שלשון 'נפש חיה' כוללת גם בהמות ודוממים, ולכן גם כאן יש לפרש ש'נפש חיה' כוללת את כל מיני בעלי החיים. ובבאר בשדה כתב
שדבר זה פשוט הוא, שהרי בהמשך הפסוק מבואר שאינו עוסק בחיות, ולא הוצרך רש"י לומר כן, אלא כוונת רש"י למעט שלא נפרש
שהכוונה לחיות שבים, ועל זה הוצרך רש"י לומר שאין זו הכוונה, אלא הכוונה לנפש שיש בה חיות. פב. רא"ם. פג. כיון שלא
נמצא לבעלי חיים אלו שם כולל [כמו 'עוף' למין המעופפים, ו'שקץ' לנמלים ודומיהם] כללם רש"י בלשון 'בריות', אף שבאמת כל
בעלי החיים מכונים 'בריות'. באר בשדה. פד. ומחמת חשיבותם וגודלם הוזכרו בפני עצמם, ולא בכלל 'כל נפש החיה הרומשת אשר
שרצו המים למיניהם'. גור אריה. פה. וכיון שהרג את הנקבה, לכן נכתב 'תנינים' בכתבי חסד, ללמד שרק הזכר נשאר קיים. גור אריה.

נִפְשׁ הַחַיָּה | הָרִמְשֵׁת אֲשֶׁר שְׂרָצוּ
הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף בְּנֶף
לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים בִּיָּמֹזב:
כַּ וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ
וּרְבוּ וּמְלְאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיָּמִים
וְהָעוֹף יִרְבַּ בָּאָרֶץ: כַּ וַיַּחֲיֶ־עָרֵב
וַיַּחֲיֶ־בָקָר יוֹם חֲמִישִׁי: פ כַּ וַיֹּאמֶר

נִפְשָׁא חַיָּתָא דְרַחֲשָׂא
דְּאַרְחִישׁוּ מִיָּא לְגִנְיָהוֹן
וְיֵת כָּל עוֹפָא דְפֶרַח
לְגִנְוָהי וַחֲזָא יְיָ אֲרִי טֹב:
כַּ וּבְרִיךְ יִתְהוֹן יְיָ
לְמִימַר פּוֹשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ
יֵת מִיָּא בְּיַמְמָא וְעוֹפָא
יִסְגִי בְּאַרְעָא: כַּ וְהָוָה
רָמַשׁ וְהָוָה צָפַר,
יוֹם חֲמִישִׁי: כַּ וַאֲמַר

רש"י

לִכְךָ לֹא זָרְקוֹן, שֶׁלֹא יֵהָא הוּא זָלָל: פֶּרוּ. לְשׁוֹן
פְּרִי. כְּלוֹמַר, עֲשׂוּ פִירוֹת: וּרְבוּ. אִסּוּ לֹא אִמַּר
כֹּלָא 'פְּרוּ' הִיָּה אֶחָד מוֹלִיד אֶחָד וְלֹא יוֹתֵר, וְכַּ
'וּרְבוּ', שֶׁאֶחָד מוֹלִיד הִרְבָּה:

נִפְשׁ הַחַיָּה. נִפְשׁ שֵׁשׁ זֶה חַיּוֹת: (כַּ) וַיְבָרֶךְ
אוֹתָם. לְפִי שֶׁמַּחֲסִרִים אוֹתָם וְלֹדִין מֵהֶם
וְאוֹכְלִין אוֹתָם, הוֹצֵרָם לְזִרְכָּה. וְאִף הַחַיּוֹת
הוֹצֵרָם לְזִרְכָּה, אֲלֵא מִפְּנֵי הַנַּחֲשׁ שֶׁעֲתִיד לְקַלְלָהּ,

אור הבהיר

[לְהַתְקַלֵּל], לִכְךָ לֹא בָרַכְנוּ, כְּדִי שֶׁלֹּא יֵהָא אִף
הוּא בְּקָלָל הַבְּרָכָה:
פְּרוּ. לְשׁוֹן פְּרִי, כְּלוֹמַר, עֲשׂוּ פִירוֹת, וְהֵינּוּ
צִאצִּאִים פֶּתִי:
וּרְבוּ. נּוֹסֶפֶה לְשׁוֹן זֶה, כִּיּוֹן שֶׁאִם לֹא אִמַּר אֱלֹא
'פְּרוּ', הָיָה כָּל אֶחָד מוֹלִיד רַק אֶחָד וְלֹא יוֹתֵר,
וּמִתְקִיּוּמָת בִּכְךָ הַבְּרָכָה שֶׁל 'פְּרוּ', שֶׁהָרִי עֲשֵׂה
פְּרִי, וְכַּ לְשׁוֹן 'וּרְבוּ' לְבִרְכָּם בִּכְךָ שִׁיָּהָא כָּל אֶחָד
מוֹלִיד הִרְבָּה:

נִפְשׁ הַחַיָּה. אֵין לְשׁוֹן 'חַיָּה' מִתְפַּרְשֶׁת עַל מִין
הַ'חַיּוֹת', שֶׁעֲדִיין לֹא נִבְרָאוּ עַד יוֹם שִׁישִׁי, אֲלֵא
נִפְשׁ מִיָּנִי הַדְּגִים, שִׁישׁ בָּהּ חַיּוֹת פֶּתִי:
(כַּ) וַיְבָרֶךְ אוֹתָם. הִטַּעַם לִכְךָ שֶׁבִירַךְ ה' אֵת
הַדְּגִים וְהַעוֹפּוֹת שִׁיתְרַבּוּ, לְפִי שֶׁבְּנֵי אָדָם
מַחֲסִרִים אוֹתָם, וְצָדִין מוֹקֵם, וְאוֹכְלִין אוֹתָם, לִכְךָ
הִצְרָכָה לְבָרְכָה זֶה. וּבִאֲמוֹת אִף הַחַיּוֹת הִצְרָכָה
לְבָרְכָה, שֶׁהָרִי גַם אוֹתָם בְּנֵי אָדָם צָדִים
וְאוֹכְלִים פֶּתִי, אֱלֵא מִפְּנֵי הַנַּחֲשׁ שֶׁעֲתִיד לְקַלְלָהּ

הערות וציונים

פֶּתִי. הוֹצֵרָם רִשִׁי לְחִזּוֹר וּלְפַרֵשׁ זֹאת, אִף שֶׁכַּבֵּר פִּירֵשׁ כֵּן לְעִיל (פֶּסוּק כ), כִּיּוֹן שֶׁנֶּאֱמַר כֹּאן נִפְשׁ הַחַיָּה, בַּה' הַיְדִיעָה, וְהִיָּה
מִקּוֹם לְטַעוֹת וְלִזְמֹר שֶׁכֹּאן הַכּוֹוֹנָה לְחַיּוֹת מִמֶּשׁ, וְלִכְךָ פִירֵשׁ שֶׁאִף כֹּאן הַכּוֹוֹנָה לְנִפְשׁ שִׁישׁ בַּה' חַיּוֹת. שְׁפִתֵי חֲכָמִים (פֶּסוּק כ).
פֶּתִי. רֵא"ם. פֶּתִי. אֵין הַכּוֹוֹנָה שֶׁ'פְּרִי' הוּא מִשְׁרֵשׁ 'פְּרִי', שֶׁהָרִי הוּא שֵׁם עֵצִים וְאִי אִפְשֵׁר לְהוֹצִיא מִמֶּנּוּ לְשׁוֹן פְּעוּלָה,
אֲלֵא אֲדַרְבֵּה, הַשְּׂרֵשׁ הוּא 'פְּרִי', וּמִמֶּנּוּ בִּאֵה לְשׁוֹן 'פְּרִי', וְכֹאן הַכּוֹוֹנָה בִּ'פְּרִי' לְלִשׁוֹן צִיּוּן, עֲשׂוּ פִירוֹת. גּוֹר אֲרִיָּה.

יְיָ תִפְיֵק אֶרְעָא נִפְשָׁא חֲתִיתָא לְזִנְה בְּעִיר וּרְחִישׁ וְחִית אֶרְעָא לְזִנְה, וְהָה כֵּן: כֹּה וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וְרֶמֶשׂ וְחַיֵּית-אָרֶץ לְמִינָהּ וְיִחְיֵי-בָן: כֹּה וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים

רש"י

(כד) **תוצא הארץ**. הוא שפירשתי (פסוק יד) שהכל נברא מיום ראשון, ולא הוצרכו אלא להוֹלִיֵּאס: **נפש חיה**. שיש זה חיות: **ורמש**. הם שרצים, שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגררים, שאלו נגררים, ניכר. כל לשון 'רמש' ו'שרץ' נלשוננו קונומבורי^ט: **כה** ויַעַשׂ. תקנס נצציונס, בתקון וצקומתן:

אור הבהיר

(כד) **תוצא הארץ**. מוכך שלא נאמר 'תהי' נפש חיה, אלא 'תוצא הארץ' נפש חיה, מוכח שנבראו החיות קודם לכן ועתה יצאו מהאדמה, והוא הדבר שפִּרְשִׁיתִי לעיל (פסוק יד) **שֶׁהִכַּל נִבְרָא מִיּוֹם רִאשׁוֹן**, ואף בעלי החיים בכלל, וְלֹא הֶעֱרַכּוּ אֶלָּא לְהוֹצִיאֵם מֵהָאֲדָמָה^ט: **נֶפֶשׁ חַיָּה**. אין הכוונה ל'נפש של חיה', והיינו של בעלי החיים המכונים 'חיות', שהרי גם בהמות ורמשים בכלל לשון זו (פסוקים כ-כא), אלא הכוונה לנפש של כל אחד מבעלי החיים הללו **שִׁישׁ בָּה חַיִּית^ז**:

(כה) **וַיַּעַשׂ**. אף שכבר נאמר לעיל (פסוק כד) 'תוצא הארץ נפש חיה'^ז, נאמר כאן 'וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים' ללמד שתקַנְם ה' **בְּצִבְיוֹנָם** - בדמות שהם בחרו לעצמם^ז, **בְּתַקּוּנָן** הראוי להם, ו**בְּקֻמָּתָן** - שנגמרה קומתם בשלימותה מתחילת יצירתם^ז:

הערות וצינונים

פט. אמנם גם לגבי העשבים נאמר (פסוק יב) 'ותוצא הארץ דְּשֵׁא עֵשֶׂב', אין זו ראייה שנברא הכל כבר ביום הראשון, כיון שמתאר שם הפסוק את פעולת הארץ שהוציאה דשא עשב, אך כאן שנאמר בציווי ה' 'תוצא הארץ' זו ראייה שהכל כבר נברא ביום הראשון, וצויה ה' ביום זה רק על יציאתם. גור אריה. **צ**. הוצרך רש"י לחזור ולפרש זאת, אף שכבר פירש כן לעיל (פסוקים כ, כא), כיון שכאן באמת כוונת הכתוב גם לחיות, שאף הן נבראו ביום זה, ולכן פירש רש"י שאף על פי כן לשון 'נפש חיה' אינה מתפרשת מלשון חיות, אלא מלשון חיות, וזו לשון השייכת בכל מיני בעלי החיים. גור אריה. **צא**. אין כוונת רש"י לפרש כאן את שורש לשון 'רמש', שהרי אי אפשר לפרש שנקרא הדבר 'רמש' כיון שהוא רומש, שהרי לא התבאר בכך הענין. ועוד, שהרי נאמר לעיל (פסוק כא) 'קָל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הַרְקִישֵׁת' ולא פירש שם רש"י כן, ובדאי 'רמישה' זהו כינוי לכל הליכה של בעלי חיים, וכמו שנאמר 'בו תרמש כל חיתו ועד' (תהילים קד ט), אלא כוונת רש"י כאן שאותם בעלי חיים שאין הילוכם ניכר לעין, ונראה רק שהם נעים ונדים ממקום למקום, הם המכונים 'רמש', אבל בעלי חיים גדולים יותר הילוכם בעצמו ניכר לעין. גור אריה. **צב**. גור אריה. **צג**. כך פירש רש"י (תולין ס. ד"ה לצביונס). רא"ם. ובגור אריה פירש על פי הערוך (שר צב) שנבראו בצורתם הנאה והמפוארת. **צד**. רא"ם. וראה רש"י (שם ד"ה קרינו) שמחמת כן היו לו קרינים מיד כשנברא, ולא כמו בעלי החיים שנולדו לאחר מכן, שהקרינים והשיער צומחים בהם לאחר זמן.

אֶת-חַיִּית הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת-
הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֶת כָּל-רֶמֶשׂ
הָאֲדָמָה לְמִינָהּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים בַּיּוֹם
שֵׁשׁ: כִּי וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם
בְּצַלְמֵנוּ בְּדְמוּתֵנוּ וַיְרִדֵנוּ בְרָגֶל
חַיִּים וּבַעֲזוּף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה
וּבְכָל-הָאָרֶץ וּבְכָל-רֶמֶשׂ הָאָרֶץ:

רש"י

(כו) נַעֲשֶׂה אָדָם. ענוותנותו של הקדוש-ברוך הוא למדנו מכלל, לפי שהאדם דמות המלאכים ויתקנאו בו, לפיכך נמלך בהם. וכשהוא דן את המלאכים הוא נמלך צפמליא שלו, שכן מנינו

אור הבהיר

(כו) נַעֲשֶׂה אָדָם. ענוותנותו של הקדוש-ברוך הוא למדנו מקאן, שאף על פי שברא לבדו את האדם, כתב 'נעשה' בלשון רבים, כאילו גם המלאכים השתתפו בכך, והטעם ששיתף את המלאכים בענין בריאת האדם, לפי שהאדם נברא בְּדְמוּת הַמַּלְאָכִים, וְנִחְמָת כֵּן יִתְקַנְאוּ בוּ, לְפִיכָךְ נִמְלָךְ בָּהֶם - כביכול התייעץ איתם האם לברוא את האדם, ועל ידי זה לא יתקנאו בו^צ. והראיה לכך^צ, שהרי גם כְּשֶׁהוּא דֵּן אֶת הַמַּלְאָכִים שְׂבָאֲרֵץ הוּא נִמְלָךְ בְּמִלְאִיָּא שְׁלוֹ -

במלאכים הנלוים אליו, שכן מצינו בְּאַחָב מלך ישראל (מלכים א' כב יט), שְׂאָמַר לוֹ מִיכָה הנביא 'רְאִיתִי אֶת ה' יֹשֵׁב עַל כְּסֵאוֹ, וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמְדִים עָלָיו מִימִינוֹ וּמִשְׁמָאלוֹ', ויש לתמוה על לשון הפסוק, וְכִי יֵשׁ 'יְמִין' ו'שְׁמָאל' לְפָנָיו, והרי אלו הם דברים גשמיים שאינם ניתנים להאמר ביחס לה', אֶלָּא כוונת הכתוב שמתוך צבא השמים, אֵלֹו מִיְּמִינִים, מצדדים לְזָכוֹת אחאב, וְאֵלֹו מִשְׁמָאִילִים - מצדדים לְחֻבָּה, הרי שה' כביכול מתייעץ

הערות וציונים

צ. לבוש האורה. וביאר, שהוקשה לרש"י מדוע דוקא בענין בריאת האדם נמלך כביכול במלאכים, ועל כך השיב שבהם היה חשש שיתקנאו בו, ואף שבדאי היה יכול לברוא באופן שלא יתקנאו בו, או לצוות עליהם שלא יזיקוהו, בכך הראה ענוותנותו, שנמלך בהם כדי שלא יהיה להם פתחון פה להתקנא בו. צו. גור אריה.

רש"י

וכן בגזרת עירין פתגמא וזמאמר קדישין שאלתא (דניאל ד, יד), אף כאן בפמליא שלו נטל רשות, אמר להם, יש בעליונים כדמותי, אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית: נעשה אדם. אף-על-פי שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום למינים לרדות, לא נמנע הכתוב מללמד דרך-ארץ ומדת ענוה,

אור הבהיר

הראויה לבני אדם, שיהא הגדול נמלך ונטל רשות מן הקטן; ואם כתב 'אעשה אדם', לא למדנו שהיה מדבר עם ציח-דינו אלא עם עצמו. ותשובת המינים כתב בלשון, ויצא אלהים את האדם, ולא כתב 'ויצאו': בצלמו. בדפוס שלנו: בדמותנו. להצין ולהשכיל: וירדו בדגת הים. יש בלשון הזה לשון ירדיו ולשון ירידה.

הראויה לבני אדם, שיהא הגדול נמלך - מתיעץ ונטל רשות מן הקטן, אף שבאמת אינו צריך לעצתו ולסיועו. ואם כתב רק שאמר ה' 'אעשה אדם', לא למדנו מכך בהכרח שהיה מדבר עם בית-דינו, אלא היה ניתן לומר שכביכול דיבר עם עצמו, ולכן כתבה התורה לשון 'נעשה אדם', המורה על התייעצות עם המלאכים. ומכל מקום כדי שלא להניח מקום לסעות בדבר, הרי תשובת המינים [-התשובה הראויה להשיב לכופרים] כתב בצדו, שנאמר לקמן (פסוק כז) 'ויברא אלהים את האדם', בלשון יחיד, ולא כתב 'ויבראו':

בצלמו. אין הכוונה לצלם ומראה שלנו, שהרי אין למעלה כל צלם או תמונה, אלא בדפוס שלנו - בדפוס השייך לנו, שעל ידו נוצר האדם: בדמותנו. שיהא דומה לנו בכך שתהא בו דעה להבין ולהשכיל:

ויירדו בדגת הים. יש בלשון הזה של 'וירדו' שתי משמעויות, גם לשון ירדיו וגם לשון ירידה, ורמז בכך הכתוב שהדבר תלוי

איתם כיצד לדון את המלך. וכן נאמר כשנגזר על נבוכדנצר מלך בבל שיטוד ממלכותו 'בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא' (דניאל ד יד), כלומר שהגזרה יצאה מלפני ה' בגזרת ומאמר המלאכים. ואף כאן, כשרצה ה' לברוא את האדם, בפמליא שלו כביכול נטל רשות, וכך אמר להם, הרי יש בעליונים כדמותי, והם המלאכים שיש להם דעה ושכל ובכך הם דומים לה, אם אין כדמותי בתחתונים, בריה שיש לה דעת ושכל, הרי יש קנאה במעשה בראשית, ואף שלא הוצרך להסכמתם, הרי מזה שהסביר להם את הוצרך שבדבר הרי זה כנסילת רשות, ולומדים מכך מידת ענוותנותו:

נעשה אדם. אמר כאן ה' 'נעשה' בלשון רבים, אף-על-פי שפשוט הדבר שלא סייעוהו המלאכים ביצירתו של האדם, ויש מקום למינים [-לכופרים באחדות ה'] לרדות - למשול עלינו ולקנטר בטענה זו, כביכול לא ברא ה' את האדם לבדו, אף על פי כן לא נמנע הכתוב מללמד בלשון זו דרך-ארץ ומדת ענוה

הערות וצינים

צז. והטעם שרק אצל המלכים מצאנו שכביכול נמלך ה' במלאכים, כיון שיש להם חשיבות מיוחדת, ובמעשה גדול הנוגע לאנשים חשובים נמלך ה' במלאכים. ואף כאן בבריאת האדם נמלך ה' במלאכים, כיון שזוהו דבר חשוב ששייכת בו קנאה מצד המלאכים. גור אריה. צח. מהרש"ל. צט. רא"ם. ק. ולכן לא נאמרה לשון 'וימשלו', כדי לרמוז גם על לשון ירידה, ומאידך הניקוד הוא 'וירדו' ולא 'ירדו', כדי לרמוז גם על לשון ירדיו ושלטון. גור אריה.

כּוּ וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם
בְּצִלְמֵהּ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים
בָּרָא יְתִיהָ, דְּכַר וְנִקְבָּא
בָּרָא יְתִיהוֹן: כח וַיִּבְרֶךְ

רש"י

זכה רודה צחיות וצנהמות; לא זכה נעשה ירוד
לפניהם, והסיה מושלת זו: (כו) ויברא
אלהים את האדם בצלמו. דפוס העשוי
לו. שהכל נברא במאמר, והוא נברא צדיק,
שנאמר (תהלים קלט, ה) ותשת עלי כפכה, נעשה

אור הבהיר

בחותם, כמו מטבע העשויה בצורתה המסוימת
על ידי רושם - הטבעה בתבנית, שקורין קו"ן.
וכן הוא אומר (איוב לח יד) 'תתהפך כחמר
חותם', ודרשו מכאן חז"ל (סנהדרין לח). שכל בני
האדם עשויים בחותמו של אדם הראשון ק", הרי
שאדם הראשון עצמו נברא ב'חותם', ולא
במאמר בלבד ק:

בצלם אלהים ברא אותו. פירש לך הכתוב
שאותו צלם - דפוס, תבנית, המותקן לו לאדם
הראשון להיברא בו, צלם דיוקן שעשה עבורו
יצרו הוא, שאדם הראשון נברא באותו דפוס
עצמו שהכין עבורו אלהים, אך שאר בני אדם
נבראו רק בדמיון לאדם הראשון, אך לא בתבנית
עצמה שבה נוצר אדם הראשון ק:

זכר ונקבה ברא אתם. משמעות לשון זו היא
שכבר מתחילה נבראו זכר ונקבה, ואילו להלן

בהנהגת האדם, אם זָכָה והתעלה במעשיו
הטובים, הרי הוא רוֹדֵה - שולט בחיות ובבהמות,
אך אם לא זָכָה, נעֲשֶׂה יְרֹד לַפְּנִיָּה, במדרגה
פחותה מבעלי החיים, וְהָיָה מוֹשְׁלֵת בו:

(כו) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצִלְמוֹ. כלומר,
בצלמו של האדם, והיינו ב'דפוס' העשוי לו,
כמו תבנית העשויה בצורה מסוימת, שיוצקים
לתוכה חומר והוא מקבל את צורת התבנית, כך
נעשה דפוס לאדם להיברא בו בצורתו
המסוימת. והשמיענו בזה הכתוב, שְׁהֵבֵל -
השמים והארץ וכל אשר בהם, נִבְרָא בְּמֵאֲמָר ה'
בלבד, ללא מעשה, וְהוּא - האדם, לרוב
חשיבותו, נִבְרָא בְּיָדַיִם - כביכול על ידי מעשה,
שְׁנֵאֲמָר (תהלים קלט ה) 'אֲחוֹר וְקִדְּם צִרְתָּנִי
וְתִשֵּׁת עָלַי כַּפְכָּה', הרי שנברא האדם כביכול
ב'כפו' של ה', במעשה ממש, שְׁנַעֲשֶׂה הָאָדָם

הערות וציגונים

קא. וכך אמרו בגמרא שם, 'להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שאדם טובע מאה מטבעות בחותם
אחד, וכולם דומים זה לזה, והקב"ה טובע כל אדם בחותמו של אדם הראשון, ואין אחד דומה לחברו'. קב. רא"ם, גור
אריה. קג. רא"ם. ובשפתי חכמים הביא ביאור נוסף, ש'צלם דיוקן יוצר' היינו בדיוקן שבו מתגלה ה' לנביאים.

אתם אלהים ויאמר להם אלהים
פרו ורבו ומלאו את הארץ
וכבשה ורדו בדת הים ובעוף
השמים ובכל חיה חרמשת על-
הארץ: כט ויאמר אלהים הנה

יתהון יי ואמר להון יי
פושו וסגו ומלו ית
ארעא ותקופו עלה
ושלוטו בנוני ימא
ובעופא דשמא ובכל
חיתא דרחשא על
ארעא: כט ואמר יי הא

רש"י

צריימן, ופירש לך צמקום אחר: (כח) וכבשה.
חסר וי"ו, ללמדך שהזכר כוזב את הנקבה שלא
תהא יאלנית; ועוד ללמדך שהאיש שדרכו
לכבוש מזווה על פריה ורביה, ולא האשה:

הוא אומר ויקח אחת מזלעותיו וגו'; במדרש-
אגדה, שנבראו שני פרנפים צנריאה ראשונה
ואחר-כך חלקן. ופשוטו של מקרא, כאן הודיעך
שנבראו שניהם בשש, ולא פירש לך כיצד

אור הבהיר

הראשון לבדו, ולאחר מכן לקח ה' אחת
מצלעותיו ובנה ממנה את האשה, ועל אותה
שעה נאמר 'זכר ונקבה ברא אותם' פ';
(כט) וכבשה. לא כתבה התורה 'וכבשה', אלא
'וכבשה' חסר וי"ו, ונראה הדבר כאילו נכתב 'וכבשה'
בלשון יחיד, ללמדך שהזכר כובש את הנקבה,
שלא תהא יצאנית - שלא תצא לשוק, אלא תהא
יושבת בבית בדרך צניעות, ולפי זה 'וכבשה' נאמר
על הנקבה. ועוד יש ללמוד מסמיכות הדברים
שבפסוק זה, כיון שתחילת הפסוק היא 'פרו ורבו'
ומלאו את הארץ, בא הכתוב ללמדך שרק האיש,
שדרכו לכבוש את הארץ במלחמות, מצוה על
פריה ורביה, ולא האשה, שכיון שאין דרכה לכבוש
אין פסוק זה עוסק בה, ולא נאמר לה 'פרו ורבו', ולפי
זה 'וכבשה' נאמר על הארץ.

הוא אומר (בראשית ב כא) 'ויקח אחת מצלעותיו
וגו' ויסגר בשר תחתנה, ויבן ה' אלהים את
הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויבאה אל
האדם, הרי שנברא תחילה האדם לבדו, ורק
לאחר מכן נבראה האשה. במדרש-אגדה מיישב
שאלה זו, שנבראו שני פרנפים, של זכר ונקבה
המחויבים יחד, כבר בבריאת הראשונה, וזו
הכוונה 'זכר ונקבה ברא אותם', ואחר-כך חלקן
ה' לשני חלקים, וה'צלע' האמורה להלן היינו
אותו פרנף של נקבה שהיה מחובר לאדם,
והופרד ממנו ונעשה 'לאשה' בפני עצמה.
ופשוטו של מקרא אינו כן, אלא כאן הודיעך
את עיקר העניין בכללותו, שנבראו שניהם ביום
הששי, ולא פירש לך כיצד היה סדר בריאתן,
ופירש לך במקום אחר, שבתחילה נברא אדם

הערות וצינונים

קד. גור אריה. קה. רא"ם. קנ. גור אריה. אמנם הרא"ם כתב ששני הפירושים שהביא רש"י תלויים במחלוקת שבמשנה
(בימות סה), ולכל אחת מהשיטות שם דורשים דרשה אחרת. קד. רש"י (קדושין לה. ד"ה דרכו). קה. רא"ם.

יְהִי כֹחַ יְתָ לְכֹחַ יְתָ כָּל עֶשְׂבָא
דְּבַר זְרַעִיה מְזֻדְרַע דְּעַל
אִפִּי כָּל אֶרְעָא וְיִתָּ כָּל
אִילָנָא דְּבִיה פִּירִי אִילָנָא
דְּבַר זְרַעִיה מְזֻדְרַע,
לְכֹחַ יְהִי לְמִיכָל: וְלְכָל
חַיַּת אֶרְעָא וְלְכָל עוֹפָא

נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב וְזֶרַע
זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ
וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְּרִי־עֵץ
זֶרַע זֶרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ:
וְלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וְלְכָל־עוֹף

רש"י

ולאכול זרע, אך כל ירק עשב יאכלו יחד
כלם. וכשנאמר בני נח התיר להם זרע, שנאמר
(לקמן ט, א) כל רמש אשר הוא חי וגו',

(כט-ל) לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ וְכָל־חַיַּת
הָאָרֶץ. השוה להם הכתוב בהמות וחיות
למאכל, ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית זריה

אור הבהיר

ולכל חית הארץ, את כל ירק עשב לאוכלה', כלומר,
לכם ולכל חית הארץ יהיו העשבים ופירות העץ
לאוכלה, אך חית הארץ עצמה לא תהיה לכם
לאוכלה ק"א. והראיה לכך שנאסר על אדם ובניו
לאכול בשר ק"ב, שהרי כְּשֶׁבִּאָא בְּנֵי נֹחַ, לאחר
המבול, התיר לָהֶם את אכילת הַבָּשָׂר של בעלי
החיים, שְׁנֵאֲמָר (לקמן ט א) 'כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי
וְגו' לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ', ומשמע שעד עתה היה

(כט) לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ. ובפסוק הבא נאמר 'וְלְכָל
חַיַּת הָאָרֶץ, בוי"ו החיבור, ללמד שהשונה לָהֶם
[ל־אדם וחיות] הַכְּתוּב את הַבְּהֵמוֹת וְהַחַיִּים, שיהיו
דומים להם לענין הַמֶּאֱכָל, וְלֹא הִרְשָׁה לְאָדָם
וְלְאִשְׁתּוֹ ולזרעם אחריהם ק"ט [עד לאחר המבול]
לְהִמִּית בָּרִיה וְלֶאֱכֹל בָּשָׂר, אף כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב
יֹאכְלוּ יַחַד קָלָם ק", ונדרשים הפסוקים כך, 'נָתַתִּי
לָכֶם את כל עֵשֶׂב ואת כל העֵץ לָכֶם יהיה לאוכלה

הערות וציונים

קט. באר בשדה. קי. מתחילת דברי רש"י, שלא התיר להם להמית בריה ולאכול את בשרה, משמע שאם מתה מאליה מותר
לאוכלה, וכן משמעות הרא"ם, וכן הוכיח בבאר בשדה מדברי רש"י עצמו (מטהדיון נז. ד"ה למישור) שכתב
שהוצרכה התורה לאסור אבר מן החי לאדם הראשון, בזמן שלא המית אותה אלא נפל ממנה אבר מאליו, ומשמע שאם מתה
מאליה אין בה איסור. אמנם בגור אריה תמה על דבריהם, שהרי מסיים דבריו במבואר שהותר להם לאכול רק ירק עשב, ולא
הותר להם לאכול בשר אפילו של בעל חיים שמת מעצמו. וביאר, שהטעם הוא כיון שאם היה הדבר מותר, לא היה האדם
נותן אוכל לבעלי החיים, כדי שימותו ויוכל לאכול את בשרם. והטעם שכתב רש"י לשון זו 'שלא הרשה לאדם ולאשתו להמית
בריה ולאכול את בשרה', היינו נתינת טעם לכך שלא הותר לו לאכול בשר, כיון שחסר ה' על בעלי החיים שלא יכלו אותם בני
האדם, רק לאחר המבול, כשבייך ה' את בעלי החיים שיפדו וירבו לא היה עוד חשש שיכלו אותם בני האדם באכילתם, ולכן
הותר לבני נח לאכול בשר. קיא. כך פירש רש"י על הגמרא (מטהדיון נז. ד"ה לא הותר) את הדרישה המובנת בגמרא שם, 'אדם
הראשון לא הותר לו בשר לאכילה, וכתביב לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ, ולא חית הארץ לכם', וכך ביארו הרא"ם והמהרש"ל
את כוונת רש"י כאן. ובגור אריה פירש שהלימוד הוא ממה שנאמר שהשווה בני האדם לחית הארץ לענין המאכל, שכשם
שבעלי החיים אוכלים רק ירק עשב, כך בני האדם יאכלו רק זאת, ולא הותרו להם דברים אחרים. אמנם בלבוש האורה תמה
על דבריו, שהרי יש בעלי חיים רבים הטורפים ואוכלים בשר, ואם כן מנין שהדבר אסור על האדם. קיב. רא"ם.

הַשָּׁמַיִם וְלִבְלָא רֹמֵשׁ עַל-הָאָרֶץ
אֲשֶׁר-בּוֹ נִפְשׁ חַיָּה אֶת-כָּל-יֶרֶק
עֹשֶׂב לְאֹכְלָהּ וַיְהִי-כֵן: 1
לֹא יִירָא אֱלֹהִים אֶת-כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה וַהֲנִיחָהּ
טוֹב מְאֹד וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם
הַשְּׁשִׁי: 2 א וַיְבָרֵךְ הַשָּׁמַיִם
וְהָאָרֶץ וְכָל-צְבָאָם: 3 ב וַיְבָרֵךְ אֱלֹהִים

דְּשָׁמַיָא וְלִבְלָא דְרַחֲשִׁי עַל
אַרְעָא דְּבִיָּה נִפְשָׁא חַיָּתָא
יַת כָּל יֶרֶק עֹסְבָא
לְמִיכַל, וַהֲנִיחָהּ כֵּן: 1
יִי יַת כָּל דְּעֵבֵד וְהָא תַקִּין
לְחֻדָּא, וַהֲנִיחָהּ רַמֵּשׁ וַהֲנִיחָהּ
צִפֹּר, יוֹם שְׁתִּיתִי:
2 א וְאַשְׁתַּכְּלִלוּ שְׁמַיָּא
וְאַרְעָא וְכָל חַיְלִיהוֹן:
3 ב וְשִׁיצִי יִי בְיוֹמָא

רש"י

תורה. דבר אחר, יום הששי - כוללם תלויים ועומדים עד יום הששי, הוא ששה בסיון המוכן למתן תורה: 2 (3) ויברך אלהים ביום השביעי. רבי שמעון אומר, נשר ודם,

מירק עשב, שהתרחקו לאדם הראשון, נתתי לכם את כל: (6) יום הששי. הוסיף ה' ב'ששי' בגמר מעשה בראשית, לומר שהתנה עמהם על-מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי

אור הבהיר

חמש. דָּבָר אַחֵר - ביאור אחר לכך שנאמר 'יום הששי' בתוספת האות ה"א, שהיא ה"א הידיעה, לרמז שאמר להם כָּלְכֶם תִּלְוִימוּ וְעוֹמְדִים - קיומכם מוטל בספק עד אותו יום הששי הידוע, והוא שְׁשֶׁה בְּסִינּוֹ, המוכן למתן תורה, שרק אם יקבלו ישראל את התורה ישאר העולם קיים:

2 (3) וַיְבָרֵךְ אֱלֹהִים בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי. מכך שלא נאמר 'ויכל אלהים ביום הששי' משמע שבשבת עצמה הסתיימה המלאכה, ואילו סיום הפסוק הוא 'וישבות אלהים ביום השביעי' מכל מלאכתו, הרי שלא עשה כלל מלאכה בשבת ק"י, רַבִּי שְׁמַעוֹן אֹמֵר בביאור הפסוק, בְּשָׁר וְדָם,

הדבר אסור, וסיים הכתוב שם ואמר 'כִּיִּרְק עֹשֶׂב', כלומר כמו הירקות והעשבים שֶׁהִתְרַחֲקוּ באכילה לְאָדָם הָרִאשׁוֹן, כך 'נִתַּתִּי לְכֶם אֶת כָּל', שתהיו רשאים לאכול את בשר בעלי החיים, ויש ללמוד מכך שלאדם ואשתו הותר לאכול רק ירק עשב: (6) יוֹם הַשְּׁשִׁי. בכל הימים נכתב מניין ללא האות ה"א, כגון 'יום שני', 'יום שלישי', ורק כאן הוסיף את האות ה' בַּשְּׁשִׁי, ביום שהוא גָּמֵר מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית, שנאמר 'יום השישי', לומר בכך בדרך רמז שֶׁהִתְנֶה ה' עִמָּהֶם - עם כל הנבראים, שקיומם הוא רק עַל מְנַת שִׁקְבָּלוֹ עֲלֵיהֶם יִשְׂרָאֵל חֲמוּשָׁה חוֹמָשִׁי תוֹרָה, הרמוזים באות ה', שהיא בגימטריא

שְׂבִיעָא עֲבִידְתִּיהָ דְּעֶבֶד
וְנָח בְּיוֹמָא שְׂבִיעָא מְכָל
עֲבִידְתִּיהָ דְּעֶבֶד: ג וּבְרִיךְ
יְיָ יְת יוֹמָא שְׂבִיעָא
וְקָדִישׁ יְתִיה אָרִי בִּיה נָח
מְכָל עֲבִידְתִּיה דְּבָרָא יְיָ
לְמַעַבְד:

בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר
עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי
מִכָּל-מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה:
ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי
וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מִכָּל-

מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת: פ

רש"י

שאינו יודע עמיו ורגעיו, צריך להוסיף מחול על הקודש; אצל הקדוש-צרוך-הוא, שזודע עמיו ורגעיו, נכנס בו כחוט השערה, ונראה כאלו

אור הבהיר

כל העולם בששת ימי בראשית, מִה הָיָה הָעוֹלָם חָסֵר, רק מְנוּחָה, כיון שבִּצְלוֹת שָׁבַת שאין עושים בה מלאכה, בָּאת מְנוּחָה לעולם, ונמצא שביום השביעי עצמו כָּלְתָה וְנִגְמְרָה הַמְּלָאכָה על ידי המנוחה שהתחדשה בה קטן, ומה שנאמר 'ויכל אלהים ביום השביעי' היינו שכלה ביום השביעי עצמו את ענין המנוחה, ואף על פי כן נאמר 'וישבות ביום השביעי', כיון שהמנוחה אינה נחשבת מלאכה ממש, שתסותר את ענין השביתה, אלא היא כדבר הנעשה מאליו קטן:

(ג) וַיְבָרֶךְ, וַיְקַדֵּשׁ. בָּרַכוּ ליום השבת בָּמֶן, שָׁקֵל

שאינו יודע - אין בכוחו לחשב עתיו ורגעיו בדקדוק, צריך להוסיף מחול על הקודש, ולהפסיק את מלאכתו בזמן שעדיין ודאי יום ישי, אָבֵל הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוא שְׂוִידֵעַ עֲתִיו וְרָגְעִיו בדקדוק, נִכְנָס בּוֹ בגבול שבין היום השישי לשביעי עד כְּחוֹט הַשְּׁעָרָה, וְנִרְאָה לעין האדם כְּאִלּוּ כָּלָה מלאכתו בּוֹ בְּיוֹם - ביום השביעי עצמו, ונמצא שמה שנאמר 'ויכל אלהים ביום השביעי' הוא לפי הנראה לאדם, אך לפי האמת כילה את מלאכתו ביום השישי קטן. דָּבָר אַחֵר, אכן כלתה המלאכה ביום השביעי עצמו, שהרי לאחר שנברא

הערות וצינים

קיד. רא"ם. ואף על פי כן לא נאמר 'ויכל אלהים ביום השישי', כיון שאז היינו עשויים לטעות ולחשוב שכלה מלאכתו באמצע היום השישי בדרך מקרה, כיון שלא נשארו עוד דברים לברוא, ולכן כתבה התורה 'ביום השביעי' ללמד שהיו עוד מלאכות הראויות להיעשות, והפסיק ה' מעשייתם רק מחמת קדושת היום השביעי. גור אריה. קטן. והטעם שנחשבת המנוחה כנצרכת לקיום שמים וארץ, כיון שלא נברא העולם אלא בשביל לימוד התורה, ורק על ידי המנוחה שיש בשבת יכולים ישראל לעסוק בתורה ביום השבת. שפתי חכמים. קטן. רא"ם. אמנם בגור אריה פירש שאין לשון 'מלאכתו' מתייחסת למנוחה, אלא למלאכות שנעשו בששת ימי המעשה, לכל המלאכות הללו היתה חסרה המנוחה, וכשבאה השבת

רש"י

ימות השבוע היה יורד להם עומר לגלגולת, ובששי לחם משנה; וקדשו בזמן, שלא ירד זו כלל. והמקרא כתוב על שם העמיד: אשר ברא אלהים לעשות בשבת, כפל ועשאה בשש, כמו שמפורש צבראשית-רצה:

אור הבהיר

ימות השבוע היה יורד להם רק עומר לגלגולת, ובששי היה יורד להם לכבוד שבת לחם משנה, שמלבד העומר של יום שישי היו יורדים שני עומרים נוספים לכבוד השבת ק"י. וקדשו בזמן, שלא ירד בו מן כלל, ולא הוצרכו ישראל לטרוח וללקוט בוק"ח. ואף שדברים אלו אירעו זמן רב לאחר בריאת העולם, המקרא כתוב על שם העתיד ק"י: אשר ברא אלהים לעשות בשבת. מכל שונתב 'לעשות' שזו לשון עתיד, ולא נכתב 'ועשה' בלשון עבר ק"י, יש לדרוש שאותה המלאכה שהיתה ראיה לעשות בשבת, כפל ה' את מעשיו ועשאה כבר בששי קכ"א, כמו שמפורש בבראשית רבה קכ"ב:

הערות וצינים

באה מנוחה לאותן מלאכות, ונחשב הדבר שסיום כל המלאכות היה בכניסת היום השביעי, כשבאה להם המנוחה. והטעם שחשבת המנוחה כחלק ממלאכת הבריה, אף שאין בה פעולה אלא העדר פעולה, כיון שלוא זאת היה טבע האדם והנבראים כולם לעבוד יומם ולילה ללא הפסקה כלל, עד שהיה הגוף כלה ממלואו ולא היה קיום לבריה, ורק על ידי המנוחה בשבת מתקיימת כל הבריה כפי שבראה ה' בששת ימי המעשה. נחלת יעקב. ק"י. מכילתא דרבי ישמעאל (בשלה פ"ב), וכן ביאר בבאר בשדה את דברי רש"י כאן, שירדו ביום השישי שלשה עומרים לכל אדם, אחד לשני ושנים לשבת. אמנם הרבה מפרשים כתבו שגם לצורך שבת היה רק עומר אחד, וביארו בדרכים שונות מה היתה ה'ברכה' שבשבת: א. הרא"ם כתב ש'ברכו' היינו שלא פסקה ברכתו של המן גם ליום השבת, הגם שלא ירד בשבת עצמה, על ידי שירד בששי. ב. בגור אריה כתב שהברכה היתה בכך שניתן להם לחם משנה ביום השישי, כיון שיש יותר ברכה כשניתן להם הרבה בפעם אחת, מאשר מעט בכל יום, הגם שלגבי כמות המן עצמה לא היה חילוק בין יום השבת לשאר הימים. ג. בדברי דוד פירש שבאמת היתה תוספת מיוחדת במן שירד עבור השבת, כדי שיספיק לכל אחד לשלש סעודות, בשונה מהמן שירד בכל יום חול שהספיק לשתי סעודות בלבד. ד. המהרש"ל ביאר שהברכה היתה בכך שלא התקלקל המן אף שנשאר מיום שישי לשבת, בשונה משאר הימים שאם היו משאירים ממנו עד בוקר, היה מתקלקל. ה. המהרש"ל צידד עוד לבאר, שאמנם ירדו ביום שישי שני עומרים בלבד, אך ישראל היו אוכלים רק חצי עומר ביום שישי, ואת החצי השני היו אוכלים בליל שבת, ולמחרת היו אוכלים עוד עומר שלם בשתי סעודות, ונמצא שבשבת היו אוכלים עומר ומחצה, וזו היא ברכתו. ו. במשכיל לדוד ביאר שהברכה בעומר של שבת היתה באיכות, שהיה משובח בריחו ובטעמו יותר מהמן של כל ימות השבוע. ק"י. באר בשדה. וביאר, שכלפי ה' אין קדושה בכך שלא ירד מן בשבת, שהרי ה' מוריד גשמים בשבת, שכל העולם שלו, אלא 'קדשו בזמן' בכך שלא ירד בשבת, ועל ידי זה לא הוצרכו ישראל ללקוט בשבת, ויכלו לנוח בו. ק"י. הרמב"ן תמה על ביאור זה, שלא מסתבר שתהיה משמעות הכתוב בברכה ובקדושה של היום על שם העתיד. אמנם בגור אריה כתב שבאמת גם לפי פירושו לא הוצרך רש"י לומר שנקרא כן על שם העתיד, אלא שיום השבת מבורך וקדוש מצד עצמו תמיד, ומה שאמרו חז"ל 'ברכו בזמן וקדשו בזמן' זו ראה לברכתו ולקדושתו, שמתוך כך התברך המן ביום השישי, ומתוך כך לא ירד בו מן. קכ. הרא"ם, שפתי חכמים. קכ"א. כי לא יתכן שלא נעשתה מלאכה זו כלל והיה העולם חסר ממנה, וגם לא יתכן שנעשתה לאחר השבת שהרי נאמר 'ויכלו השמים והארץ וכל צבאם', ועל כרחך שהמלאכה שהיה ה' עתיד 'לעשות' בשבת, נעשתה ביום השישי. רא"ם. קכ"ב. ובמדרש שם מבואר שבכל יום ברא ה' שלשה דברים, וביום השישי ברא ששה דברים, שלשה מהם כנגד שבת.

שני וַאֲנִי הַתּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בַּהֲבֵרָאם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם: ה' וְכָל

רש"י

שני (ד) אֵלֶּה - האמורים למעלה - **תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ: בהבראם ביום עשות ה'.** למדן שכולם נבראו ביום עשות ה'. **נבראם - בהבראם - צה' נבראם, שנאמר (ישעיה כו, ד) ציה ה' לור עולמים, צב'**

אור הבהיר

שני (ד) אֵלֶּה. כלומר, הדברים האמורים למעלה קב: **תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בַּהֲבֵרָאם בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה'.** למדן הכתוב בלשון זו שְׁקָלָם - כל הדברים שפירטה התורה שנעשו בששת ימי בראשית, נִבְרְאוּ באמת כבר ביום הראשון, ולכן נאמר 'בהבראם ביום עשות ה'', שהכל נברא ביום אחד קב, ולאחר מכן יצא כל אחד והועמד במקום הראוי לו ביום שנגזר עליו קב. דְּבַר אַחֵר - ביאור אחר בלשון 'בַּהֲבֵרָאם', כאילו נאמר בַּה' - באות

הערות וצינים

קכג. בא לפרש שלא נאמר שהכוונה לדברים האמורים בהמשך, וכעין שמצאנו ב'אלה המשפטים' (שמות כא א) שהכוונה לדברים האמורים אחר מכן. רא"ם, גור אריה. והנהגתו של רש"י לפרש כן, שהרי לא נאמר אחר כך שום דבר שנברא, ובודאי הכוונה לדברים שהתפרשו קודם לכן. שפתי חכמים. **קכד.** רא"ם. **קכה.** וכמו שכתב רש"י לעיל (א כד) שלמדו כן מהלשון 'תוצא הארץ' שכבר נבראו החיות והבהמות ביום הראשון, וביום השישי רק יצאו ממקומם. ומכל מקום הוצרך גם פסוק זה כדי ללמד שלא רק בחיות ובבהמות היה הדבר כן, אלא בכל מה שנברא בששת ימי המעשה. גור אריה. ואף שהתבאר בדברי רש"י לעיל (א יד) שלמדו כן מריבוי לשון 'את', 'את השמים ואת הארץ', לרבות כל תולדותיהם, עדיין היה ניתן לומר שלכל דבר מתולדות השמים והארץ היה מאמר בפני עצמו, ולכן נאמר כאן 'בהבראם ביום עשות ה' ארץ ושמים', שבמאמר בריאת השמים נבראו כל תולדותיהם, ובמאמר בריאת הארץ נבראו עמה כל תולדותיה. שפתי חכמים. **קכו.** אמנם מבואר בגמרא (מנחות טז:) שיש פתח קטן בצידה הימני של האות ה"א, לרמז שימין ה' פשוטה לקבל שבים, ואם יחזור בתשובה ידו של ה' פשוטה לקבלם [ואף שביחס לאדם הפתח של האות ה"א נראה בשמאל, הרי ביחס לה' העומד כביכול למול האדם ופויש ימינו לקבלו, הפתח הוא בצד ימין]. גור אריה. **קכז.** רא"ם, ונמצא שהמחלוקת בין שני הפירושים היא רק

אֵילָנִי חֶקְלָא עַד לָא הָווּ
בְּאֶרְצָא וְכָל עֶסְכָּא
דְּחֶקְלָא עַד לָא צִמַּח

וַיְהִי הַשָּׂדֶה טָרֶם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ
וְכָל-עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֶם יִצְמַח

רש"י

(ה) **טָרֶם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ**. כל 'טרם' ואף זה תפרש, עדיין לא היה צאריך כנגמרה שבמקרה לשון 'עד לא' הוא, ואינו לשון 'קודם', ואינו נפעל לומר 'הטרים' כאשר יאמר 'הקדים', וזה מוכיח. ועוד אחר, כי טרם תיראון (שמות ט, ג), עדיין לא תיראון;

ואף זה תפרש, עדיין לא היה צאריך כנגמרה צריאת העולם נשעי קודם שנברא אדם, וב' עשב השדה טרם יצמח, עדיין לא נמח. ונשלישי שכתוב ותואל הארץ לא ילא, אלא על פתח הקרקע עמדו עד יום ששי.

אור הבהיר

יְדַעְתִּי כִּי טָרֶם תִּירָאוּן מִפְּנֵי ה' אֱלֹהִים, ומשמעות לשון 'כִּי טָרֶם תִּירָאוּן' (שמות ט ג) היינו עדיין לא תיראון, ולא 'לפני שתיראו', שהרי לא התפרש מה אירע לפני שיראו קלא, ואף פסוק זה תפרש, ששיח השדה עדיין לא היה בארץ כשנגמרה בריאת העולם, ביום הששי, קודם שנברא האדם, שהרי נאמר לאחר מכן 'ואדם אין' קלב:

וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֶם יִצְמַח. אף כאן ביאור לשון 'טרם' הוא שעשב השדה עדיין לא צמח. וביום השלישי, שכתוב 'ותוצא הארץ דשא עשב מזרע זרע למינהו ועץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו', לא יצאו לגמרי, אלא כוונת הכתוב שצמחו בשיעור מועט ביותר ועל פתח הקרקע עמדו עד יום ששי:

(ה) **טָרֶם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ**. כל 'טרם' שבמקרא, כמו לשון 'עד לא' הוא קחי, כלומר, משמעות המילה מתייחסת רק לאותו דבר בפני עצמו, לומר שעדיין לא היה, וזהו 'טרם יהיה', ואינו לשון 'קודם', המתייחס לאותו דבר ביחס לדבר אחר, מי קדם למי. וכיון שזהו תיאור של מצב קיים קחי, שורש זה של 'טרם' אינו ניתן להאמר בהטיה של נפעל, שאי אפשר לומר על דבר מסוים שהוא 'הטרים', פאשר יאמר על דבר מסוים שהוא 'הקדים'. ופסוק זה מוכיח שזהו פירוש לשון 'טרם', שאין לפרש 'קודם' שהיה שיח השדה בארץ, שהרי לא התפרש מה היה קודם שצמח שיח השדה קל, אלא ודאי פירושו הוא שעדיין לא היה שיח השדה. ועוד פסוק אחר מוכיח זאת, שנאמר 'ואתה ועבדיך

הערות וציגים

בפירוש תיבת 'בהבראם', לפירוש הראשון היינו ביום הברא, ויום זה הוא 'ביום עשות ה', היום הראשון. ולפירוש השני היינו ב'ה' בראם, ומתי בראם, 'ביום עשות ה', שהוא היום הראשון. רא"ם, גור אריה. אמנם בדברי דוד פירש שלפי הפירוש השני אין ללמוד מכאן שכל הבריה נעשתה ביום הראשון, אלא כך מתפרש הפסוק. 'בהבראם', שנברא הכל באות ה"א, אמנם זהו רק 'ביום עשות ה' ארץ ושמים', כלומר, כשברא ה' את העולם הזה הנרמז בארץ ושמים', עשה כן באות ה"א, אך את העולם הבא ברא ה' באות י"ד. **קכת**. וכן תרגמו אונקלוס. רא"ם. **קכט**. רא"ם, שפתי חכמים. **קל**. ואם היה נכתב 'וכל שיח השדה טרם יצמח אד יעלה מן הארץ', היה ניתן לפרש את 'טרם' כמו 'קודם', כלומר, שקודם שייצמח שיח השדה עלה אד מן הארץ, אך עתה שנכתב אחרי לשונות 'טרם ייהי' ו'טרם יצמח' 'כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ', הרי שלא נכתב מה אירע קודם לכן, ובהכרח יש לפרש זאת כמו 'עדיין לא היה', 'עדיין לא צמח'. רא"ם, גור אריה. **קלא**. רא"ם, גור אריה. **קלב**. רא"ם.

כִּי לֹא הִמָּטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל-
הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לַעֲבֹד אֶת-
הָאָדָמָה: וְיָאֵד יַעֲלֶה מִן-
אֶרֶץ לֹא אֱחִית יְיָ אֱלֹהִים
מִטְרָא עַל אֶרְעָא וְאָנֹשׁ
לִית לְמַפְלַח יְת אֲדָמְתָא:
וְעֵנְנָא הָוָה סָלִיק מִן

רש"י

(ולמה?) כי לא המטיר; ומה טעם לא
המטיר? לפי שאדם אין לעבד את
האדמה, ואין מכיר בטובתם של גשמים.
וכשנא אדם וידע שהם זורק לעולם התפלל
עליהם וירדו, וזמחו האילנות והדשאים: ה'

אור הבהיר

מקום שנאמר 'ה' אלהים' לפי פשוטו קלי, ה' -
כך שמו, שהוא אלהים, שזוהו שם התואר, כפי
שנראה לנו לפי פעולותיו:

(1) וְיָאֵד יַעֲלֶה. לא בא הפסוק לתאר את דרך
ירידת הגשמים כדי להשקות את העשבים והעצים,
שהרי לפני בריאת האדם לא ירדו כלל גשמים קלי,
אלא דיבר הכתוב לענין בריאתו של האדם,
שהעלה ה' את מי התהום על ידי אדים קלֵט,
והשקה באדים אלו את העננים קלט, וחזרו מים
אלו וירדו מהעננים על האדמה כדי לשרות את
העפר במים, שיעשה כמין בון, וממנו נברא

(ולמה לא צמחו?) כי לא המטיר. ומה טעם
לא המטיר? הרי זה כפי שנאמר בהמשך הפסוק,
לפי שאדם אין לעבד את האדמה, והיינו
כיון שאין מי שמכיר בטובתם של גשמים, ואין
עושים טובה למי שאינו מכיר בכך קלי. וכשנא
האדם וידע שהם צורף לעולם והכיר בטובתם,
התפלל עליהם - על הגשמים קלי, וירדו, וצמחו
האילנות והדשאים:

ה' אלהים. ה' - שם הו"ה הוא שמו קלי,
ואלהים הוא שם תואר המורה על כך שהוא
שופט ושלט על כל, וכן פירוש דבר זה בכל

הערות וצינים

קלט. גור אריה, ובאר, שאף שכל הבריאה נבראה בלי שיהיה מי שיקיר בכך, אין זו נחשבת 'טובה', אלא כל אחד נברא
ליצור עצמו, אך ירידת הגשמים שזו פעולה הנעשית ליצור הצמחים, הרי זו כעשיית טובה, שאין לעשותה למי שאינו
מכיר בטובה. קלט. שאלו היה מכיר בטובתם ולא מתפלל עליהם, ודאי שלא היו יורדים. גור אריה. קלה. שהרי יש
בו אותיות 'היה הוה ויהיה'. שפתי חכמים. קלו. אך לפי מדרשו ה' זו מידת הרחמים, ואלהים זו מידת הדין. רא"ם.
קלו. רא"ם, שפתי חכמים. קלה. אך אין לומר שעלה האד מהמים הגלויים על פני האדמה, שאם כן היה ראוי לומר 'ואד
יעלה מן המים', וכיון שנאמר 'ואד יעלה מן הארץ' יש לפרש שעלה האד מהמים שמתחת לארץ, והיינו ממי התהום. גור
אריה. קלט. ולא היה זה כמנהג העולם היום, שהשמש מעלה את האדים אל העננים והגשמים יורדים בכל הארץ, אלא
כאן עלו המים על ידי ציווי ה' וירדו רק באותו מקום שהיה בו צורך לבריאת האדם [ואף שנאמר 'והשקה את כל פני
האדמה', היינו כפי שפירש רש"י (פסוק ז) שנצבר עפרו מארבע רוחות העולם, וכיון שידד המטר במקום שנברא ממנו האדם,
הרי זה כאילו ירד על פני כל האדמה]. רא"ם.

הָאָרֶץ וְהַשָּׁמַיִם אֶת־כָּל־פְּנֵי
הָאֲדָמָה: וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים
אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח
בְּאַפִּי נִשְׁמָתָא דְחַי וַהֲוֵת בְּאָדָם

אֲרֻעָא וּמִשְׁקֵי יָת כָּל אֲפִי
אֲדָמָתָא: וּבָרָא יְיָ
אֱלֹהִים יָת אָדָם עֶפְרָא מִן
אֲרֻעָא וּנְפַח בְּאַפּוּהִי
נִשְׁמָתָא דְחַי וַהֲוֵת בְּאָדָם

רש"י

מארבע רוחות, שכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה. דבר אחר, נטל עפרו ממקום שנאמר זו מוצא אדמה תעשה לי (שמות כ, כה), אמר, 'הלואי תהא לו כפרה ויוכל לעמוד'. ויפח באפיו. עשאו מן התחמונים ומן העליונים, גוף מן

אדם; כגל זה שנותן מים ואחר־כך לש את העיסה, אף כאלו 'השקה' ואחר־כך 'וייצר': (ו) וייצר. שתי יצירות, יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים. אבל בצמהה שאינה עומדת לדין, לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן: עפר מן האדמה. כבר עפרו מכל האדמה

איר הבהיר

ללמוד בלשון זו שצבר ה' את עפרו של אדם הראשון מכל האדמה, כלומר, מארבע רוחות העולם קמב, כדי שכל מקום שימות שם האדם תהא האדמה קולטתו לקבורה באופן שישתמר עד תחיית המתים קמב. דבר אחר - ביאור נוסף לכך שנאמרה כפילות הלשון 'עפר' ו'מן האדמה', ללמוד שנטל ה' את עפרו של האדם מן המקום שנאמר בו 'מזבח אדמה תעשה לי' (שמות כ, כא), אמר ה', 'הלואי שעל ידי זה שנברא ממקום המזבח קמב תהא לו כפרה על עוונותיו, ויוכל לעמוד - להתקיים בעולם קמב:

ויפח באפיו. עשאו ה' מן התחתונים ומן העליונים, גוף האדם עשוי מעפר שהוא מן

האדם. כמו גל זה [-אדם הלש עיסה] שנותן מים על הקמח ואחר־כך לש את העיסה, אף כאן 'והשקה' היינו נתנית המים על העפר, ואחר־כך 'וייצר' ה' אלהים את האדם:

(ו) וייצר. נכתבה תיבה זו בשני יודי"ן, ויש לדורשה כאילו התיבה עצמה נכפלה קמ, לרמז על שתי יצירות שנעשו בגוף האדם, יצירה אחת לעולם הזה, ויצירה שניה לאחר שכבר כלה הגוף, לתחיית המתים. אבל בבהמה שאינה עומדת לדין, ולאחר שמותה אינה חוזרת לחיות, לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן, אלא 'ויצר', ביו"ד אחת:

עפר מן האדמה. דבר פשוט הוא ש'עפר' הוא 'אדמה', ומדוע כפל זאת הכתוב קמא, אלא בא

הערות וצינים

קמ. כלומר, אף שרק האות יו"ד נכפלה, הדרך היא לדרוש זאת כאילו התיבה כולה נכפלה ונאמר 'ויצר', 'ויצר'. רא"ם. קמב. אין הכוונה שאסף את עפרו ממש מכל שטח פני האדמה, אלא לקח עפר מכל אחת מארבע רוחות, ובכך נחשב הדבר שאספו מכל האדמה. באר בשדה. קמג. גור אריה ושפתי חכמים, שהרי קבורה עצמה יש גם בבעלי חיים. קמז. גור אריה. קמה. ואמנם אף לפירוש זה קולטת האדמה את האדם בכל מקום שנקבר, כיון שמקום המזבח

לְנֶפֶשׁ חַיָּה: הַיֵּצֵא יְהוָה אֱלֹהִים
 מִן בְּעֶדֶן מִקְדָּם וַיֵּשֶׁב שָׁם אֶת־

לְרוּחַ מְמַלְלָא: הַנִּצְבָּב יְיָ
 אֱלֹהִים גִּנְתָּא בְּעֶדֶן
 מִלְקַדְמִין וַאֲשֵׁרִי תַמָּן יְיָ

רש"י

התחתונים ונשמה מן העליונים. לפי שזו
 ראשון נבראו שמים וארץ, בשני נברא רקיע
 לעליונים, בשלישי תראה היצירה לתחתונים,
 ברביעי מאורות לעליונים, בחמישי ישרו המים
 לתחתונים, הווקם בששי לבראות זו בעליונים

אור הבהיר

התחתונים, ונשמה ניתנה בו מן העליונים,
 והטעם לכך, לפי שביום ראשון נבראו שמים
 וארץ, שהם עליונים ותחתונים. בשני נברא
 רקיע רק לעליונים. בשלישי נאמר 'תראה
 היצירה', רק לתחתונים. ברביעי ברא מאורות,
 לעליונים. בחמישי אמר 'ישרצו המים',
 לתחתונים, נמצא שיש יומיים לתחתונים,
 יומיים לעליונים, ויום אחד לעליונים ולתחתונים,
 הַזֶּקֶק ביום הששי לבראות בו גם בעליונים
 וגם בתחתונים, ואם לאו, אלא יברא בו רק
 מהעליונים או רק מהתחתונים, נמצא שיש
 קנאה במעשה בראשית, שיהיו אלו רבים

[מורבים] על אלו בבראות יום אחד קמו:
 לְנֶפֶשׁ חַיָּה. משמעות הלשון 'יהי האדם לנפש
 חיה' היא שרק האדם הוא נפש חיה קמו, וקשה,
 שהרי אף בהמה וחייה נקראו 'נפש חיה', כמו
 שנאמר כמה פעמים לעיל (א כ,א,בד,ל), אף באמת
 אין הדברים דומים, כי נפש זו של האדם היא
 ה'חיה' שַׁבְּכָלָן, שִׁמְלֵבד מה שיש בבעלי החיים
 נַתוֹסָף בּוֹ דְעָה וְדַבּוּר שאין בהם, ולכן ראוי לומר
 בלשון זו שנעשה האדם במיוחד לנפש חיה קמו:
 (ח) מִקְדָּם. לשון 'מקדם' אינה מתפרשת כאן
 כקדימה בזמן קמו, אלא הכוונה לצד מזרח
 המכונה 'קדם', ללמד שבמזרחו של 'עֵדֶן' קמו

הערות וצינים

הוא יסודו של העולם, והרי זה כאילו נברא מן העפר שבכל העולם. גור אריה. קמו. ואמנם ביום השביעי נבראה המנוחה,
 שהיא שייכת רק בתחתונים הזקוקים למנוחה, מכל מקום כיון שעיקר המנוחה היא עבור האדם, שהוא עשוי מהעליונים
 ומהתחתונים, שוב אין כאן קנאה. נחלת יעקב. קמו. באר בשדה. קמו. כלומר, אף שלאדם יש רק נפש אחת, וכן
 לבעלי החיים יש רק נפש אחת, ומצד זה שהיא מרגישה וצומחת הרי נפש האדם שוה לנפש בעלי החיים, מכל מקום
 נוסף בנפש האדם עוד כח שאין בשאר בעלי החיים, והיינו הדעה והדיבור. ראו. קמו. וכוונת רש"י למעט מפירושו של
 אונקלוס שתרם 'נציב ה' אלהים גִּנְתָּא בְּעֶדֶן מִלְקַדְמִין', והיינו שקודם שנברא האדם נברא כבר גן העדן, וזהו כדעת הסובר
 במדרש רבה שאדם נברא בשישי וגן עדן נברא בשלישי. והטעם של רש"י שלא רצה לפרש כן, כיון שנאמר לעיל (פסוק
 ה) 'וכל שמי השדה טרם יִהְיֶה בָּאָרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרָם יִצְמָח' כי לא הקטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אין לעבד את
 האדמה', הרי שקודם בריאת האדם לא היו עדיין עצים בארץ, ומסתבר שאף עצי גן עדן בכלל זה. ראו. קמו. אך לא
 במדרשו של העולם, שהרי דעת רש"י שגן עדן נמצא בצד מערב של העולם. באר בשדה.

רש"י

נטע את הגן. ואם תאמר, הרי כבר כתב ויצר את האדם וגו', ראיתי בצרייתא של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות האגדה נדרשת, וזו אחת מהן: כלל שלאחריו מעשה, הוא פרטו של ראשון. ויצר את האדם' וזה כלל, קמס צרייתא מהיכן, וקמס מעשיו; חזר ופירש 'ויצר ה' אלהים' את האדם ויצמח לו גן בעדן קמס, ויניחהו בגן עדן, ויפל עליו תרדמה, השומע סבור שהוא מעשה אחר, ואינו אלא פרטו של ראשון. וכן אלל הצהמה חזר וכתב 'ויצר ה' וגו' מן האדמה כל חית השדה', כדי לפרש 'ויצר אל האדם' לקרות שם, וללמד על העופות שנבראו מן הרקק:

אור הבהיר

נטע ה' את הגן קמס, וכיון ש'קדם' הוא מזרח, 'מקדם' היינו מצד מזרח קמס. ואם תאמר, הרי כבר כתב (לעיל א כז) ויברא את האדם וגו', ומדוע חזר ואמר כאן (פסוק ז) 'וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנקש חיה' קמס. ראיתי בביריתא של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, מל"ב מדות האגדה נדרשת, וזו אחת מהן, 'כלל' שלאחריו 'מעשה', הרי אותו מעשה הוא פרטו ופירושו של הכלל הראשון. וכך מתפרשים הפסוקים כאן, 'ויברא את האדם' זהו כלל, שהרי קמס את ענין ברייתא, מהיכן נברא, וקמס את מעשיו - מה נעשה עם האדם כשנברא. ולכן כאן חזר ופרש 'וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה' וגו', לפרש מהיכן נברא. ואחר כך פורשו המעשים שנעשו באדם, ויצמח לו גן בעדן קמס, ויניחהו בגן עדן, ויפל עליו תרדמה, השומע סבור [עשוי לחשוב] שהוא מעשה אחר, ובאמת אינו אלא פרטו של הכלל הראשון, שהתפרש עתה. וכן יש להקשות על האמור אצל הבהמה, שכבר נאמר לעיל (א כה) 'ועש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רמש האדמה למינה', ואף על פי כן חזר וכתב להלן 'וייצר ה' וגו' מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים' (ב ט), ואף בזה יש ליישב שזהו אותו ענין, ונכתב שוב כדי לפרש את האמור בהמשך הפסוק שם 'ויברא אל האדם' לקרות להם שם. ועוד בא פסוק זה ללמד על העופות שנבראו מן הרקק - מהבז, וכמו שיבאר להלן (שם) שמכך שנאמר לעיל שנבראו מהמים, ולהלן שנבראו מן האדמה, יש ללמוד שנבראו מעירוב המים והעפר, והיינו מן הרקק:

הערות וציגים

קמס. מה שהארץ רש"י וכתב 'נטע את הגן', היינו כדי שלא נטעה להבין שהניח ה' את האדם בצד מזרח של גן עדן, וכאילו נאמר 'מקדם' וישם שם את האדם'. שפתי חכמים. קמס. רא"ם. קמס. אף ששאלה זו קשה כבר בפסוק הקודם, כתב זאת רש"י רק כאן כיון שבתשובתו הוא מפרש גם את האמור בפסוק זה, לגבי ברייתא גן עדן, שאף זה מפרטי עניניו של האדם, וכמו שיבאר. רא"ם. ובגור אריה כתב ששאלה זו נמשכת לפירושו ש'מקדם' היינו בצד מזרח, כיון שלפי פירושו של אונקלוס שהכוונה לשון קדמות, נמצא שמה שנאמר 'ויטע ה' אלהים גן בעדן' היינו שהיתה הנטיעה קודם לכן, ואם כן גם מה שנאמר בפסוק הקודם 'וייצר ה' אלהים את האדם' יכול להתפרש כיצירה שהיתה קודם לכן. אך לפי פירושו של רש"י שנטיעה גן עדן היתה עתה, אם כן קשה מדוע הזכירה כאן שוב יצירת האדם, והרי היתה קודם לכן. קמס. וזהו לשיטתו של רש"י בתחילת דבריו, ש'מקדם' היינו מצד מזרח, אך לפירוש אונקלוס שם ש'מקדם' היינו קודם לכן, נמצא שהוצמח גן עדן קודם ברייתא האדם. רא"ם.

הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר: ט וַיִּצְמַח יְהוָה
 אֱלֹהִים מִן־הָאָדָמָה כָּל־עֵץ נִחְמַד
 לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכֹל וְעֵץ הַחַיִּים
 בְּתוֹךְ הָגֶן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע:
 וַיִּנְהַל יֵצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־
 הָגֶן וּמִשָּׁם יִפְרֹד וְהָיָה לְאַרְבַּעַה
 רְאשִׁים: יא שֵׁם הָאֶחָד פִּישוֹן הוּא

אָדָם דְּבָרָא: ט וַאֲצֻמַּח יְיָ
 אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל אֵילָן
 דְּמַרְגָּנָא לְמַחְזִי וְטָב לְמִיכַל
 וְאֵילָן חַיָּיא בְּמַצִּיעוֹת
 גְּנָתָא וְאֵילָן דְּאֲכָלִי
 פִּירוּהִי חֲכָמִין בֵּין טָב
 לְבִישׁ: י וַיִּנְהַרָא הָוָה נָפִיק
 מֵעֵדֶן לְאַשְׁקָאָה יֵת גְּנָתָא
 וּמִתְמָן מִתְפָּרֵשׁ וְהוּי
 לְאַרְבַּעָה רִישֵׁי נְהָרִין:
 יא שׁוֹם חַד פִּישוֹן, הוּא

רש"י

(ט) ויצמח. לענין הגן הכתוב מדבר: ועולין ומסקין את [כל] הארץ נקרא
 בתוך הגן. צלמלע הגן: (יא) פישון. הוא 'פישון', כמו ופשו פרשיו (מקוק א, ט). דבר
 מילוס נהר מזרים, ועל שם שמימי מתזרכין אחר, פישון - שהוא מגדל פשתן, שנאמר

אור הבהיר

(ט) וַיִּצְמַח. אף שבפסוק זה נאמר רק שצמחו
 העצים 'מן האדמה', אין הכוונה לכל אדמת
 העולם ק"ה, אלא רק לַעֲנִין הָגֶן אשר בעדן הַכְּתוּב
 מְדַבֵּר, שהרי פסוקים אלו עוסקים בגן עדן ולא
 בכל האדמה ק"ה:
 בְּתוֹךְ הָגֶן. כיון שכל העצים צמחו בתוך גן עדן,
 בהכרח שמה שהוסיף הכתוב לגבי עץ החיים שהוא
 'בתוך הגן' ק"ה, היינו לומר שהיה מקומו בְּאִמְצַע הָגֶן:

(יא) פִּישוֹן. הוא הַמִּילוֹס, שהוא נְהַר מִצְרַיִם.
 ו'פישון' אינו שמו העיקרי והמפורסם ק"ה, אלא
 על שם שְׁמִימִיו מִתְזַכְּרִין וְעוֹלִין על גדות הנהר
 וּמִשְׁקִין אֶת [כָּל] הָאָרֶץ, נִקְרָא כֵּן פִּישוֹן.
 וְכֵמוֹ שֶׁמִּצְאָנוּ לִשׁוֹן זוֹ לגבי הכשדים ו'כְּשׁוֹ
 פִּרְשֵׁיו' (חבקוק א, ח), והיינו שיתרבו פרשיו ק"ה.
 דָּבָר אַחֵר, מְכוּנָה הַנְּהַר בְּשֵׁם 'פִּישוֹן' לִפִּי שְׁהוּא
 מְגִדֵּל פִּשְׁתָּן על גדותיו, שְׁנֶאֱמַר

הערות וצינים

קנה. רא"ם. ובשפתי חכמים הוכיח כן, שאם אכן היתה הכוונה לכל העצים שבעולם, מדוע לא נאמר בציווי על הוצאת
 הפירות שצויה עליהם ה' להוציא 'כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל'. קנה. גור אריה. קנה. רא"ם, גור אריה. וביאורו,
 שהמילה 'תוך' מצד עצמה אינה מתפרשת בהכרח על אמצע, ורק מחמת ייתורה כאן יש לדרוש שהכוונה לאמצע. קנה. כך
 דייק רש"י מלשון הפסוק, שלא נאמר רק 'האחד פישון', אלא 'שם האחד פישון', ללמד שמשם זה יש לנו ללמוד את
 ענינו של הנהר. גור אריה. ובשפתי חכמים ביאר שהוקשה לרש"י מדוע לא קראו בפירוש בשם 'נלוס', שהוא שם מפורסם
 יותר, ולכן כתב שבא הכתוב ללמד את ענינו של הנהר. קנה. רש"י שם.

מְקִיף יֵת כָּל אֶרֶץ חַוִּילָה
 דְּתַמֵּן דִּהְבָּא: יֵד וְדִהְבָּא
 דְּאֶרְעָא הָהִיא טֹב, תַּמֵּן
 בְּדִלְחָא וְאִבְנֵי בְרָלָא:
 יֵד וְשׁוּם נִהְרָא תְּנִינָא
 גִּיחוֹן, הוּא מְקִיף יֵת כָּל
 אֶרֶץ כּוּשׁ: יֵד וְשׁוּם נִהְרָא
 תְּלִיתָאָה דְּגֻלְתָּ, הוּא
 מְהִלִּיף לְמִדְנָחָא דְּאֶתְרוֹר,

הַסֹּכֵב אֶת כָּל-אֶרֶץ חַוִּילָה
 אֲשֶׁר-שֵׁם הַזֶּהב: יֵד וְדִהְבָּא
 הָהִיא טוֹב שֵׁם הַבְּרִלָח וְאִבְנֵי
 הַשֹּׁהַם: יֵד וְשֵׁם-הַנֶּחֱר הַשְּׁנִי גִיחוֹן
 הוּא הַסֹּכֵב אֶת כָּל-אֶרֶץ כּוּשׁ:
 יֵד וְשֵׁם הַנֶּחֱר הַשְּׁלִישִׁי תְּרִקְרָ

רש"י

בישעיה (יט, ט) אלל מנרים וזשו עוזדי
 פשמים: [(יג) גיחון]. שהיה הולך והומה,
 והמייתו גדולה מאוד. כמו וכי יגם (שמות
 כח, כח), שמנגם והולך והומה: (יד) חדקל.

שמימי חדין וקלין: פרת. שמימי פרין
 ורצין ומצרין את האדם: כוש ואשור.
 עדיין לא היו, ונכתב המקרא על שם
 העמיד:

אור הבהיר

בישעיה (יט, ט) אצל מצרים 'זבושו עובדי
 פשתים', הרי שבמצרים היתה מצויה מלאכת
 הפשתן, כיון שמי הנילוס מסייעים לגידולו קס:
 [(יג) גיחון]. שהיה הולך והומה - ומרעיש,
 והמייתו גדולה מאד, כמו שנאמר לגבי שור 'וכי
 יגח' (שמות כא, כח), שמנגם והולך והומה -
 ומרעיש:
 (יד) חדקל. נהר זה מכונה כך לפי שמימי חדין

- חריפים, וקלין במשקלם, ומתוך כך טובים הם
 לשתייה, שאינם מכבידים על הגוף קסא:
 פרת. שמימי פרין ורצין - מתרבים מתוכו
 ומעצמו, ללא ירידת גשמים קסב, ומבְּרִין
 [-מבריאים] את גוף האדם קסג:
 כוש ואשור. עדיין לא היו מקומות אלו
 בנויים באותו זמן קסד, ונכתב המקרא כאן על
 שם העתיד קסה, שעתידים מקומות אלו

הערות וציגונים

קס. עץ יוסף על מדרש רבה (פס"ז ב). קסא. רש"י (ברכות נט: ד"ה חדין). קסב. רש"י (ברכות נה: ד"ה פרין). קסג. כמבואר
 בגמרא (כתובות ע"ז) 'אמר רבי יוחנן, מפני מה אין מצורעין בבבל, מפני שאוכלין תרדין ושותין שכר, ורוחצין במי פרת'.
 תפארת יוסף. קסד. רש"י (כתובות י: ד"ה וסי האזין). ואין מסתבר כלל לומר שהיו אלו שמות המקומות מבריות העולם,
 ואותם אנשים נקראו על שם מקומם, כיון שאין סבא לקרוא לאדם מסוים על שם המקום, אך בהיפך מסתבר הדבר,
 שנקרא המקום על שם האדם שבנה את המקום. גור אריה. קסה. אף על פי שמשנה רבינו כתב את התורה, ובזמנו כבר
 היו ארצות אלו, מכל מקום כיון שכתב משה את התורה בזמן הוה, כאילו עתה מתרחשים הדברים [ולכן לא פתח את
 התורה בלשון 'אלה דברי משה, בראשית ברא אלהים'], אף כאן לא היה כתב בענין בריאת העולם את השמות של ארצות
 אלו, אם לא על שם העתיד. גור אריה.

וְהָיָה הַיָּמִים קִדְמַת אֲשׁוּר וְהַנְּהַר
 הַרְבִּיעִי הוּא פֶּרֶת: וּוְיִקְחָ יְהוָה

רש"י

קדמת אשור. למזרחת של אשור: הוא
 פרת. החשוב על כולם, המוכר על שם
 ארץ-ישראל: (טו) ויקח. לקחו דברים נאים
 ופתחו ליכנס (ב"ר):

אור הבהיר

להיבנות ולהיקרא 'כוש' ו'אשור' על שם
 האנשים שבנו אותם קס':
 קדמת אשור. כלומר, למזרחת של אשור, שהרי
 כל מילה שצריכה למ"ד בתחילתה ניתן לכתוב
 ה"א בסופה, ובמקום 'לקדם' ניתן לכתוב 'קדמה',
 וכאשר באה מילה זו בסמיכות לשם מקום,
 מתחלפת הה"א בתי"ו, ונכתב 'קדמת אשור',
 והיינו לקדם של אשור, למזרחת של אשור קס':
 הוא פרת. לשון 'הוא' מלמדת תמיד על דבר ידוע
 ומפורסם קס', ואף שנהר פרת היה הקטן שבארבעת
 הנהרות קס', נכתבה עליו לשון 'הוא' כיון שהוא
 החשוב על כלם, וחשיבותו היא בכך שהוא הנזכר
 בפסוקים אחרים על שם גבול ארץ-ישראל קס':
 (טו) ויקח. אף על פי שלקחה' היינו מרשות
 לרשות או ממקום למקום, וכאן לא הוזכר היכן
 היה אדם הראשון קודם לכן קס', כוונת הכתוב
 שלקחו' ה' לגן עדן בדברים נאים, ופתחו ליכנס
 בכך שאמרו לו שמקום זה הוא גן עדן קס' (ב"ר):

הערות וציגונים

קס'. רש"י בדבריו כאן הביא רק את השמות של 'כוש' ו'אשור', ולא הזכיר את 'חווילה', וכמו שבגמרא (מנחות יז) הובאו רק כוש
 ואשור ולא חווילה. אמנם במדרש רבה נכתב גם על חווילה. וכתב בנחלת יעקב שלדעת הגמרא אכן 'חווילה' הוא שם המקום ולא
 שם איש, ולכן נאמר כאן 'החווילה' בה"א הידיעה, ללמד שזהו שם של מקום ולא שם של אדם. ואף שהוזכרו להלן (יז טז) שמות
 אנשים ששמו 'חווילה' אין הארץ קרויה על שמם. ובגור אריה כתב שאף שיתכן שגם ארץ החווילה קרויה על שם אדם זה, מכל
 מקום לא היתה לרש"י ראייה לכך [ורק לגבי 'כוש' שהיה בכורו של חם ראוה הוא שתקרא מדינה על שמו, וכן לגבי אשור שמצאנו
 בתורה שבעה את נינו, יתכן שעל שמו נקראה ארץ אשור. אך לגבי חווילה שלא מצאנו שבעה עיר או שהיתה לו חשיבות מיוחדת,
 אין ראייה שאכן המקום נקרא על שמו]. קס'. רא"ם. אמנם בגור אריה כתב שלא מצאנו בשום מקום שה"א זו של סוף מילה
 תהפוך לתי"ו כשהיא סמוכה למילה אחרת, ולכן פירש שכונת רש"י לומר שלא היה הנהר כלול בצד מזרח של אשור [חזריתו מצפון
 לדרום או להפך]. אלא שזרזיתו היתה מצד מערב לצד מזרח של אשור, וכן כתב בבאר בשדה. קס'. רא"ם. וכמו שכתב רש"י
 להלן על הפסוק (טו יח) 'הנהר הגדול נהר פרת', 'לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קוראהו גדול, אף על פי שהוא מאוחר בארבעה נהרות
 היוצאים מעדן, שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת. משל הדיט, עבד מלך מלך, הדבק לשחור וישתחו לך'. ואף שבכל הנהרות נכתבה
 לשון 'הוא', היינו לגבי מקומו, כמו 'הוא הסובב את כל ארץ החווילה', אך רק לגבי פרת נכתבה לשון 'הוא' על שמו. שפתי חכמים.
 קסט'. שהרי נכתב רביעי מבין ארבעת הנהרות. גור אריה, וכדברי רש"י להלן (טו יח). קצ'. והיינו במה שנאמר להלן (טו יח) 'לְדָרְכָּךְ
 נְתַתִּי אֶת הָאָרֶץ מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר פָּרָת, וְכִן בִּסְפָר דְּבָרִים (א ז) אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְבָּנוֹן עַד הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר פָּרָת'.
 רא"ם. ובספר הזכרון כתב שהכוונה היא לכך שבמבין ארבעה נהרות אלו, הוא הנהר הקרוב ביותר לארץ ישראל. קטא. רא"ם. אמנם
 בגור אריה כתב שבכל אדם לא שייכת כלל לשון 'לקחה', כיון שעיקר מהות האדם היא מה שהוא חי ומשכיל, ובזה לא שייכת לשון
 לקחה, ואף אם יקח את גופו ממקום למקום, אין זה נחשב שלקח את האדם, ולכן יש צורך לפרש שעל ידי דברים נאים ופתיים
 לקח את דעתו ורצונו של האדם. ובשפתי חכמים פירש שהוקשה לרש"י שלשון 'לקחה' שייכת על העתקה מרשות לרשות, וכיון
 שכל העולם שייך לה' נמצא שבכל מקום שהיה האדם היה הוא ברשות ה'. קטב. והיינו שלא הכניסו לשם בלא שידע האדם שזהו
 גן עדן. גור אריה. והוסיף, שאין לפרש שהפתיים היה להכנס לגן עדן, שהרי בודאי יצאה האדם להיות שם, גם ללא פיתוי.

יְתֵּאדָם וְאֶשְׁרֵייהּ בְּגִנְתָּא
דְּעֵדֵן לְמַפְלָחָה וּלְמִטְרָה:
וּפְקִיד יְיָ אֱלֹהִים עַל
אָדָם לְמִימַר מְכַל אֵילָן
גִּנְתָּא מִיכָל תִּיכּוּל:
וּמֵאֵילָן דְּאֶכְלִי פִירוּהִי
תְּחַמֵּין בֵּין טַב לְבִישׁ לֹא
תִיכּוּל מִנִּיהּ אֲרִי בְיוֹמָא
דְּתִיכּוּל מִנִּיהּ מָמַת
תָּמוּת: יְיָ וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
לֹא תִקֵּין דִּיהִי אָדָם
בְּלַחְדוּהִי אַעֲבִיד לֵיהּ
סִמְךָ קִקְבְּלִיהּ: יְיָ וּבִרְא
יְיָ אֱלֹהִים מִן אֲרֻעָא

אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וַיַּנְתְּחוּ בִּגְן־
עֵדֵן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ: וַיִּצַּר
יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לְאֹמַר
מִכָּל עֵץ־הַגֵּן אָכַל תֹּאכֵל:
וְיִמְעִץ הַדֶּעַת טוֹב וְרָע לֹא
תֹאכֵל מִמֶּנּוּ כִּי בְיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ
מוֹת תָּמוּת: יְיָ וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֱלֹהִים לֹא־טוֹב הָיִיתָ הָאָדָם
לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֶזֶר בְּנִגְדּוֹ:
יְיָ וַיִּצַּר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה

רש"י

(יח) לֹא טוֹב הָיִיתָ וּגו'. שלא יאמרו שמי
רשעים הן, הקדוש־ברוך־הוא יסיד צעלוֹנִים
ואין לו זוג, וזה בתחמוֹנִים אין לו זוג (ב"ר):
עזר בנגדו. זכה - עזר, לא זכה - כנגדו
להלחם: (ט) ויצר וגו' מן האדמה.
היא יצרה, היא עשייה האמורה למעלה,

אור הבהיר

לו האשה עֶזֶר, אך אם לא זָכָה, נעשית האשה כְּנִגְדּוֹ,
לְהִלָּחֵם בו, לחלוק עליו ולסתור את דבריו קשׁ:
(ט) וַיִּצַּר וּגו' מִן הָאֲדָמָה. אף שכפלה התורה
את ענין בריאת בעלי החיים, אין הכוונה לשני
דברים שונים, אלא היא 'עֶזְרָה' האמורה כאן,
'וַיִּצַּר ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת
כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם', והיא 'עֶשְׂיָה' הַאֲמוּנָה לְמַעַלָּה

(יח) לֹא טוֹב הָיִיתָ וּגו'. כלומר, לא טוב הדבר
לְעוֹלָם שִׁיהָא אָדָם לְבַדּוּקֵּה, שְׁלֹא יֵאמְרוּ
הַכּוֹפְרִים שִׁשְׁתֵּי רְשׁוּיּוֹת הֵן, הַקְדוּשׁ־בְּרוּךְ־הוא
יְחִיד בְּעָלְיוֹנִים וְאֵין לוֹ זוג, וְזֶה יְחִיד בְּתַתְּמוֹנִים
וְאֵין לוֹ זוג קשׁ (ב"ר):

עֶזֶר בְּנִגְדּוֹ. לשון 'עזר' סותרת לכאורה את לשון
'כנגדו' קשׁ, וכך יש לפרשם, אם זָכָה האדם, נעשית

הערות וציגונים

קעג. שאילו היתה הכוונה שלא טוב הדבר לאדם, אם כן היה ראוי לומר 'לא טוב לאדם להיות לבדו'. מהרש"ל. קעז. אין
הכוונה שלולא טעם זה לא היה האדם נושא אשה כלל, שהרי זו אחת ממציאות התורה 'פרו ורבו', אלא אף לזמן מועט זה
לא טוב שיהיה האדם לבדו, שלא יאמרו וכו'. דברי דוד. קעה. שפתי חכמים. קעז. רש"י (יבמות סג. ד"ה כנגדו).

בְּרִית־חַיִּת הַשָּׂדֶה וְאֵת בְּרִית־עֹנֶה
הַשָּׂמִים וַיָּבֹא אֶל־הָאָדָם לְרִאיוֹת
מִת־יִקְרָא־לֹו וּבְרִית־אִישׁ יִקְרָא־לֹו

רש"י

ועש אלהים את חית הארץ וגו', אלא צא ופירש
העופות מן הרקק נבראו, לפי שאמר למעלה
מן המים נבראו, וכן אמר מן האדמה נבראו
(חולין כז). ועוד למדך כן, שזשעת יצירתן מיד
בו ציוס הציאם אל האדם לקרות להם שם.

ועש אלהים את חית הארץ וגו', אלא צא ופירש
העופות מן הרקק נבראו, לפי שאמר למעלה
מן המים נבראו, וכן אמר מן האדמה נבראו
(חולין כז). ועוד למדך כן, שזשעת יצירתן מיד
בו ציוס הציאם אל האדם לקרות להם שם.

אור הבהיר

לְשׁוֹן רִידוֹי וּכְבוֹשׁ, מלשון מצור, וכמו 'כִּי תִצּוֹר
אֶל עִיר' (דברים כ, יט), ללמד שְׂכַבְשָׁן ה' לבעלי
החיים להיות נכבשים ומושעבדים קפ תחת יְדוֹ
שֶׁל אָדָם קפא (ב"ר):

וּבְרִית־אִישׁ יִקְרָא לֹו הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה וגו'. לפי
פשט הפסוק נראה שהאדם קרא לחלק מבעלי
החיים 'נפש חיה', אך לא יתכן לומר כן, שהרי זהו
כינוי שהיה קודם לכן, והוא כינוי לכל בעלי החיים
כפי שהוזכר בעת יצירתם קפב, אלא סְרָסְהוּ
וּפְרָשָׁהּ - יש לפרש את הפסוק על ידי הפיכת סדר
המילים, וכאילו נאמר כך, כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אִשֶּׁר יִקְרָא
לֹו הָאָדָם שֵׁם קפג, הוא יהיה שְׁמוֹ לְעוֹלָם קפד:

(לעיל א כה) 'וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיִּת הָאָרֶץ' וגו', ואם
כן קשה, מדוע נכפלו הדברים קפז. אֵלָּא הטעם לכך,
לפי שָׁבָא הכתוב וּפְרָשׁ בכפילות זו שְׁהָעוֹפֹת מִן
הָרִקֶּק נִבְרָאוּ, וכך לומדים זאת, לִפְי שָׁאִמֵּר
לְמַעַלָּה שִׁמֹּן הַמַּיִם נִבְרָאוּ, שנאמר (א כ) 'וַיִּשְׁרְצוּ
הַמַּיִם שָׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף וְעוֹפָף עַל הָאָרֶץ', וְכֵאֵן
אָמַר שִׁמֹּן הָאָדָמָה נִבְרָאוּ, הרי שנבראו מתערובת
של אדמה ומים, והיינו רקק, בוץ. וְעוֹד לְמִדָּךְ קָאן,
ובזה יבואר מדוע הוזכרו כאן גם החיות קפח,
שְׂבִשְׂעַת יִצִּירְתָּן של הבהמות והחיות מִיָּד, בּוֹ
בְּיוֹם קֶטֶט, הִבְיָאָם אֶל הָאָדָם לְקִרְוֹת לָהֶם שֵׁם.
וּבְדִבְרֵי אַגְדָּה אָמְרוּ שִׁי'צִירָה' זו האמורה כאן

הערות וציונים

קעז. רא"ם. קעט. גור אריה, שהרי בתחילה ביאר רק מדוע הוזכרו כאן העופות. קעט. דבר זה ניתן להאמר רק על הבהמות
והחיות, שנוצרו ביום השישי, אך העופות נוצרו ביום החמישי ועליהם לא שייך לומר שהובאו לפני אדם מיד בו ביום שנבראו,
ולכן לגבי הזכרת העופות הביא רש"י את הטעם הראשון, שהוזכרו כאן כדי להורות שנבראו מן הרקק. שפתי חכמים. אמנם בלבד
האורה כתב שכוונת רש"י אף על העופות שהובאו 'מיד', ולשון 'בו ביום' אינה בדוקא, אלא ביום שלמחרת בריאתם. קפ. מתנות
כהונה. קפא. ולפי דרשה זו הרי זה כאילו נאמר 'וישעבד ה' אלהים מברואי האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים, ויביאם
אל האדם', והיינו שהיו תחת ידו ורשותו. רא"ם. קפב. רא"ם, והוסיף שאם כן נמצא שהוא 'שם' אחד לכלם, שכולם נקראים
'נפש חיה', ואילו בפסוק מבורר שקרא להם 'שמות'. קפג. נוספה כאן תיבת 'שם', שלא תפרש 'אשר יקרא לו' במשמעות
שיקרא לו לבוא אליו, כמו 'קראן לו' ולאכל לָחֶם' (שמות ב כ). קפד. כלומר, אף שכל אדם יכול לקרוא לחפצים שונים בשמות
שיעלו בדעתו, לא יהיה זה שמם לעולם, ורק כאן נשארו שמות בעלי החיים לעולם כפי שקרא אדם הראשון את שמותיהם. רא"ם.

אָדָם נִפְשָׁא חֵיתָא הוּא
שְׁמִיָּה:

שלישי כ וקרא אדם
שמהן לכל בעירא
ולעופא דשמיא ולכל
חית ברא, ולאדם לא
אשכח סמך פקבליה:
כא וקמא יי אלהים
שינתא על אדם ודמוך,
ונסיב חדא מעלעוהי

הָאָדָם נִפְשָׁא חֵיתָא הוּא שְׁמוֹ:
שלישי כ ויקרא האדם שמות
לְכָל-חַיַּת-הַבְּהֵמָה וְלָעוֹף הַשָּׁמַיִם
וּלְכָל-חַיַּת הָאָרֶץ וְלָאָדָם לֹא-
מָצָא עֶזֶר כַּנְּגִדּוֹ: כֹּא וַיִּפְּלֵ יְהוָה
אֱלֹהִים | תַּרְדֵּמָה עַל-הָאָדָם
וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצְלָעָתּוֹ

רש"י

שלישי (כ-כא) וְלָאָדָם לֹא מָצָא עֶזֶר, ויפֵל
ה' אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה. כשנחלש הציאן לפניו כל
מין ומין זכר ונקבה, אמר, 'לכולם יש כן זוג ולי
אין כן זוג', מיד 'ויפל' (כ"ד): (כא) מצלעותיו.
מסטריו, כמו וללעל המשכן (שמות כ, כ), זהו
שאמרו שני פרלופים נצראו (זכרות סא.).

אור הבהיר

על האדם, כדי לברוא ממנו את האשה (ב"ד):
מַצְלָעוֹתָיו. אין הכוונה ל'צלע' שהיא מאבריו
של האדם קפ, אלא 'מִסְטָרָיו', כלומר מצדו של
האדם, וכמו 'וּלְצִלְעֵי הַמִּשְׁכָּן' (שמות כו כ), והיינו
לצד המשכן, זָהוּ - ופירוש זה הוא לפי מה
שְׁאָמְרוּ שמתחילה שְׁנֵי פְרָצוּפִים נִבְרָאוּ (ברכות
סא.), והיתה חוה מחוברת לאדם, עד שלקחה ה'
משם להיות אשה בפני עצמה, והביאה לפני
האדם קפ:

שלישי (כ-כא) וְלָאָדָם לֹא מָצָא עֶזֶר וַיִּפֹּל
ה' אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה. מכך שפתח הפסוק
בוי"ו החיבור משמע שיש שייכות בין קריאת
השמות לבעלי החיים שבפסוק הקודם, לבין
יצירת האשה לאדם קפ, והביאור הוא,
שכְּשֶׁהֵבִיֵּאן לבעלי החיים לפני האדם לקרוא
להם שמות, הֵבִיֵּאן לְפָנָיו כָּל מִין וּמִין זָכָר
וְנָקֵבָה, אָמַר האדם, לְכֻלָּם יֵשׁ כֵּן זוּג וְרַק
לִי אֵין כֵּן זוּג, מִיָּד 'וַיִּפֹּל ה' אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה

הערות וציורים

קפ. רא"ם. קפו. רא"ם. קפו. אמנם לפי הפירוש שהובא במדרש רבה נטל ה' מהאדם צלע ממש מבין
צלעותיו, ולפי זה מתפרשת לשון 'צלעותיו' כפשוטה, האבר שהוא 'צלע', ואין צורך לפרש שהכוונה ל'צד'. נחלת
יעקב.

וַיִּסְגֹּר בֶּשֶׂר תַּחְתָּנָה: כַּב וַיִּבֶן יְהוָה
אֱלֹהִים אֶת-הַצִּלְעַ אֲשֶׁר-לָקַח מִן-
הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיָּבֵאָה אֶל-הָאָדָם:

רש"י

וּמְלִי בֶסְרָא תַחְתָּנָה:
כַּב וּבְנָא יְיָ אֱלֹהִים יִת
עֲלֵעָא דְנָסִיב מִן אָדָם
לְאַתָּתָא וְאַתָּתָה לְוֹת אָדָם:

ויסגור. מקום החתך: ויישן ויקח. שלא יראה
חמיכת הצער שממנו נצרכת ותחזרה עליו:
(כב) ויבן. כניין, רחצה מלמטה וקצרה
מלמעלה לקבל הולד, כאוצר זה של חטים

אור הבהיר

וַיִּסְגֹּר. סגר את מקום החתך שבגוף אדם,
שמשם נעשתה האשה קפ"ב:
וַיִּישָׁן וַיִּקַּח. הטעם לכך שרק לאחר שישן
לקח ממנו ה' את הצלע, כדי שלא יראה האדם
את חתיכת הבשר שִׁמְמָנוּ נִבְרָאת חוה,
וְתַתְּנָהּ עָלָיו קפ"ט:
(כב) וַיִּבֶן. עשה ה' את האשה כְּבִנּוּן, רִחְבָּה
מִלְמָטָה וּקְצָרָה [-וצר] מִלְמָעְלָה, כדי שיהא גופה
ראוי לִקְבֹּל את הוֹלֵד בזמן העיבור, כְּאֹצֵר זֶה שֶׁל

חטים שהוא רחב מלמטה וקצר [-וצר] מלמעלה,
שלא יבדיל מִשְׁאֵל של האוצר על קירותיו ק"ב:
וַיִּבֶן אֶת הַצִּלְעַ וְגו' לְאִשָּׁה. אין לפרש
ש'לאשה' היינו שעשאה 'עבור אשה' קצ"א, אלא
שבנאה באופן שתהיה ראויה לְהִיּוֹת אִשָּׁה, וכמו
שהתבאר שעשאה באופן המתאים לקבל את
הולד. וכמו שנאמר וַיַּעַשׂ אוֹתוֹ גִּדְעוֹן לְאֹפּוֹד'
(שופטים ה, כז), שעשאו לְהִיּוֹת אֹפּוֹד, ולא
שעשאו עבור אפוד קצ"ב:

הערות וצינים

קפת. בגמרא (עירובין י"ח) נחלקו האם קודם שנלקחה חוה מגוף האדם היה זה 'פרצוף', והיינו שהיתה קיימת אך היתה מחוברת לאדם, או שהיה זה כעין 'זנב' המחובר אליו, וממנו נעשתה האשה. ואמרה שם הגמרא שלדעת האומר שזהו פרצוף, מה שנאמר 'ויסגר בשר תחתנה' היינו שהוצרך למלא בבשר את אותו מקום שהיתה האשה מחוברת אליו. אך לדעת הסובר שהיה זה זנב, כוונת הפסוק היא שסגר ה' בבשר את מקום החתך, ופירש כאן רש"י כדעת האומר שהיה זה זנב, והוצרך הבשר רק לסגירת מקום החתך. ר"א"ם. אמנם ראה בלבוש האורה ובבאר בשדה שביארו את דברי רש"י כאן גם לדעת הסובר שהיה זה פרצוף. **קפט.** ביאור זה שפירש כאן רש"י הוא גם כן לדעת הסובר שקודם 'צירת חוה היה זה כעין זנב' [וכפי שהובא בערה לעיל], ולכן היה חשש שתתנגנה עליו. אך לדעת הסובר שגם קודם לכן היה זה פרצוף בפני עצמו אלא שהיה מחובר אליו, לא היה חשש שתתנגנה בעיניו. ר"א"ם. ולדעה זו שהיה זה פרצוף הטעם שהפיל עליו ה' תרדמה, כדי שלא ירגיש בכאב של חיתוך צד שלם מגופו. משכיל לדוד. **קצ.** ראה הערה לעיל שנחלקו בגמרא (עירובין י"ח) האם קודם שנלקחה חוה מהאדם היה זה כפרצוף בפני עצמו המחובר אליו, או כזנב. וביאור זה שכתב כאן רש"י הוצרכה הגמרא שם (י"ח) לומר לדעת הסובר שהיה זה פרצוף, ונמצא שהיתה כבר בנויה כאדם בפני עצמו, ולשון 'בניה' האמורה כאן היינו שבנאה בצורה שתהא ראויה לקבל את הולד. אך לדעת הסובר שהיה זה זנב, אם כן לשון 'ויבן' מתפרשת על כל גוף האשה, שלא היה קיים כלל קודם לכן. ר"א"ם. **קצא.** כלומר, שלא נטעה לומר שעשאה עבור אשה אחרת, וכעין 'יעש לאדם כתנות עור', שהכוונה היא שעשה עבור האדם כתנות עור. והראיה מהפסוק שאי אפשר לומר כן, שהרי לפי זה לא מובן מהו 'ויבן', באיזו צורה בנאה שתהיה ראויה להיות עבור אשה. ר"א"ם וגור אריה. **קצב.** ר"א"ם.

כג וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפֶּעַם עֲצַם
מֵעֲצָמִי וּבֶשֶׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת
יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחְתָּהּ
זֹאת: כד עַל־כֵּן יַעֲזֹב־אִישׁ אֶת־
אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ
וְהָיוּ לְבֶשֶׂר אֶחָד: כה וַיְהִיו שְׁנֵיהֶם

כג וַאֲמַר אָדָם הִדָּא זִמְנָא
גְרָמָא מִגְרָמִי וּבִסְרָא
מִבְּסָרִי לְדָא יִתְקָרִי
אֶתְתָּא אַרִי מִבְּעֵלָה
נְסִיבָא דָא: כד עַל כֵּן
יִשְׁבּוּק גְּבֵר בֵּית מִשְׁכְּבִי
אֲבוּהִי וְאִמִּיהּ וַיִּדְבֵּק
בְּאֶתְתִּיהּ וַיְהוֹן לְבִסְרָא
חַד: כה וַהּוּוּ תְרִיִּהוֹן

רש"י

(כג) זאת הפעם. מלמד שגם אדם על כל
בהמה ומה, ולא נתקררה דעתו כהן (עד שגם על
חיה) (יבמות סג). לזאת יקרא אשה כי
מאיש וגו'. לשון נופל על הלשון. מכאן שנברא

אור הבהיר

(כג) זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי.
משמעות לשון זו היא שהיו פעמים אחרות שבהם
לא היה זה עצם מעצמיו ובשר מבשרו, מלמד
הכתוב שבא אדם על כל בהמה וחייה, ולא
נתקרה דעתו בהן (עד שבא על חיה) (יבמות סג):
לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו'. כלומר, לשון
נופל על הלשון, מתאים הדבר לקרותה 'אשה' כיון
שנוצרה מ'איש', ולכן שמותיהם דומים. מכאן יש
ללמוד שגברא העולם על ידי ה' בלשון הקודש
(כ"ד) ובלשון זו דיבר אדם הראשון קצ"ה, שהרי בשום
לשון אחרת אין שם 'אשה' נגזר משם 'איש' קצ"ד:

(כד) על כן יעזב איש. אין זה המשך למה
שאמר האדם 'זאת הפעם עצם מעצמי קצ"ה
שהרי לא היו לו אב ואם, וגם לא היו לו עדיין
בנים שיאמר עליהם דבר זה קצ"ה, אלא וחייה
הקודש אומרת כן, לאסור על בני נח את
העצמות, והיינו שיעזב האיש את אמו ואת אשת
אביו האסורות עליו, וידבק רק באשתו, ולא
באשת איש ולא בזכר ולא בבהמה קצ"ה:
לכשר אחד. זהו הולד הנוצר על ידי שניהם,
ושם נעשה בשם לדבר אחד, שהרי לשניהם
יש חלק ביצירתו קצ"ה:

הערות וציורים

קצ"ה. ספר הזכרון. ובבאר בשדה כתב שאדם הראשון למד את שפת הדיבור ממה שאמר לו ה', ומסתבר שזו הלשון שדיבר
ה' עם כל בריותיו כשברא את העולם. קצ"ד. רא"ם, גור אריה. ולכן לא יתכן שאמר כן אדם הראשון בלשון אחרת, והתורה
תרגמה זאת ללשון הקודש, שהרי בלשונות אחרים אין לשון 'אשה' נגזרת מלשון 'איש'. ספר הזכרון. קצ"ה. רא"ם.
קצ"ו. שפתי חכמים. ובגור אריה כתב שאין האדם צריך לעזוב את אביו ואת אמו עבור אשתו, אלא בודאי הפיוש הוא
שרוח הקודש מצוה עליו לאסור את העריות, וכהמשך דברי רש"י. קצ"ה. רא"ם. קצ"ה. ואמנם גם בעלי חיים נעשים על

עֲרוּמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא
יִתְבַּשְׁשׁוּ: ג א וְהִנָּחֵשׁ הָיָה עָרוֹם
וְלֹא עָרְטָלְאִין אָדָם וְאִתְתִּיהָ
מִתְכַּלְמִין: ג א וְחִוְיָא הָיָה עָרוֹם

רש"י

(כה) וְלֹא יִתְבַּשְׁשׁוּ. שלא היו יודעים דרך
נניעות להצחין בין טוב לרע. ואף-על-פי
שנתנה זו דעה לקרות שמות, לא נתן זו
יג'הרע עד אָכְלוּ מן העץ ונכנס זו יג'הרע,
ידע מה בין טוב לרע (ב'): ג (ה) והנחש

אור הבהיר

האמור להלן (פסוק כא) 'ויעש לאדם ולאשתו
כתנות עור וילבישם' י"א, ומדוע הפסיק בענין
מעשה הנחש. אלא בא הכתוב ללמד בדרך
רמז מאיזו עצה [-טעם וסיבה] קפץ הנחש
עליהם לפתותם לאכול מעץ הדעת, לפי
שבאותו זמן לא היו מתביישים, וראה אותם
הנחש כשהם ערומים ועסוקים בתשימש לעין
כלי, ונתאזה לה - לחוה, ופיתה אותה לאכול
מעץ הדעת כדי שתפתה את האדם שיאכל
ימוות, וחשב הנחש שישאנה י":

ערומם מכל. לכאורה היה די לומר שהיה הנחש
'ערום' וחכם יותר מחוה ולכן הצליח לפתותה,
ומדוע נאמר שהיה ערום 'מכל חית השדה' י"ד,
אלא בא הכתוב ללמד שלפי עקמתו [-חכמתו]

(כה) וְלֹא יִתְבַּשְׁשׁוּ. לפי שלא היו יודעים דרך
צניעות, להבחין בין טוב לרע, כיון שלא הוצרכו
לכך, שעדיין לא היה להם יצר הרע קצט. ואף על
פי שנתנה בו באדם דעה לקרות שמות לכל
בעלי החיים, לא נתן בו יצר-הרע עד אָכְלוּ מן
העץ - עץ הדעת, ורק מאותה שעה נכנס בו
יצר-הרע, וידע להבחין מה בין טוב לרע,
ומחמת כן הוצרך ללבוש בגדים (ב''):

ג (ה) והנחש היה ערום. יש לתמוה על סדר
הפסוקים, מה ענין [-מה השייכות] של מעשה
זה של הנחש לקאן, והרי לפי סדר הפסוקים
הקודמים, שנאמר בסיום מעשה בריאת האדם
(פ"ב פכ"ה) 'ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו
ולא יתבששו', היה לו לסמוך את הפסוק

הערות וצינים

ידי ולדותיהם לבשר אחד, אך אצלם לא שייך לומר כן כיון שאין להם יחוס, לומר שזהו בנו של שור פלוני וכדומה, ורק
באדם שיש לו יחוס, ניתן לומר שהולד מתייחס לשניהם, והרי הם נעשים על ידו לבשר אחד. גור אריה. קצט. שפתי
חכמים. ה. רא"ם. רא. שהרי מיד בתחילת בריאתם עשה להם ה' כתנות אלו, כדי להגן עליהם מהקור והחום. רא"ם.
וביאר בנחלת יעקב שאף שהיו להם כתנות, מכל מקום כיון שעדיין לא הגיעו ימי הקור או החום לא היו לובשים את
הבגדים הללו, ומתוך כך ראה אותם הנחש כשהם ערומים. אמנם בדברי דוד כתב שאף שנעשו להם הכתנות קודם החטא,
אך כיון שהיו דקות ודבוקות לעור, כמבאר ברש"י להלן (פסוק כא), לא היו הכתנות ניכרות והיו נראים כערומים בפני כל.
רב. ודבר זה נלמד מכך שלא נאמר רק 'ויהיו שניהם ערומים', אלא נכתב גם 'האדם ואשתו', ללמד שהיו עוסקים בענין
איש ואשתו. דברי דוד, שפתי חכמים. רג. רש"י (להלן פסוק טו), וראה שם מדוע היה סבור שרק האדם ימות ולא חוה.
רד. רא"ם, גור אריה.

מִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה
 אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל-הָאִשָּׁה אַף כִּי-
 אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ
 הַגֶּן: כִּי וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל-הַנָּחֹשׁ
 מִפְּרִי עֵץ-הַגֶּן נֹאכֵל: וּמִפְּרִי הָעֵץ
 אֲשֶׁר בְּתוֹךְ-הַגֶּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא
 תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בוֹ פֶּן

מכל חַיַּת בְּרָא דְעִבֵּד יְיָ
 אֱלֹהִים, וַאֲמַר לְאַתְתָּא
 בְּקִשְׁטָא אָמַר יְיָ לֹא
 תִּיכְלוֹן מִכָּל אֵילָן גִּנְתָּא:
 כִּי וַאֲמַרְת אַתְתָּא לְחַוְיָא
 מִפְּרִי אֵילָן גִּנְתָּא נִיכּוֹל:
 ג וּמִפְּרִי אֵילָנָא
 דְּבִמְצִיעוֹת גִּנְתָּא אָמַר יְיָ
 לֹא תִיכְלוֹן מִנֶּיהָ וְלֹא
 תִּקְרְבוּן בִּיהּ דְּלִמָּא

רש"י

שתשיצנו ויצא לדבר צאמו העץ: (ג) וְלֹא
 תִּגְעוּ בוֹ. הוסיפה על הציור, לפיכך צאה
 לידי גרעון, הוא שנאמר (משלי ג ו) אַל תִּסְקַף
 עַל דְּבָרָיו:

וגדולתו היתה מפלתו. ערום מכל, ארור מכל
 (ב"ר): אַף כִּי אָמַר וגו'. שמא אמר לכס לא
 תאכלו מכל וגו'. ואף-על-פי שראה אותם
 אוכלים משאר פירות, הרצה עליה דברים כדי

אור הבהיר

בְּדִי לגרום לחוה שְׁתִּשְׁיִצְנוּ, ומתוך כך יבא לְדַבֵּר
 עמה בְּעֵינִי אוֹתוֹ הָעֵץ - עץ הדעת, ויפתה אותה
 לאכול ממנו:

(ג) וְלֹא תִגְעוּ בוֹ. במילים אלו הוסיפה חוה על
 הַצְוִי האמיתי, שהרי נצטוו רק שלא לאכול,
 והיא הוסיפה לומר שנצטוו שלא לגעת בו,
 לְפִיכָךְ בָּאָה לִידִי גְרַעוֹן, שנכשלה ואכלה
 ממנו^ר, הוּא - זהו פירוש הפסוק שְׁנֹאֲמַר (משלי
 ל ו) אַל תִּסְקַף עַל דְּבָרָיו פֶּן יִכְיֶה בְּךָ וְנִקְרַבְתָּ,

וּגְדֻלָּתוֹ כִּי הִיְתָה גּוֹדֵל מִפְּלָתוֹ, שבתחילה נאמר
 עליו 'עָרוֹם מִכָּל', ולאחר שחטא ונענש נאמר עליו
 (ג ד) 'אָרֹר אַתָּה מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה' יי:
 אַף כִּי אָמַר וגו'. לשון 'כי' האמורה כאן
 מתפרשת כלשון 'שמא' יי, כלומר, שְׁמָא גַם
 אָמַר לָכֵם אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הַגֶּן וגו'.
 וְאֵף-עַל-פִּי שְׁרָאָה אוֹתָם הַנָּחֹשׁ אוֹכְלִים מִשְׁאֵר
 פְּרֻתִי^ר וידע שלא נצטוו שלא לאכול מכל עצי
 הגן, מכל מקום הִרְבָּה עָלֶיהָ דְּבָרִים לֵלֵא צוּרָךְ,

הערות וציגים

ר. כיון שגדול עונשו של המכיר את ריבונו ומתכוון למרוד בו, מחוטא שאינו מכיר את ריבונו. ר"ם. ר. שהרי לשון
 'כי' יכולה להתפרש בארבע דרכים, ואחת מהן היא 'שמא'. אך לשון 'אף' מתפרשת כפשוטה, וכמו
 שיבואר שאמר להם הנחש שמא גם מכל עצי הגן נאסר עליכם לאכול [נמצא שלשון 'אף כי' האמורה כאן היא כמו 'כי
 אף', כלומר, 'שמא גס']. מהרש"ל, דברי דוד. ר. אף שלא נאמר כן בפירושו, בהכרח צריך לומר שאכלו משאר הפירות,
 שאם לא כן ממה היו אוכלים. ר"ם. ר. אמנם לא היתה כוונתו להוסיף, אלא חשבה שטעם הַצְוִי הוא כיון שיש בעץ

תַּמְתָּוִן: דַּ נִּיאֲמַר הַנַּחֲשׁ אֶל-
הָאִשָּׁה לֹא-מוֹת תַּמְתָּוִן: הַ כִּי יֵדַע
 תַּמְתָּוִן: הַ אֲרִי גָלִי קָדָם
 לְאֶתְתָא לָא מָמַת

רש"י

(ד) לֹא מוֹת תַּמְתָּוִן. דחפה עד שנגעה אין מיתה צאכילה' (ב"ר: (ה) כִּי יוֹדַע. כל
 זו, אמר לה, 'כשם שאין מיתה בנגיעה, כך אומן שונא את בני אומותו. מן העץ

אור הבהיר

והיינו שיוכיח לך שעל ידי התוספת באת לידי גרעון רש"י:

(ד) לֹא מוֹת תַּמְתָּוִן. משמעות הלשון היא שאמר לה זאת הנחש בלשון ודאית, וכיצד היה יכול להוכיח לה זאת? אלא מלמד הכתוב שדַּחְפָה הנחש על עץ הדעת עד שנגעה בו, ולא מוֹתה, שהרי הנגיעה לא נאסרה ר"ל, ואמר לה הנחש, כִּשֶׁם שְׁאִין מִיתָה בְּנִגְיעָה, כפי

הערות וצינונים

זה דבר המזיק וגורם למיתה, וזהו בין בנגיעה ובין באכילה, אלא שהזהירו על האכילה כיון שפירות העץ נחמדים למאכל, ולא הזהירו על הנגיעה כיון שמאחר ואינם אוכלים אין להם סיבה לגעת בו, אך סברה שבאמת גם הנגיעה מזיקה. רע"ב, גור אריה. ועוד תירץ הרע"ב, שבאמת לא התכוונו להוסיף על דברי ה', אלא ששכחה את נוסח הציווי והיתה סבורה שאכן הזהיר אותם ה' גם שלא לגעת בעץ. ובשפתי חכמים ביאר שציווי ה' נאמר רק לאדם, ואדם הוא שאמר זאת לחוה, וכיון שידע שגנשים דעתן קלה הוסיף לומר לה שגם לא תיגע בעץ הדעת, והיא היתה סבורה שכך ציווה ה'. ומה שאמר רש"י שכיון שהוסיפה באה לידי גרעון, כוונתו שהוסיפה בתשובתה לנחש יותר ממה ששאל אותה, שהרי הוא שאל אותה על האכילה, ולא היה לה להוסיף ולהשיב לו על הנגיעה. ובמשכיל לדוד כתב שדרשה חוה את כפל הלשון של ציווי ה' 'לא תאכל ממנו', כי ביום אכלך ממנו מות תמות', שבא יתור הלשון לצוות גם על הנגיעה, וכעין זה פירש בחלת יעקב. רט. רש"י במשלי שם. רי. גור אריה, באר יצחק. והרא"ם פירש שלולא שדחפה בודאי לא היתה מקבלת את דברי הנחש נגד ציווי המפורש של ה', והיתה מכחישה את דבריו. ר"ל. ואף שלכאורה היא ידעה את האמת שלא נצטוו על הנגיעה, ראה הערה לעיל שהיתה סבורה שטעם הציווי הוא לאכול הוא מחמת שיש בעץ דבר המזיק, ולכן חשבה שגם הנגיעה תזיק לה [גור אריה]. או שאדם הוסיף ואמר לחוה שגם לא תיגע בעץ הדעת, והיתה סבורה שכך ציווה ה' [שפתי חכמים]. ריב. לכאורה קשה, שהרי ציווי ה' לאדם היה בלשון 'כי ביום אכלך ממנו מות תמות' (פ"ב פ"ז), ואם כן אף שלא מוֹתה מיד, שמא תמות בסוף היום, וכיצד פיתה אותה הנחש לאכול. ועוד, שהרי היתה אנוסה בנגיעה זו, והיה לה לחשוב שמחמת כן לא נענשה במיתה, וכיצד למדה מכך שיכולה היא גם לאכול את הפירות ברצון. וביאר הגור אריה שהיתה חוה סבורה שאזהרת ה' היתה מחמת שהעץ מטבעו גורם למיתה, שיש בו סם המוות וכדומה, ומחמת כן חשבה שמיד עם נגיעתה יתחיל בה כאב או חולי כל שהוא, כדרך השותים סם המוות שמיד מתחיל איזה שינוי בגופם עד שמתים, וכן מזיק הדבר אפילו למי שנגע בו בעל כרחו, וכיון שראתה שלא אירע לה כלום, התפתתה לחשוב שאין בו מיתה כלל, וכן תירץ הרע"ב. ועוד תירץ הרע"ב, שבאמת לא התכוונו להוסיף על דברי ה', אלא ששכחה את נוסח הציווי והיתה סבורה שאכן הזהיר אותה ה' גם שלא לגעת בעץ, ושכחה גם שנאמר להם שימותו באותו יום, והיתה סבורה שהזהירו שימותו באותו רגע. ובבאר מים חיים כתב שאמר לה הנחש שאין לה מה להפסיד מכך שתאכל, שהרי אם אהרת במיתה נכונה, הרי בין כך תמות. ואם אין בכך אמת, הרי גם אם תאכל לא תמות כלל. ריג. ר"ל, גור אריה.

אֱלֹהִים כִּי בַיּוֹם אֲבָלְכֶם מִפְּנֵי
וּנְפַקְחוּ עֵינֵיכֶם וְהִיִּיתֶם כַּאֲלֹהִים
יֹדְעֵי טוֹב וָרָע: וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי
טוֹב הָעֵץ לְמֵאכֹל וְכִי תֹאמַר הוּא
לְעֵינִים וְנַחֲמַד הָעֵץ לְהַשְׂבִּיר

יִי אֲרִי בְיוֹמָא דְתִיכְלוֹן
מִגִּיה יִתְפַּתְחוּ עֵינֵיכוֹן
וְתִהוֹן כְּרַבְרְבִין חֻמְמִין בֵּין
טַב לְבִישׁ: וְנִחַת אֲתָתָא
אֲרִי טַב אֵילָנָא לְמִיכַל
וְאֲרִי אָסוּ הוּא לְעֵינִין
וּמְרַגַּג אֵילָנָא לְאַסְתְּכָלָא

רש"י

כאלהים: וכי תאמר הוא לעינים. (כמו
שאמר לה) ונפקחו עיניכם (פסוק ה') ונחמד
העץ להשביע. (כמו שאמר לה) יודעי
טוב ורע (סג):

אכל וזכר את העולם (ב"ר): והייתם
כאלהים. יוצרי עולמות: (ו) ותר
האשה. רחמיה דבריו של נחש והנחו לה
והאמינתו (ב"ר): כי טוב העץ. להיות

אור הבהיר

לשון ראייה, וכמו 'רואה אני את דברי פלוני', והיינו
שדבריו מובנים ומתקבלים על דעתיה:

כי טוב העץ. והטובה שבו היא כפי שאמר לה
הנחש להיות על ידי אכילת פירותיו יוצרי
עולמות כאלהים:

וכי תאמר הוא לעינים. כלומר, לעיני העינים,
(וכמו שאמר לה הנחש) 'ונפקחו עיניכם' (פסוק
ה) וכונתו היתה שיש בו תועלת לעיני החכמה
המושלה לעינים רי"ט:

ונחמד העץ להשביע. (כמו שאמר לה
הנחש) שעל ידי אכילת פירותיו יהיו 'יודעי טוב
ורע' (סג):

אכל ומכח זה ברא את העולם רי"ד, ולכן אינו
רוצה שתאכלו גם אתם ותוכלו לעשות כן (ב"ר):
והייתם כאלהים. כלומר, תהיו יוצרי
עולמות רי"ט:

(ו) ותר האשה. אמנם לא הראה לה הנחש
דבר שניתן לראותו בעינים רי"ט, וגם אין לפרש זאת
כלשון מושאלת על הטעם הטוב שבאכילתו,
שהרי עדיין לא אכלה ממנו רי"ד, לכן יש לפרש את
תיבת 'ותרא' כלשון מושאלת לכך שראתה - נראו
בעיניה דבריו של נחש, והיינו שהבינה וקיבלה
אותם בשכלה, והנאו לה - היו נאים בעיניה,
והאמינתו - והאמינה לדבריו, ועל דבר זה שייכת

הערות וצינים

ריד. ואמר להם הנחש שגן עדן היה קודם לעולם, ואכל מעץ הדעת שבגן עדן וברא את העולם. נחלת יעקב. רטו. ונמצא
שאמר לה שני דברים, א. שהיו כאלהים יוצרי עולמות. ב. שידעו להבחין בין טוב לרע. יפה תואר (מדרש רבה ט ז).
רטו. רע"ב. ריז. רא"ם. ריז. גור אריה, באר מים חיים. וכמו שנאמר (קהלת א טו) 'ולבי ראה', והכוונה לכך שהבין בליבו,
ולא לראיה כפשוטה. רא"ם. ריט. כמו שפירש רש"י להלן (פסוק ז) לענין 'ותפקחנה עיני שניהם'. רכ. פירש כאן רש"י
את מחשבות הנחש לפי דברי הנחש, אך לא כסידורן, שהרי הנחש אמר לה, א. ונפקחו עיניכם, ב. והייתם כאלהים, ג. יודעי
טוב ורע, ואילו רש"י פירש 'כי טוב העץ למאכל' להיות כאלהים, 'וכי תאמר הוא לעינים' שיפקחו עיניהם, 'ונחמד להשכיל'
שהיו יודעי טוב ורע. ופירש הרא"ם שהוכרח רש"י לפרש כן, לפי שהלשון 'תאמר הוא לעינים' מתפרש בהכרח על הדיבור הראשון

וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתֵּתֶן גַּם לְאִשָּׁה עִמָּה וַיֹּאכְלוּ: וַתִּפְקְחָנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵרְוָם הָם

בְּיָה וּנְסִיבָת מֵאֲבִיָּה
וְאָכְלָת וַיִּהְיֶה אָף
לְבַעֲלָה עִמָּה וְאָכְלָה:
וַתִּפְתָּחָה עֵינֵי תְרוֹוְיוֹן
וַיֵּדְעוּ אֲרִי עֲרֻטָּאִין אֲנֹן

רש"י

ותתן גם לאישה. שלא תמות היא ויחיה הכתוב ולא לענין ראייה ממנו. וסוף המקרא הוא וישא אחרת: גם. לרעות צהמה וסיה: מוכות, וידעו כי עירומים הם, אף (ו) ותפקחנה וגו'. לענין המכמה דבר הסומא יודע כשהוא ערום! אלא מהו 'וידעו

איר הבהיר

וַתִּתֵּן גַּם לְאִשָּׁה. ומלשון 'עמה' יש ללמוד שעשתה כן כדי שלא תמות היא ויחיה הוא, וישא אשה אחרת רכא, אלא ישאר 'עמה' בחיים או במוות רכב: גם. לשון זו באה לרבות בהמה וחקיה רכג, שכולם אכלו מפירות עץ הדעת, ולכן נקנסה עליהם מיתה רכד: (ו) וַתִּפְקְחָנָה וגו'. לענין החכמה דבר הקטוב, שכאשר מחכים האדם אומרים ש'נפקחו עיניו' רכה,

וְלֹא לְעֵינֵי רֵאִיָּה מִמֶּשׁ, וְסוּף הַמִּקְרָא מוֹכִיחַ, שְׁנֵאמַר בּו' וַיֵּדְעוּ, וְלֹא נֵאמַר וַיִּרְאוּ רכז: וַיֵּדְעוּ כִּי עֵרְוָם הָם. כפי שהתבאר לעיל אין הפסוק מתפרש כפשוטו שנפקחו עיניהם, אלא לענין החכמה, והראיה לכך רכז, שהרי לענין הידיעה שהם ערומים אין צורך שיפקחו עיניהם, שהרי אף הסומא - העיוור, שאינו רואה, יודע כשהוא ערום! אלא מהו 'וידעו

הערות וצינים

של הנחש, 'נפקחו עיניהם', והלשון 'ונחמד להשכיל' מתפרש על הדיבור השלישי של הנחש, 'יודעי טוב ורע', ולכן בהכרח תחילת דברי האשה, 'כי טוב העץ למאכל', מתפרש על הדיבור השני של הנחש, 'והייתם כאלהים'. ובגור אריה הוסיף לבאר מדוע באמת שינתה האשה את הסדר, כיון שהנחש אמר את הדברים כפי שיהיו (לפי השקד והפיתוי שאמר לה) בסדר המקרים, שתחילה יפקחו עיניהם ואחר כך יהיו כאלהים, אך היא, שהתפתחה והאמינה לדברי הנחש, אמרה את הדברים כפי סדר התועלת שהיא רוצה בהם, והדבר שהיה חשוב לה ביותר היה להיות כאלהים. רכא. והיוו שירב לו ה' אשה אחרת במקומה. מדרש רבה (טו ז). רכב. רא"ם, דברי דוד. אמנם בגור אריה כתב שהלימוד הוא מכך שלא היה לה לפרסם את חטאה, ובודאי שלא להוסיף להשכיל גם את בעלה, אלא ודאי עשתה כן כדי שלא תמות וישא אשה אחרת. ופירש עוד, שכיון שמלשון 'גם' דרשו שנתנה גם לכל הבהמות והחיות, וזה בודאי לא עשתה כדי שיפקחו עיניהם להשכיל אלא כדי שלא יחיו לאחר מיתתה, אם כן גם לגבי בעלה יש לומר שזה היה הטעם שנתנה לו. והרע"ב פירש שסברה האשה שאם יאכל גם אדם לא ירצה ה' להעניש את שניהם ולהמיתם, שהרי בכך יוכחד המין האנושי מהעולם, אלא יסלח' לה שניהם. אך אם לא יאכל אדם עמה, תמות היא לבדה, ויברא לו ה' אשה אחרת, כמו שברא אותה. רכג. ולשון מדרש רבה (טו ז) הוא 'האכילה את הבהמה את החיה ואת העופות, הכל שמעו לה חוץ מעוף אחד ושמו חול'. רכד. רא"ם, והביא מהמדרש שהבהמות והחיות באו מעצצם לאכול, ולא שחווה נתנה להם לאכול, שהרי לגבי נתניתה לאדם פירש רש"י שעשתה כן כדי שלא תמות וישא אשה אחרת, וטעם זה אינו שייך בבהמות ובהיות. אמנם בגור אריה ובמשכיל לדוד פירשו שלא רצתה שיחיו כל בעלי החיים אחרי שתמות, היא עצמה נתנה להם. רכה. ואף שקודם לכן גם כן היה האדם חכם, שהרי קרא שמות לכל בעלי החיים, יש לומר שהיתה חכמתו רק בהשגת הדברים הטובים, כגון להבין את מציאות ה', ולקרא שמות לבעלי החיים וכדומה, אך לא היתה לו דעת להשיג דברים רעים, כגון זה שנעשו ערומים מן המצוות. גור אריה. רכז. דברי דוד. רכז. דברי דוד.

וְחִטִּיטּוֹ לְהוֹן טְרַפִּי תִינִין וְיִתְּפְרוּ עֲלֶיהָ תְּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם
וַעֲבָדוּ לְהוֹן זְרִיזִין: חַ וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה

רש"י

כי עירומים הם? מזה אחת היתה צידם ומתערטלו הימנה (ב"ר): עֲלֶיהָ תְּאֵנָה. הוא העץ שאכלו ממנו, בדבר שנתקלקלו בו נתקנו (סנהדרין ע), אבל שאר העצים מניעם מליטול עליהם. ומפני מה לא נתפרסם העץ? שאין הקדוש־ברוך־הוא חפץ להונות צריה, שלא כלימיהו ויאמרו 'זהו שלקה העולם על ידו'.

אור הבהיר

הוא חפץ להונות [-לצער] שום בריה, שלא יכלימיהו בני אדם ויאמרו 'זהו העץ שלקה העולם על ידו'. כך מבואר במדרש רבי נתנאל:

(ח) וַיִּשְׁמְעוּ. לכאורה קשה, כיצד יתכן לומר על 'קול' שהוא 'מתהלך', וכאילו יש לקול כשלעצמו רצון ודעת להלך ילד, ויש מדרש־אגדה רבים בביאור לשון זו וכבר סדרים רבותינו על מכןם בבראשית־רבה (יט ו) ובשאר מדרשות, ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא, ולאגדה המישיבת דברי המקרא ושמעו, דבור על אפניו ילד, וכך יש לפרשו.

וַיִּשְׁמְעוּ. [מה שמעו?] שמעו את קול הקדוש־ברוך־הוא שהיה ה' מתהלך בן, ולשון 'מתהלך' לא נאמרה על ה'קול', אלא על ה'ילה':

פי עירום הם? לענין החכמה, שהבינו שנעשו עירומים מן המצוות, שמצוה אחת היתה בידם, שלא לאכול מעץ הדעת, וכאילו היתה מצוה זו כמלבוש המכסה ומכבד אותם, ונתערטלו [-הופשטו] הימנה בכך שעברו עליה ואכלו (ב"ר): עֲלֶיהָ תְּאֵנָה. והטעם שתפרו לעצמם חגורות מעלה תאנה, לפי שהוא העץ שאכלו ממנו באיסוריכח, נמצא שבדבר [-באותו עץ] שנתקלקלו באכילת פירותיו, בו נתקנו בתפירת חגורות מעליו יכט (סנהדרין ע): אבל שאר העצים מניעם לאדם וחיה מליטול את עליהם יל, ורק התאנה שגרמה לקלקולם הוצרכה לתת להם עלים לתיקונם ילא. ומפני מה לא נתפרסם בפירוש שם העץ שאכלו ממנו ילב? לפי שאין הקדוש־ברוך־

הערות וצינים

וכח. שאם לא כן היה נאמר ר' ויתפרו עליהם. שפתי חכמים. רכט. והיינו כדעת רבי נחמיה בגמרא (סנהדרין ע), אמנם הובאו שם שיטות הסוברות שהיה זה גפן או חטה. רל. כלומר, אף שהיה ראוי לאדם לקחת עלים מעצים אחרים, כדי לא לפרסם את חטאו, לא היה יכול לעשות כן כיון שהעצים האחרים מנעו ממנו מליטול את עליהם. שפתי חכמים. רלא. גור אריה. רלב. כלומר, אף שיש ללמוד מכאן שהיה זה עץ תאנה, מדוע לא נכתב הדבר בפירוש בפסוק העוסק באכילת פירות עץ הדעת. דברי דוד. רלג. גור אריה. רלד. כלומר, אנהג בפירוש לפי סדרו של המקרא. באר מים חיים. רלה. רא"ם, גור אריה. אמנם בלבד האורה, בבאר מים חיים ובדברי דוד פירשו שכונות רש"י בהיפך, שאין לשון 'מתהלך' מתייחסת לקדוש ברוך הוא, אלא לקול, שהיה מתהלך.

דִּי אֱלֹהִים (ד) מְהֵלֶךְ
בְּגִנְתָּא לְמִנְחָא יוֹמָא
וְאִטְמַר אָדָם וְאִתְתִּיהָ מִן
קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים בְּגוֹ אֵילָן
גִּנְתָּא: ט וַיִּקְרָא יְיָ אֱלֹהִים
לְאָדָם וְאִמְרָ לֵיהּ אָן אַתָּה:

אֱלֹהִים מִתְּתִלֶךְ בִּגְן עֵדֶן הַיּוֹם
וַיִּתְּנָהּ הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה
אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַחַיָּה: ט וַיִּקְרָא יְהוָה
אֱלֹהִים אֶל-הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אֵיכָה:

רש"י

יענישוהו פתאום (ב"ר). וכן צקין אמר לו 'אי
הצל אחיך' (לעיל ד, ט), וכן צלעס 'מי האנשים
האלה עמך' (במדבר כב, ט), ליכנס עמהם
צדצרים; וכן בחזקיהו, צלעס מראדך צלעס
(עיין ישעיה לט, א-ג).

לְרוּחַ הַיּוֹם. לאותו רוח שהשמש צאה
משם, וזו היא מערבית, שלפנות ערב חמה
צמערב, והם סרמו צעשירית (סנהדרין לח):
(ט) אֵיכָה. יודע היה היכן הוא, אלא ליכנס
עמו צדצרים, שלא יחל נצחל להשיג אס

אור הבהיר

לא הענישו פתאום, אלא אָמַר לוֹ תחילה 'אי הָבֵל
אחיך' (לעיל ד, ט). וכן בְּבִלְעָם, כאשר נגלה אליו
ה' אמר לו 'מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ' (במדבר כב,
ט), אף שבדאי ידע מי הם, מכל מקום נכנס עמו
בדברים כדי להטעותו, שיהא סבור שאין ה' יודע
הכל וְלֹא, ובכל המעשים הנזכרים עשה כן ה' כדי
לִיכָנֵס עִמָּהֶם בְּדָבָרִים יִמְ. וכן בְּחֻזְקִיהוּ מֶלֶךְ
יהודה, בְּשִׁלּוּחֵי מֶלֶךְ אֲרָם בְּלֹאֲדָן מֶלֶךְ בָּבֶל שְׂבָאוּ
אליו (עיין ישעיה לט א-ג), שאמר לו ישעיהו הנביא
'מָה אֲמָרוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמָאֵן יָבֹאוּ אֵלַיךְ', אף
שנשלח אליו בנבואה ובודאי ידע מי הם, מכל
מקום נכנס עמו בדברים קודם שיאמר לו את
עונשו, שמו יתוודה מעצמו על חטאו:

לְרוּחַ הַיּוֹם. כלומר, לאותו רוח [צד-]
שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ, המכונה 'יום', בָּאָה וּמִאִירָהּ יִלְכוּ מִשָּׁם
באותה שעה יִלְכוּ, וְזוֹ הִיא רוח מְעַרְבִית, שְׁהָרִי
לפְנוֹת עֶרֶב חֲמָה בְּמַעְרֵב, וְהֵם סָרְחוּ - חטאו
בשעה הַעֲשִׁירִית (סנהדרין לח), שהיא לפנות ערב:
(ט) אֵיכָה. 'יודע היה ה' היכן הוא אדם הראשון,
אֵלָּא שאלו 'איכה' רק כדי לִיכָנֵס עִמּוֹ בְּדָבָרִים,
שָׁלָא הָאָדָם נִבְחַל לְהִשְׁבִּי אִם יַעֲנִישׁוּהוּ ה'
פְּתָאוּם, ומחמת בלהה זו יתכן שלא יאמר
'חטאתי', וכיון שרצה ה' שיחזור בתשובה ויתוודה
על חטאו, נכנס עמו בדברים בנחת וְלֹא (ב"ר). וְכֵן
בְּקִינָה, לאחר שהרג את הבל ובא ה' להענישו, רצה
לתת לו שהות להתבונן ולהתוודות על חטאו, ולכן

הערות וציגים

רלו. גור אריה. רלו. אמנם לא הוזכרה השמש כלל בפסוק זה, אך למד כן רש"י ממה שנאמר (מלאכי ג יט) 'כי הנה היום
בא בער פתגור', ופירש שם רש"י 'שהיום' זו השמש, שהיא הבוררת כתגור, וכך גם כאן לשון 'היום' מתפרשת על השמש.
רע"ב. רלח. גור אריה. רלט. כפי שפירש רש"י שם (במדבר כב ט). רל"ס, גור אריה. ושם אי אפשר לפרש שעשה
כן כדי לגרום לו להודות בחטאו, שהרי עדיין לא חטא בענין זה. שפתי חכמים. רמ. אך אין הטעמים שווים בכלם, וכמו
שהתבאר שלגבי אדם וקין עשה כן ה' כדי לגרום להם להודות על חטאם, ולגבי בלעם עשה כן כדי להטעותו. רל"ס. ובגור

וַיֹּאמֶר יְתָן קָל מִיִּמְרָךְ
שְׁמַעִית בַּגָּנָתָא וּדְחִילִית
אַרִי עֲרֻטְלָאִי אָנָּא
וְאַטְמָרִית: יֵא וַיֹּאמֶר מִן
חֲוֵי לֶךְ אַרִי עֲרֻטְלָאִי אַתָּה
הֵמָּן אֵילָנָא דְּפִקִּידְתָּךְ
בְּדִיל דְּלֹא לְמִיכַל מִנֵּיהּ
אֲכַלְתָּא: יב וַיֹּאמֶר אָדָם
אֶתְתָּא דִּיהִבַּת עָמִי הִיא

יום שני למחרת

(עצודה-זרה ה:):

הַיָּמִן הַיָּמִין. לא התכוון ה' לשאלו האם אכל או לא, שאז היה האדם משיב רק 'כן' ו'רמז', אלא נאמר לו דבר זה בַּתְּמִינָה, כלומר, כיצד עשית זאת שעברת על אזהרתי ואכלת רמז.

אריה שם פירש שיש שייכות בין הדברים, כיון שאף לגבי בלעם אין מידתו של ה' להטעות שום בריה, אלא פתח לו פתח לטעות, ומכל מקום היה בלעם יכול שלא לטעות על ידי שהיה מפרש את דברי ה' שבא להכנס עמו בדברים, כמו שמצאנו לגבי אדם וקין. **רמב.** ואין לפרש ימי הגיד לך כפשוטו, שהרי לא היה באותו זמן שום אדם בעולם שעשוי להגיד לו, אלא ודאי הכוונה ממנו לך ידיעה זו. ספר הזכרון. **רמב.** אמנם לעיל (פסוק ה) נאמר 'ידועו כי עירומים הם', ופירש רש"י שהבינו שהם עירומים מהמחצה והחברת האדם, כאן אף אפשר לפרש כי את שאלת ה' 'מי אגיד לך' כי עירום אתם מן המחצה', שהרי ודאי יודע עליו שיש עברה עליה בדרך מי שיגיד לו זאת. רא"ם. **רמג.** רא"ם, גור אריה, ובגור אריה הוסיף שהרי ודאי יודע הכל, ואל שייכת אצלו לשון שאלה כלל. **רמז.** רא"ם, גור אריה, שפתי חכמים. **רמה.** בנחלת יעקב כתב שפירש רש"י שזו לשון נתייחיה מכן שהאות ה"א מנוקדת בחטף פתח, ומשמעות דבריו שכלן אין צורך בביאור הרא"ם מדוע אין זו לשון שאלה. אמנם בקבוצי רמזים כתב שאין זו השגה על הרא"ם, שהרי גם בלשון שאלה וגם בלשון תמיהה נהגה האות ה"א בחטף פתח, ולכן הוצרך לברר מנין שאין זו שאלה אלא תמיהה. **רמו.** רא"ם, גור אריה. **רמז.** כך במבוא בגמרא (נ"ד ה), ופירש שם רש"י (ד"ה אשר) לשון נגיא' הוא שותלה ההקלה במכתתו של מוסר והוא עשהאל לו לעור'. **רמח.** רא"ם. **רמט.** רא"ם שם יצחק.

נְתַנְה־לִי מִן־הָעֵץ וְאָכַל: יג וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֱלֹהִים לְאִשָּׁה מַה־זֹּאת
עָשִׂית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הִנֵּחַשׁ
הַשִּׂיָּאִי וְאָכַל: יד וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֱלֹהִים אֶל־הַנָּחֵשׁ כִּי עָשִׂית זֹאת

יְהִבֵּת לִי מִן אֵילָנָא
וְאָכְלִית: יג וַאֲמַר יי
אֱלֹהִים לְאַתְתָּא מָא דָּא
עֲבַדְתָּ, וַאֲמַרְתָּ אַתְתָּא
חֲוִיָּא אֶטְעִינִי וְאָכְלִית:
יד וַאֲמַר יי אֱלֹהִים
לְחֲוִיָּא אַרִי עֲבַדְתָּ דָּא

רש"י

(יג) הַשִּׂיָּאִי. הטעני. כמו אל ישיא אחכס חזקיהו (דברי־הימים ג לב טו): (יד) כִּי עָשִׂית זֹאת. מאלן שאין מהפכים בזכותו של מסית, שאלו שאלו 'למה עשית זאת', היה לו להשיב 'דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין' (סנהדרין כט):

אור הבהיר

(יג) הַשִּׂיָּאִי. כלומר, הטעני, ומחמת כן אכלתי. קמו שאמר מלך אשור ליושבי ירושלים 'אל ישיא אתכם חזקיהו' (דברי הימים-ב לב טו), כלומר, לא יטעה אתכם לומר שתניצלו מיד: (יד) כִּי עָשִׂית זֹאת. מקאן - מכך שבדבריו עם אדם וחווה פתח ה' בשאלה, את האדם שאל 'המן העץ אשר צויתך בלתי אכול ממנו אכלת', ואת האשה שאל 'מה זאת עשית', ואילו את הנחש לא שאל כלום אלא מיד פירש את עונשו, למדו חז"ל (סנהדרין כט). שאין מהפכים [-אין טוענים טענות] בנכותו של המסית אחרים לעבוד עבודה זרה. ואין לומר שלא שאלו כיון שידע שאין לו מה להשיב, שהרי אלו שאָלוּ למה עָשִׂית זֹאת, הָיָה לוֹ לנחש להשיב 'דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין' (סנהדרין כט), וכיון שהיה להם לשמוע לדברי ה' ולא לדברי הנחש, אין להענישו על דבריו:

הערות וצינים

רג. אך אין לפרש שזו לשון הסתה, כיון שאין זו תשובה לאדם לומר שעבר על ציווי ה' כיון שהסיתו אותו לחטוא. גור אריה, באר מים חיים. רג. באר יצחק. רג. אף שהנחש לא הסית לעבוד עבודה זרה ממש, מכל מקום באומרו 'והייתם כאלהים' יש משום עבודה זרה. רע"ב. רג. גור אריה. והוסף שאמנם לא היתה זו תשובה הפוסלת אותו מהעונש, וכפי שיבאר להלן, מכל מקום היה מקום לשאול אותו וישיב תשובה זו, וכפי ששאל ה' את אדם וחווה והשיבו תשובות, הגם שתשובות אלו לא פטרו אותם מן העונש. רג. והטעם שבאמת אין טענה זו מועילה למסית, כיון שאיסור התורה הוא בהסתה עצמה, אף אם כתוצאה ממנה לא יעבוד המוסת עבודה זרה, וכיון שעבר על איסור זה והסית, חייב מיתה. רע"ב. אמנם תוספות (סנהדרין כט. ד"ה דבר) כתבו לפי טעם זה שרק לאדם אין טענה זו מועילה, כיון שצטווה שלא להסית, אך הנחש שלא צטווה על כך, היתה טענה זו מועילה לו לפטור.

אָרְזַר אֶתְּהָ מִכָּל־הַבְּהֵמָה וּמִכָּל
חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גִּחְזֶנְךָ תֵּלֵךְ וְעֵפֶר
תֹּאכַל בָּרִימִי חַיִּיד: טו וְאִיבָה |
אֲשִׁית בִּינְךָ וּבֵין אֶתְּהָ וּבֵין

לִיט אֶת מְכָל בְּעִירָא
וּמְכָל חַיַּת בְּרָא, עַל מַעַךְ
תִּיזִיל וְעֵפְרָא תִיכּוּל כָּל
יוֹמֵי חַיֶּךָ: טו וּדְבַבּוּ אֲשׁוּי
בִּינְךָ וּבֵין אֶתְּהָ וּבֵין

רש"י

מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה. אִם
מִזְמָנָה נִתְקַלַּל, מִחֵה לֹא כְּלִישָׁכָן? הַעֲמִידוּ
רְבוּתֵינוּ מִדְרַשׁ זֶה בְּמִסְכַּת צְרוּרוֹת (דף ט.),
לְלַמֵּד שִׁמִּי עִיבּוּרוֹ שֶׁל נָחֹשׁ שָׁעָה שְׁנַיִם: ע"י

אור הבהיר

מִהָּחִיָּה פִּי שֶׁבַע, וְכֵן הִנָּחַשׁ מִקּוֹלֵל מִהִבְהֵמָה פִּי
שֶׁבַע, וְיוֹלֵד רַק לֵאחֲרֵי שֶׁבַע שָׁנִים יָמֵי:

עַל גִּחְזֶנְךָ תֵּלֵךְ. יֵשׁ לְלַמּוֹד מִקְלָלָה זֶה
שֶׁבִּתְחִילָה רָגַלְתָּ הָיָה לֹא לִנְחֹשׁ, וְנִעֲנַשׁ בְּכֵן
שֶׁנִּקְצָצוּ וְהָחֵל לֵהֲלֹךְ עַל גִּחוּנּוֹ, שֶׁאִם לֹא כֵן אֵין
כָּאן עֲוֹנָשׁ כֻּלְּיָמִי:

(טו) וְאִיבָה אֲשִׁית. מִכָּן שֶׁאֲחָד מֵעֲוֹנֵי הִנָּחַשׁ
הָיָה שֶׁתְּהִיָּה שְׁנָאָה בֵּין הָאִשָּׁה לְבִינוּ, מוֹכַח
שֶׁבִּתְחִילָה רָצָה בִּאֵהֱבָתָהּ יָמִי, מִלְּמַד שֶׁכֵּן אָמַר לוֹ
ה', אֶתְּהָ לֹא נִתְבַּנְּתָּ בְּכֵן שְׁפִיתִית אֶת חוּהָ אֶלָּא
שֶׁתֵּתַן חוּהָ לְאָדָם לֵאכּוֹל מִלִּפְנֵיהֶּיךָ, כְּדֹרֶךְ אִשָּׁה
הַמִּכְבֶּדֶת אֶת בַּעֲלָהּ לֵאכּוֹל מִלִּפְנֵיהֶיךָ, וְרִצִּית
שְׁפִימוֹת אָדָם כְּשִׂיאָכֵל הוּא תְּחִלָּה, וְכִשְׁתִּרָאָה
זֹאת חוּהָ לֹא תֹאכַל בְּעֵצְמָהּ יָמִי, וְתִשָּׂא אֶתְּהָ
חֲנוּהָ. וְלֹא בָּאתָ לְדַבֵּר אֶל חֲנוּהָ תְּחִלָּה, אֶלָּא לְפִי

מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה. קִלְלָה זֶה הָיָה
לְעֵנִין יָמֵי עִיבּוּרוֹ שֶׁל הִנָּחַשׁ שִׁמְשָׁכּוֹ זְמַן רַב יָמִי, וְיֵשׁ
לְתַמּוּהָ, אִם מִבְּהֵמָה, שִׁמִּי עִיבּוּרָה אֲרוּכִים מִשֶּׁל
הַחַיָּה, נִתְקַלַּל הִנָּחַשׁ, מִחֵה, שִׁמִּי עִיבּוּרָה קִצְרִים
יֹתֵר, לֹא כָּל־שָׁבָן שֶׁנִּתְקַלַּל, וְאִם כֵּן הָיָה דִּי לֹמַר לוֹ
'אֲרוּרָה אַתָּה מִן הַבְּהֵמָה', וּמִדּוּעַ נֹאמַר לוֹ גַּם 'מִן
הַחַיָּה', אֲלֵא הָעֲמִידוּ רְבוּתֵינוּ מִדְרַשׁ זֶה בְּמִסְכַּת
בְּכוֹרוֹת (ה). שְׁבָא הַכְּתוּב לְלַמֵּד שְׁנֵי עֲבוּרֵי שָׁל
נָחֹשׁ שֶׁבַע שָׁנִים, וּמִתְפַּרֵּשׁ הַפֶּסוּק כִּאִילוּ נֹאמַר
'אֲרוּרָה אַתָּה מִכָּל הַבְּהֵמָה, בְּאוֹתוֹ שִׁיעוּר שֶׁנִּתְקַלְלָה
הַבְּהֵמָה מִן הַחַיָּה, וְהָיָה הַחַיָּה שִׁמִּי עִיבּוּרָה הֵם
הַקִּצְרִים בְּיוֹתֵר הָיָה הַחֲתוּל, שִׁיעוּלֶדֶת לֵאחֲרֵי חֲמִשִּׁים
וּשְׁנַיִם יָמִים, וְהַבְּהֵמָה שִׁמִּי עִיבּוּרָה אֲרוּכִים בְּיוֹתֵר הָיָה
הַחֲמוֹר, שִׁיעוּלֶדֶת לֵאחֲרֵי שָׁנָה, וְכִיוֵּן שֶׁבִּשְׁנָה יֵשׁ שֶׁבַע
פַּעֲמִים חֲמִשִּׁים וּשְׁנַיִם יָמִים נִמְצָא שֶׁהַבְּהֵמָה מִקּוֹלֶלֶת

הערות וציונים

רַנָּה. וְהַקְלָלָה הָיָה בְּכֵן שֶׁעַל יְדֵי שֶׁנִּשְׁמַשׁ עִיבּוּרוֹ זְמַן רַב, מִתְמַעֵט זָרַע. בָּאָר בִּשְׁדָּה. רַנָּה. רַע"ב. רַנָּה. רַנָּה. גּוֹר אֲרִיָּה.
רַנָּה. רַנָּה. גּוֹר אֲרִיָּה. רַס. גּוֹר אֲרִיָּה. אִמְנָם הַמְהַרְשֵׁל כָּתַב שֶׁהָיָה הִנָּחַשׁ סְבוֹר שֶׁגַּם אִם תֹּאכַל חוּהָ לֹא תִעֲנַשׁ
בְּמִיתָה מִיָּד, כִּיּוֹן שֶׁלֹּא צִוְּהָ אוֹתָהּ ה' בְּעֵצְמוֹ, אֲלֵא הָאָדָם צִוְּהָ אוֹתָהּ, וְאִילוּ הָאָדָם יָמוּת מִיָּד כְּשִׂיאָכֵל, כִּיּוֹן שֶׁנִּשְׁטוּוּהָ בְּעֵצְמוֹ
מִיָּה, וּבְאוֹתוֹ זְמַן שֶׁלֵּאחֲרֵי מִיתַת הָאָדָם וְעַד שֶׁתּוּמַת הָיָה, יִשְׁאָנָה.

וְרָעָה וּבִין זָרְעָה הוּא יְשׁוּפָה
רֹאשׁ וְאַתָּה תִּשְׁוֹפֵנוּ עֶקֶב: ס
מִן אֵל־הָאִשָּׁה אָמַר הָרְבָּה אֲרָבָה

בִּנְךָ וּבִין בְּנָהָא, הוּא יְהִי
דְכִיר מָא דַּעֲבַדְתָּ לִּיה
מִלְקַדְמִין וְאַתָּה תְּהִי נִטְר
לִיה לְסוּפָא: טו לְאַתְתָּא
אָמַר אֲסַגָּאָה אֲסַגִּי

רש"י

שהנשים קלות להתפתות ויודעות לפתות את
צעליהן, לפיכך 'ואיזה אשית': ישופך. יכתמך.
כמו 'ואכזות אותי' (דברים ט, כא), ותרגומו 'ושפית
ימיה': ואתה תישופנו עקב. לא יחל לך

קומה ותשכנו צעקנו, ואף משם תמיטנו. ולשון
'משופנו' כמו 'נשף בהם' (ישעיה מ, כד). כשהנחש
נא לנשך הוא נושף כמין שריקה. ולפי שהלשון
נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניהם:

אור הבהיר

שְׁהֲנָשִׁים קָלוֹת לְהִתְפַּתּוֹת וְיִזְדְּעוֹת לְפַתּוֹת אֵת
בְּעֲלֵיהֶן, אֲךָ לֹא הִיטָה כּוֹונָתָהּ שֶׁהִיא תֵּאֱכַל
תַּחֲלִילָה, שֶׁהִיא לֹא רָצִית שְׁתַּמּוֹת אֲלֵא רָצִית
לִישָׂא אוֹתָהּ, לְפִיכָךְ עֲוֹנֶשׁךָ יִהְיֶה 'וְאִיכָּהָ אֲשִׁית
בֵּינָךְ וּבִין הָאִשָּׁה, וּבִין זָרְעֶךָ וּבִין זָרְעָה', שֶׁתִּהְיֶה
שְׁנֵאנָה בֵּינֵיהֶם:

יְשׁוּפָךְ. יְכַתֶּמְךָ, וְכִמּוֹ שֶׁאִמּוֹר מִשֶּׁה רִבִּינוּ לִגְבִי
עָגַל הַזֶּהב 'וְאִכּוֹת אֵת' (דברים ט, כא), וְתִרְגְּמוֹ
'וְשִׁפִּית יִמְיָה':

וְאַתָּה תִּשְׁוֹפֵנוּ עֶקֶב. כְּלוּמָר, מִלְּבַד זֹאת
שֶׁנִּתְקַלַּל הַנַּחֲשׁ שִׁילְךָ עַל גַּחוֹנוֹ, נִתְקַלַּל עוֹד
שֶׁלֹּא יֵהָא לָךְ קוֹמָה - לֹא תוּכַל לְהִזְדַּקֵּף אֲפִילוּ
לְזִמּוֹן קֶצֶר כְּדִי לְנִשְׁוֹסֵךְ, וְלָכֵן תִּשְׁכַּנּוּ לְאָדָם רַק
בְּעֶקֶב, וְאַף בְּנִשְׁכֶּתְךָ מִשֶּׁם תִּמְיִתְנוּ^{רסג}. וְאַף
שֶׁלִּשְׁוֹן 'יְשׁוּפָךְ רֹאשׁ' הָאִמּוּרָה לְעִיל הִיא לְשׁוֹן

כְּתִיתָהּ, הִרִי לְשׁוֹן 'תִּשְׁוֹפֵנוּ' הָאִמּוּרָה כֹּאן הִיא
כְּמוֹ 'נִשְׁפָּה בָהֶם' (ישעיה מ, כד), לְשׁוֹן נִשְׁיִפָּה
בָּהּ, וְאַף שֶׁאֵין זֶה לְשׁוֹן הַמִּתְאַיִמָה לְמַעֲשֵׂה
הַנִּשְׁכָּה, מְכַל מְקוֹם הִיא נִאֲמָרָה כֹּאן כִּיּוֹן
שֶׁכְּשֶׁהִנְחֵשׁ בָּא לְנִשְׁוֹף הוּא נִשְׁפָּה תַּחֲלִילָה בְּפִיו
כְּמִין שְׂרִיקָה. וְהִטְעַם שֶׁנִּכְתְּבָה לְשׁוֹן נִשְׁיִפָּה אֲף
שֶׁאֵינָה עֵיקָר הַדְּבַר, וְלֹא לְשׁוֹן נִשְׁכִּיחָה^{רסג}, לְפִי
שֶׁהִלְשׁוֹן נֹפֵל עַל הִלְשׁוֹן, כְּלוּמָר, מִתַּאֲמִים הַדְּבַר
בְּדֶרֶךְ צַחוּתִי^{רסד} לְכַתּוּב לְשׁוֹן דּוּמָה בְּהִרְגִית
הַנַּחֲשׁ עַל יְדֵי הָאָדָם וּבְהִרְגִית הָאָדָם עַל יְדֵי
הַנַּחֲשׁ, לִכֵּן כָּתַב לְשׁוֹן נִשְׁיִפָּה בְּשִׁנְיָהם, אֲלֵא
שֶׁפִּירוּשֵׁיהֶם חֲלוּקִים, לִגְבִי הָאָדָם נִאֲמַר 'הוּא
'שׁוּפָךְ רֹאשׁ' וְהִינּוּ כְּתִיתָת רֹאשׁ הַנַּחֲשׁ, וּלְגְבִי
הַנַּחֲשׁ נִאֲמַר 'וְאַתָּה תִּשְׁוֹפֵנוּ עֶקֶב' וְזֶה נִשְׁיִפָּה
הַנַּחֲשׁ קוֹדֵם הַנִּשְׁכָּה:

הערות וציורים

רסא. רא"ם, שאם לא כן מדוע התערב כאן ענין זה [שינשון הנחש את האדם] בתוך קללת הנחש, אלא ודאי שגם
זה חלק מקללתו של הנחש. רסב. כיון שדימותה התורה את הכאת האדם לנחש לנשיכת הנחש לאדם, יש ללמוד
שכשם שהאדם הדורך על ראש הנחש ממית אותו, כך הנחש הנושך את האדם בעקבו ממית אותו. רא"ם. וכתב בגור
אריה שאף זו חלק מקללת הנחש, שכיון שהוא ממית בנשיכתו, לכן תמיד רודפים אחריו בני אדם להורגו. רסג. גור
אריה. רסד. רא"ם.

עֲצָבוֹנָךְ וְהָרִנָּךְ בְּעֶצֶב תִּלְדִּי בָנִים
וְאֶל-אִישׁךָ תִּשְׁוָקֶתְךָ וְהוּא יִמְשָׁל-
בָּךְ: ׀ וְלֹאֲדָם אָמַר בִּי שְׂמֹעֶתָ
רָקוֹד אִשְׁתְּךָ וְתֹאכְרִי מִן-הָעֵץ
אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכְרִי
מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרְךָ

צַעֲרִי וְעִדּוּיִכִּי, בְּצַעַר
תִּלְדִּין בָּנִי, וְלֹת בְּעִלִּיךְ
תְּהִי תֹאכְבְּתִיךְ וְהוּא יִשְׁלוֹט
בִּיךְ: ׀ וְלֹאֲדָם אָמַר אֲרִי
קְבִילְתָּא לְמִימַר אֶתְתָּךְ
וְאֶכְלֶת מִן אֵילָנָא דְפִקִּידְתָּךְ
לְמִימַר לֹא תִיכּוֹל מִגִּיהָ,
לִיטָא אַרְעָא בְּדִילְךָ,

רש"י

(טו) עֲצָבוֹנָךְ. זה לער גידול בנים (עירובין ק:)
וְהָרִנָּךְ. זה לער העיצור: בְּעֶצֶב תִּלְדִּי
בָנִים. זה לער הלידה: וְאֶל אִישׁךָ
תִּשְׁוָקֶתְךָ. לתשמיש. וְהוּא יִמְשָׁל בָּךְ
לְמִימַר. לתשמיש. וְהוּא יִמְשָׁל בָּךְ לְ

אור הבהיר

(טו) עֲצָבוֹנָךְ. זה צער האשה בגדול הבנים רסה
(עירובין ק:)
אם היא רוצה יכול לכופה, ולא מִמֶּנּוּ, שאף

וְהָרִנָּךְ. זה צער האשה בזמן העבור:
בְּעֶצֶב תִּלְדִּי בָנִים. זה צער האשה בזמן הלידה:
וְאֶל אִישׁךָ תִּשְׁוָקֶתְךָ. לתשמיש, וְהוּא יִמְשָׁל בָּךְ
היא רסה שֶׁאֵי-עַל-פִּי-כֹן רסה אֵין לָךְ מִצָּח [-עזות]
לְתוֹבְעוֹ בָּפָה, אֵלָא הוּא יִמְשָׁל בָּךְ. הכל מִמֶּנּוּ,

הערות וציגונים

רסה. אף שצער העיבור קודם לצער גידול בנים הקדימה התורה את צער גידול בנים לצער העיבור, כיון שבאותו זמן כבר
היו לה בנים, ולכן נתקללה תחילה בדבר הקיים, שיהיה לה צער בגידול בניה, ואחר כך נתקללה בדבר העתיד לבוא אליה,
והוא צער העיבור. מהרש"ל, דברי דוד. אמנם בבאר מים חיים ובמשכיל לדוד פירשו שסדר הדברים הוא מהצער הקל אל
הצער הכבד יותר, והצער הקל ביותר הוא גידול בנים, לאחריו צער העיבור, והצער הגדול ביותר הוא צער הלידה. ובמשכיל
לדוד פירש גם באופן אחר, שהצער הראשון הוא הארוך ביותר שנמשך כל זמן גידול הבנים, והצער השני קצר יותר, שנמשך
רק תשעה חודשי העיבור, והצער האחרון הוא הקצר ביותר, רק לזמן הלידה ממש. רסה. ראה, גור אריה, שאם לא כן
מה ענין 'אל אישך תשוקתך' לקללת האשה. רסה. כלומר, אף שעיקר הצער הוא של האשה, והיה ראוי שיהיה בהיפך,
אין הדבר כן. משכיל לדוד. רסה. שפתי חכמים. רסה. באר מים חיים.

בְּעֶצְבוֹן הָאֲכָלָנָה כֹּל יְמֵי חַיָּו: בְּעַמְל תִּיכְלָנָה כֹּל יוֹמֵי
 יִי וְקוֹץ וְדִרְדֵּר תַּצְמִיחַ לָךְ חַיָּו: יִי וְכוּפִין וְאַטְדִין
 וְאֲכָלָת אֶת-עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה: (נ"א: וְאַטְטִין) תַּצְמַח לָךְ,
 וְתִיכּוֹל יֵת עֶסְבָּא דְחַקְלָא:

רש"י

ונמלים. משל ליוצא למרצות רעה, והצריות מקללות שדים שניק מהם: (י"ט) וקוץ ודרדר תצמיח לך. הארץ. כשמרענה מיני זרעים, תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכציות, והן נאכלים עלי ידי תיקון: ואכלת את עשב השדה. מה קללה היא זו? והלא צנצנה נאמר לו (לעיל

אור הבהיר

וּמְלִים, ולפי זה לשון 'בעבורך' היינו בשבילך, שרק בשביל האדם היא מקוללת, אך אין הכוונה שהאדמה עצמה תהיה מקוללת רעא. ביאור אחר יעב, שכוונת הכתוב שהאדמה עצמה מקוללת, ו'בעבורך' היינו בגללך יעב, שבגלל האדם מתקללת האדמה, מִשָּׁל לָאֲדָם הַיּוֹצֵא לַתְּרֵבוֹת רָעָה, וְהַבְרִיּוֹת מְקַלְלוֹת שְׂדֵים שְׂנִינָק מִקֶּם, ואף כאן התקללה האדמה מחמת האדם שנברא ממנה יעב: (י"ט) וְקוֹץ וְדִרְדֵּר תַּצְמִיחַ לָךְ. לשון 'תצמיח'

הערות וציגים

רע. ולא כתב שמצמיחה עשבים מרים וקוצים וכדומה, כיון שכל זה כלול בקללה הבאה, של 'קוץ ודרדר תצמיח לך האדמה'. רעא. רא"ם, שהרי פתח ואמר 'לאדם אמר', וכן אמר 'ארורה האדמה בעבורך', הרי שזו קללה רק לאדם, שתגרום לו האדמה לצער. ואף שלעיל (יא א) פירש רש"י שהיתה האדמה ראויה לקללה מחמת שלא עשתה את ציווי ה' כראוי, וכשהתקלל האדם על עונו התקללה גם האדמה על עונוה, ביאר הרא"ם (שם) שכוונת רש"י היא ששני הדברים גרמו לכך, כלומר, כיון שנענש האדם על עונו, ונתקללה גם האדמה כמנהג הבריות וכהמשך דברי רש"י, נפקד גם עונוה של האדמה עצמה. אמנם בבאר מים חיים כתב ששם פירש רש"י על דרך הדרש, וכאן ביאר רש"י על דרך הפשט. רעב. רא"ם, וצידד שיש לגרום כאן בדברי רש"י 'דבר אחר', זהו על פי הגירסא במדבר רבה [שהוא המקור לדברי רש"י], וכתב הרא"ם שבהכרח אלו שני פירושים סותרים, שהרי לפירוש הראשון אין האדמה מקוללת, ולפירוש השני האדמה מקוללת. אמנם בדברי דוד כתב שהכל דבר אחד, שבכך שנתקלל האדם שתוציא לו האדמה דברים ארורים, זו קללה גם לאדמה עצמה, כעין מה שאמרו שמוגלגין חובה על ידי חייב. רעג. רא"ם. רעד. רא"ם רעה. רא"ם. רעו. שהרי בודאי שאם לא תודעם לא תצמיח זרעים טובים אלא גרוצים, ואין בכך קללה. רא"ם, גור אריה. רעז. רא"ם, גור אריה. רעת. והוכרח רש"י לפרש שנאכלים על ידי תיקון, כיון שנאמר בהמשך הפסוק 'ואכלת את עשב השדה', והכוונה לעשבים אלו. באר מים חיים. ובלבוש האורה ביאר שהוקשה לרש"י מדוע קללה שתצמיח עשבים מרים בחיים, היה לו לקללה שלא תצמיח כלום, ולכן פירש שיש בכך תועלת, שהרי הם נאכלים על ידי תיקון.

יֵשׁ בִּזְעַת אִפְיָךְ תֹּאכַל לֶחֶם עֵד
שׁוֹכֵךְ אֶל-הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה
לָקַחְתָּ בִּי-עֵפֶר אֶתָּה וְאֶל-עֵפֶר
תָּשׁוּב: כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ

יֵשׁ בִּדְיַעְתָּא דְאַפָּךְ תִּיכּוּל
לְחֵמָא עַד דְּתִתֵּיב לְאַרְעָא
דְּמִנָּה אֶתְבְּרִיתָא אֲרִי
עֶפְרָא אֶת וְלַעֲפָרָא תִתּוּב:
כ וַיִּקְרָא אָדָם שׁוֹם אֶתְתִּיָּה

רש"י

ועל-כרחן תאכלס: (יט) בזעת אפיך. לאחר שמתרח צו הרצה: (כ) ויקרא האדם. חזר הכתוב לענינו הראשון, ויקרא האדם שמות (לעיל ג כ), ולא הפסיק אלא ללמדך שעל-ידי קריאת שמות מזווגה לו חוה, כמו שכתוב (סס) 'ולאדם לא מצא עזר כנגדו',

ה, (כט) 'הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע' וגו' אלא מה אמור כאן צראש הענין, 'ארוהה האדמה בעצורך בעצבון תאכלנה', ואחר העצבון 'וקוץ ודרדר תצמיח לך', כשזורענה קטנית או ירקות-גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי השדה,

אור הבהיר

שתאכל את הלחם עם הזיעה^{רפ}, אלא לומר שיהיה לך לחם לאכול רק לאחר שתִּטְרַח בו הרבה עד שתזיע:

(כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם. לאחר שהובא ענין יצירת חוה, פיתוי הנחש, חטא אדם וחוה ועונשיהם, חזר הכתוב לענינו הראשון של קריאת השמות, שנאמר לעיל 'ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה ולאדם לא מצא עזר כנגדו' (לעיל ג כ), וכהמשך לכך נאמר כאן 'ויקרא האדם שם אשתו חוה', ולא הפסיק בין קריאת שמות בעלי החיים לבין קריאת שמה של חוה בענינים אלו אלא כדי ללמדך שעל ידי קריאת שמות לבהמות והחיות נזדווגה לו חוה^{רפא}, כמו שכתוב 'ולאדם לא מצא עזר כנגדו' (שס)

א, (כט) 'הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע וגו' לכם יהיה לאכלה? יש לומר שאין הפסוק עוסק בעשבים הראויים לאכילה, אלא זה המשך של הפסוק הקודם, ומה אמור כאן בראש הענין של קללת האדם (פסוק יז) 'ארוהה האדמה בעצבוןך בעצבון תאכלנה', ואחר העצבון נאמר בפסוק זה 'וקוץ ודרדר תצמיח לך', וכפי שהתבאר הקללה היא ששִׁשְׁתִּזְרַעֲנָה קטנית או ירקות-גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי השדה, שהם עשבים מרים הנאכלים רק על ידי תיקון, ועל עשבים אלו נאמר כאן 'ואכלת את עשב השדה', שכיון שתצמיח לך האדמה רק מינים אלו ירש על-כרחך תתקנם ותאכלם: (יט) בִּזְעַת אִפְיָךְ. אין הכוונה כפשטות הלשון,

הערות וציגונים

רעט. רא"ם, גור אריה. רפ. רא"ם, גור אריה. רפא. ולוא זאת היינו יודעים שנבראה לו אשה, ושמה חוה, אך לא היינו יודעים שבריאיתה היתה מחמת שקרא שמות לכל בעלי החיים, וראה שלכל בעל החיים יש בן זוג ורק לו אין בן זוג, כמבואר בדברי רש"י לעיל (פ"ב פ"ב). רא"ם.

חַוָּה, אֲרִי הִיא הָיָה אִמָּא
 דְּכָל בְּנֵי אֲנָשָׁא: כּא וְעֵבֶד
 יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִתָּתָהּ
 לְבוֹשִׁין דִּיקָר עַל מִשְׁדָּ
 בְּסָרְהוֹן וְאַלְבִּישׁוֹן:
 כּב וְאָמַר יְיָ אֱלֹהִים

רביעי

חַוָּה כִּי הוּא הִיָּתָה אִם כָּל־חַי:
 כּא וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם
 וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתָנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם: פ
 כּב וַיֹּאמֶר יְיָ אֱלֹהִים

רביעי

רש"י

תאמר 'מה הוה לאדם' (קהלת ג, כב) זלשון
 'היה': (כא) 'כתנות עור'. יש דברי'אגדה
 אומרים, חלקים כלפורן היו מדוזקין על
 עורן. ויש אומרים, דבר הצא מן העור, כגון
 זמר הארנבים שהוא רך וחם, ועשה להם
 כתנות ממנו:

לפיקן 'ויפל תרדמה'. ועל־ידי שכתב (שם, כה)
 'ויהיו שניהם ערומים' סמך לו פרשת הנחש,
 להודיעך שמתוך שראה אותם ערומים וראה
 אותם עסוקים בתשמיש נחמה לה וצא
 עליהם צמחצבה וצמרמה: חוה. נופל על
 לשון 'מיה', שממיה את ולדומיה, כאשר

אור הבהיר

האות וי"ו במקום האות יו"ד, הרי זה כפאשר
 תאמר (קהלת ג, כב) 'מה הוה לאדם', בלשון
 'היה', כי אותיות אהו"י מתחלפות זו בזו רפ"י:
 (כא) 'כתנות עור'. בביאור ענינם של 'כתנות
 עור' אלורפ"י יש דברי'אגדה האומרים
 שהללקים בצפון היו כתנות אלו ומדוזקין על
 עורן, והם מכונים 'כתנות עור' על שם עור
 האדם שעבורו הם נעשו רפ"י. ויש אומרים שהיו
 עשויים מדבר הבא מן העור, כגון צמר
 הארנבים, שהוא רך וחם, ועשה להם כתנות
 ממונו, ומכונים 'כתנות עור' על שם עור בעלי
 החיים שממנו הם עשויים:

לפיקן 'ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם וישן
 וינקח אחת מצלעתיו ויסגר בשר תחתנה' (שם
 כא), ועל־ידי שכתב (שם כה) 'ויהיו שניהם
 ערומים', סמך לו פרשת פיתוי הנחש,
 להודיעך, שמתוך שראה אותם ערומים וראה
 אותם עסוקים בתשמיש, נתאנה לה, ובא
 עליהם במחשבה ובמקמה, שגרם לאדם לאכול
 מעץ הדעת כדי שימות וישא הוא את חוה,
 ולאחר מכן המשיך את ענין קריאת השמות, בכך
 שקרא האדם את שם אשתו חוה:
 חוה. נופל על לשון [-מתאים ללשון] חיה,
 כלומר, שמתיה את ולדותיה, ואף שבאה בשמה

הערות וציגים

רפב. גור אריה. רפג. אין לפרש שהיה עור ממש של בעל חיים, שהרי אם כן היה צורך להמיתו, ונאמר 'ורחמיו על
 כל מעשיו' ולא מסתבר שימית ה' בעל חיים כדי לעשות מעורו בגד לאדם וחווה, אם היה ניתן לעשות זאת באופן אחר.
 מושכיל לדוד. רפד. מדרש רבה (י טו).

הֵן הָאָדָם הָיָה בְּאֶחָד מִפְּנוֹי לְדַעַת
טוֹב וְרָע וְעַתָּה אֶפְרָיִשְׁלָה יָדוֹ
וְלִקְחָה גַם מִעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וְחַי
לְעֵלָם: כג וַיִּשְׁלַחְהוּ יְהוָה אֱלֹהִים
מִן־עֵדֶן לְעֹבֵד אֶת־הָאָדָמָה
אֲשֶׁר לָקַח מִנָּשִׁם: כד וַיַּגִּדֵּשׁ אֶת־

הָאָדָם הָיָה יְחִידִי
בְּעֵלְמָא, מִיָּה לְמַדַּע טָב
וּבִישׁ, וּכְעַן דְּלִמָּא יוֹשִׁיט
יָדֵיהּ וְיִסַּב אַף מֵאִילָן
חַיָּיָא וְיִיכּוֹל וְיִיחַי
לְעֵלָם: כג וְשִׁלְחִיהּ יְיָ
אֱלֹהִים מִגִּנְתָּא דְּעֵדֶן
לְמַפְלַח בְּאַרְעָא דְּאַתְבָּרִי
מִתְמָן: כד וְתַרְיָךְ יִתְ

רש"י

רביעי (כג) **היה באחד ממנו.** הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים, וממה היא יחידותו? לדעת טוב ורע; מה שאין כן צהמה ומה: **ועתה פן ישלח**

ידו. ומשימה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הצריות אחריו ולומר אף הוא אלוה. יש מדרשי־אגדה, אבל אין מיושגין על פשוטו:

אור הבהיר

ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם. ואין הדבר כדאי, כיון שמשִׁיחִיהּ לְעוֹלָם הרי הוא קרוב להטעות את הבריות אחריו ולומר שאף הוא אלוה, שהרי לא ידעו מתי נברא, ויראו שאינו מת ^{יפ}. **ויש מדרשי־אגדה** בענין זה, אבל אין מִיִּשְׁבִּין על פשוטו:

רביעי (כג) **היה באחד ממנו.** ובמה הוא 'כאחד ממנו', שהרי הוא יחיד בתחתונים, כמו שאני יחיד בעליונים ^{יפה}, וכיון שיש בתחתונים בעלי חיים רבים, במה היא יחידותו? בכך שהוא יכול לדעת טוב ורע, מה שאין כן בבהמה וחייה, שאינם מבדילים בין טוב לרע ^{יפ}:

הערות וציגים

רפה. ולפי זה תיבת 'ממנו' שייכת למילים 'לדעת טוב ורע', כלומר, שהאדם הוא יחיד בכך ש'ממנו' לדעת טוב ורע, שהוא מכיר ויודע מעצמו את ענין הטוב והרע, ויש לו בחירה. כי האות נון' דגושה, שזהו סימן שהכוונה ליחיד נסתר, ולא ללשון עצמית. וכמו שתרגם אונקלוס 'מנה למידע טב וביש'. רא"ם. אמנם בגור אריה ובדברי דוד פירשו בדעת רש"י שתיבת 'ממנו' שייכת לכאחד, כלומר, שהיה דומה לאחד המיוחד שבעליונים, והוא ה'. **רפג.** הרא"ם תמה על דברי רש"י, מה כוונתו שהאדם יחיד בידעית טוב ורע, אם הכוונה לדרכי הצניעות, וכמו שפירש רש"י לעיל (פ"ב פכ"ה), הרי ענין זה אינו שייך כלל בעליונים, שאין שם אלא שכל ומדע, ללא גוף. ואם הכוונה בטוב ורע לשכל ומדע, אם כן אין ה' יחיד בזה בעליונים, שהרי גם המלאכים הם בעלי שכל ומדע. ואין לומר שכשם שה' יחיד בעליונים בענין האלוהות, כך האדם יחיד בתחתונים בענין ידיעת טוב ורע, שהרי אין כל שייכות בין הדברים. אך בגור אריה כתב שאין זו תמיהה, אלא כשם שה' יחיד באלוהותו כך האדם יחיד בשכל ובמדע שבו. **רפז.** כלומר, אף שלא תהיה מיתת כלל בעולם וכל בני האדם לא ימותו, מכל מקום לא יוכל אחד מהם לומר שהוא אלוה, שהרי יודעים ממי ומתי נולד, אך האדם שנברא ראשון ואין מי שיודע מתי וכיצד נברא, ויחיה לעולם, יטעו לחשוב שהוא אלוה. גור אריה.

הָאָדָם וַיֵּשְׁבֶן מִקֶּדֶם לְגֵן-עֵדֶן אֶת-
 הַכְּרָבִים וְאֵת הַחַט הַחָרֵב
 הַמִּתְהַפֶּכֶת לְשֹׁמֵר אֶת-דֶּרֶךְ עֵץ
 הַחַיִּים: ס ד א וְהָאָדָם יָדַע אֶת-

רש"י

(כד) מקדם לִגְן עֵדֶן. במזרחו של גן עדן, חוץ
 לגן: את הכרובים. מלאכי מנלה: החרב
 המתהפכת. ולה להט לאיים עליו מליכנס עוד
 לגן. תרגום להט 'שנן', כמו 'שלף שנא'

אור הבהיר

חז"ל לגבי פנחס כשבא להרוג את זמרי 'שֶׁלף
 שִׁנְאָה', קְלוֹמֵר, שלף את חוד הרומח מתוך קת
 העץ, בְּסִנְהֶדְרִין (פב), וּבִלְשׁוֹן לְעִי לְמִ"א.
 ומדרשִׁי-אֲגָדָה יֵשׁ בענין זה, וְאֵינִי אֵינִי בָּא אֶלָּא
 לְפָרֵשׁ את המקרא לפי פְּשׁוּטוֹ:

ד (ב) וְהָאָדָם יָדַע. אף שבסדר המקרא הובא
 תחילה חטא עץ הדעת ועונשו ואחר כך לידת קין
 והבל, באמת היתה ידיעת האדם את חוה כְּבָר
 קוֹדֶם הָעֵנִי שֶׁל מַעֲלָה, קוֹדֶם שֶׁחָטָא האדם בעץ
 הדעת וְנִטְרָד מִגֵּן עֵדֶן, וְכֵן הַהֲרִיץ וְהִלְיָדָה של קין
 והבל האמורים כאן, אירעו כבר קודם לכן. והראיה
 לכך היא מלשון הפסוק 'והאדם ידע', שמכך
 שהקדים את השם לפעולה־יָדַע, משמע שכבר
 קודם לכן, בעבר, ידע האדם את חוה, שָׁאֵם כְּתַב

(כד) מִקֶּדֶם לְגֵן עֵדֶן. 'קדם' הוא צד מזרח, ו'לגן
 עדן' היינו 'של גן עדן' רפ"ח, הרי שניטנו הכרובים
 בְּמִזְרָחוֹ שֶׁל גֵּן עֵדֶן. ולא היו בצד מזרח שבתוך גן
 עדן, אלא בצד מזרח שמחוץ לִגֵּן, שהרי ה' גירש
 את האדם מגן עדן רפ"ט והעמיד את הכרובים לשמור
 שלא יכנס לשם, ובהכרח שהועמדו מבחוץ ר"י:

אֶת הַכְּרָבִים. אלו מְלָאכִי חֲבָלָה:
 הַחָרֵב הַמִּתְהַפֶּכֶת. אין הכוונה ששיכן את
 ה'להט' מחוץ לגן עדן, שהרי הלהט הוא דבר
 שאין בו ממשות, אינו יכול להתהפך וגם אי
 אפשר לְשַׁקְנֵהוּ רצ"א, אלא שיכן מחוץ לגן עדן את
 החרב המתהפכת, וְלָהּ - לחרב המתהפכת יש
 לַהֵט - חוד רצ"ב, כְּדִי לְאִיִּם עָלָיו מְלִיכָנָס עוֹד לִגֵּן.
 תְּרַגּוּם של תיבת 'לַהֵט' הוא 'שִׁנֵּן', כְּמוֹ שֶׁאִמְרוּ

הערות וציגונים

רפת. רא"ם, וכמו (והלן לב יח) 'לעבדך ליעקב' שהכוונה 'של עבדך' של יעקב, ואף כאן יש לפרש כאילו נאמר 'מקדם של גן עדן'.
 רפט. באר מים חיים. רצ. רא"ם, וכפי ששומרי העיר עומדים מחוץ לעיר או על גבי החומה, אך לא בתוך העיר. רצא. רא"ם, גור
 אריה. רצב. באר מים חיים. רצג. רא"ם. ובגור אריה הוסיף לבאר שהדיוק הוא מכך שנכתבה וי"ו בתחילת הענין, לומר שהוא
 מחובר לפרשה הקודמת, שבאותו זמן שעסקנו בו עד עתה בפרשיות הקודמות, האדם כבר ידע את חוה אשתו. ובמחלת יעקב ביאר
 שהתורה כולה נכתבה בלשון הוה, ובמקום שנכתבה בלשון עבר, כמו כאן, באה ללמד שאירע הדבר קודם לענין שעסקו בו קודם לכן.

חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּחַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן
וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה׃
בַּחֹסֶף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו אֶת־
הָבֶל וַיְהִי־הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן
הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה׃ וַיְהִי בְּקֵץ

חַוָּה אִתְתִּיהּ וְעֵדִיאת
וַיִּלְדִּית יֵת קַיִן וְאַמְרַת
קָנִיתִי גִבְרָא מִן קָדָם יי׃
ב וְאוֹסִיפַת לְמִילַד יֵת
אַחֵיהּ יֵת הָבֶל וַיְהִי הָבֶל
רֹעִי עֲנָא וְקַיִן הָיָה פֹּלַח
בְּאַרְעָא׃ ג וַיְהִי מִסּוֹף

רש"י

'וידע אדם' נשמע שלאחר שנטרד היו לו בניס: את הבל. שלשה 'אחים' רבויים הם. מלמד קין. על שם 'קניתי': את ה'. כמו עס ה'. שחלומה נולדה עס קין, ועס הצל נולדו שמים, כשנראה אחי ואחיש, הוא לצדו נראנו; אצל נזה שומעים אנו עמו (נדה לא). את קין את אחיו

אור הבהיר

אלו האמורים בסמיכות ללידת קין והבל, שלשה רבויים הם, מלמד הכתוב בכך שאמר 'את קין', שתאומה נולדה עם קין, ובכך שנאמר 'את אחיו' את הבל' מלמד שעם הבל נולדו שתיים - שתי תאומות רצו. ולקח נאמר אצל הבל לשון 'ותסף', שהיתה בלידת הבל תוספת על מה שהיה בלידת קין, שנולדו עם הבל שתי תאומות (ב"ר). (ג) רעה צאן. לא רצה הבל לעסוק כקין בעבודת האדמה, לפי שנתקללה האדמה, לכן פירש לו מעבודתה רצו:

'וידע אדם' היה נשמע מכך שלאחר שנטרד מן עדן היו לו בניס אלו רצו: קין. ונתנה חוה טעם לקריאת שם זה, על שם 'קניתי' איש את ה', ואף שהשם 'קין' אינו נגזר ממש מהמילה 'קניתי', הרי הלשונות דומים רצו: את ה'. כמו - הרי זה כאילו אמרה 'עם ה', וכוונתה, שכשבא אֹתִי וְאֵת אִישִׁי, הוא לבדו בראנו, אבל בילד זה שתפס אנו עמו (נדה לא). רצו: את קין את אחיו את הבל. שלשה 'אחים'

הערות וצינים

רצו. אמנם לא היינו סבורים לומר שרק לאחר שנטרד ידע את חוה, כיון שכבר נאמר (לעיל פ"ב פכ"ג) 'זאת הפעם עצם מעצמי וקטור מבשרי' ופירש שם רש"י שפסוק זה מרמז שבא על חוה. רא"ם [בפירושו השני]. רצו. רא"ם, וכמו שמצאנו לגבי שמואל הנביא (שמואל א' א' כ) 'ותקרא את שמו שמואל כי מה' שאלתיו, ואף שאין זו אותה לשון ממש. רצו. וכמו שאמר חז"ל (נדה לא). 'שלשה שותפים באדם, הקב"ה, אביו ואמו. רא"ם. רצו. הוצרך רש"י להביא דרשה זו, כיון שבתחילת הפסוק פירש שלשון 'את ה' היינו 'עם ה', ולכן פירש שכאן באו לשונות 'את' לרבות את התאומות של קין והבל. דברי דוד. רצו. שאם לא כן היה ראוי שיעבוד את האדמה, שממנה רוב מזונות האדם, ואילו מרעיית הצאן אין לו כל כך מזונות, שהרי לא הותר להם לאכול בשד עד אחר המבול, ואין לו מהצאן אלא חלב וצמר וכדומה. רא"ם, גור אריה. אמנם קין, שנולד ראשון, הוצרך לעסוק בעבודת האדמה, כיון שלולא עבודתו לא היו יכולים להתפרנס, ללא להם ושאר פירות האדמה. ועוד, שנפשו הרעה של קין התאותה לעבודת האדמה המקוללת, כי נפש רע מתאוה לרע. גור אריה.

ה וַיֹּאמֶר קִין וְאֶל-מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה
וַיִּחַר לְקִין מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָנָיו׃
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-קִין לָמָּה חָרָה
לְךָ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ׃ וַיֹּהֲרֹא אִם-
טִיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תִיטִיב
לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ
תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל-בּוֹ׃
ח וַיֹּאמֶר קִין אֶל-הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי

ה ובקין ובקרבניה לא הות
רעוא ותקיף לקין לחדא
ואתכבישו אפיה׃ וואמר
י׃ לקין למא תקיף לך
ולמא אתכבישו אפך׃
ו הלא אם תוטיב עובדך
ישתביק לך ואם לא תוטיב
עובדך ליום דינא חטאה
נטיר (ד) צתיד לאתפרעא
מנך אם לא תתוב ואם
תתוב ישתביק לך׃ ח ואמר
קין להבל אחיה והיה

רש"י

(ו) הֲלוֹא אִם תִּיטִיב. כמרגומו פירושו: ואתה תמשל בו. אם תרצה מתגבר עליו:
(ח) וַיֹּאמֶר קִין אֶל הֶבֶל. נכנס עמו דבריו
ריב ומנה להטגולל עליו להרגו. ויש בזה
מדרש-אגדה, אך זה יסודו של מקרא:

אור הבהיר

וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ. אף שהיצר הרע מתאווה
להכשילך, הדבר תלוי בך, שְׂאֵם תִּרְצָה,
תתגבר עליו:

(ח) וַיֹּאמֶר קִין אֶל הֶבֶל. לא התפרש מה אמר
קין להבל שׁ, כיון שלא היו אלו דברים
חשובים שׁ, אלא נכנס עמו בְּדַבְרֵי רִיב וּמִצָּה,
כדי להטגולל עליו בטענות ולהרגו. ויש בזה
מדרש-אגדה מה היו דבריו של קין להבל, אף
זה יסודו של מקרא, שהיו אלו דברי ריב
חסרי חשיבות:

(ו) הֲלוֹא אִם תִּיטִיב. כתרגומו של אונקלוס,
'הלא אם תוטיב עובדך ישתביק לך', הוא פרושו,
כלומר, אם תיטיב את מעשיך ייעזב לך חטאך;
לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ. כלומר, לַפֶּתַח קְבֻרָה,
ששם דנים את האדם לאחר מותו שׁ, חַטָּאךְ
שמור להענש עליו:

וְאַלֶּיךָ תְּשׁוּקָתוֹ. שֶׁל ה'חַטָּאת' המוזכר קודם
לכן. ו'חטאת' האמור כאן הוא יצר-הרע,
ו'תשוקתו' היינו שתמיד הוא שֶׁזֶקֶק וּמִתְאַוָּה
להכשילך בחטאים נוספים:

הערות וציונים

שג. והוא צער חיובו הקבר. רא"ם, שפתי חכמים. שד. שפתי חכמים. שה. רא"ם.

בְּחַיִּיתָם בְּשִׁלְחָה וַיָּקָם קִין אֶל־
 הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ: ־ וַיֹּאמֶר יְהוָה
 אֶל־קִין אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא
 יָדַעְתִּי הִשְׁמַר אָחִי אָנֹכִי: ־ וַיֹּאמֶר
 מַה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים
 אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה: ־ וַעֲתָה אָרֹר

בְּמַהֲוִיָּהוּן בְּחַקְלָא וְקָם
 קִין לְהַבֵּל אָחִיהִי
 וַקְטִילֵה: ־ וַאֲמַר יְיָ לְקִין
 אֵן הֶבֶל אָחִיךָ, וַאֲמַר לֹא
 יָדַעְנָא, הִנְטֵר אָחִי אָנָּא:
 וַאֲמַר מָא עֲבַדְתָּא, קָל
 דָּם וַרְעִין דַּעֲתִידִין לְמַפֵּק
 מִן אָחִיךָ קָבֵלִין קָדְמֵי מִן
 אֲרַעָא: ־ וְכַעַן לִיט

רש"י

(ט) **אֵי הֶבֶל אָחִיךָ**. להכנס עמו בדברי נחת, אולי יסוב ויאמר 'אני הרגתי וחסרתי לך: לֹא יָדַעְתִּי'. נעשה כגונג דעת העליונה: **הַשׁוֹמֵר אָחִי**. לשון תימה הוא.

וכן כל ה"א הנקודה בחטף-פתח: (י) **דְּמֵי אָחִיךָ**. דמו ודם זרעיותיו. דבר אחר, שעשה זו פלעים הרבה, שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה:

אור הבהיר

מוטל לשמור את אחי. וכן קל אות ה"א הנקודה בחטף-פתח, מתפרשת בלשון תמיהה: (י) **דְּמֵי אָחִיךָ**. לא נאמר 'דם אחיך', אלא 'דְּמֵי' בלשון רבים ש', לרמז שגם דְּמוֹ של הבל עצמו וגם דם זרעיותיו שהיו עתידים לצאת ממנו, זועקים מהאדמה. דָּבָר אַחֵר - פירוש אחר לכך שנאמר 'דְּמֵי' בלשון רבים, שְׁעָשָׂה בּוֹ קִין פְּצָעִים הַרְבֵּה, שְׁלֹא הָיָה יוֹדֵעַ מַהֲיֵין נִפְשׁוֹ יוֹצֵאָה שֶׁ, והדמים שמכל הפצעים הללו זועקים מהאדמה שׁ:

(ט) **אֵי הֶבֶל אָחִיךָ**. אף שידע ה' שהרג קין את הבל, לא הענישו מיד אלא שאלו היכן הבל, כדי להַכְנִס עִמּוֹ בְּדַבְרֵי נַחַת, אולי מתוך כך שלא יבהל ישוב בתשובה ויאמר אֲנִי הִרְגֵּיתִי וְחָטַאתִי לָךְ: וּבַתְּשׁוּבָה זוּ נַעֲשֶׂה קִין כְּגֹזֵב דַּעַת הָעֲלִיּוֹנָה, כלומר, חשב שבכוחו להסתיר מה' את מעשיו וכביכול 'לגנוב' את דעתו שׁ: **הַשׁוֹמֵר אָחִי**. לשון תימה הוא, כאומר, וכי עלי

הערות וצינים

שׁ. רא"ם. שׁ. ספר הזכרון. שׁ. כך פירשו בגמרא (סנהדרין לז) ושם סימו' עד שהגיע לצואר. שׁ. הטעם שהוצרך רש"י להביא פירוש נוסף, כיון שהפירוש הראשון מבאר רק את הלשון 'דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה', אך עדיין יקשה לשון הפסוק הבא 'וַעֲתָה אָרֹר אֹתָהּ מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לָקַחַת אֶת דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדְךָ, והרי האדמה לא בלעה את דם זרעו, ולכן פירש שהכוונה לדם שיצא מפצעים רבים שנעשו בגופו, ואת כולם בלעה האדמה. אך גם פירוש זה לבדו אינו מספיק, שרי לשון 'צֹעֲקִים' אינו שייך בדם של פצעים רבים, שהרי סוף סוף זהו אדם אחד, ולכן הביא רש"י את פירושו הראשון, שהכוונה לדמו ודם זרעו, שבוה מתאים לשון 'צֹעֲקִים'. מהרש"ל.

אֶתְּה מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה
 אֶת־פִּיהָ לָקַחַת אֶת־דְּמִי אַחִיד
 מִיָּדְךָ: יֵבִי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה
 לֹא־תִסָּף יִתְכַבֵּחַ לָךְ נַע וְנָד
 תִּתֶּינָה בְּאַרְצֵךְ: יֵבִי וְיֹאמֶר קִין אֶל־

את מן ארעא דפתחת ית
 פומה קבילת ית דמיה
 דאחוד מן ידך: יב ארי
 תפלח בארעא לא תוסיף
 למתן חילה לך, מטלטל
 וגלי תהי בארעא:
 יב ואמר קין קדם

רש"י

(יב-יג) מן האדמה. יומר ממנה שנמקלה (יב-יג) מן האדמה. יומר ממנה שנמקלה
 היא כבר עוונה, וגם צו הוסיפה למטוא:
 אשר פצתה את פיה לקחת את דמי
 אחיד וגו'. והנני מוסיף לה קללה חלף לא
 תוסף תת כחה: נע ונד. אין לך רשות
 לדור במקום אחד:

אור הבהיר

דמי הבל הוסיפה לחטוא, ולכן עונשו של קין
 היה בכך שתהיה האדמה ארורה עבורו יותר
 ממה שהיתה ש"א:
 אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיד
 וגו'. ומחמת כן, מלבד מה שנתארה עבור אדם
 הראשון ש"ב, הנני מוסיף לה קללה אצלך, שגם
 לא תוסף תת כחה:
 נע ונד. כלומר, אין לך רשות לדור במקום
 אחד, ולכן בהכרח תהיה תמיד נע ונד ממקום
 למקום ש"ב:

(יב-יג) מן האדמה. כלומר, שתבוא קללתו של
 קין מהאדמה. ואף שכבר התקללה בזמן חטא
 אדם הראשון, שנאמר (לעיל ג יז) 'ארורה האדמה
 בעבורך', מכל מקום מעתה תהא מוקוללת עבורך
 יותר ממה שנתקללה היא כבר בזמן חטא אדם
 הראשון, וכמו שאז היה זה בעוונה של האדמה
 עצמה, שלא הוציאה עצים שטעמם שווה לפרים
 (לעיל א, יא) ש', ומחמת כן כשחטא אדם הראשון
 נתקללה האדמה עבורו שתוציא לו דברים
 ארורים, וגם בזו שפצתה את פיה לבלוע את

הערות וציגונים

שי. רא"ם. שיא. אך אין לפרש שלשון 'מן האדמה' האמורה כאן היינו שיהא קין מקולל יותר מהאדמה, שהרי האדמה
 עדיין לא התקללה עתה [ורק אחר כך נאמר 'לא תוסף תת כוחה'], אלא הכוונה שקללתו של קין תבוא מהאדמה, שתוציא
 לו דברים ארורים. רא"ם. שיב. רא"ם. שיג. כלומר, אין לפרש שזו קללה הנמשכת למה שנאמר בתחילת הפסוק 'כי
 תעבד את האדמה לא תסוף תת כחה לך', ומחמת כן 'נע ונד תהיה בארץ' כדי לחפש מקום שתתן לך האדמה את כוחה,
 שהרי לאחר שראה קין שהתקיימה הקללה במקום אחד בודאי לא הלך למקום אחר לנסות לעבוד את האדמה, שהרי לה'
 הארץ ומלואה, ולכן פירש רש"י שזו קללה בפני עצמה. רא"ם. ובגור אריה ובמשכיל לדוד פירשו שבא רש"י למעט שלא
 נפרש שיהיה מעתה בטבעו נע ונד, וכמו שהקללה של האדמה היא קללה שנעשתה בטבע האדמה, ולכן פירש שזו קללה
 התלויה ברצונו, שמחמת חטאו עליו לגלות ממקום למקום, ואין לו רשות להשאר במקום אחד.

יְהוָה גְּדוֹלַ עֲוֹנֵי מַנְשְׂוָא: יֵהֵן
 גִּרְשֵׁת אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי
 הָאֲדָמָה וּמִפְּנֵי אֶסְתָּר וְהָיִיתִי
 נֶעַ וְנָל בְּאֶרֶץ וְהָיָה בִלְ-מִצְאֵי
 יִהְרֶגְנִי: טו וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָבֵן
 בִלְ-חֵרָג לָבֵן שְׁבַעְתִּים יָקָם
 וַיִּשֶׁם יְהוָה לָבֵן אֹת לְבִדְתִּי

רש"י

פרשו. 'לכן כל הורג קין' לשון גערה, כה
 יעשה לו, כך וכך ענשו, ולא פירש ענשו:
 שבעתים יוקם. איני רואה להקס מקין
 עכשיו. לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי

אור הבהיר

הדברים ולא פָּרְשׁוּ, וכאילו נאמר 'לָבֵן כָּל הוֹרֵג
 קִין' בְּלִשׁוֹן גְּעָרָה, [ולהלן יבואר מנין שזו לשון
 גערה], ונרמז בכך כאילו נאמר 'כֹּה יַעֲשֶׂה לוֹ',
 'כֹּף וְכָף יִהְיֶה עֲנֹשׁוֹ', וְלֹא פָּרְשׁ מֶה הוּא עֲנֹשׁוֹ.
 ואילו המילים הבאות, 'שבעתים יוקם', אינן
 המשך של המילים 'לכן כל הורג קין', אלא זהו
 ענין חדש לגבי עונשו של קין, וכמו שיבאר שט:
 'שְׁבַעְתִּים יָקָם'. כלומר, אף על פי שתבוא נקמה
 על קין, אִינִי רוֹצֶה לְהַנְקֶם מִקִּין עַכְשָׁו, אלא
 לְסוֹף שְׁבַעַת דּוֹרוֹת מֵעַתָּה אֲנִי נֹקֵם נִקְמָתִי

(יג) גְּדוֹלַ עֲוֹנֵי מַנְשְׂוָא. לא אמר זאת קין
 בנחת, כמודה על חטאו ש"ד, אלא בְּתַמְנִיָּה, וכי
 כל כך גדול הוא עונו עד שאינך יכול לשאת
 אותו ולמחול לי. וכך אמר קין לה', הרי אֶתָּה
 טוֹעֵן [-נושא וסובל] את העֲלִיזוֹנִים וְאֵת
 הַתַּחְתּוֹנִים, וְכִי עֲוֹנִי אֵי אֶפְשָׁר לך לטַעֵן
 ולסלוח עליי? שטו (ב"ה):

(טו) לָבֵן בִלְ-חֵרָג קִין. לא המשיך הכתוב לפרש
 מה יארע למי שיהרוג את קין, וְהָ אֶחָד מִן
 הַמִּקְרָאוֹת שֶׁקִּצְרוּ דְבָרֵיהֶם, וְרַק רָמְזוּ אֶת הַמִּשְׁךְ

הערות וצינים

שיד. שהרי אם כן לא היה מגדיל את חטאו לומר שהוא גדול מנשוא. ר"ם, גור אריה. שטו. כלומר, מלך בשר ודם צריך
 לנהוג לפי נימוסי וכללי המדינה, ולכן לפעמים אינו יכול למחול על חטאים מסוימים, אך כיון שאתה שולט בכל העולמות
 העליונים והתחתונים, ואין מי שיעכב בעדך, מדוע לא תמחל על עונו. צידה לדרך, שפתי חכמים. שטז. ספר הזכרון.

רע"י

ממנו, שיעמוד למך מצני בניו ויהרגהו. וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם, והיא נקמת הבל מקין, למדנו שחללת המקרא לשון גערה היא, שלא תהא צריה מויתקו. וכיוצא בו 'ויאמר דוד כל מכה יבואי ויגע בצנור' (שמואל-ב ה, ט), ולא פירש מה יעשה לו, אבל דבר הכתוב ברמז, 'כל מכה יבואי ויגע בצנור' ויקרב אל השער ויכבשנו, 'ואת העוריים' וגו', וגם אותם יכה על

אור הבהיר

רק 'ויאמר דוד כל מכה יבואי ויגע בצנור' (שמואל-ב ה, ט) ולא פרש הכתוב מה אמר דוד שיעשה לו, אבל דבר הכתוב ברמז, שכל המכה את היבואי ויגע בצנור, ויקרב אל השער ויכבשנו, ואת העוריים שגנאי נפש דוד וגו' וגם אותם יכה, על אשר אמרו העור והפסח לא יבוא דוד אל תוף הבית, על כך אמר דוד שהמכה את אלו אני אעשנו ראש ושר, ואמנם כאן קצר דבריו, ובדברי-הימים (א יא. ו) פרש זאת, שאמר דוד שאותו אדם יהיה לראש ולשר: וישם ה' דין אות. חקק לו ה' את משמו של ה' שיש במצחו [ס"א: דבר אחר, כל מוצאי ירגני, היינו הבהמות והחיות, אבל בני אדם עדין לא היו בעולם שיירא מהם שמא ירגוהו, רק אביו ואמו היו בעולם, ומהם לא היה ירא שיהרגוהו. אלא כך אמר קין, עד עכשיו היה

מקומו, שלאחר שיוולד דוד שביעי לקין יעמוד למך, שהוא מבני בניו שיי, ויהרגהו. והראיה לכך ש'לכן כל הורג קין' הוא דבר בפני עצמו, ו'שבעתים יוקם' הוא דבר נוסף, שהרי סוף המקרא שאמר - האמור בסיום פסוק 'שבעתים יוקם', וכפי שהתבאר היא נקמת הבל מקין, למדנו מכך שהאמור בתחלת המקרא 'לכן כל הורג קין' אינו עונש לקין, שההורג יקבל על כך שכר שיי, אלא אדרבה, לשון גערה היא, שקודם שיעברו שבעה דורות לא תהא ברית מויתקו. ומה שהתבאר לעיל ש'לכן כל הורג קין' זו 'לשון קצרה', כי לא התבאר מה יעשה לו, מצאנו פירוש בו אצל דוד המלך 'ויאמר דוד ביום ההוא כל מכה יבואי ויגע בצנור ואת הפסחים ואת העוריים שגנאי נפש דוד על פן יאמרו עור ופסח לא יבוא אל הבית', והנה בתחילת הפסוק נאמר

הערות וצינונים

שיי. אך למך עצמו היה דור שיישי לקין. שיי. שהרי כיון שתחילת הפסוק זהו מקרא קצר, היה ניתן לפרש שזהו רמז לטובה, שכל מי שניקם את נקמתו של הבל ויהרג את קין יקבל שכר, ולכן הוצרך רש"י להוכיח מסיום הפסוק, ששם התבאר שרצון ה' היה שיבוא העונש על קין רק לאחר שבע דורות, שתחילת הפסוק הוא לשון גערה, שמי שיהרג את קין קודם לכן, יענש. ר"א. שיי. וכן הוא בתרגום יונתן, 'והשם ה' על אפי דקין אקא מן שקא דבא ונקרא'. ר"א. שיי. ויש אומרים שזו אות י"ד, מלשון 'יחיה', ויש אומרים שזו אות ה"א, לרמז על כל 'הורג' קין. מהרש"ל, שפתי חכמים. ומהרש"ל פירש באופן נוסף, שהכוונה לאות משמו של קין, והיא אות ת"ו הנמצאת בדברי חוה שאמרה (לעיל ד א) 'קניתי איש את ה'.

הַבּוֹת-אֹתוֹ בְּלִי-מִצְאוֹ: מִן וַיֵּצֵא קִין
 מִלְּפָנָיו יְהוָה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ-נֹד
 קַדְמַת-עֵדֶן: וַיֵּדַע קִין אֶת-
 אִשְׁתּוֹ וַתֵּהָר וַתֵּלֶד אֶת-חֲנוֹךְ
 בְּגֵנְתָא דְעֵדֶן: וַיֵּדַע קִין יֵת אֶתְתִּיה וַעֲדִיאַת וַיֵּלִידֵת יֵת חֲנוֹךְ

רש"י

פחדתי על כל החיות, כמו שכתוב (לקמן ט, ב) 'ומוראכם וגו', ועכשיו בשביל עון זה לא ייראו ממני החיות ויהרגוני; מיד 'וישם ה' לקין אות' - הסחיר מוראו על הכל: (טו) ויצא קין. ילא

אור הבהיר

הכוונה שגלה בארץ שכל הגולים - כל אלו שגזזרה עליהם גלות, נדים שם - גולים לשם, 'ארץ נוד' היינו ארץ הראויה ומוכנה לנוד בה שכי:
 קדמת עדן. כלומר, בצד מזרח של עדן, והיינו לאותה ארץ ששם גלה אבינו, אדם הראשון, כשגורש מגן עדן, שנאמר 'ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הפרבים ואת להט התרבי המתהפכת לשומר את דרך עץ החיים', וביאור הלשון 'וישכן מקדם לגן עדן וגו' לשומר היינו שהעמיד שם את שמירת דרך קבוא

פחדתי מוטל על כל החיות, כמו שכתוב (לקמן ט, ב) 'ומוראכם וגו' וחתכם יהיה על כל חית הארץ' ש, 'ועכשיו בשביל עון זה לא ייראו מומני החיות, ויהרגוני, מיד שמע ה' את בקשתו, 'וישם ה' לקין אות', שהחזיר מוראו על הכל:
 (טו) ויצא קין. באמת לא קיבל קין את דברי ה' ולא נתן דעתו עליהם שכי, אך יצא כביכול בהכנעה, כגונב דעת העליונה, כאילו אין ה' יודע את מחשבותיו, ורואה רק את מעשיו שמהלך בהכנעה שכי:
 בארץ נוד. אין זה שם של ארץ, אלא

הערות וצינונים

שכ. אף שפסוק זה נאמר לנח ולבניו לאחר שיצאו מהתיבה, יש לומר שהיה פחד זה כבר קודם לכן, וכפי שכתב הרד"ק שם שברכה זו היא מעין הברכה שנאמרה לאדם הראשון (א כח) 'ומלאו את הארץ וכבשה וידו בדת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ'. שכא. רא"ם, על פי לשון המדרש 'הפשיל דבריו לאחוריו ויצא, כגונב דעת העליונה', ופירש בעץ יוסף שם שהשליך את הדברים אחר גוו ויצא. שכב. והראיה לכך היא מכך שלא נאמר 'ויקם' או 'וילך', אלא לשון 'ויצא', שהיא שייכת רק על יציאה ממקום מסוים, ולא שייך לומר כן על יציאה מלפני ה' שמלא כל הארץ כבודו והוא נמצא בכל מקום, אלא ודאי היתה מחשבתו של קין שיוכל לצאת מלפני ה' כי סבר שאין ה' יודע את מחשבותיו ודעתו. רא"ם, ספר הזכרון וגור אריה. שכג. רא"ם.

וַיְהִי בַּבֶּנֶה עֵיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר
בְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוּךְ: יֵה וַיִּוָּלֶד לְחֲנוּךְ
אֶת-עִירָד וְעִירָד יָלַד אֶת-מְחִיאל
וּמְחִיאל יָלַד אֶת-מְתוּשָׁאֵל
וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד אֶת-לָמֶךְ:

וַיְהִי בְּנֵי קִרְתָּא וַיִּקְרָא
שְׁמָהּ דְּקִרְתָּא כְּשׁוּם בְּרִיָּה
חֲנוּךְ: יֵה וַאֲתִילִיד לְחֲנוּךְ
יֵת עִירָד וְעִירָד אֻלִּיד
יֵת מְחִיאל וּמְחִיאל
אֻלִּיד יֵת מְתוּשָׁאֵל
וּמְתוּשָׁאֵל אֻלִּיד יֵת לָמֶךְ:

רש"י

הגן (ראה לעיל ג, ד), שיש ללמוד שהיה אדם שם. ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוחמים, שנאמר (דברים ד, מא) אז יבדיל משה וגו' מזרחת שמש. דבר אחר, בארץ נוד - כל מקום שהיה הולך הארץ מזדעזעת

תחתיו, והנציות אומרות 'סורו מעלי, זהו שהרג את אחיו': (י) ויהי קין בונה עיר, ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: (יא) ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר לזכר 'הוליד', ויש מקום שהוא אומר 'ילד',

אר הבהיר

שכל מקום שהיה קין הולך בו היתה הארץ מזדעזעת תחתיו, והנציות אומרות סורו מעלי, זהו שהרג את אחיו שכי:

(י) ויהי. אין הכוונה שחנוך שהוזכר באחרונה הוא שבנה את העיר שכי, אלא קין, שהוזכר בתחילת הפסוק, הוא שהיה בנה עיר, ויקרא את שם העיר לזכר בנו שכי, 'חנוך':

(יא) ועירד ילד. כאשר מייחסים בן לבאיו, יש מקום שהוא אומר בזכר לשון 'הוליד', כמו 'אברהם הוליד את יצחק' (בראשית כה, יט), ויש מקום שהוא אומר 'ילד', כמו בפסוק זה, 'ועירד

הגן (ראה לעיל ג, כד) על ידי הכרובים שהיו שם, שיש ללמוד מכך שהיה אדם שם, בצד מזרח, ולכן העמיד ה' את המלאכים השומרים באותו צד שכי, ואף קין גלה לאותו מקום שממזרח לעד. ונצינו שרוח מזרחית [-צד מזרח] קולטת בכל מקום את הרוחמים, שנאמר לגבי ערי מקלט לרוחמים בשגגה (דברים ד, מא) 'אז יבדיל משה וגו' שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש'. דבר אחר - פירוש אחר לכך שישב קין 'בארץ נוד', שאין זה שם של מקום מסוים, אלא כינוי לאדמה המתנדנדת ומזדעזעת שכי, ללמד

הערות וצינים

שכד. שפתי חכמים. שכת. רא"ם. שכן. ולפי ביאור זה, שאין הכוונה לארץ מסוימת, אלא אדברה, שהיה במקומות שונים וכולם התנדנדו והזדעזעו תחתיו, מה שנאמר 'קדמת עדן' היינו שכל נסיעותינו היו לצד מזרח. רא"ם. שכן. שהרי אם כן אין מתאים לכתוב על כך שקרא את העיר 'כשם בנו חנוך', שהרי חנוך עצמו היה הבונה, אלא ודאי קין הוא הבונה וקראה כשם בנו, חנוך. שכן. בא לומר בזה שלא יקשה בעיניך מדוע לא קרא קין לעיר שבנה על שם עצמו, קין, וביאר שקראה לזכר בנו, וכמו שמצאנו במקומות נוספים בבני אדם שבנו עיר וקראה לזכר בניהם. רא"ם. ובגור אריה ביאר שהיה מקום לטעות ולומר שנקרא שם העיר בשלושה מילים אלו, 'כשם בנו חנוך', ולכן פירש רש"י שנקראה רק 'חנוך', וכשם בנו היינו הסבר לכך שעשה זאת קין לזכר בנו.

חמישי

יט וַיִּקְחָהּ לוֹ לְאִמָּה שְׁתֵּי נָשִׁים

חמישי

יט וַיִּנָּסִיב לִיה

לְאִמָּה תַרְתִּין נָשִׁין

רש"י

שהלידה משמשת שתי לשונות, לידת האשה, שניים הקדוש-צרוך-הוא הצמחתו שאמר נייסטר"א בלעז, וזריעת תולדות האיש, אייננדר"ר בלעז. כשהוא אומר 'הוליד', בלשון הפעיל, מדבר בלידת האשה, פלוני הוליד את אשתו בן או בת; כשהוא אומר 'ילד', מדבר בזריעת האיש:

חמישי

(יט) ויקח לו לַאִמָּה. לא היה לו לפרש כל זה, אלא ללמדנו מסוף הענין

אור הבהיר

רק מי היו תולדותיהם שלא. אלא בא ללמדנו מסוף הענין של נשות למך שקנים הקדוש-צרוך-הוא הבטחתו להעניש את קין, שאמר 'שבַעְתִּים יָקֵם קַיִן' (לקמן פסוק כד), והיינו לאחר שבעה דורות, ואכן עמד לַמָּךְ, שהיה דור שישי לקין, לאחר שהוליד למך בנים ונעשה [-נולד בעולם] דור שביעי לקין שלב. והרג את קין, זהו שאמר 'כי איש הרגתי לפַעַעִי וגו' (פסוק כג), וכמו שיבואר שם שהכוונה להריגת קין:

שְׁתֵּי נָשִׁים. כך היה דרךן של בני דור המבול, לקחת שתי נשים, אחת לפריה ורבייה, ואחת לתשמיש של. זו שהיא לתשמיש משקה אותה בעלה כוס של עקרון - סמנים הגורמים לה שלא תלד, כדי שתעקק ולא יכחיש יופיה מחמת העיבור והלידה, ומקשטה בעלה תמיד ככלה

ילד את מחוצאל, וזהו כיון שפעלת ה'לידה' משמשת בשתי לשונות, לידת האשה נייסטר"א בלעז, וזריעת תולדות האיש אייננדר"ר בלעז, וכשהוא אומר לגבי הזכר 'הוליד', בלשון הפעיל, מדבר בגרימתו ללידת האשה, כאומר פלוני הוליד את אשתו [-גרם לאשתו ללדת] בן או בת, וכמו שיאמר האדם ראובן האכיל את שמעון, אף ששמעון הוא האוכל בפועל שט, והכוונה בזה לפעולת הלידה של האשה שנגרמה על ידי האיש. וכשהוא אומר 'ילד', מדבר רק בפעלת זריעת האיש, ללא יחס ללידת האשה, ולכן מתאימה בזה לשון 'ילד', שהיא פעולה של האיש לבדו של:

חמישי

(יט) ויקח לו לַאִמָּה. לא היה לו לפרש כל זה, מי היו נשיו של למך, וכמו שלא פירש בשאר בני הדורות מי היו נשותיהם, אלא נכתב

הערות וצינים

שט. רא"ם. של. רא"ם. שלא. רא"ם. ובמשכיל לדוד פירש שהדיוק הוא מכך שנאמר 'ויקח לו למך', והרי היה ניתן לכתוב רק 'ויקח לו', ולכן פירש שדוקא בלמך הוצרך הכתוב לפרש את ענין לקחת הנשים, ללמד שקיים ה' את גזירתו בקין. שלב. כי אין הכוונה שכן הדור השביעי הוא שיהרג את קין, אלא לאחר שיהיו בעולם שבעה דורות מקין יבוא ומדויק כן מכך שלא נאמר 'ויקח לו למך נשים', אלא 'שתי נשים', ללמד ששקח אותן יחד כדוג, וכפי עליו העונש. שלב. שהיה דרכם של אנשי דור המבול לקחת שתי נשים יחד, ואין אחת בלא חברתה. גור אריה.

שֵׁם הָאִחָת עֵדָה וְשֵׁם הַשְּׁנִית
צִלָּה: כִּי וַתֵּלֶד עֵדָה אֶת־יִבְלָה הִוא
הָיָה אָבִי יִשָּׁב אֶחָד וּמִקְנָהּ:
שֵׁם חֲדָא עֵדָה וְשֵׁם
תַּנְיִיתָא צִלָּה: כִּי־וַיֵּלֶד עֵדָה
יֵת יִבְלָה הִוא הָיָה רַבְּהוֹן
דִּיתְבִּי מִשְׁפָּנִין וּמְרִי בְעִיר:

רש"י

ומאכילה מעדנים, וחסרתה מזופה ואכלה
כאלמנה. וזהו שפירש איוב (איוב כד, כא) 'רועה
עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב', כמו
שמפורש באגדת חלק (ליתא לפנינו, וראה ב"ר כג, ב):
עדה. היא של פריה ורביה, על שם שמגונה
עליו ומוסרת מאכלו; 'עדה' תרגום של

אור הבהיר

ומאכילה מעדנים. וחסרתה העומדת לפריה ורביה,
יושבת כשהיא מזופה ואכלה כאלמנה, [ולהלן
יבואר ענין זה לגבי נשיו של למך]. וזהו שפירש
איוב (איוב כד, כא) 'רעה עקרה לא תלד ואלמנה לא
יטיב', כלומר, אותה שהיא 'עקרה ולא תלד', בעלה
רוצה אותה ודואג לטובתה, ואילו אותה שהיא
'אלמנה', והיא העומדת לפריה ורביה, אין בעלה
מייטיב לה, אלא היא מזופה כאלמנה, וכמו שמפורש
באגדת פרק חלק (ליתא לפנינו, וראה ב"ר כג, ב):
עדה. היא היתה האשה של פריה ורביה, ומקנה
'עדה' על שם שמקנה עליו, ומוסרת מאכלו,
'עדה' זהו תרגום של 'סורה' (כגון לקמן מט, י):

צִלָּה. היא היתה האשה של תשמיש, על שם
שישבת תמיד בצלו של הבעל שלה, דברי־אגדה
הם בבראשית־רבה:

(כ) אבי יושב אהל ומקנה. לשון 'אבי' אין
הכוונה כפשוטה שכל רועי הבהמות היו מזרעו,
שהרי בני אדם רבים עוסקים ברעיית בהמות אף
שאינם מזרעו של יבל שלה, אלא זו לשון מושאלת
לכך שהוא היה הראשון לרועי בהמות
במדברות שלה, ו'אב' הוא כמו 'ראשון' שלה. ומחמת
שהוא רועה אין לו בית קבוע אלא יושב
באהלים, חודש כאן וחודש כן. ומחמת
בשביל מרעה צאנו, וכשכלה המרעה במקום זה

הערות וציגונים

שלה. ואמנם לא התקיימה מחשבתו של למך, אלא גם צלה ילדה את תובל קין ואת נעמה, ולכן נאמר בה לשון 'גם היא',
לומר שאף שהשקה אותה כוס של עקרון לא הועיל הדבר, וילדה. רא"ם, גור אריה. ובדברי דוד הוסיף שמחמת כן נאמר
'ואחות תובל קין נעמה', ללמד שנס זה שילדה צילה לא היה עבור תובל קין, שהיה רשע, אלא עבור נעמה שהיתה אשת
נח, והיתה צדקת. שלה. גור אריה. שלו. כי אף שהבל היה רועה צאן, לא היה רועה במדברות, ויבל היה הראשון
שרעה את הבהמות במדבריות, שזהו דבר המצריך אומנות גדולה ומיוחדת יותר. רא"ם. אמנם בלבוש האורה תמה על דבריו,
שהרי בזמן קין ותבל לא היה ישוב בעולם כלל, שרק הם היו בעולם, ובהכרח שרעה הבל את מקנהו במדבר, וכתב שמחמת
קושיא זו [שנמצא שיבל לא היה הראשון לרעייה במדבר] הביא רש"י בהמשך גם מדרש אגדה שפירש את הדברים באופן
אחר. שלו. רא"ם, גור אריה. שלה. כיון שנאמר לשון 'יושב', ובפחות מחודש אין זו קרויה 'שיבה'. גור אריה.

כא וְשֵׁם אֶחָיו יוֹבֵל הוּא הָיָה אָבִי
 בֶּל-תִּפֶּשׁ בְּנוֹר וְעֹגֵב: כב וְצִלָּה
 גַּם-הָיָה יִלְדָה אֶת-תּוֹבֵל בֶּן
 לְטִישׁ בֶּל-חֶרֶשׁ נַחֲשֵׁת וּבְרִזָּל
 יֵת תּוֹבֵל בֶּן (הוּא הָיָה) רַבְהוֹן דְּכָל יִדְעֵי
 עֲבִידַת נַחֲשָׁא וּבְרִזָּלָא,

רש"י

הולך ומקוע אהלו במקום אחר. ומדרש אגדה,
 צונה צמים לעבודה זרה, כמה דלית אמר סמל
 הקנאה המקנה (יחזקאל ט, ג); וכן אחיו מופש כנור
 ועוגב לומר לעבודה זרה: (כג) תובל בן. תובל

אור הבהיר

הבל ללא כלי זיון שם, ואילו תובל קין שיפר את
 מלאכתו, לעשות כלי זין לרוצחים, שיוכלו
 להרוג בקלות:

לְטִישׁ בֶּל חֶרֶשׁ נַחֲשֵׁת וּבְרִזָּל. 'לוטש' הוא
 לשון חידוד, שהיה מחדד אמונות נחשת וברזל,
 כמו 'ילטש עיניו לי' (איוב טו, ט). והנה לשון
 'חורש' יכולה להתפרש בשתי דרכים, או ככינוי
 לקלי או לחפץ שעושה בו האומן את מלאכתו,
 ואז היא מנוקדת 'חורש', בסגול, והטעם מוטעם
 בתחילת המילה, מלעיל [בדומה ל'אוקל', שהוא
 כינוי למאכל עצמו, והדגש בתחילת המילה,
 מלעיל]. או כתיאור של הפעולה שנעשית בכלי,
 ואז היא מנוקדת 'חורש', בצירי, והטעם מוטעם
 בסוף המילה, מלרע [בדומה ל'אוקל', שהוא כינוי
 לאדם העושה את פעולת האכילה, והדגש בסוף

הולך ותוקע אהלו במקום אחר. ומדרש אגדה,
 שלשון 'מקנה' רומזת על עבודה זרה, שהיה
 בונה בתים לעבודה זרה, כמו דאת אמר -
 וכמו שנאמר לגבי הפסל שהוצב בבית המקדש
 'סמל הקנאה המקנה' (יחזקאל ח ג), כלומר, סמל
 העבודה זרה שהוצב בבית המקדש כדי 'להקניא'
 ולהכעיס כביכול את ה', ואף לשון 'מקנה'
 האמורה כאן היא עבודה זרה, שהיה עושה לה
 אהלים ובתים שלט. וכן יש לפרש לפי מדרש זה
 את הפסוק העוסק באחיו יובל, שהיה (פסוק כא)
 'תופש בנור ועוגב', היינו לומר לעבודה זרה:
 (כג) תובל בן. תובל - מתבל ומשביח את
 אמונתו של קין. כי 'תובל' הוא מלשון תבלין,
 וכוונת הפסוק שהוא תבל הנתקין - 'נתן תבלין',
 שיפר ושכלל את אמונתו של קין שרצח את

נעמה:

בג וַיֹּאמֶר לְמַךְ לְנָשִׁי עֲדָה
שָׂמַעַן קוֹלִי נִשִּׂי לְמַךְ

מושכו, וראה את קין ונדמה לו כחיה, ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו. וכיון שידע שהוא קין וזקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו. והיו נשיו פורשות ממנו, והוא מפיסן 'שמעון קולי', להשמע לי (לחשמיש), 'וכי איש' אשר 'הרגתי' לפנע'י הוא נהרג? וכי אני פנעתי מויד שיהא הפנע קרוי על שמי?

למקום, וְרָאָה תוֹבֵל כִּין אֶת כִּין מֵרְחוֹק וַיִּגְדָּמָה
לֵאמֹר כַּחֲזֶה, וְאָמַר לְאִבְיָיו, לִמָּן, לְמַשׁוֹךְ בְּקֶשֶׁת,
וְעֵשָׂה לִמָּן כִּדְבָרָיו וַיִּהְרֹגוּ לָקִין. וְכִין שִׁדְעָה לִמָּן
שֶׁהִהְרֹג הוּא כִין וְזָקֵנוּ, הִכָּה כָּף אֶל כָּף דֶּרֶךְ
שֶׁעָצַר, וְזִמְתוֹךְ שֶׁהָיָה סוּמָא סָפֶק - מֵעַךְ וְהִכָּה אֶת
תוֹבֵל כִּין בְּנֵי בִינִיָּהִם - בֵּין שְׁתֵּי יָדָיו, וַיִּהְרֹגוּ, וַיְהִי
נִפְשֵׁיו פֹּרְשׁוֹת מִמּוֹנוֹ מַחֲמַת כֵּן, כִּיּוֹן שֶׁחֲשָׂשׁוּ
לְדַלֵּת בָּנִים שִׁימּוֹתוֹ כְּעוֹשֵׁה עַל חֲטָאוֹ שֶׁל
לִמָּן שִׁמּוֹ. וְהוּא מִפְּסִין דְּבִדְרִים וְאוֹמֵר לָהֶן 'שְׁמַעֲנָה
קוֹלִי', לְהַשְׁמַע לִי (לְתַשְׁמִישׁ), וְהוֹסִיף לִזְמֹר לָהֶם
מִדּוּעַ אֵין חֲשֵׁה שִׁיעֲנֵשׁוּ בְּנֵי מַחֲמַת מַעֲשִׂיו, וְכִי
אִישׁ אֲשֶׁר הִרְגָּתִי, וְהוּא כִין, לְפַעְעִי הוּא נִהְרָג?
בְּתַמְיָהּ, וְכִי הִפְעָה שְׁלִי הוּא שֶׁהִרְגוּ, כְּלוּמֹר, וְכִי
אֲנִי פַעְעִיתִיו בְּמִזִּיד שֶׁמַּחֲמַת כֵּן יֵהָא הִפְעָה שְׁלוֹ
קָרִי עַל שְׁמִי? וְהָרִי רַק מַעֲשֵׂה שְׁעוֹשָׂה אָדָם

שִׁשִּׁי (ג) שְׁמִינָן קוֹלִי. ותחילת המעשה [שלא התפרש בפסוקים] הוא שְׁהִי נְשׁוֹת לַמֶּךְ וּפְרָשׁוֹת מִמֶּנּוּ מִתְשַׁמֵּשׁ, לִפִּי שְׁהֵרָג אֶת קִין וְאֶת תּוֹבֵל־קִין בְּנֵי, וְכך אִירְעוּ הַדְּבָרִים, שְׁהֵי לַמֶּךְ סוּמָא, וְתוֹבֵל־קִין מוֹשְׁכּוּ וּמוֹלִיכּוּ מִמֶּכּוּם

שמא. רא"ם, ספר הזכרון. **שמב.** גור אריה, וביאר, שאם לא כן מדוע הזכיר רק שמה ממין כל הנשים שהיו באותו זמן. ובמשכיל לדוד כתב שהוקשה לרש"י מדוע האריכה התורה לכתוב 'ואחות תובל קין נעמה', ולא כתבה רק 'ואחותו נעמה', ולמד מכך שבאה התורה לומר שאף שהיתה אחות של תובל קין שהיה רשע, מכל מקום היא היתה צדקה. **שמג.** רא"ם.

הַאֲזִנָּה אִמְרָתִי בִּי אִישׁ הֲרִגְתִּי
 לְפָצְעִי וְיֹלֵד לְחִבְרָתִי: כִּד בִּי
 שְׁבַעַתִּים יָקָם-קִין וְלָמַךְ שְׁבַעִים
 וָרָעִי: כִּד אָרִי שְׁבַעָא דְרִין אֶתְלִי לְקִין הֵלֵא לְלָמַךְ בְּרִיה שְׁבַעִין

רש"י

'וילד' אשר הרגתי, 'לחבורתי' נהרג? כלומר, על-ידי חבורתי? בתמיה, והלא שוגג אני ולא מויד, לא זהו פָּצְעִי ולא זהו חבורתי: שביעיות הרבה: שבעים ושבעה. לשון רבוי שביעיות אחד לו, כך דרש רבי תנחומא. ומדרש זרעא-רבה, לא הרג למך כלום, (כד) כִּי שְׁבַעַתִּים יוֹקָם קִין. קין שהרג

אור הבהיר

קין בשוגג, (לא) כָּל שָׁכֵן שִׁיתְּלָה לִי - ימותין ה' מלהעניש אותי ואת זרעי עד שיולדו שביעיות הרבה - כמה וכמה פעמים של 'דור שביעי', ובודאי לא ימותו הבנים שיולדו לנו: שְׁבַעִים וְשִׁבְעָה. לא היתה כוונתו שיהא עונשו דוקא לאחר שבעים ושבעה דורות, אלא לְשׁוֹן רְבִי שְׁבַעִיּוֹת אֶחָד לו' בדבריו, וכוונתו היתה שימותין ה' מלהענישו כמה פעמים של שבעה דורות, כִּךְ דָּרַשׁ רְבִי תַנְחֻמָּא את כל הפסוקים לפי הביאור שהרג למך את קין ואת תובל קין, ומחמת כן רצו נשותיו לפרוש ממנו מחשש שימותו בניהם בחטאו, והוא פייסם בדברים. עתה מביא רש"י פירוש אחר בכל הפסוקים הללו: וְאָמַנְם מְדַרְשׁ בְּרֵאשִׁית רַבָּה אינו כן, אלא לפי מדרש זה לא הרג למך כלום,

ברצון ובכוונה מתייחס אליו, אך מעשה הנעשה על ידי האדם בטעות ובשגגה אינו מתייחס אליו. וכן יֹלֵד אֶשֶׁר הֲרִגְתִּי, והוא תובל קין, וכי לְחִבְרָתִי נִהְרַג? כְּלוּמַר האם נהרג על ידי חִבְרָתִי? שחבלתי בו במזיד וקרויה החבורה על שמי, בְּתַמְיָה, וְהֵלֵא שׁוּגָג אֲנִי בדברים אלו, וְלֹא מְזִיד, ולכן לא זהו 'פָּצְעִי', וְלֹא זֶהוּ 'חִבְרָתִי'! ולכן אין לכן לחשוש שימותו בנינו מחמת חטא זה: פָּצְעִי. היינו מִפֶּת חֶרֶב או חֵץ המוציאה דם שמד, נברדור"א בְּלָעָז:

(כד) כִּי שְׁבַעַתִּים יָקָם קִין. וכך הוסיף ואמר להם למך, הרי אפילו קִין, שִׁהְרַג את הבל בְּמִזִּיד, וראוי הוא לעונש יותר ממני, נִתְּלָה לו' - המתין ה' מלהענישו עד שנולדו לו שְׁבַעָה דורות, ואם כן, אֲנִי שִׁהְרַגְתִּי את קין ואת תובל

הערות וצינים

רע"י

ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה, לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שצעה דורות, אמרו, מה לנו יולדות לבטלה, למחר המבול בא ושוטף את הכל; והוא אומר להן, וכי איש הרגתי לפעמי? וכי אני הרגתי את העל שהיה

אור הבהיר

למך, ומה קין, שֶהָרַג בעצמו את הבל, נִתְּלָה לוֹ - המתין ה' מלהענישו עד שעברו שְׁבַע דורות, אָנִי, למך, שֶׁלֹא הִרְגָתִי את הבל כלל, לֹא כָל־שָׁכֵן שִׁיתְּלוּ לִי - ימתין ה' מלהעניש אותי שְׁבִיעִיזֵית הַרְבֵּה. וְאִמְנֵם לִפִּי האמת זֶהוּ קַל־וְחוֹמֵר שֶׁל שְׁטוּת, שהרי אִם כֵּן, שאין להעניש את זרעו של למך כיון שלמך עצמו לא הרג את קין, אם כן גם הדורות הבאים יטענו טענה זו שמי, ונמצא שלעולם אֵין הַקְדוּשׁ־בְּרוּךְ־הוא גֹּבֵה אֶת חֹבּוֹ מִקֵּין וּמִקַּיִם אֶת דְּבָרוֹ להענישו על ידי כילוי זרעו שמי, ולכן בודאי עתיד זרעו של למך לכלות מחמת חטאו של קין, כדברי נשותיו, הגם שלמך עצמו לא הרג איש, שכן היתה הגזירה מלפני ה' שי:

וְנִשְׂיוֹ הִיוּ פוֹרְשׁוֹת מִמֶּנּוּ מִשְׁקִימֵוּ פְרִיָּה וְרִבְיָה שְׁמִה, ולא רצו ללדת עוד, וטעמן היה לִפִּי שִׁידְעוּ שְׁנִגְזְרָה גְזֵרָה לְכַלּוֹת את כל זֶרְעוֹ שֶׁל קֵין לְאַחַר שְׁבַע דורות שִׁמִּי, אָמְרוּ, לִשְׁם מָה אָנוּ יוֹלְדוֹת לְבִטְלָה, והרי לְמַחֵר הַמִּבּוּל בָּא וְשׁוֹטֵף אֶת הַכֹּל שִׁמִּי. וְהוּא - ואילו למך אומר לָהֶן כתשובה על כך, 'וְכִי אִישׁ הִרְגָתִי לִפְעָמִי יוֹלֵד לַחֲבוּרָתִי?' וה' איש' וה' ילד' האמורים כאן הם אדם אחד, וכינוי הוא להבל, כלומר, וְכִי אָנִי הוּא שֶׁהִרְגָתִי אֶת הַבֵּל, שֶׁהִיָּה 'אִישׁ' בְּקוֹמָה - בנוי בקומתו וגדול בשלימות של איש, 'וְיִלְד' בְּשִׁנְיָם, שהיה זמן קצר בעולם, כילד קטן, שֶׁמַּחֲמַת כֵּן יֵהָא זֶרְעִי כֻּלָּה בְּאוֹתוֹ עוֹן? והרי יש ללמוד בקל וחומר שלא ייענש זרעו, וכך טען

הערות וצינים

שמה. וצריך לומר שאף בני נח היו מצווים על פריה ורביה, ורק לאחר שניתנה תורה לישראל בטלה מצוה זו מבני נח וניתנה לישראל. ואף שלא נמנתה מצוה זו בכלל מצוות בני נח, זהו כיון שנמנו בכלל שבע מצוות בני נח רק מצוות לא תעשה, ולא מצוות עשה. ר"ם. ובגור אריה הקשה שהרי אין הנשים מצוות כלל על פריה ורביה, ותיקן, שמכל מקום יש להם שזר על כך, כמי אינו מצווה ועושה. **שמו.** דעת הנחלת יעקב שהיו סבורות כן בטעות, שהרי לא הוזכר בשום מקום שנגזרה גזירה על זרעו של קין, אלא רק על קין עצמו. אמנם שאר המפרשים פירשו שאכן היתה הגזירה גם על זרעו של קין, וביאר בבאר בשדה שהיתה זו מדה כנגד מדה, כשם שהוא הרג את הבל ומנע ממנו להביא זרע לעולם, כך יכלה זרעו של קין מהעולם. **שמו.** אף שבאמת אין שייכות בין גזירת כילוי זרעו של קין לבין גזירת המבול, טעו הן וחשבו שלא בא המבול אלא לכלות את זרעו של קין. רע"ב. אמנם בגור אריה ובמשכיל לדוד כתבו שאין הכוונה למבול שבה בימי נח, אלא למבול שבה בימי קין ואנוש, כפי שפירש רש"י להלן (ו' ד) שעלה אוקיינוס והציף שליש מהעולם. ובנחלת יעקב כתב שיש לגרוס 'ולמחר המבול בא', והיינו שהיו להן שתי טענות, גם שיכלה זרעו של קין, וגם שעתידי המבול לבוא. ובשפתי חכמים כתב שהיו יודעות שיבוא המבול בימי למך, והיו סבורים שהכוונה ללמך בן מתושאל, ובאמת היתה הכוונה ללמך בנו של מתושלח, שבזמנו בא המבול. **שמה.** ספר הזכרון. **שמוט.** אמנם למך עצמו היה סבור שעל ידי תפילה ימתין לו ה' עוד דורות רבים, וכפי שהועילה תפילתו של קין לעכב את עונשו שבעה דורות. דברי דוד, מרש"ל. **שנ.** אך לפי מדרש תנחומא, שאמר להם קל וחומר זה לגבי עונשו על הריגת קין ותובל קין, אין זה קל וחומר של שטות, מפני שאינו מבטל גזירת ה', אלא מלמד שימתין ה' מלהענישו זמן רב על שגגתו, יותר ממה שהמתין לקין מלהענישו על דונו. ר"ם.

וַיִּשְׁבַּעַה: כה וַיֵּדַע אָדָם עוֹל אֶת-
אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ
שֵׁת כִּי שֵׁת-לִי אֱלֹהִים זָרַע אַחֲרֵי
תַּחַת הַכָּרְ בִּי הָרָגוּ קַיִן: כו וַיֵּשֶׁת
גַּם-הוּא יֵלֶד-בֵּן וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ
אֱנוֹשׁ אֵז הוֹחֵל לִקְרֹא בְּנָשִׁם יְהוָה: ס

רש"י

ידן', מיד וידע אדם וגו'. ומהו עוד? ללמדך שנחמספה לו תאוה על תאוותיו. (ב"ר כג, ה): (טו) אז הוזהר לשון חולין) לִקְרֹא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקדוש-ברוך-הוא לעשותן עבודה-זרה ולקרותן אלהות:

(כה) וידע אדם וגו'. נא לו למך אלל אדם הראשון וקבל על נשיו. אמר להם, וכי עליכם לדקדק על גזרתו של מקום? אחס עשו מלכותכם והוא יעשה את שלו. אמרו לו, 'קשטו עצמך תחלה, והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על

אור הבהיר

מִיתָהּ עַל יָדָךְ עַל יְדֵי חַטָּא עַץ הַדַּעַת. וקִיבֵל אָדָם אֶת דְּבָרֵיהֶם, וּלְכָךְ נֹאמַר מִיָּד וַיֵּדַע אָדָם עוֹל אֶת אִשְׁתּוֹ וגו'. ומהו לשון 'עוֹל'? לְלַמֶּדְךָ שְׁתוֹסָפָה לֹא תֵאָנֶה עַל תַּאֲוָתוֹ, לֹא שֶׁתוֹ, שֶׁבִּתְחִילָה רַק כְּשֶׁהִיא רְוָאָה אוֹתָהּ הִיא מִתְאוֹה לָהּ, וְעַתָּה גַם כְּשֶׁלֹּא הִיא רְוָאָה אוֹתָהּ הִיא מִתְאוֹה לָהּ שֵׁנִי (ב"ר כג, ה):

(כו) אז הוזהר. (תיבת 'הוזהר' האמורה כאן היא לשון חולין), כלומר, שהתחילו לִקְרֹא אֶת שְׁמוֹת בְּנֵי הָאָדָם וְאֵת שְׁמוֹת הָעֲצָבִים - פסלים, בְּשֵׁמוֹ שֶׁל הַקְדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוא, לַעֲשׂוֹתָן - לעשות חלק מהאנשים ואת הפסלים לַעֲבֹדָה-זָרָה, וְלִקְרֹתָן 'אֱלֹהוֹת':

(כה) וַיֵּדַע אָדָם וגו'. ענין זה מתפרש כהמשך למעשה שהובא לעיל עם למך ונשותיו, ולפי הפירוש של מדרש רבה, שפרשו מפריה ורביה מחמת שידעו שעתידי זרעו של קין לכלות, בָּא לֹא לִמָּךְ אֲצֵל אָדָם הָרִאשׁוֹן וְקָבֵל - התלונן על נְשָׁיו שפרשו ממנו, אָמַר לָהֶם אָדָם, וְכִי עַלִיכֶם לִדְקָדֵק עַל גְּזֵרָתוֹ שֶׁל מְקוֹם? אַתֶּם עֲשׂוּ מִצְוַתְכֶם לַפְּרוֹת וּלְרֵבוֹת, וְהוּא - הקדוש ברוך הוא יַעֲשֶׂה אֶת שְׁלוֹ, אִם יִרְצֶה לַהֲעִנִּישׁ אֶת קִין עַל יְדֵי כְלָוִי זָרַעוֹ. אָמְרוּ לוֹ נִשְׁתִּי שֶׁל לִמָּךְ לָאָדָם, קִשְׁטוּ עֲצֻמָּךְ תַּחֲלָה, כְּלָמוֹר, תַּחֲלִיל תַּתֵּן אֶתָּה אֶת מַעֲשִׂיךָ, וְהֵלֵא אֶתָּה פְּרִשְׁתָּ מֵאִשְׁתְּךָ זֶה מֵאָה וּשְׁלִשִׁים שָׁנָה, מִשְׁנִקְנָסָה

ה אֵלָּה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם, בְּיוֹמָא דְּבָרָא יִי אָדָם, בְּדִמּוֹת אֱלֹהִים עֲבַד יִתְיָה: בְּדִכְר וְנִקְבָּא בְּרִנּוֹן וּבְרִיךְ יִתְהוֹן וְקָרָא יִתְ שׁוּמְהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא דְּאֵתְבְּרִיאָו: ג וְחֵיָא אָדָם מָאָה וּתְלָתִין שָׁנִין וְאוֹלִיד

ה אֵלָּה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹמָא דְּבָרָא יִי אָדָם בְּדִמּוֹת אֱלֹהִים עֲבַד יִתְיָה: בְּדִכְר וְנִקְבָּא בְּרִנּוֹן וּבְרִיךְ יִתְהוֹן וְקָרָא יִתְ שׁוּמְהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא דְּאֵתְבְּרִיאָו: ג וְחֵיָא אָדָם מָאָה וּתְלָתִין שָׁנִין וְאוֹלִיד

רש"י

ה (ב) זה ספר תולדות אדם. זו היא ספירת תולדות אדם. ומדרש-אגדה יס רצ"ס: ביום ברא וגו'. מגיד שציוס שנצטל הוליד: (ג) שלשים ומאת שנה. עד כאן פירש מן האשה (כ"ד):

אור הבהיר

ה (ב) זה ספר תולדות אדם. לשון 'ספר' האמורה כאן אינה מלשון חפץ הקרוי ספר, כמו 'ספר תורה' ש"ב, אלא לשון פעולה של סיפור, כלומר, זו היא ספירת - סיפור שג תולדות האדם, ומדדשי-אגדה יש רב"ס: ביום ברא וגו'. ויש לדרוש את הלשון בסמיכות, 'תולדות אדם ביום ברא' ש"ב, מגיד בכך

הכתוב שבימים שנברא אדם הראשון, בו ביום הוליד תולדות, והם קין והבל ש"ב: (ג) שלשים ומאת שנה. והטעם שלא הוליד אדם בנים נוספים עד אותו הזמן ש"ב, לפי שמזמן שחטא ונקנסה מיתה מחמתו ש"ב, ועד כאן - עד שהיה בן מאה ושלשים, פירש מן האשה, ולכן רק עתה נולד שת:

הערות וצינים

שנב. והטעם שאין לפרש שהכוונה ל'ספר', שזהו הספר שבו נכתבו תולדות האדם, כמו ספר דברי הימים, כיון שלאחר שנכתבה פרשה זו בתורה שוב אין לקרותה 'ספר' בפני עצמו, ורק התורה כולה יחד נקראת 'ספר תורה'. באר בשדה. שג. רא"ם. וכן פירש הספורנו, 'זה ספור תולדות וקורות המין האנושי'. אמנם הרד"ק פירש שהוא מלשון מנין של מקפרים, 'זה ספר, ענין חשבון, כי הוא סופר שני התולדות מאדם ועד נח'. שג. רא"ם. שנה. שאם לא כן, היתה התורה יכולה לכתוב רק 'זה ספר תולדות אדם, בדמות אלהים עשה אותו', ומכך שנוספו התיבות 'ביום ברא' יש ללמוד שבא הכתוב לומר שתולדות אלו של האדם נולדו ביום שנברא. רא"ם. שנו. שפתי חכמים. שג. כך פירש רש"י לעיל (ד' כה), ומחמת דברי נשי למך חזר בו, כפי שהתבאר שם. וכתב בבאר בשדה שפירשנו מחוה היתה על פי האמור בגמרא (שבת קמ"ו). שבא נחש על חוה והטיל בה זוחמא, ורק לאחר שעברו מאה ושלשים שנה פסקה ממנה אותה זוחמא. אמנם הרא"ם כתב בשם מדרש רבה שלאחר שהרג קין את הבל ישב אדם בבבל על בנו מאה ושלשים שנה ופרש מפריה ורביה, ובאותו זמן אמר לו ה' 'לא תוהו בראה, לשבת יצרה', וחזר לאשתו.

בְּדִמּוּתֶיהָ דְּדָמִי לִיהּ
 וּקְרָא יְת שְׁמִיהּ שֵׁת:
 וְהָיוּ יוֹמֵי אָדָם בְּתֵר
 דְּאוֹלִיד יְת שֵׁת תְּמַנִּי
 מָאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין
 וּבָנָן: ה' וְהָיוּ כָּל יוֹמֵי אָדָם
 דְּחָיָא תְּשַׁע מָאָה וְתֵלְתִין
 שְׁנִין וּמִית: ו' וְחָיָא שֵׁת
 מָאָה וְחֲמִשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד
 יְת אָנוּשׁ: ז' וְחָיָא שֵׁת בְּתֵר
 דְּאוֹלִיד יְת אָנוּשׁ תְּמַנִּי
 מָאָה וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד
 בְּנִין וּבָנָן: ח' וְהָיוּ כָּל יוֹמֵי
 שֵׁת תְּשַׁע מָאָה וְתֵרְתַּא
 עֶשְׂרִי שְׁנִין וּמִית: ט' וְחָיָא
 אָנוּשׁ תְּשַׁעִין שְׁנִין
 וְאוֹלִיד יְת קִינָן: י' וְחָיָא
 אָנוּשׁ בְּתֵר דְּאוֹלִיד יְת
 קִינָן תְּמַנִּי מָאָה וְחֲמִשׁ
 עֶשְׂרִי שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין
 וּבָנָן: יא' וְהָיוּ כָּל יוֹמֵי
 אָנוּשׁ תְּשַׁע מָאָה וְחֲמִשׁ
 שְׁנִין וּמִית: יב' וְחָיָא קִינָן
 שְׁבַעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יְת
 מִהֶלֶלֶאֶל: יג' וְחָיָא קִינָן
 בְּתֵר דְּאוֹלִיד יְת מִהֶלֶלֶאֶל

שְׁנָה וַיָּמָת: ס' יד' וַיְחִי קִינָן שְׁבַעִים שְׁנָה וַיִּזְדָּר אֶת־
 מִהֶלֶלֶאֶל: יז' וַיְחִי קִינָן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מִהֶלֶלֶאֶל

בְּדִמּוּתוֹ בְּצִלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
 שֵׁת: ו' וַיְחִיו יָמֵי־אָדָם אַחֲרֵי
 הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת שְׁמֹנֶה מֵאוֹת
 שָׁנָה וַיִּזְדָּר בָּנִים וּבָנוֹת: ה' וַיְחִיו
 כָּל־יָמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חִי תְּשַׁע
 מֵאוֹת שָׁנָה וְשָׁלְשִׁים שָׁנָה וַיָּמָת:
 ס' וַיְחִי־יֵשֶׁת חֲמִשׁ שָׁנִים וּמֵאוֹת
 שָׁנָה וַיִּזְדָּר אֶת־אָנוּשׁ: ז' וַיְחִי־שֵׁת
 אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אָנוּשׁ שְׁבַע
 שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּזְדָּר
 בָּנִים וּבָנוֹת: ח' וַיְחִיו כָּל־יָמֵי־שֵׁת
 שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְתְשַׁע מֵאוֹת
 שָׁנָה וַיָּמָת: ט' וַיְחִי אָנוּשׁ תְּשַׁעִים
 שָׁנָה וַיִּזְדָּר אֶת־קִינָן: י' וַיְחִי אָנוּשׁ
 אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־קִינָן חֲמִשׁ
 עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
 וַיִּזְדָּר בָּנִים וּבָנוֹת: יא' וַיְחִיו כָּל־יָמֵי
 אָנוּשׁ חֲמִשׁ שָׁנִים וְתְשַׁע מֵאוֹת

תִּמְנִי מָאָה וָאַרְבַּעִין שָׁנִין
וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן: י' וְהָווּ
כָּל יוֹמֵי קִינָן תִּשְׁעַ מָאָה
וְעֶשֶׂר שָׁנִין וּמִית: טו' וַחֲזָא
מִהֲלָלָל שְׁתִּין וַחֲמֵשׁ
שָׁנִין וְאוֹלִיד יֵת יָרֵד:
טז' וַחֲזָא מִהֲלָלָל בְּתֵר
דְּאוֹלִיד יֵת יָרֵד תִּמְנִי
מָאָה וּתְלָתִין שָׁנִין
וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן: י"ז וְהָווּ
כָּל יוֹמֵי מִהֲלָלָל תִּמְנִי
מָאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שָׁנִין
וּמִית: י"ח וַחֲזָא יָרֵד מָאָה
וְשְׁתִּין וְתִרְתִּין שָׁנִין
וְאוֹלִיד יֵת חֲנוּךְ: י"ט וַחֲזָא
יָרֵד בְּתֵר דְּאוֹלִיד יֵת חֲנוּךְ
תִּמְנִי מָאָה שָׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבָנָן: כ' וְהָווּ כָּל יוֹמֵי
יָרֵד תִּשְׁעַ מָאָה וְשְׁתִּין
וְתִרְתִּין שָׁנִין וּמִית:
כ"א וַחֲזָא חֲנוּךְ שְׁתִּין
וַחֲמֵשׁ שָׁנִין וְאוֹלִיד יֵת
מִתּוּשְׁלַח: כ"ב וְהָלִיךְ חֲנוּךְ
בְּדַחֲלָתָא דִּי בְּתֵר
דְּאוֹלִיד יֵת מִתּוּשְׁלַח תִּלָּת
מָאָה שָׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין

אַרְבַּעִים שָׁנָה וְשִׁמְנָה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיֹּולֶד בָּנִים וּבָנוֹת: י' וַיְהִי כָּל־יְמֵי
קִינָן עֶשֶׂר שָׁנִים וְתִשְׁעַ מֵאוֹת
שָׁנָה וַיָּמָת: ט"ו וַיְהִי מִהֲלָלָל
חֲמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיֹּולֶד
אֶת־יָרֵד: ט"ז וַיְהִי מִהֲלָלָל אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־יָרֵד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וְשִׁמְנָה מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּולֶד בָּנִים
וּבָנוֹת: י"ז וַיְהִי כָּל־יְמֵי מִהֲלָלָל
חֲמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וְשִׁמְנָה מֵאוֹת
שָׁנָה וַיָּמָת: ט"ח וַיְהִי־יָרֵד שְׁתֵּים
וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּמֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּולֶד
אֶת־חֲנוּךְ: י"ט וַיְהִי־יָרֵד אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוּךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת
שָׁנָה וַיֹּולֶד בָּנִים וּבָנוֹת: כ' וַיְהִי
כָּל־יְמֵי־יָרֵד שְׁתֵּים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה
וְתִשְׁעַ מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: כ"א וַיְהִי
חֲנוּךְ חֲמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיֹּולֶד
אֶת־מִתּוּשְׁלַח: כ"ב וַיִּתְּחִלֶךְ חֲנוּךְ אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־מִתּוּשְׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּולֶד בָּנִים

וּבָנָן: כג וַיְהִי כָּל יְמֵי חֲנוּךְ
תָּלַת מָאָה וּשְׁתַּיִן וְחֲמִשָּׁה
שָׁנִין: כד וַהֲלִיךְ חֲנוּךְ
בְּדַחֲלָתָא דִּי וְלִיתְהוּי אַרְי
אַמִּית יְתִיהָ יִי:

שביעי כה וַחֲזָא מְתוּשֶׁלַח
מָאָה וּתְמָנָן וּשְׁבַע שָׁנִין
וְאוֹלִיד יֵת לָמָךְ: כו וַחֲזָא
מְתוּשֶׁלַח בְּתֵר דְּאוֹלִיד יֵת
לָמָךְ שְׁבַע מָאָה וּתְמָנָן
וּתְרַתִּין שָׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין
וּבָנָן: כז וַהֲוּוּ כָּל יְמֵי
מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע מָאָה
מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע

וּבָנֹת: כג וַיְהִי כָּל יְמֵי חֲנוּךְ חֲמִישָׁה
וּשְׁשִׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה:
כד וַיִּתְחַלֵּךְ חֲנוּךְ אֶת־הָאֱלֹהִים
וַאֲיָנָנוּ בִּי־לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים: ס

שביעי כה וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח שְׁבַע
וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמֵאוֹת שָׁנָה וַיִּזְדָּד
אֶת־לָמָךְ: כו וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־לָמָךְ שְׁתֵּים וּשְׁמוֹנִים
שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּזְדָּד
בָּנִים וּבָנֹת: כז וַיְחִיו כָּל יְמֵי

רש"י

(כד) וַיִּתְחַלֵּךְ חֲנוּךְ. לדיק היה, וקל גדעמו
לשוב להרשיע, לפיכך מהר הקדוש-ברוך-הוא
וסילקו והמיטו קודם זמנו. וזהו ששינה הכתוב

איר הבהיר

שְׁנֹתָיו הראויות לו לחיות, 'בִּי לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים'
מהעולם לִפְנֵי זְמָנוֹ. וְכֵן שִׁמְצָאנוּ בַּמָּקוֹם נוֹסֵף
לשון 'לְקִיחָה' על מִיתַת אָדָם פִּתְאוּם קוֹדֵם
זְמָנוֹ שֵׁט, שְׁנֵאמַר לִגְבִי מִיתַת אִשְׁתִּי יִחְזָקָאֵל
הַנְּבִיא 'הִנֵּנִי לָקַח מִמָּךְ אֶת מִחְמוֹד עֵינַי' (יחזקאל
כד, טז), והִיתָה הַנְּבִיאָה עַל כֵּךְ שִׁתְּמוֹת אִשְׁתּוֹ
בַּמִּגְפָּה בְּאוֹתוֹ עֵרֵב:

(כד) וַיִּתְחַלֵּךְ חֲנוּךְ. יש ללמוד מלשון זו שיש
שְׂצָדִיק הָיָה חֲנוּךְ, וְלֹא הִיָּה רָאוּי לְמוֹת קוֹדֵם
זְמָנוֹ, וְהִטְעַם שְׁמַת הוּא כִּיּוֹן שְׁקַל הִיָּה בְּדַעְתּוֹ
לְשׁוֹב לְהַרְשִׁיעַ, לְפִיכָךְ מִהֵר הִקְדוּשׁ־בְּרוּךְ־הוּא
וְסָלְקוּ וְהִמִּיתוּ קוֹדֵם זְמָנוֹ, לְטוֹבָתוֹ, כְּדִי שְׁלֹא
יִרְשִׁיעַ. וְזֶהוּ הִטְעַם לִכְךָ שִׁשְׁנָה הַכְּתוּב בְּמִיתָתוֹ
לְכַתּוֹב 'וַאֲיָנָנוּ', וְהִינּוּ שְׁאִינוֹ בְּעוֹלָם לְמִלְאוּת

וְשֵׁשִׁים שָׁנָה וְתִשְׁעַ מֵאוֹת שָׁנָה
 וַיָּמָת: ס כח וַיְחִי-לָמֹךְ שְׁתַּיִם
 וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
 בֶּן: כט וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר
 זֶה יִנְחַמְנוּ מִכַּעֲשֵׁנוּ וּמִכַּעֲבֹן יָדֵינוּ

רש"י

קוֹלִים וּדְרָדִים כְּזוֹרְעִים חֲטִיִּים, מִקְלָלָם שֶׁ
 אָדָם הִרְאָשׁוּ, וְצִיֵּי נֹחַ נָחָה, וְזֶה 'יִנְחַמְנוּ' -
 יִנַּח מִמֶּנּוּ. וְאֵם לֹא מִפְּרָשָׁהּ כֵּן אֵין טַעַם הַלָּשׁוֹן
 נופל על השם, וְאֵתָה צָרִיךְ לִקְרוֹת שְׁמוֹ מִנַּחֵם:

אור הבהיר

שביעי (כח) וַיּוֹלֶד בֶּן. בכך שלא נאמר מיד
 'ויולד את נח', כמו שנאמר בשאר התולדות,
 אלא 'ויולד בן, ויקרא את שמו נח' שם, לימד הכתוב
 שְׁמֹנֶה - מ'ב' זה, שהוא נח, בְּנֵהָ הָעוֹלָם,
 לאחר שנחרב בזמן המבול שם (ב"ר):
(כט) זֶה יִנְחַמְנוּ. ונקרא נח מלשון 'מנוחה' שם,
 ותיבת 'ינחמנו' נדרשת כאילו נכתב שכן זה יִנַּח
 מִמֶּנּוּ שם אֶת עֲצָבוֹ יָדֵינוּ, כלומר, שעל ידו ננוח
 מהעצבות שבמעשה ידינו שם, ומה הוא אותו
 'עצבון', שְׁעַד שְׁלֵא בָּא נֹחַ לְעוֹלָם לֹא הָיָה
 לָהֶם כְּלִי מַחְרִישָׁה, והיו חורשים בידיהם, וְהוּא

הַכֵּן לָהֶם כְּלִי מַחְרִישָׁה, והיתה להם מנוחה
 מעצבון מעשי ידיהם שם. ועוד, שעד זמנו של
 נח הָיְתָה הָאָרֶץ מוֹצִיָּאָה קוֹצִים וְדָרָדִים
 כְּשׂוֹרְעִים חֲטִיִּים, מִקְלָלָתוֹ שֶׁל אָדָם הִרְאָשׁוּ,
 וְבִימֵי נֹחַ נָחָה מִקְלָלָה זו, וְזֶה פִּירוּשׁ לִשׁוֹן
 'יִנְחַמְנוּ', מִלְשׁוֹן מִנוּחָה, יִנַּח מִמֶּנּוּ - מִכּוּחוֹ שֶׁל
 נח תבא לנו מנוחה שם. וְאֵם לֹא תִפְרָשֶׁהוּ כֵּן,
 מִלְשׁוֹן מִנוּחָה, אלא מִלְשׁוֹן נַחֲמָה שם, אִם כֵּן
 אֵין טַעַם הַלָּשׁוֹן נופל עַל הַשֵּׁם - אֵין הִסְרִיבָה
 לִקְרִיאת שְׁמוֹ מִתַּאֲמִימָה לְשִׁמוֹ, וְאֵתָה צָרִיךְ
 לִקְרוֹת שְׁמוֹ 'מִנַּחֵם':

הערות וצינונים

שס. רא"ם, גור אריה. **שסא.** באר בשדה. ובנחלת יעקב פירש באופן נוסף, שכונתו שעל ידו נח העולם מקללתו ונבנה כראוי, כמו
 שמבואר להלן (פסוק כט). **שסב.** רא"ם. **שסג.** אין זה כשאר ראשי תיבות שנכתב רק חלק מכל מילה, אלא כאן נדרשת כל המילה
 'ינחמנו' כאילו נחלקה לשני חלקים, 'ינח מנו'. ספר הזכרון. **שסד.** רא"ם, גור אריה. **שסה.** אך עדיין היתה להם קצת טירחה
 במעשי ידיהם, שהיו גם בכלי מחרישה יש צורך במעט מעשי האדם, אך יהיו אלו מעשים ללא עצבון. גור אריה. **שסו.** לכאורה
 קשה, מנין ידעו כשנולד נח שבזמנו תבטל הגזירה. וביאר הרע"ב שנאמר בקללת אדם הראשון (לעיל פסוקים יז, טז) 'אָרְוָה הָאָדָמָה
 בְּעֵבְרָהּ וגו' עד שִׁוְבָה אֶל הָאָדָמָה, ולמדו מכך שקללה זו תימשך רק עד שישבו אדם הראשון אל האדמה, ונח נולד עשרים ושש
 שנים לאחר מיתת אדם הראשון, וכיון שהוא הראשון שנולד לאחר מיתת אדם ידעו שבזמנו תבטל הגזירה. **שסז.** שפתי חכמים.

מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֲרָרָה יְהוָה:
 לַיְחִי־לָמֶךְ אַחֲרַי הוֹלִידוּ אֶת־נָח
 חֲמִשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וְחֲמִשׁ מֵאוֹת
 שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: לֹא־יָיְהִי
 כָּל־יְמֵי־לָמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים
 שָׁנָה וְשִׁבְעַת מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת:
 ס לֹב יְיָ־נָח בֶּן־חֲמִשׁ מֵאוֹת

רש"י

(לג) בן חמש מאות שנה. אמר רבי יודן (ב"ר טו, ט), מה טעם כל הדורות הולידו למאה שנה וזה לחמש מאות? אמר הקדוש־ברוך־הוא, 'אם רשעים הם יאבדו צמים ורע לנדיק

איר הבהיר

(לג) בן חמש מאות שנה. אמר רבי יודן (ב"ר טו, ט), מה הטעם לכך שבני כל הדורות הקודמים לנח הולידו לאחר מֵאָה שנה שחיו, או מעט פחות או מעט יותר, וְנָח - ואילו נח הוליד רק לאחר חֲמִשׁ מֵאוֹת שנה? לפי שכך אָמַר הַקְדוֹשׁ־בְּרוּךְ־הוא, הרי עתיד לבוא מבול לעולם, ואם רָשָׁעִים הם בניו של נח, יֵאָבְדוּ בָמֵים, וְרַע [יגרום צער] לַצַּדִּיק זֶה, וְאִם צַדִּיקִים

הם בניו, נמצא שאֲטָרִיחַ עָלָיו לַעֲשׂוֹת תְּבוֹת הַרְבֵּה, להציל את כולם שִׁסְי. ולכן כָּבַשׁ ה' אֶת מַעֲיָנֹו של נח וְלֹא הוֹלִיד עַד שֶׁהָיָה בֶן חֲמִשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, כְּדִי שְׁלֹא יֵהָא אֲפִילוּ יָפֶת, שהוא הַגָּדוֹל שֶׁבָּבְנוֹי של נח שִׁסְי בן מאה שנה בזמן המבול, ולא יֵהָא רָאוּי לַעֲזוֹנְשִׁין לִפְנֵי הַמְּבּוּל, וגם אם יחטא לא יגזר עליו למוות שִׁי. והראיה לכך שבאותו זמן לא היו נענשים קודם מאה שנה,

הערות וציונים

שִׁסְי. לכאורה קשה, שהרי להלן כתב רש"י (יח לג) שבדור המבול לא היו עשרה צדיקים, ולכן בא המבול, ומשמע שאם היו עשרה צדיקים לא היה מבול כלל, ואם כן אם היה נח מוליד קודם המבול בנים צדיקים, לא היה המבול בא כלל. ותירץ בצידה לדרך שלא היו מצילים את כל העולם, אלא רק את בני עירם, ולכן כתב רש"י שהיה מטריחו לעשות תיבות הרבה, והיינו לכל יושבי עירם. שִׁסְי. שנאמר (להלן י כא) 'וְלָשֶׁם יָלַד גַּם הוּא אָבִי כָל בְּנֵי עֶבֶר אַחִי יָפֶת הַגָּדוֹל, וּפִירֵשׁ רִש"י שם שֶׁהַגָּדוֹל הוּא כִּינוֹי לִפֶּת, והוכיח זאת מהפסוקים. שִׁע. ואף שכל בני העולם מתו אֲפִילוּ הַקְטָנִים שִׁבְהֵם, היינו בעוון אבותיהם, אך נח שהיה צדיק, הגן על בניו כל זמן שלא באו לגיל עונשים בעצמם. נחלת יעקב.

יֵת שֵׁם יֵת חָם וְיֵת יֶפֶת׃
 ו א וַהֲוָה כַּד שָׂרְיָאוּ בְּנֵי
 אֲנָשָׁא לְמַסְגִּי עַל אָפִי
 אֲרַעָא וּבִנְתָא אֲחִילִידָא
 לְהוֹן׃ ב וַחֲזוּ בְּנֵי
 רַבְרַבְיָא יֵת בִּנְתָא אֲנָשָׁא
 אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יֶפֶת׃
 ו א וַיְהִי כִּי־יִתְחַלּוּ הָאָדָם לְרַב עַל־
 פְּנֵי הָאָדָמָה וּבָנֹת יִלְדוּ לָהֶם׃
 ב וַיֵּרְאוּ בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בָּנוֹת

רש"י

דכתיב (ישעיה סה, כ) 'כי הנער בן מאה שנה ימות' ראו לעונש לעתיד, וכן לפני מתן תורה: את שם את חם ואת יפת. והלא יפת הוא הגדול? אלא בתמלה אתה דורש את (שם) שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול, ושאלרזהם ילא ממנו וכו'. צנראשית-רצה (כו), א: ו (ג) בני האלהים. בני השמים והשופטים. דבר אחר, בני האלהים הם השמים ההולכים בשלימותו של מקום, אף הם היו מתעוררים בהם. כל 'אלהים' שנמקרא לשון

אור הבהיר

בתחלה אתה דורש את (שם) - ראוי להקדים תחילה את שם מחמת חשיבותו שם, וחשיבותו היא בכך שהוא צדיק, ונולד כשהוא מהול, ושאברהם יצא ממנו וכו', ואחריו הוזכר חם, שנולד אחרי שם שבע, ולבסוף הזכיר את יפת, אף שהוא נולד ראשון. בבראשית-רבה (כו, א):

ו (ג) בני האלהים. לשון 'אלהים' האמורה כאן היא לשון חשיבות ושררה, והיינו בני השמים והשופטים. דבר אחר, 'בני האלהים' הם השמים - המלאכים ההולכים בשליחותו של מקום, אף הם היו מתעוררים בהם - בבני האדם שם. כל 'אלהים' שבמקרא הוא לשון

דכתיב לגבי הזמן שלעתידי לבוא 'כי הנער בן מאה שנה ימות' (ישעיה סה, כ), כלומר, ימות בחטאו רק כשהיה בן מאה שנה, שאז יהיה נחשב כגדול וראוי לעונש באותו הזמן שלעתידי לבוא, וכן היה לפני מתן תורה, באותן דורות שהאריכו ימים, שקודם מאה שנים היה האדם כ'קטן' ואינו ראוי לעונשים על חטאיו, וכיון שהתחיל נח להוליד כשהיה בן חמש מאות, ובא המבול כשהיה בן שש מאות, נמצא שלא היו בניו ראויים עדיין לעונש: את שם את חם ואת יפת. יש לתמוה על סדר זה של השמות, והלא יפת הוא הגדול שבבני נח, ומדוע הוזכר כאן בסוף? אלא

הערות וצינים

שעא. עץ יוסף על מדרש רבה, שהוא המקור לדברי רש"י. ובפירוש רש"י למדרש שם ביאר, שתחילה אתה דורש שהטעם שהקדימו את שם הוא מחמת שהוא צדיק, ואחר כך הוסיפו עוד טעמים רבים, שנולד כשהוא מהול, ושאלרזהם יצא ממנו, ועוד דברים שהובאו שם. שעב. שפתי חכמים. אמנם דעת הרא"ם (להלן ט כד) ששם היה הגדול שבכולם, ולדבריו מובן מדוע הוזכר מיד אחרי שם. ובנחלת יעקב כתב ששם היה הקטן שבכולם, וכיון שהקדים את שם מחמת חכמותו, מנה אותם מהקטן לגדול. שעג. ולפי זה 'בני אין הכוונה מלשון בנים ממש, אלא שיש בהם 'אלוהות', כלומר שרדה מסוימת, וכמו 'בני דעת', ועל כך סיים רש"י וכתב שכל לשון 'אלהים' היא מלשון שרדה. לבוש האורה.

הָאָדָם כִּי טִבַּת הָנָה וַיִּקְחוּ לָהֶם
נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ: ִ וַיֹּאמֶר
יְהוָה לֹא-יִדּוֹן רוּחִי בָאָדָם

רש"י

מרות, וזה יוכיח, 'ואתה תהיה לו לאלהים' (שמות ד, טו), 'אלה נתמין אלהים' (שם ו, א): **כי טבת** הנזה. אמר רבי יודן, 'טבת' כמיצ. כשהיו מטיצין אותה מקושטת ליכנס לחופה, היה גדול מרות, וזה יוכיח, 'ואתה תהיה לו לאלהים' (שמות ד, טו), 'אלה נתמין אלהים' (שם ו, א): **כי טבת** הנזה. אמר רבי יודן, 'טבת' כמיצ. כשהיו מטיצין אותה מקושטת ליכנס לחופה, היה גדול

אור הבהיר

מרות - שררה ושליטה על אחרים, וזה יוכיח, מה שאמר ה' למשה רבינו 'ואתה תהיה לו לאלהים' (שמות ד, טו), כלומר, אתה תהיה רב ושר לאהרן אחיך. וכן כששלחו לפרעה אמר לו 'רָאָה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפָרְעָה' (שם ז, א), ובודאי היתה כוונתו רק לכך שתהיה לו שררה ושלטון על אהרן או על פרעה:

כי טבת הנזה. אָמַר רַבִּי יוֹדָן, לא נכתב בתורה 'טובות' בכתיב מלא, שאז המשמעות היא שהיו טובות תמיד שעי', אלא 'טבת' כתיב, שניתן לקרוא זאת כאילו נאמר 'טבת', לשון הטבה שנעשתה בהן בעבר [כמו 'הטבת הנרות'] שעי', ללמד את רוע מעשיהם של בני

הערות וציונים

שעז. רא"ם. **שעה.** כלומר, זו לשון נקבה נסתרת, וכמו שנאמר ביחזקאל (מו יז) לגבי קרקע שהיתה שייכת לנשיא וניתנה במתנה לאחר, 'ושבת לנשיא', והיינו שהקרקע שבה לנשיא, אלא ששם זו לשון עתיד, מחמת הו"ו שבראש המילה, וכאן 'טבת' לא וי"ו היינו נקבה נסתרת בלשון עבר, וכאילו נאמר שכשראו בני האלהים את בנות האדם שהוטבו וקושטו, היו לוקחים אותן. רא"ם. **שעז.** ולפי זה תיבת 'כי' אינה מתפרשת 'שהרי' טובות הנה, כי לא בכל זמן היו טובות בעיניהן, אלא 'כאשר' טובות הנה, והיינו כאשר קישטו אותן להכנס לחופה. **שעז.** רא"ם, שפתי חכמים. **שעה.** רא"ם. **שעז.** ספר הזכרון, וביאר שבא רש"י למעט שאין הכוונה לרוח ששם ה' בני האדם [כפי שפירש אונקלוס] 'לא יתקיים דָּרָא בִּישָׁא הָדִין קָדְמִי'. אמנם בבאר בשדה ביאר ש'רוח' היינו בית דין של מעלה, שהם המקטרגים על האדם ותובעים להענישו, ואילו ה' מרחם על בריותיו ומהפך בזכותם. **שפ.** רא"ם. **שפא.** ואף שנאמר 'באדם', היינו בשביל האדם, בדומה למה שנאמר (בראשית כט ח) 'וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרָחֶל', והיינו בשביל רחל. רא"ם.

קְדָמִי לְעֹלָם, בְּדִיל דְּאִנּוּן
בְּסָרָא וְעוֹבְדֵיהוֹן בִּישִׁין,

רש"י

לְעוֹלָם. לאורך ימים. הנה רוחי נדון בקרבי
אם להשחית ואם לרחם, לא יהיה מדון זה
ברוחי לעולם, כלומר לאורך ימים: **בְּשָׁגִם**
הוּא בִּשְׂרָר. כמו 'בְּשָׁגִם', כלומר, בשביל
שגם זאת זו, שהוא בשר, ואף-על-פי-כן אינו
נכנע לפני, ומה אם יהיה אש או דבר קשה.

אור הבהיר

יחטא אם יִהְיֶה אֵשׁ או דָּבָר קָשֶׁה, שבדאי לא יהא
נכנע שפד. **בְּיִצְאָא בּוּ** - ומצאנו לשון דומה לכך
שהאות ש"ן מנוקדת ב'פתח' ויש לפרשה כאילו
היא מנוקדת ב'סגול', מה שנאמר בשירת דבורה 'עַד
'שְׁקֻמָּתִי דְּבוֹרָה' (שופטים ה, ז), ויש לפרש זאת כְּמוֹ
'שְׁקֻמָּתִי'. וכן מה שנאמר בדברי גדעון לה' 'שְׁאֲתָה
מִדְּבַר עַמִּי' (שם ג, יז), והיינו כְּמוֹ 'שְׁאֲתָה', אף
'בְּשָׁגִם' האמור כאן יש לפרשו כְּמוֹ 'בְּשָׁגִם':

וְהָיוּ יָמָיו וְגו'. אין הכוונה לימיו של אדם מסוים
שיחיה מאה ועשרים שנה, אלא מעתה ועד
שיעברו ק"ך שנה אֲאָרִיף לָהֶם אִפִּי ולא אענישם,
וְאִם לֹא יִשׁוּבוּ עד אותה הזמן אֲבִיָּא עֲלֵיהֶם
מַבּוּל. וְאִם תֹּאמַר, והרי לפי סדר הפסוקים נראה
שפרשה זו נאמרה אחרי שנולדו בני נח, וּמִשְׁנֹלַד
יָפֶת, בכורו של נח, ועד שהתחיל הַמַּבּוּל, אִינוּ

לְעוֹלָם. לשון 'לעולם' האמורה כאן אינה כפשוטו,
שימשך הדבר תמיד, כי לא יתכן שהיתה אפשרות
ומחשבה שלעולם לא יעניש ה' את בני האדם,
שהרי נמצא שמידת הדין בטלה מן העולם שפב,
אלא הכוונה שלא ימשך נידון זה לְאֹרֶךְ יָמִים.
כלומר, הִנֵּה רוּחִי נָדוֹן בְּקִרְבִּי אִם לְהַשְׁחִית את
האדם וְאִם לְרַחֵם, לֹא יִהְיֶה מְדוֹן וְרִיב זֶה בְּרוּחִי
קִיִּים לְעוֹלָם, כְּלוּמָר לא ימשך הדבר לְאֹרֶךְ יָמִים:
בְּשָׁגִם הוּא בִּשְׂרָר. ופירוש לשון 'בשגם' הוא כְּמוֹ -
כאילו נאמר בשינוי ניקוד, **בְּשָׁגִם**. ולשון 'גם'
האמורה כאן היינו לענין חסרון נוסף שיש
באדם שפב, **כְּלוּמָר**, **בְּשָׁבִיל** שְׁמַלְבַּד עצם הדבר
שאינו נכנע מלפני ה', **גַּם זֹאת** [-עוד חסרון] יש בו,
שְׁהוּא בִּשְׂרָר, שאין בו חשיבות וקיום מצד עצמו,
וְאִף-עַל-פִּי-כֵן אִינוּ נִכְנָע לִפְנֵי, וְמָה - ועד כמה

הערות וצינונים

שפב. ספר הזכרון. ובדברי דוד פירש שלא מסתבר שההקפדה היתה רק על כך שלא ימשך הנידון בתמידות. **שפג**. אך
אין לפרש לשון 'גם' לענין זה שהאדם הוא בשר כמו דבר אחר שהוא בשר, שהרי לא הוזכר כאן דבר נוסף. שפתי חכמים.
שפד. כלומר, לפי הפירוש שהובא לעיל ש'בני האלהים' היינו המלאכים, נמצא ששלח ה' את המלאכים שיהיו בין בני האדם
וילמדו אותם ללכת בדרכים טובות וישרות, ולבטל את היצר הרע, ואירע בהיפך, שבני האדם היטו את המלאכים לדרכים
הרעות והלכו אחרי היצר הרע, והרי זו ראייה שכח הרע שלהם גדול כל כך, ועוד חסרון יש בהם שהם בשר, הראוי להכנע
בפני מלאכי אש, ואף על פי כן גברו בני האדם על המלאכים והחטיאו אותם, אם כן אין להם עוד תקנה שיהיו נכנעים
לפני ה'. דברי דוד.

מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה: הַנְּפִלִים הָיוּ
בְּאַרְצֵי בְּיָמֵי הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן
 אַרְכָּא יְהִיב לְהוֹן מְאָה
 וְעֶשְׂרִין שָׁנִין אִם יְתוּבוּן:
 ו גְּבַרְיָא הָווּ בְּאַרְעָא
 בְּיוֹמֵיָא הָאֲנָן וְאַף בְּתַר כֵּן

רש"י

אלף מאה שנה! אין מוקדם ומאוחר צמורה
 (פסחים ו'), כבר היתה הגזירה גזורה עשרים שנה
 קודם שהוליד נח תולדות. וכן מצינו בסדר
 עולם. יש מדרש-אגדה רבים ב'לא ידון', אבל זה
 הוא נחמה פשוט: (ד) הנפילים. על שם

אור הבהיר

טעם בשם זה של 'נפילים', כיון שב'לשון עברית
 לשון 'ענקים' הוא, ושינתה התורה וכתבה
 'נפילים' מוחמת הדרש שבדברים שפ':
בְּיָמֵי הָהֵם. בְּיָמֵי דֹר אָנוּשׁ, שעלה האוקיינוס
 והציף שליש מהעולם, ובזמן בְּנֵי קֵיִן שבא עליהם
 המבול כדי לקיים את העונש שנגזר על קין,
 שלאחר שבעה דורות ימחה כל זרעו שפ' (ב"ר):
וְגַם אַחֲרֵי כֵן. משמעות הלשון שיש דבר
 מחודש שאירע גם אחרי ש'הנפילים' היו בְּאַרְצֵי
 בְּיָמֵי הָהֵם, וביאור הדברים הוא, שאף-על-פי
 שָׂרָא אנשי דור המבול בְּאַרְצֵי שֶׁל דֹּר אָנוּשׁ,
 שהם 'הנפילים' שהיו בארץ, ונענשו על חטאיהם
 שְׁעָלָה אֹקֵינוֹס וְהָצִיף שְׁלִישׁ הָעוֹלָם, אף על
 פי כן לא נִכְנַע דֹּר הַמִּבּוֹל לְלִמּוּד מָהֶם, אלא
 'הַשְׁחִית כָּל בָּשָׂר אֶת דָּרְכּוֹ עַל הָאָרֶץ' (פסוק יב),
 והמשך הפסוק 'אשר יבואו בני האלהים על בנות
 האדם' הוא ענין בפני עצמו שפ':

אֵלָא מְאָה שָׁנָה! שהיה יפת נולד כשהיה נח בן
 חמש מאות שנה, והמבול בא כשהיה נח בן שש
 מאות שנה, ואין נאמר שיאריך להם ה' זמן מאה
 ועשרים שנה. אין זו קושיא, לפי שאין מְקֻדָּם
 וּמְאַחֵר בְּתוֹרָה (פסחים ו'), כלומר, פרשיות התורה
 לא נכתבו בהכרח לפי סדר הזמנים, ואף שפרשה זו
 נאמרה כאן, לאחר שהוזכרו בני נח, באמת קדמה
 הגזירה ללידתם, שֶׁכֵּבֶר הָיְתָה הַגְּזִירָה גְּזוּרָה
 עֲשָׂרִים שָׁנָה קוֹדֵם שֶׁהוֹלִיד נֹחַ תוֹלְדוֹת, ובאותה
 שעה נאמר שיאריך להם ה' אפו מאה ועשרים שנה,
 וְכֵן מְצִינוּ בְּסֵדֶר-עוֹלָם. 'יש מדרש-אגדה רבים
 בפרוש המילים 'לא ידון', אֲבָל זֶה הוּא צִחְצִיחַ
 פְּשׁוּט - הפירוש הפשוט והבהיר שבמילים אלו:
 (ד) הַנְּפִלִים. ומכונים 'נפילים' על שם שֶׁנִּפְּלוּ
 בעצמם מהעולם, כשעלה האוקיינוס והציף
 שליש מהעולם ושטף אותם שפ', וְהָפִילוּ אֶת
 הָעוֹלָם כולו שנענש מחמתם. ויש צורך לתת

הערות וציגונים

שפה. רא"ם, על פי מדרש רבה. אמנם בנחלת יעקב תמה על פירוש זה, שהרי הוזכרו הנפילים גם לאחר דור המבול, בזמן המרגלים
 (במדבר יג לג), ולכן פירש את לשון 'שנפלו' שהכונה שהם המלאכים שנפלו מהשמים, וכמו שכתב רש"י (שם) 'הנפילים, ענקים מובני
 שמוחזי ועזאל, שנפלו מן השמים בימי דור אנוש', וכן פירש בספר הזכרון. שפ. רא"ם. שפז. רא"ם, גור אריה. שפת. רא"ם.

דְּעֵלִין בְּנֵי רַבְרַבְיָא לְוֹת
בְּנַת אֲנָשָׁא וְיִלְדֵּן לְהוֹן,
אֲנֹן גְּבַרְיָא דְּמַעְלָמָא
אֲנָשִׁין דְּשָׂמָא:

מפטיר ה וַחֲזָא יִי אָרִי
סְגִיאת בִּישַׁת אֲנָשָׁא
בְּאַרְעָא וְכָל יִצְרָא מַחֲשַׁבַת
לְבִיהָ לְחֹדֵד בִּישׁ כָּל יוֹמָא:

אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל-בָּנוֹת
הָאָדָם וַיִּלְדוּ לָהֶם הַמָּה הַגְּבֻרִים
אֲשֶׁר מְעוֹלָם אֲנָשֵׁי הַשָּׁמַיִם: פ
מפטיר ה וַיֵּרָא יְהוָה כִּי רַבָּה
רַעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל-יִצְרָ
מַחֲשַׁבַת לִבּוֹ רַק רַע כָּל-חַיִּים:

רש"י

אשר יבאו. היו יולדות ענקים כמותם: מתואאל, שנקראו על שם אצדן, שנמוחו
הגבורים. למרוד צמקוס: אנשי השם. והותשו. דבר אחר, אנשי שממון, ששממו
אותן שנקבו בשמות, עירד מחויאל את העולם:

אור הבהיר

נָבַל גַּם בְּנֵי כְּלֵי שָׁם' (איוב ל ח) שצ"א, אלא הכוונה
שהיו אלו אנשים ששמום רימוז על סופם, והם אוֹתָן
שְׁנֻבּוּ [-התפרשו] בְּשִׁמּוֹת, 'עירד', 'מחויאל',
'מתושאל', שְׁנֻקְרָאוּ עַל שָׁם הָאֲבָדָן שאירע
בהם, 'עירד' מרמז על כך שעירדן ה' מן
העולם שצ"ב, 'מחויאל' רומז לכך שְׁנֻמּוּחוּ מהעולם,
'ומתושאל' רומז לכך שְׁהִתְשָׁו. דְּבַר אַחֵר, 'אנשי
השם' אינו מלשון שמות, אלא כאילו נאמר
'אֲנָשֵׁי שְׁמֻמוֹן', שְׁבִמְעִשִׂיהֶם הרעים שְׁמֻמוֹ אֶת
הָעוֹלָם - גרמו שיהיה העולם שמם:

אֲשֶׁר יָבֹאוּ. בא לפרש את האמור בתחילת
הפסוק ש'הנפילים היו בארץ' שפ"ט, שאירע
הדבר על ידי שבאו בני האלהים על בנות
האדם, וקִיָּו בנות האדם יוֹלְדוֹת עֲנָקִים כְּמוֹתָם
- כמו בני האלהים:

הַגְּבֻרִים. אין הכוונה לגבורה של כח גשמי שצ,
אלא גבורתם היתה לְמֹרֵד בְּמִקּוֹם [-בה]:
אֲנָשֵׁי הַשָּׁמַיִם. אף שבדרך כלל 'אנשי שם' היינו
אנשים חשובים הידועים בשמותיהם, כאן אי
אפשר לפרש כן, שהרי היו רשעים, ומכונים 'בני

הערות וציורים

שפט. גור אריה. שצ. רא"ם, שהרי אין שייכות בין גבורתם לענין חטאיהם ועונשם. אמנם בספר הזכרון ביאר שלשון
'הגיבורים', בה"א הידיעה, מלמדת על כך שהזכירו כבר בגבורתם, והרי עד כאן לא הזכיר שהיו גיבורים בכוחם, ולכן פירש
רש"י שהיו גיבורים בכך שמרדו בה, ודבר זה כבר נרמז לעיל בשמותיהם, וכמו שפירש רש"י בהמשך הפסוק.
שצא. רא"ם. שצב. מדרש רבה, שהוא המקור לדברי רש"י כאן. ובספר הזכרון תמה על רש"י שלא הביא זאת בדבריו,
והוסיף שאינו יודע מה פירוש המילה 'עירד'.

וַיִּנָּחֵם יְהוָה בִּי-עֲשֵׂה אֶת-
הָאָדָם בְּאָרֶץ וַיַּתְעֵצֵב אֶל-לִבּוֹ:
וַיֹּתֵב יְיָ בְּמִימְרֶיהָ אֶרֶץ עֶבֶד
יָת אֲנָשָׁא בְּאַרְעָא, וְאַמְר
לְמַתְבַּר תְּקַפְּהוֹן כְּרַעוּתִיהָ:

רש"י

מפטיר (ו) וינחם ה' כי עשה. נחמה
היתה לפניו שבראו נחמתיים, שאלו היה מן
העליונים היה ממרידן, צבאשית רצה (מ, ד):
ויתעצב האדם אל לבו של מקום, עלה
נחשצמו של מקום להעציבו. זהו תרגום
אונקלוס. דבר אחר, וינחם - הנפכה

אור הבהיר

דָּבָר אַחֵר - פירוש אחר בכל הפסוק, 'וַיִּנָּחֵם'
אינו לשון נחמה, אלא לשון שינוי מחשבה שצ',
שְׁנֵהפְכָה מַחְשַׁבְתּוֹ שֶׁל מְקוֹם מְמִידָת רַחֲמִים,
שחשב שלא להעניש את האדם, לְמִידָת הַדִּין,
שמתוך כך עָלָה בְּמַחְשַׁבָּה לִפְנֵי מַה לַּעֲשׂוֹת
בְּאָדָם שֶׁעָשָׂה בְּאַרְץ, להענישו שצ'. וְכֵן כָּל לִשׁוֹן
נִיחוּם שֶׁבְּמִקְרָא הוּא לִשׁוֹן שֶׁל מִי שֶׁנִּמְלָךְ מִה
לַעֲשׂוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר 'לֹא אִישׁ אֶל וַיִּכָּזֵּב וַיִּבֶן
אָדָם וַיִּתְּנָה' (במדבר כג, יט), כלומר, אין דרך ה'
כדרכו של אדם, המתחרט על מעשיו ונמלך
בדעתו מה לעשות, וכן נאמר 'כִּי דִין ה' עֲמוֹ
וְעַל עֲבָדָיו יִתְּנָה' (דברים לב, לו), כלומר, כשיש
ה' את עמו ביסורים האמורים שם, ימלך בדעתו
לשוב ולרחם עליהם שצ', וכן לאחר שחטאו
ישראל בעגל ורצה ה' להשמידם, והתפלל
עליהם משה, נאמר 'וַיִּנָּחֵם ה' עַל הָרָעָה' (שמות
לב, יד), שנמלך בדעתו שלא להביא עליהם את

מפטיר (ו) וינחם ה' כי עשה. תיבת 'וַיִּנָּחֵם'
האמורה כאן אינה מלשון חרטה, אלא כלשון נחמה,
כלומר, אף שחטאו בני האדם עדיין נחמה היתה
לפניו [-לפני ה'] על כך שבראו לאדם בעולמות
התחתונים, שאלו היה נברא מן העולמות
העליונים, יחד עם המלאכים, היה האדם
ממרידן שצ', ולכן נאמר וינחם ה' כי עשה את האדם
'בארץ', כלומר נחמתו היתה בכך שנעשה האדם
בעולם התחתון שצ'. כך דרשו בְּבִרְאשִׁית וְכָה (כו, ד):
וַיַּתְעֵצֵב. הָאָדָם שצ' אֶל לִבּוֹ. 'ועצבות' זו של
האדם, היתה בליבו שֶׁל מְקוֹם [-של ה'], כלומר,
עָלָה בְּמַחְשַׁבְתּוֹ שֶׁל מְקוֹם לַהֲעִיבּוֹ לְאָדָם, וְהוּ
תְּרַגּוֹם אֲוִקְלוֹס, שפירש 'וְאַמְר בְּמִימְרֶיהָ לְמַתְבַּר
תְּקַפְּהוֹן כְּרַעוּתִיהָ', כלומר, שאמר ה' לשבור את
תקיפות האדם, כרצונו של ה', הרי שלשון
'עצבות' האמורה כאן מתייחסת לאדם, שרצה ה'
להענישו ולהעציבו:

הערות וציגים

שצ. שהרי החטיא האדם אף את בעלי החיים. שפתי חכמים. **שצד.** רא"ם, גור אריה. **שצה.** אך לא ניתן לפרש זאת על
ה', לפי הפירוש שבתחילת הפסוק, שהרי היתה לו נחמה, ולא עצבות. רא"ם. **שצו.** ואף שלפי האמת אין שינוי מחשבה וחורטה
אצל ה', דיברה תורה כלשון בני אדם, וכלפי בני האדם נראה הדבר כשינוי בהנהגת ה' ממידת הדין למידת הרחמים. רא"ם.
שצז. רא"ם. אמנם בנחלת יעקב פירש שבתחילה דן ה' מה לעשות עם האדם, ולבסוף גזר דינו לעונש. **שצח.** רש"י שם.

רע"י

'נחמתי כי המלכתי' (שמואל-ב טו, יא), כולם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעשה ידיו. כמו נענז המלך על זנו (שמואל-ב יט, א). וזו כחצתי לתשובה המינים. גוי אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה, אמר לו אין אתם מודים שהקדוש-ברוך-הוא רואה את הנולד? אמר לו הן. אמר לו, והא כתיב ויתעצב אל לבו? אמר לו נולד

אור הבהיר

והא קתיב ויתעצב אל לבו! ואם ידע מתחילה שיחטאו בני האדם ויתעצב על כך עד שיאבדם מהעולם, מדוע ברא אותם מתחילה. אמר לו רבי יהושע בן קרחה, האם נולד לך בן זכר מימיך? אמר לו הגוי, הן. אמר לו, ומה עשית באותו זמן? אמר לו הגוי, שמחתי בעצמי, ואף שמחתי את הכל. אמר לו, וכי לא היית יודע שסופו למות? אמר לו הגוי, אין שייכות בין הדברים, אלא בשעת הקדוּתָא הקדוּתָא - בזמן השמחה על לידת הבן, ראוי לשמוח, ובשעת אבלא אבלא - בזמן האבילות על מיתתו, ראוי לנהוג באבילות. אמר לו רבי יהושע, כך הוא גם כן מעשה הקדוש-ברוך-הוא, אף-על-פי שגלוי לפניו שסופו לחטוא ועתיד הוא לאבדן, לא נמנע מלבראן מתחילה. ואמנם התשובה הנכונה לשאלת אותו גוי, מדוע נבראו הרשעים, בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם:

הרעה, וכן לאחר שחטא שאול המלך במלחמת עמלק, אמר ה' לשמואל 'נחמתי כי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים' (שמואל-א טו, יא), כלם לשון מחשבה אחרת הם, ושינוי מהמחשבה שהיתה בתחילה, ואף כאן שינה ה' את מחשבתו הראשונה על האדם, שהיתה במידת הרחמים, למחשבה של מידת הדין: ויתעצב אל לבו. ולפי פירוש זה אף לשון זו נאמרה על ה', שכביכול נתאבל על אבדן מעשה ידיו, כמו שנאמר לגבי צערו של דוד המלך כשנהרג אבשלום 'נעצב המלך על בנו' שט (שמואל-ב יט, א).

ואגדה זו המובאת להלן כתבתי לתשובת המינים - להשיב לאנשים הכופרים בה' ובתורתו, גוי אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה וכך אמר לו, אין אתם מודים שהקדוש-ברוך-הוא רואה את הנולד? אמר לו רבי יהושע בן קרחה, הן. אמר לו,

הערות וצינים

שצט. כך פירש הרא"ם, שפירוש זה הוא גם כן אמת, ודיברה תורה כלשון בני אדם, לומר על ה' לשון 'ויתעצב'. אמנם בספר הזכרון כתב שכל הביאור הזה נכתב רק כדי שידע האדם מה להשיב לכופרים, שמפרשים את המקראות כפשוטן, ועל זה כתב רש"י בהמשך דבריו 'וזו כתבתי לתשובת המינים', אך אין זה הפירוש האמיתי. תן את המושך של התשובה הראשונה, שהתשובה הראשונה הובאה במדרש רבה, ומכאן ואילך הם דברי רש"י. ועוד, שהתשובה השניה אינה שייכת למשל שהובא קודם לכן, שהרי במשל אין כל תועלת בבן שנולד, ושמחת האב היא רק מחמת שזהו זמן שמחה עבורו, ואילו ברשעים יש תועלת בכך שנולדים מהם הצדיקים. רא"ם. והמהרש"ל כתב שבאמת התשובה הראשונה אינה אמיתית,

וַיֹּאמֶר יְיָ אֱמַחֵ יֵת אֲנָשָׁא
דְּבִרְתִּי מֵעַל אֲפִי אֲרָעָא,
מֵאֲנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד
רִחְשָׁא וְעַד עוֹפָא דְשָׁמַיָא,
אֲרִי תַבִּית בְּמִימְרֵי אֲרִי
עֲבַדְתָּנֹן: ה וְנָח אֲשַׁכַּח
רַחֲמִין קֳדָם יְיָ:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם
אֲשֶׁר־בְּרֹאֲתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־
עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי נִחְמָתִי בִּי עֲשִׂיתֶם:
ה וְנָח מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה: פ פ פ

קמו פסוקים, אמציה סימן, יחזקיהו סימן.

רש"י

נכרל נשציל אדם, וכיון שהוא כלה מה לורק
נאלו: כי נחמתי כי עשיתם. חסנתי מה
לעשות על אשר עשיתם:
חסלת פרשת בראשית

(ו) ויאמר ה' אמחה את האדם. הוא
עפר ואציל עליו מים ואמחה אותו, לכן נאמר
לשון 'מחוי': מאדם עד בהמה. אף הם
השחיתו דרכם (ב"ר כה, ג). דבר אחר, הכל

אור בהיר

קלה, מה צורך באלוהי, ולפי טעם זה לא
השחיתו בעלי החיים את דרכם מרצונם, אלא
האדם הכריחם לכך:
כי נחמתי כי עשיתם. לשון 'ניחמתי' האמורה
כאן אינה לשון חרטה, אלא לשון מחשבה,
כלומר, חשבתי מה לעשות להם, 'כי עשיתם',
כלומר, על אשר עשיתם, וביאור הדברים,
הואיל ועשיתם, וחטאו, הוצרכתי לחשוב מה
לעשות בהם:^ה
חסלת פרשת בראשית

(ו) ויאמר ה' אֶמְחֶה אֶת הָאָדָם. כלומר, כך
אמר ה', הוא - האדם עצמו נברא מן העפר,
ואני אביא עליו מים ואמחה אותו, כדרך
שהמים ממחים וממיסים את העפר, לכן נאמר
כאן לשון 'מחוי':
מאדם עד בהמה. והטעם שמתו גם בעלי
החיים, לפי שאף הם השחיתו את דרכם
מרצונם^{הא} (ב"ר כה, ג). דבר אחר - טעם אחר
לכך שמתו בעלי החיים, אף שלא חטאו, לפי
שהכל נברא רק בשביל האדם, וכיון שהוא

הערות וציגים

שהרי רק אצל בן אדם שייך לחלק בין זמן שמחה לזמן אבלות, לפי שהוא רואה רק את מה שהוא עתה, אך אצל ה' אין
הדבר כן ואצלו אחרית כראשית, ונאמרה תשובה זו רק כדי לדחות את אותו גוי לפי דעתו. והתשובה האמיתית היא רק מה
שכתב רש"י בסוף דבריו, שברא את הרשעים מפני הצדיקים היוצאים מהם. תא. רא"ם. תב. ושני הפירושים נצרכים,
כיון שלפי הפירוש הראשון תיבת 'מאדם' מיותרת, שהרי כבר נאמר 'אמחה את האדם'. ולפי הפירוש השני קשה מדוע לא
נאמר רק 'מאדם ובהמה' אלא 'מאדם ועד בהמה'. מהרש"ל. תג. רא"ם. תד. נחלת יעקב.

הפטרה לערב ראש חודש שחל בשבת (שמואל א פרק כ)

כאשר חל ערב ראש חודש בשבת בראשית, מפטירים את הפטרת 'מחר חודש' בספר שמואל-א' פרק כ', מפסוק י"ח עד פסוק מ"ב. כמה ראשונים (מאירי מגילה לא, א; ספר 'כלבו', ועוד) כותבים שהפטרת 'מחר חודש' משמשת כמו הכרזה ופרסום לציבור שיזכרו שמחר חל ראש חודש

כ יי ויאמר לו יהונתן מחר חודש ונפקדת כי יפקד מושבך: יי וישלשל תרד מאד ובאת אל המלך אשר נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: כ ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח לי למטה: כא והנה אשלח את הנער לך מצא את החצים אם אמר אמר לנער הנה החצים | ממך והנה קחנו ובאה בישלום לך ואין דבר חי ידוע: כב ואם כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך ידוע: כג והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהיה ביני ובינה עד עולם: כד ויסתר דוד בשדה ויהי חודש וישב המלך על אלהלם לאכול: כה וישב המלך על מושבו בפעם | בפעם אל מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבגר מצד שאול ויפקד מקום דוד: כו ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא בלא טהור: כז ויהי ממחרת חודש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל יהונתן בנ מות לאבא בך ישי גס המלך גס היום אל הלחם: כח ויען יהונתן את שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד בית לחם: כט ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צדלי אחי ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי עלי כן לאבא אל שלחן המלך: לו וחראף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נענת המרדות הלוא ידעתי כי יבחר אתה לבן ישי לבשתך ולבשת ערות אמה: לא כי בלתימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תפן אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אותו אלי כי בן מות הוא: לב ויען יהונתן את שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: לג ויסל שאול את החנית עליו להפגו וידע יהונתן כי בבלה היא מעם אביו להמית את דוד: לד ויקם יהונתן מעם השלחן בחראף ולא אכל ביום החודש השני לחם כי נעצב אל דוד כי הכלמו אביו: לה ויהי בפקד ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: לו ויאמר לנער רץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא ירה החצי להעברו: לו ובא הנער עד מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: לה ויקרא יהונתן אחרי הנער מורה הנער רץ ויהונתן וילקט נער יהונתן את החצים החצי ויבא אל אביו: לו והנער לא ידע מאומה אף יהונתן ודוד ידעו את הדבר: מו ויען יהונתן את כליו אל הנער אשר לו ויאמר לו לך הביא העיר: מא הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו | איש את רעו ויבכו איש את רעו עד דוד הגדיל: מב ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהיה | ביני ובינה ובין זרעי ובין זרעך עד עולם:

׳ושננתם׳

שיחיו דברי תורה מיוחדים בפיוך

עם סיום הלימוד היומי הקבוע
בחן את עצמך אם למדת ועיינת היטב
ובכך תזכה להנחיל את הלימוד בקרבך כקנין נצחי לחיי תורה!
את המבחנים ניתן לערוך בקו 'קול התורה' או בנדרים+

מבחני הסיכום על הלימוד היומי פרשת בראשית

יום ראשון, כ"ג תשרי – אסרו חג:

- א. ׳וַיְהִי עֶרְבַּ וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד׳ – לדברי רש"י, מדוע לא נאמר ׳יום ראשון׳?
- ב. לדברי רש"י, מהו פירוש הדיבור ׳וַיְהִי רָקִיעַ׳?
- ג. מהו ׳עֵץ פָּרִי׳?
- ד. ׳וַיִּשְׂרְצוּ הַפִּיִּים שָׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה׳ – לדברי רש"י, מהו ׳שרץ׳?
- ה. ׳וַיַּעֲשֶׂה אֱלֹהִים בְּצִלְמֵנוּ כְּדֹמוֹתֵינוּ׳ – האם סייעו המלאכים ביצירת האדם, ומניין?

יום שני, כ"ד תשרי:

- א. מדוע "לא המָסִיר ה' אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ"?
- ב. ׳וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה׳ – האם בהמות וחיות נקראו ׳נפש חיה׳?
- ג. ׳וַיִּעַץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגֵּן׳ – מהו "בתוך הגן"?
- ד. ׳שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן׳ – מיהו ה'פישון'?
- ה. ממה נבראו העופות?

יום שלישי, כ"ה תשרי:

- א. ׳וְלֹא תִגְעוּ בוֹ׳ – היכן נאמר להם כן?
- ב. ׳וַיְהִי־תָם כְּאֱלֹהִים׳ – לגבי מה?
- ג. לדברי רש"י, איזה עץ היה עץ הדעת?
- ד. באיזו שעה ביום חטאו אדם וחווה בעץ הדעת?
- ה. לפירוש השני ברש"י, מדוע הלוּבוֹשׁ שעשה ה' לאדם וחווה נקרא ׳כְּתָנוֹת עוֹר׳?

יום רביעי, כ"ו תשרי:

- א. 'ועתה פן יִשְׁלַח יְדוֹ וְלָקַח גַּם מִעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וְחַי לְעֹלָם', מהו החשש שיחיה לעולם?
- ב. היכן נולדו קין והבל?
- ג. 'וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו - לְדַבְרֵי רֵשׁ', אלו דברים דיבר עמו?
- ד. 'קוֹל דְּמֵי אָחִיו צֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה' - מדוע נאמר 'דמי' בלשון רבים?
- ה. 'וְעַתָּה וְנָד תִּהְיֶה בְּאָרְצְךָ' - לדברי רש"י, מדוע לא ישאר במקום אחד?

יום חמישי, כ"ז תשרי:

- א. מי היו נשות למך?
- ב. מהי כוונת הבטחת ה' 'שְׁבַעְתִּים יָקָם'?
- ג. מי היתה אמו של 'יובל'?
- ד. מדוע 'תובל קין' נקרא בשם זה?
- ה. 'ואחות תובל קין נעמה' - לדברי רש"י, מי היתה נעמה?

יום שישי ערב שבת קודש, כ"ח תשרי:

- א. 'כִּי אִישׁ הִרְגָתִי לִפְצָעִי', מיהו האיש?
- ב. מה היתה כוונת למך במוה שאמר לנשותיו 'וְיִלְד לְחִבְרָתִי'?
- ג. 'וְלָמֶךְ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה', האם כוונתו לשבעים ושבעה דוקא?
- ד. באיזה גיל הוליד אדם את שת?
- ה. מדוע חנוך נלקח קודם זמנו?

מוצאי שבת קודש, 'שבת בראשית' כ"ט תשרי:

- א. מדוע רק בלית נח נאמר 'וְיִלְד בן'?
- ב. מדוע נולדו לנח ילדים רק בגיל מאוחר?
- ג. קודם מתן תורה, מאיזה גיל היו נענשים?
- ד. לדברי רש"י, מהי כוונת הפסוק 'וְהָיוּ יָמָיו כְּיָמֵי הַמָּאָה וְנִשְׁקָרִים שָׁנָה'?
- ה. 'וַיֹּאמֶר ה' אֶמְקֶה אֶת הָאָדָם', מדוע נאמרה לשון קִמְיָה באדם?

מגוון מבחנים נוספים ושעשועי תורה

מחכים לך בקו 'קול התורה':

02-500-2018

מגוון שעשועי תורה:

- מבחן סיכום על הלימוד היומי
- מבחן שבועי בסיסי + עיוני
- מבחן שבועי על פשט בדרך רש"י והתרגום.
- מבחן 'להבין ולהשכיל'
- המסלול החדש למשנני התורה - חבורת 'דבקים בתורה'
- חקור דבר
- יודעים את התורה
- מתודדים
- קטן הידוע

דמישה חומשי תורה

אור חתורה

אור הבהיר

פרשת נח

תוכן הפרשה

פרשת נח כוללת את קורות חייו של נח ודורו. רוב הפרשה עוסקת במבול שהביא ה' לעולם לאחר שבני דורו של נח חטאו לפניו. בבול מחה ה' את כל האנשים ובעלי החיים ואת כל היקום, ורק נח ומשפחתו ניצלו בהיותם בתיבה אשר בנה נח, בה הכניס גם בעלי חיים כפי ציווי ה'. המשך הפרשה עוסקת בסדר יציאת נח מהתיבה לאחר סיום המבול: הקרבנות שהקריב לה', הבטחת ה' אליו שלא יביא עוד מבול לעולם, ואות הקשת כסימן על כך. בעת ההוא התיר ה' לנח אכילת בשר, ואסר את אכילת אבר מן החי. ציווה לו על מצות פרו ורבו והזהירו על איסור רציחה. בהמשך מוזכרת התנהגות בניו של נח אליו לאחר ששתה יין והשתכר, ונח בירך את שם ויפת, וקילל את חם. כן מבואר בפרשה בהרחבה פירוט כל הדורות והאומות שיצאו מנח בכל הארצות והלשונות, וחטאם של אנשי דור הפלגה והעונש שנענשו להפיצם ולפזרם בעולם.

נושאי הפרשה

נח ודורו, ובניית התיבה: צדקותו של נח; רשעותו וחטאי בני דורו; גזירת המבול; בניית התיבה; כניסת נח ומשפחתו לתיבה והכנסת בעלי חיים לתיבה.

ימי המבול: ארבעים ימי המבול, מחיית כל בשר וכל היקום; מאה וחמישים ימי התגברות מעיינות התהום; שישים ימי ירידת המים; חניית התיבה על הרי אררט.

יציאה מהתיבה: שילוח העורב והיונה; ייבוש הארץ ויציאת נח מהתיבה; קרבנות נח; הבטחת ה' שלא יביא עוד מבול; אות הקשת.

מצוות וציווים: ברכת וציווי 'פרו ורבו'; ברכה לנח שמוראו יהיה על בעלי חיים; היתר אכילת בשר; איסור אכילת אבר מן החי; איסור שפיכת דמים.

קללת חם: נח נוטע כרם; שתייתו מהיין ושכרותו; מעשה חם; שם ויפת שומרים על כבוד אביהם; ברכת נח לשם ויפת וקללתו לחם.

דור הפלגה: מחשבת אנשי דור הפלגה למרוד בה' ובניית מגדל; עונשם לבלבל שפתם ולשונם; פיזורם בכל העולם.

שבעים אומות: שבעים אומות צאצאי נח; ארצות מגוריהם; דורות מנח עד אברהם; תרח ובניו; נישואי אברם ונחור; שרי עקרה; יציאת תרח מארצו לחרן;

ט אֱלֹהֵה תוֹלְדֹת נַח נַח אִישׁ צָדִיק
גָּבַר זָכָאִי שְׁלִים הָיָה
בְּדוֹרוֹהִי, בְּדַחֲלָתָא דִּי

רש"י

(ט) אלה תולדות נח נח איש צדיק. לשנת, כל-שכן שאלו היה דבור צדיקים היה הואל והזכירו ספר נשנחו, שנאמר (משלי י, 1) 'זכר צדיק לנצח'. דבר אחר, ללמדך שצדיק מולדותיהם של צדיקים מעשים טובים: בדורותיו. יש מרבותיו דורשים אותו

איר הבהיר

והיינו תולדות כפשוטם, שהם שם, חם ויפת: בְּדִרְתָּיו. לכאורה היה די לומר 'איש צדיק', ופשוט שחי בדורותיו ולא בדורות אחרים, וכיון שתוספת הלשון 'בדורותיו' מיותרת, יש מרבותיו דורשים אותו [-את נח] לְשִׁבַּח גדול יותר, לומר, שאפילו בדורותיו שהיו כולם רשעים היה נח איש צדיק, וְכָל שָׁכֵן שָׂאֵלֹ הָיָה חֵי בְּדוֹר של צדיקים הָיָה צָדִיק עוד יותר. וְיֵשׁ שְׂמַחְמַת כֵּן דּוֹרְשִׁים אוֹתוֹ לְגַנְאִי, לומר, שרק לפי דורו הָיָה נחשב צָדִיק, כיון ששאר בני האדם היו רשעים גמורים, וְאֵלֹ הָיָה נח חֵי בְּדוֹרָו שֶׁל אֲבָרָהָם, הרי כלפי אברהם לא הָיָה נחָשֵׁב לְכֹלָם:

אֵת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ נַח. וכאילו נאמר 'יחד עם האלהים התהלך נח', וְאֵלֹ בְּאֲבָרָהָם הוּא

ו (ט) אֱלֹהֵה תוֹלְדֹת נַח נַח אִישׁ צָדִיק. אף שפתח הפסוק ב'אלה תולדות נח', לא פירש מיד מי היו ילדיו אלא נכתבו תחילה שבחיו, והטעם לכך, הוֹאִיל וְהִזְכִּירוּ, מיד סֵפֶר בְּשִׁבְחוֹ, וכמו שְׁנָאֵמֶר (משלי י, 1) 'זֶכֶר צָדִיק לְבָרָכָה', כלומר, כשמוזכרים את הצדיק יש לברכו, וכיון שהפסיק בשבחים אלו, חזר וכתב בפסוק הבא 'ויולד נח'. דָּבָר אַחֵר - ביאור אחר מדוע לאחר לשון 'תולדות נח' הוזכרו שבחיו, לְלַמֵּדךָ, שְׁעֵקֶר תּוֹלְדוֹתֵיהֶם שֶׁל צָדִיקִים אינם ילדיהם, אלא מַעֲשִׂים טוֹבִים שעשו, ולכן הקדים הכתוב את שבחיו של נח לפני ענין ילדיו ממש. ולפי זה מתפרש הפסוק כסדרו, ש'תולדות' נח הם מה שהיה נח איש צדיק, תמים בדורותיו והתהלך את האלהים, ובפסוק הבא נאמר 'ויולד נח',

הערות וציגים

א. רע"ב, רא"ם. ב. אף שכבר הוזכר נח כמה פעמים לעיל (ה טו, ו ח), כיון שכאן בא הכתוב לומר שניצל נח מן המבול, סיפר בשבחו, להודיע מדוע ניצל מהמבול. נחלת יעקב. ואף שבמקומות רבים הוזכר אברהם יצחק ויעקב בלא שייספר הכתוב בשבחם, כונת רש"י כאן היא שבמקום שמזכיר את הצדיק בין הרשעים, מזכיר את שבחו. גור אריה. ג. רא"ם. ד. רא"ם. והטעם לכך, כיון שבתולדותיו של האדם שותף גם הקדוש ברוך הוא, שהעיקר בא ממנו, ואילו מעשיו הטובים של הצדיק מתייחסים אליו בלבד. גור אריה. ה. באר בשדה. ו. בדברי דוד כתב שאין הכוונה לגנאי של נח עצמו, אלא לגנאי של דורו, שהיה גרוע כל כך עד שאפילו נח, שהיה איש צדיק תמים, מכל מקום לא היה בדרגתו של אברהם, מחמת רשעות בני דורו. ז. ואין מחלוקתם בעיקר צדקותו של נח, ולדברי הכל אם היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכולם, ואילו היה בדור של צדיקים היה צדיק יותר, אלא נחלקו רק בפרוש המילה 'בדורותיו', אם באה התורה לציין בכך את שבחו או את גנותו. רא"ם, גור אריה, משכיל לדוד.

הַתְּהֵלֶךְ-נֹחַ: וַיּוֹלֶדְ נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָּנִים אֶת-שֵׁם אֶת-חָם וְאֶת-יֶפֶת:

הַלִּיד נֹחַ: וַיּוֹלֶד נֹחַ
תְּלָתָהּ בָּנִין יֶת שֵׁם יֶת
חָם וְיֶת יֶפֶת:

רש"י

אומר המהלך 'לפני' (להלן יז, א), אשר המהלכתי
'לפניו' (לקמן כד, מ), נח היה צריך סעד
לתומכו, אבל אברהם היה מתחזק (ומהלך)
בצדקו מאליו: התהלך. לשון עבר. זהו
שמושה של למ"ד בלשון כבד, משמשת להבא

ולשעבר בלשון אחד. 'קום המהלך' (שם יג, יז)
להבא, 'המהלך נח' לשעבר; 'התפלל בעד
עבדיך' (ש"א יב, יט) להבא, 'וצא והתפלל אל
הבית הזה' (מ"א ט, מז) לשון עבר, אלא שהיו"ו
שנראשו הופכו להבא:

אור הבהיר

על דבר שכבר אירע, בלשון אָחַד, שהרי מצאנו
שאמר ה' לאברהם (להלן יג יז) 'קום התהלך
בארץ', ומתפרש הפסוק בלשון ציווי להבא,
ואילו כאן נאמר 'התהלך נח', ומתפרש הפסוק
בלשון לשעבר. ובדומה לכך, מקום נוסף שבו
הה"א שבלשון 'התפעל' גורמת לכך שתתפרש
אותה מילה גם כציווי להבא וגם לשעבר, והיינו
בתיבת 'התפלל', שנאמר (שמואל א' יב יט)
'ויאמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד
עבדיך', והרי זו לשון ציווי להבא, ומאידך נאמר
(מלכים א' ח מב) 'וצא והתפלל אל הבית הזה',
שתיבת 'התפלל' מצד עצמה היא לשון עָבַר,
אֵלָּא ששם, הַיּוֹ"ו שְׁבִירָאשׁוּ, שנאמר 'והתפלל',
הופכו ללשון להבא, כלומר ללשון עתיד [אך לא
ללשון ציווי א"]:

אומר (לקמן יז, א) 'ויצא ה' אל אברהם ויאמר אליו
אני אל שדי התהלך לפני', וכן אמר אברהם
בעצמו לאליעזר (לקמן כד, מ) 'ה' אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי
לפניו', וביאור החילוק ביניהם, שנח היה צריך
סעד מאת ה' לתומכו, ולכן היה ה' כביכול הולך
עמו לסייעו, אבל אברהם היה מתחזק ומהלך
בצדקו מאליו, ולכן הלך 'לפני ה'', כי הליכתו
היתה לבדו, ללא סיוע:

התהלך. כוונת הכתוב כאן ללשון עָבַר, שהיה
מתהלך. זהו שמושה של האות 'למ"ד' בלשון
כבד - כשנאמרת המילה בהטיה של 'התפעל' ט,
והיינו לשון של פעולה החוזרת על האדם עצמו
שהיה עושה כן, שיש לה שתי משמעויות,
משמשת - יכולה להתפרש גם כלשון להבא,
והיינו ציווי לעשות פעולה, וגם כלשון לשעבר,

הערות וצינונים

ח. ספר הזכרון. אמנם הרא"ם פירש, שנח היה צריך סעד מאת ה' לתומכו, ולכן חשש להתחבר עם בני דורו הרשעים, והיה
מתבודד לבדו במקומות רחוקים, כאילו היה שם 'עם האלהים', אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו, ולכן לא חשש
להתהלך עם בני דורו הרשעים, להוכיחם ולהזהירם למוטב. ובנחלת יעקב ובבאר בשדה פירשו שנח לא היה יכול להתגבר על
יצרו אם לא שהיה ה' מסייע לו, ואילו אברהם התגבר לבדו על יצרו. ט. כך לשון רש"י במקורה בכל כה"י והדפוסים, ראשונים
ואחרונים. וראה בעלי התוספות השלם כאן מה שביאר. ובס' זכרון וגור אריה הגיהו 'שימושה של ה"א' דהיינו הה"א של בניין
התפעל. י. רא"ם. אמנם בשפתי חכמים כתב שאין הכוונה לאות וי"ו שתיבת 'והתפלל', אלא לאות וי"ו שתיבת 'וצא',
שהיא הופכת את פעולת 'והתפלל' לעתיד, אך אם היה כתוב 'בא והתפלל' היתה זו עדיין לשון עבר. יא. רא"ם, גור אריה.

יֵא וְתַשְׁחַת הָאָרֶץ לְפָנֵי הָאֱלֹהִים
וְתַמְלֵא הָאָרֶץ חֲמָס: יב וַיֵּרָא
אֱלֹהִים אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחַתָּה
בִּי־הַשָּׁחִית כָּל־בָּשָׂר אֶת־דְּרָכָו
עַל־הָאָרֶץ: יג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
לִנְח קִין כָּל־בָּשָׂר בָּא לְפָנֵי

יֵא וְאֶתְחַבֵּל אֶרְעָא קִדָּם
יֵי וְאֶתְמַלִּיאַת אֶרְעָא
חֲטוּפִין: יב וַחֲזָא יֵי יִת
אֶרְעָא וְהָא אֶתְחַבֵּלַת
אֶרִי חֲבִילוּ כָל בְּסָרָא
אֲנָשׁ אֹרְחִיהָ עַל אֶרְעָא:
יג וַאֲמַר יֵי לְנַח קִצָּא
דְּכָל בְּסָרָא עַל לְקַדְמֵי

רש"י

(יא) ותשחת. לשון ערוה ועבודה־זרה (סנהדרין
(נא), כמו 'פן תשחיתו' (דברים ד, טז), 'כי השחית
כל צער' וגו' (פסוק יב) ותמלא הארץ חמס.
כל בשר. כל מקום שאתה מונח זנות

אור הבהיר

(יא) וְתַשְׁחַת. 'השחתה' היא לְשון הנאמרת לגבי
עָרָה, וְלִגְבֵי עֲבֹדָה זָרָה. וּמִצָּאֵנוּ שֶׁזֶה לְשון
עֲבֹדָה זָרָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד טז) 'פֶּן
תִּשְׁחִיתוּ וְעַשִּׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנֹת כָּל סִמָּל',
וּמִצָּאֵנוּ שֶׁזֶה לְשון עֲרוּה, שֶׁנֶּאֱמַר בַּפֶּסוּק הַבָּא 'כִּי
הַשָּׁחִית כָּל בָּשָׂר וְגו' אֵת דְּרָכָו עַל הָאָרֶץ', וְלִשון
'דֶּרֶךְ' מִרְמָזָה עַל גִּלּוּי עֲרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ל
(ט) 'וְדֶרֶךְ גֶּבֶר בְּעֵלְמָה'², וּמִצָּאֵנוּ שֶׁבִּנְי אֹתוֹ דּוֹר
הַשְּׁחִיתוֹ דִּרְכֵּם בַּעֲרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל ו ב) 'וַיִּקְחוּ

לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בָּחֲרוּ³:
וְתַמְלֵא הָאָרֶץ חֲמָס. כְּלוּמֹר, גִּזְלָה⁴:
(יב) כִּי הַשָּׁחִית כָּל בָּשָׂר. מִכָּךְ שֶׁלֹּא נֶאֱמַר 'כֹּל
אָדָם' אֲלֵא 'כֹּל בָּשָׂר'⁵, יֵשׁ לְלִמּוּד שֶׁאֶפְלוּ
בַּהֶמָּה חַיָּה וְעוֹף הַשָּׁמַיִם דִּרְכֵּם וְהִיוּ נִזְקָקִין
לְבַעֲלֵי חַיִּים שְׂאִינָן בְּנֵי מִינָן⁶:
(יג) קִין כָּל בָּשָׂר. לֹא אִמְרָא הַכְּתוּב שִׁיבֹא
הָעֹנֵשׁ וְהִקָּץ רַק עַל הָרָשָׁעִים, אֲלֵא עַל 'כֹּל
בָּשָׂר'⁷, לְלַמֵּד שֶׁכָּל מְקוֹם שֶׁאֵתָּה מוֹצֵא זָנוּת

הערות וציורים

יב. רש"י (סנהדרין נא דה כי). יג. וכפירוש רש"י שם, שהיו לוקחים להם אף אשת איש, ואף זכר ובהמה. רא"ם. יד. אף שבלשון חכמים
'חמס' הוא כינוי למי שנותן ממון תמורת החפץ שהוא נוטל בכך (ב"ק סב), בלשון התורה 'חמס' היינו גזל ממש. רא"ם. אמנם בגור אריה
פירש שאמנם כוונת בני אותו דור היתה לגזול ללא נתינת ממון, אך כתבה זאת התורה בלשון 'חמס', כיון שלאחר שכולם היו גוזלים זה
מזה, נמצא שכל אחד בביכול תן תן תמורת הגזילה לנגזל בכך שהגזל עצמו חזר וגזל ממנו, ומתוך שהתמלאה הארץ בגזילות, נעשה
הכל בבחינת 'חמס', שכל אחד נטל לבסוף תמורה למה שגזל ממנו. אמנם בבאר בשדה כתב שאין כוונת רש"י לפרש שתיבת 'חמס'
פירושה 'גזל', אלא חמס הוא כינוי לכל דבר הנעשה שלא כדין, וכמו שנאמר 'וְשִׁנְאָתָהּ חֲמָס' (תהילים כ ט), אלא שכאן מתפרשת
לשון זו לגבי גזל. טו. רא"ם. טז. ואף הם הזהירו על כך, שנאמר לעיל (א כד) 'וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תוֹצֵא אֶתְּךָ נָפֶשׁ תִּקֵּה לְמִינָהּ'. משכיל
לדוד. יז. אגרא דכלה. אמנם בבאר בשדה כתב שדיוקן של רש"י הוא מהלשון 'בא לפני', שנראה שזהו דבר שיש בו ממש שבא לפני
ה, ולכן פירש שהכוונה למכת דבר, וכאילו המלאך הממונה על כך מכונה 'קין כל בשר' והוא בא לפני ה' לקטר על בני האדם.

כִּי-מִלֵּאָה הָאָרֶץ חֲמֹס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מִשְׁחִיתָם אֶת-הָאָרֶץ:
אֲרִי אֶתְמַלֵּאת אֶרְעָא חֲטוּפִין מִן קֳדָם עוֹבְדֵיהוֹן בִּישָׂא וְהָא אָנָּא מַחְבִּלְהוֹן עִם אֶרְעָא:

רש"י

ועבודה זרה, אנדרולומוסיא נאה לעולם והורגת טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס, כמו 'מן הארץ'.
 ודומה לו 'כלאשתי את העיר' (שמות ט, כט) מן חמס. לא נחמס גזר דינא אלא על הגזל העיר, 'חלה את רגליו' (מ"א טו, כג) מן רגליו.

אור הבהיר

וְעִבּוּדָה זָרָה [כמבואר לעיל (פסוק יא) שהם רמזים בלשון 'השחתה'], **אֲנִדְרֹלֹמוֹסִיא** - מכת דָּבָר" **בָּאָה לְעוֹלָם, וְהוֹרֶגֶת טוֹבִים וְרָעִים**, ולכן מתו אף הקטנים שאינם ראויים לעונש"ט;
כִּי מִלֵּאָה הָאָרֶץ חֲמֹס. אף על פי שחטאו בעבודה זרה ובגילוי עריות, כמבואר לעיל (פסוק יא), ומחמת כן היה ראוי שתבוא אנדרלמוסיא לעולם, מכל מקום עדיין לא נִחְתָּם גִּזְרֵי דִינָם להאבד אֶלָּא **עַל הַגָּזֵל**, ולכן אמר ה' לנח קץ כל בשר בא לפני, והטעם

הערות וציגים

יח. ערוך (עך אנדרלמוס). ובגור אריה הוסיף שאף שכאן לכאורה לא היה דָּבָר אלא מתו ממי המבול, הרי אמרו במדרש שמלאך המוות היה מהלך בתוך מי המבול, והרי זו כמכת דבר. **יט.** רע"ב, וביאר שהטעם לכך הוא כיון שמחמת גילוי עריות הרי הקטנים ממזרים, ולכן מתים אף הקטנים. אך אין הכוונה לצדיקים, שהרי נח ובניו ניצלו בזמן המבול ולא מתו. אמנם בגור אריה כתב שהכוונה גם לצדיקים, אך רק בזמן שהם מעורבים עם הרשעים, ולכן צויה ה' על נח להיות סגור בתוכו, וכיון שהופרד מהרשעים לא לקה עמהם. וכעין זה כתב בדברי דוד. ובלבוש האורה כתב ש'טובים' היינו אותם רשעים שעדיין לא התמלאה סאתם, ורעים' הם אותם שהתמלאה סאתם, וכיון שבאה פורענות לעולם היא הורגת גם את אותם שלא התמלאה סאתם, אך ודאי שטובים ממש שלא חטאו אינם נענשים, ולכן נצלו נח ובניו. ובנחלת יעקב ובאגרא דכלה כתבו ש'טובים ורעים' היינו כל בעלי החיים, בין אותם שהשחיתו דרכם ובין אותם שלא השחיתו דרכם, מלבד אותם שנכנסו לתיבה. **כ.** כלומר, מחמת הזנות והעבודה זרה נגזר עליהם שמין הגזירה יא של אנדרלמוסיא ההורגת רעים וטובים, אך עדיין לא היתה באה הגזירה לעולם ולא היה נחתם גזר הדין, לולא הגזל. רא"ם. אמנם הרע"ב פירש שמחמת הזנות והעבודה זרה היתה נגזרת הגזירה רק על בני האדם, אך גזירת המבול שהיא על כל היקום עד שאפילו האדמה היטשטשה עד עומק של שלשה טפחים, באה מחמת הגזל. **כא.** לבוש האורה. **כב.** אמנם לפי פירוש זה קשה, שהרי אין בכך כל חידוש, ופשוט שהשחתו מהארץ, ולכן הביא רש"י בהמשך דבריו פירוש נוסף, רע"ב, גור אריה.

יד עביד לך תיבותא יד עשה לך תבת עצי-גפר קנים
דאעין דקדרוס, מדורין

רש"י

דבר אחר, 'את הארץ' - עם הארץ, שאף שלשה טפחים של עומק המחרשה נמוחו ונטשטשו: (יד) עשה לך תיבת. הרצה ריוח והכלה לפניו, ולמה הטריחו צננין זה? כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק זה מאה ועשרים שנה, קנים. מדורים מדורים לכל צהמה ומיה:

אור הבהיר

חוליו מרגליו. דבר אחר - ביאור אחר בלשון זו, 'הנני משחיתם את הארץ' היינו כפשטות הלשון, שההשחתה של בני האדם תהיה עם ההשחתה של הארץ עצמה, ללמוד שאף שלשה טפחים של האדמה, שזהו השיעור של עומק המחרשה, נמוחו ונטשטשו במי המבול, כיון שחלק זה של הקרקע נחשב כמשמש את האדם ושייך אליו, ולכן הושחת עמו²²:

(יד) עשה לך תבת. אף על פי שהרבה דרכים של ריוח והצללה קיימים לפניו להציל את נח בדרך נס וללא קושי, ואם כן למה הטריחו ה' לנח בבנין זה של התיבה. אלא ציוה כן ה' לנח כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה

הערות וציגים

כג. גור אריה. ובנחלת יעקב כתב שכיון שאף הארץ השחיתה את דרכה, כמבואר במדרש שהיו זורעים אותה חטים ומוציאה מין גרוע המכונה 'זוני', לכן אף היא נמחתה עד עומק שלשה טפחים. ובבאר בשדה כתב שכיון שבני אותו דור באו ליד עבירות מחמת רוב טובה שהיתה להם, שהצמיחה להם הארץ רוב דגן תירוש ויצהר, לכן בשעה שנענשו נמחתה גם הארץ באותו שיעור שהצמיחה להם את התבואה והפירות המשובחים. כד. במשכיל לדוד כתב שהוקשה לרש"י שלכאורה לא נאמרו הכתובים כסדרם, שתחילה נאמר 'והנני משחיתם את הארץ', וקודם שיפרט כיצד ישחיתם נאמר 'עשה לך תבת עצי גפר' וגו', ורק אחר כך נאמר 'ואני הנני מביא את הפבול מים על הארץ לשחת כל בשר', ולכן ביאר רש"י שתחילה אמר ה' לנח לבנות את התיבה באופן שעיקר תכליתה כדי לגרום להם לחזור בתשובה, ואם לא יחזרו בתשובה אז 'הנני מביא את המבול'. כה. וכוונת רש"י לומר שאין לפרש שעשה את תיבת העץ בגלל הגופרית שלקו בה. רע"ב. כו. רא"ם, גור אריה וספר הזכרון. כז. אמנם גם עיקר דבר זה שנידון ברותחין אינו מפורש בפסוקים, אלא דרשו כן חז"ל (מנהיגין קת) ממה שנאמר (להלן ח א) 'וילכו הקימים', ונאמר לגבי אחשוורוש (אסתר ז י) 'וחמת המלך שככה', ללמד שכשם שהמלך נח מרתיחת כעסו, כך נחו מי המבול מרתיחתם, הרי שבתחילה היו רותחים. כח. אמנם בדרך כלל לשון 'קן' היא מדור לעופות, אך צמאנו גם שהיא משמשת כלשון מקום של אדם, שנאמר (איוב כט יח) 'אָמַר עָם קִנִּי אָנֹכִי'. רא"ם.

תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה וְכִפַּרְתָּ אֹתָהּ
מִבֵּית וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר: וְזֶה אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה
אָרְךְ הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחֳבָהּ
וְשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ: וְזֶה רֹאשׁוֹ

תַּעֲבִיד יָת תִּיבֹתָא,
וְתַחְפִּי יְתָה מְגוּ וּמִבְרָא
בַּכֹּפֶר: וְזִדִּין דִּתַּעֲבִיד
יְתָה, תֵּלַת מָאָה אַמִּין
אַרְכָּא דִּתִּיבֹתָא, חֲמִשִּׁין
אַמִּין פְּתִיָּה וּתְלָתִין
אַמִּין רֹמְמָה: וְזֶה גִיחֹר

רש"י

בכפר. זפת גלסון ארמי, ומצינו בתלמוד 'כופרא' (שבת סו.). נחיצתו של משה, עלידי שהיו המים פִּשִּׁים, דיה נחומר מצפנים וזפת נחמך; ועוד, כדי שלא יריח אותו צדיק ריח זפת גלסון ארמי, ומצינו בתלמוד 'כופרא' (שבת סו.). נחיצתו של משה, עלידי שהיו המים פִּשִּׁים, דיה נחומר מצפנים וזפת נחמך; ועוד, כדי שלא יריח אותו צדיק ריח

אור הבהיר

בכפר. 'כופר' הוא זפת, בלשון ארמי. וכן מצינו בתלמוד (שבת עד:) 'כופרא', והכוונה לזפת. בתבתו של משה שהונחה בַּיָּאֹר נאמר (שמות ב ג) 'וַתִּקַּח לוֹ תֵבַת גִּמָּא וַתַּחֲמֶרָהּ בַּחֲמֶר וּבִזְפָּת', היינו כיון שעל יְדֵי שְׁהִיּוּ הַמֵּיִם של היאור תִּשִּׁים - חלשים, דִּיָּה לתיבה בכך שיתקונה בַּחוּמָר [-ט"ט] מִבְּפָנִים וְזָפַת מִבְּחוּץ, כדי להגן על מושה. וְעוֹד טעם לכך שלא היה זפת בחלק הפנימי של תיבתו של משה, כִּדִּי שֶׁלֹא יִרְיַח אוֹתוֹ צָדִיק רִיחַ רַע שֶׁל זָפַת כֵּט. אָבֵל

כאן, בתיבת נח, מִפְּנֵי חוֹזֶק הַמֵּיִם של המבול, זָפַתָּהּ מִבֵּית וּמִבְּחוּץ^ל, ואין חסרון בכך שיריח נח הצדיק ריח רע זה, כיון שכל העולם היה שרוי בצער באותו זמן לא:

(טו) צִהֵר. 'יש אומרים ש'צהר' האמור כאן היינו חלון, שדרכו נכנס האור, ולפי זה 'צהר' הוא מלשון 'צהריים', שמשם נכנס אור השמש אל התיבה^{לב}. וְיֵשׁ אֹמְרִים ש'צהר' זו אָבֶן טוֹבָה, הַמְּאִירָה לְהֵם^{לג}, ולפי זה 'צהר' הוא כמו 'זוהר', שהיה זוהר האבן מאיר בתיבה^{לד}:

הערות וציגונים

כט. אף שהתבאר בטעם הראשון שהיו מי היאור רפים ולא היה צורך בזיפת התיבה מבפנים, מכל מקום היה ראוי שתעשה לו אמו שמירה יתירה ותתן זפת גם מבפנים, ועל כך נאמר הטעם השני, כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע. גור אריה.
ל. ומבואר בגמרא (ובחסיד קיג.) שמכל מקום לא נמס הזפת מחוס מי המבול, כיון שנעשה להם נס והצטנו המים שבצדי התיבה. רא"ם. לא. רע"ב. לב. רע"ב, שפתי חכמים. לג. ולפי זה מה שנאמר 'תעשה' אין הכוונה כפשוטה, שהרי לא עשה את האבן, אלא הכוונה 'תכין' התיבה. שפתי חכמים. ואף שגם לדעה זו היה חלון, שהרי נאמר להלן (ח ה) 'וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת חֲלוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה', קיצרה כאן התורה בלשונה ולא הזכירה את עשיית החלון. רא"ם. ומכל מקום לדעה זו היה צורך באבן טובה מלבד החלון, עבור הימים שבהם לא האירו המאורות, וכן עבור הזמנים שבהם היה החלון סגור. רא"ם להלן (ח ה). לד. רע"ב.

תַּעֲשֶׂה לַתִּבָּה וְאֶל־אִמָּהּ תִּבְלָנָה
מִלְמַעְלָה וּפֶתַח הַתִּבָּה בְּצַדָּהּ
תָּשִׂים תַּחְתִּים שְׁנַיִם וְשָׁלֹשִׁים
תַּעֲשֶׂה: וְיֹאנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת־

תַּעֲבִיד לַתִּיבֹתָא וְלֹא־מִתָּא
תִּשְׁכַּלְלָנָה מִלְעִילָא וְתַרְעָה
דְּתִיבֹתָא בְּסַטְרָה תִּשְׂוִי,
מְדוּרִין אַרְעָאין תַּנְגִּין
וּתְלִיתָאין תַּעֲבִדְנָה:
וְיֹאנָא הָא אָנָּא מִיְתִי יְתִ

רש"י

וְאֶל אִמָּהּ תִּבְלָנָה מִלְמַעְלָה. כסויה
משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד
על אמה, כדי שיוצו המים למטה מכאן
ומכאן: בצדה תשים. שלא יפלו הגשמים

אור הבהיר

באניות^ל, כדי שלא יפלו הגשמים בה דרך
הפתח^{לט}:

תַּחְתִּים שְׁנַיִם וְשָׁלֹשִׁים. כלומר, היתה התיבה
בנויה שלש עליות [-קומות] זו על גב זו, מדורים
עליונים לאדם, נח ומשפחתו^מ, מדורים אמצעיים
למדור בהמה, ומדורים תחתיים לזבל, שלא
היתה דרך להוציא מהתיבה בזמן המבול^{מא}:

(י) וְיֹאנִי הִנְנִי מֵבִיא. לשון 'ואני' הנכתבת בוי"ו
החיבור היינו כמו 'גם אני'^{מב}, וכך אמר ה', הִנְנִי
מוכן להסכים עם אותם מלאכים שְׁזָרוּנִי שלא

וְאֶל אִמָּהּ תִּבְלָנָה מִלְמַעְלָה. כלומר, כסויה
של התיבה המתחיל בקצה העליון של ארבע
דפנותיה, מִשְׁפָּע וְעוֹלָה - נמשך כלפי מעלה
בשיפוע, עד שהוא, מכסה התיבה, קָצֵר [-צר לה]
מִלְמַעְלָה - בחלקו העליון ביותר וְעוֹמֵד עַל אֹרֶךְ
אָמָה לכיוון אורך התיבה^ל. והטעם שציווה ה'
לעשות כן, כְּדִי שְׁיֻצְבוּ הַמַּיִם מִגַּג הַתִּיבָה לַמָּטָה,
ולא יתקבצו על גג התיבה ויכבידו עליה^{לז}:

בְּצַדָּהּ תָּשִׂים. והטעם לעשיית פתח התיבה
בצידה, ולא בחלקה העליון כפי שנהוג לעשות

הערות וציגים

לה. ספר הזכרון. לו. ולפי זה היה המכסה ברוחב טפח אחד לכיוון רוחב התיבה, שכשם שרוחב התיבה כולה היה שישית מאורכה [חמישים אמה רוחבה ושלוש מאות אמה אורכה]. כך הסיום העליון של גג התיבה היה באותו יחס, אמה לאורך ושישית אמה לרוחב, והיינו טפח, ובשיעור קטן כל כך אין חשש שייכנסו מי גשמים. ר"ם וגור אריה. אמנם בספר הזכרון כתב שהיה הגג מסתיים ברוחב אמה על פני כל אורך התיבה, שלש מאות אמה. והמהרש"ל כתב שהסתיים הגג בריבוע של אמה אורך על אמה רוחב. ועל עיקר דברי הר"ם, שהיתה התיבה פתוחה מלמעלה בשיעור זה, תמה בבאר בשדה, שהרי ירדו מי המבול בחזק גדול, ובראי היו נכנסים מכל פתח שהוא. ולכן פירש ששני צידי גג התיבה היו מחוברים לגמרי זה לזה עד שהיה משניהם יחד חיבור ברוחב אמה מלמעלה, אך לא היה פתח ביניהם כלל. לז. דברי דוד. לת. ר"ם. לט. ומחמת כן נעשה הפתח בחלק העליון של צד התיבה, בגובה כזה שאין המים מגיעים אליו. ר"ם. מ. ומבואר בגמרא (סנהדרין קה) שגם דירתם של העופות הטהורים היתה שם, שנאמר להלן (ח ה) וְיִשְׁלַח אֶת הַיּוֹנָה מֵאֹתָהּ, הרי שהיתה היונה במחיצתו של נח (ואילו לגבי העורב, שהוא עוף טמא, נאמר רק וְיִשְׁלַח אֶת הָעוֹרֹב). מהרש"א (סנהדרין שם), באר בשדה. מא. ושם היו גם כן כל המאכלים הנצרכים לזמן המבול. באר בשדה. מב. ר"ם. אמנם גגור אריה ובספר הזכרון פירשו שהדיק הוא

חֲמִבּוּל מִיַּם עַל-הָאָרֶץ לְשַׁחַת
כָּל-בֶּשֶׁר אֲשֶׁר-בּוֹ רוּחַ חַיִּים
מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם כָּל אֲשֶׁר-
בָּאָרֶץ יָגוּעַ: יִי וְהִקְמַתִּי אֶת-
בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתִי אֶל-הַתֵּבָה

טופנא מִיָּא עַל אָרְעָא
לְחַבְלָא כָּל בְּסָרָא דְּבִיָּה
רוּחָא דְּחַיִּי מִתַּחַת
שְׁמַיָּא, כָּל דְּבִאָרְעָא
יָמוּת: יִי וְאָקִים יְת קִנְמִי
עֲמָךְ וְתִיעוּל לְתִיבּוּתָא

רש"י

כִּזְכַּר מֵמָה אֲנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֵנוּ' (תהלים ט, ה): מִבּוּלָּ.
שָׂנֵא אֶת הַכֹּל, שָׂנֵלֵל אֶת הַכֹּל, שְׁהוֹצִיל אֶת הַכֹּל
מִן הַגְּזוּזָה לְנִמּוּךְ. וְהוּא לָשׁוֹן אֲוֹנְקֹלוֹס שֶׁמֶרְגַּס
'טוֹפְנָא', שֶׁהִצִּיף אֶת הַכֹּל וְהִצִּיאֵם לְצִלָּה שֶׁהָיָה

אור הבהיר

וְהַפִּירוֹשׁ הָאֲחֵרוֹן זֶהוּ לְשׁוֹן אֲוֹנְקֹלוֹס, שֶׁתִּרְגֵּם
אֶת לָשׁוֹן 'מִבּוּל' 'טוֹפְנָא', לָשׁוֹן הַצֶּפֶה, שֶׁהִצִּיף
אֶת הַכֹּל וְהִבְיִיאֵם לְבִבְלָא, שֶׁהָיָה עֲמָקָה מִכֹּל
הָעוֹלָם, וְלִכְפֹּךְ נִקְרָאת 'שְׁנַעַר' (להלן י א), לִפִּי שֶׁכָּל
מִתִּי הַמִּבּוּל נִנְעָרוּ לְשֵׁם:

(יט) וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי. 'בְּרִית' הִיא הַבְּטָחָה
מֵאֵת ה' עַל דְּבַר מִסּוּיָם, וְכֵאן בְּרִית הָיָה נָח
צָרִיךְ, עַל הַפִּירוֹשׁ שֶׁהִכְנִיס לְתִיבָה שֶׁלֹּא יִקְרָבוּ
וְשֶׁלֹּא יַעֲפֹשׂוּ בְּאוּרֵךְ זְמַן הַמִּבּוּל, וְעַל כֵּךְ שֶׁלֹּא
יִהְיֶהוּ הַרְשָׁעִים שֶׁבִּדְרוֹ קוֹדֵם שִׁיכְנַס לְתִיבָה זֹאת:

לְבִרְאוֹת אֶת הָאָדָם, וְאָמְרוּ לִפְנֵי כִבְר קוֹדֵם בְּרִיתוֹ
(תהלים ח ה) 'מִמָּה אֲנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֵנוּ', כִּי אֲכֹן חֲטָאוּ
בְּנֵי הָאָדָם עַד שֶׁהִתְחַיִּיבוּ כִּלְיָה:

מִבּוּלָּ. הַטֶּעַם שֶׁרִיבּוֹי עֲצוּם שֶׁל מַיִם עַל פְּנֵי
הָאָרֶץ קָרוֹי 'מִבּוּל', עַל שֵׁם שֶׁבִּלְהָ אֶת הַכֹּל -
בִּילָה וְהַשְׁחִית אֶת כָּל הָעוֹלָם [כִּלְשׁוֹן בְּלוּי
בְּגָדִים, שֶׁהֵם בְּגָדִים קְרוּעִים וְנִשְׁחָתִים]. וְכֵן עַל
שֵׁם שֶׁבִּלְבָּל אֶת הַכֹּל, שֶׁלֹּא נִשְׁאָרוּ הַדְּבָרִים
בְּסֹדֶרם הָרִאשׁוֹן, וְעַל שֵׁם שֶׁהוֹבִיל אֶת הַכֹּל [-כֹּל
מִתִּי הָעוֹלָם] מִן הַמִּקּוֹם הַגָּבוֹה לְמִקּוֹם נְמוּךְ.

הערות וציונים

מִלְשׁוֹן 'הַנְּנִי', שֶׁמִּשְׁמַעוּתָהּ הֵנִי מוֹכֵן לַעֲשׂוֹת כְּמוֹ שֶׁבִּקְשׁוּ מִמֶּנִּי. וּבִשְׁפָתֵי חֲכָמִים פִּירֵשׁ עוֹד, שְׁדִּיִּק כֵּן רִשִּׁי מִכֹּפֶל
הַלָּשׁוֹן 'וְאֵנִי' הַנְּנִי. מִגַּד, וְכֵן מִתְפָּרֵשׁ הַפִּסּוֹק 'וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתָּךְ', וּדְקָ עַל יְדֵי זֶה יִתְקִיִּים הַהִמְשָׁךְ 'וּבָאתִי אֶל
הַתֵּבָה', אֲךָ לֹא הִבְרִית לֹא הָיִית יִכּוֹל לְבֹא אֶל הַתֵּיבָה. שְׁפָתֵי חֲכָמִים. וְכֵן פִּירֵשׁ בְּבֹאֵר בִּשְׁדֵּה אֶת הַהִכָּרָה שֶׁל רִשִּׁי
לִפְרֹשׁ כֵּן, שֶׁאִילוֹ הָיִיתָ הִבְרִית עַל עֲצֵם הַצִּלָּתָם מִמִּי הַמִּבּוּל, הִיָּה רָאוּי לְכַתּוֹב זֹאת לֵאחֹר הַצִּיּוּן לֵאמֹר לְהִכְנִס אֶל הַתֵּיבָה,
וּמִכָּן שֶׁהַפִּסְקָה הַתּוֹרָה בֵּין צִיּוּן עֲשִׂיתָ הַתֵּיבָה לְבֵין הַצִּיּוּן לְהִכְנִס לְתוֹכָהּ בְּבְרִית' זֶה, בִּהְרָחָק שֶׁהִבְרִית אֵינָה עַל הַהִצָּלָה
מִמִּי הַמִּבּוּל אֲלָא עַל נִזְקִים אֲחֵרִים, וְהֵינּוּ עַל עֲצֵם הַדְּבַר שִׁיּוּכֹה לְהִכְנִס לְתִיבָה וְלֹא יִהְיֶהוּ הַרְשָׁעִים, וְעַל כֵּךְ שִׁיּוּכֹה
לְהִתְקִים בְּתִיבָה, עַל יְדֵי שֶׁלֹּא יִדְקִיבוּ הַפִּירוֹשׁ.

את ובניך ואשתך ונשי
בניך עמך: יט ומכל דחי
מכל בסרא תרין מכולא
תעיל לתיבותא לקימא
עמך, דכר ונקבא יהון:
כ מעופא לזנוהי ומן

אתה ובניך ואשתך ונשי-בניך
אתך: יט ומכל-החי מכל-
בשר שנים מכל תביא אל-
התיבה להחית אתך וזר ונקבה
יהיו: כ מהעוף למינהו ומן-

רש"י

אתה ובניך ואשתך. האנשים לזד והנשים לזד, מכאן שנאסרו בתשמיש המטה (שס): (יט) ומכל החי. אפילו שדים (צ"ר לא, יא): שנים מכל. מן הפחות שבהם לא פחתו משנים, אחד זכר ואחד נקבה: (כ) מהעוף למינהו. אותן שדנקו צמיניהם ולא השמיתו דרכם. ומאליהם צא, וכל שהמצינו קולטמו הכניס צה:

אור הבהיר

אתה ובניך ואשתך. מכך שהזכרו תחילה האנשים לבד - נח ובניו, ואחר כך הנשים לבד - אשת נח ונשי בניו^{מז}, מוכאן יש ללמוד שבזמן שהיו בתיבה נאסרו בתשמיש המטה, והיו האנשים לבד והנשים לבד: (יט) ומכל החי. כיון שנאמר לאחר מכן 'מכל בשר' יש לפרש ש'מכל החי' בא לרבות מי שאינו בשר^{מח}, ללמד שהכניס נח לתיבה אפילו שדים, שאינם 'בשר' אך הם 'חיים', ועשויים למוות במבול, כבני אדם^{מט}: 'שנים מכל'. אף שמשמעות הכתוב היא שמכל בעלי החיים הוכנסו רק שנים, אי אפשר לומר כן, שנאמר (הללן ז-ב ג) 'מכל הבהמה הטהורה תקח לך

שבועה שבועה', וגם מעוף השמים שבועה שבועה^{מז}, ולכן יש לפרש את הלשון 'שנים מכל' שמן הפחות שבועה, והיינו מבעלי החיים הטמאים, לא פחתו משנים, אחד זכר ואחד נקבה^{מח}: (כ) מהעוף למינהו. לכאורה היה די לכתוב 'מהעוף', ומדוע נכתב 'למינהו'^{מט}, אלא בא ללמד שנכנסו לתיבה רק אותן שדבקו במיניהם, ולא השחיתו דרךם עם בעלי חיים אחרים, ואף שח לא היה יכול לדעת מי הם^נ, הרי כל בעלי החיים מאליהם באו לתיבה, ואף אותם שהשחיתו דרכם, וסימן היה בדבר, כל בעל חיים שהתיבה קולטתו - מניחה לו להתקרב אליה^{נא}, זהו סימן שלא השחית דרכו, והנשים בה - הכניסו נח לתוך התיבה^{נב}:

הערות וציונים

מד. אף שבכל אופן הוצרך הכתוב להזכיר את האנשים לעצמם והנשים לעצמם ואי אפשר להזכירם ביחד ממש, דיוקו של רש"י הוא מכך שלא הוקדמה אשת נח לבני נח. משכיל לדוד. ובבאר בשדה כתב שהדיוק הוא מכך שלא נאמר רק 'ובאת אל התיבה', אלא נוספה מילת 'אתה', ללמד שיאתה ובניך תהיו לבד. מות. רא"ם. מז. רא"ם וגור אריה, כמבואר בגמרא (חגיגה טו) שהשדים דומים לבני האדם בכך שגם הם מתים. מז. רא"ם, גור אריה. מות. הוצרך רש"י לפרש כן, שלא נטעה לומר שמהטמאים יביא שני זוגות, שני זכרים ושתי נקבות, כמו שמהטמאים הביא שבעה זוגות. באר בשדה. מט. רא"ם. נ. רא"ם. נא. באר בשדה. נב. ולא מסתבר לומר

בְּעִירָא לִזְנוּה מְכַל רַחֲשָׁא
דְּאַרְעָא לִזְנוּהי, תְּרִין
מְכֻלָּא יַעֲלוֹן לְוֹתֵף
לְקִימָא: כֹּא וְאַתָּה סָב לָךְ
מְכַל מִיכַל דְּמִתְאַכִּיל
וְתִכְנוֹשׁ לְוֹתֵף וְיִהִי לָךְ
וְלִהּוֹן לְמִיכַל: כֹּב וְעִבֵּד
נַח, כְּכֹל דְּפִקֵּיד יִתִּיה יִי
כֵּן עֲבֵד:

שני ז א וְאַמֵּר יִי לְנַח
עוֹל אֶת וְכֹל אֲנֶשׁ בֵּיתֵךְ
לְתִיבּוּתָא אֲרִי יִתֵּךְ חֲזִיתִי
זְכֹאִי קְדָמִי בְּדֶרֶא הֲדִין:

תְּבַהֲמָה לְמִינָה מְכַל רַחֲשָׁא
הַאֲדַמָּה לְמִינָהוּ שְׁנַיִם מְכַל יִבְאוּ
אֵלֶיךָ לְתַחֲיוֹת: כֹּא וְאַתָּה קַח-לָךְ
מְכַל-מִאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאַסְפֹּת
אֵלֶיךָ וְיִהִי לָךְ וְלִהֵם לְאֲכִלָּה:
כֹּב וַיַּעַשׂ נַח כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ
אֱלֹהִים בֶּן עֲשָׂה:

שני ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנַח בֹּא-אֵתָה
וְכָל-בֵּיתֵךְ אֶל-תְּהַבֶּה בִּי-אֶתְךָ
רְאִיתִי צָדִיק לְפָנַי בְּדוֹר הַזֶּה:

רש"י

(כג) וַיַּעַשׂ נַח. זה בנין המציבה: 'צדיק תמים', מכאן שאומרים מקלמט שצמו

שני ז (א) רִאִיתִי צָדִיק. ולא נאמר של אדם צפניו, וכולו שלא צפניו (צ"ר לג, א):

אור הבהיר

(כג) וַיַּעַשׂ נַח. לשון 'עשיה' האמורה כאן, זה בנין התיבה, שבנאה כציווי ה', אך אין הכוונה לכניסתו לתיבה, שדבר זה נאמר בפסוק בפני עצמו (לקמן ז ה) וַיַּעַשׂ נַח כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה'." **שני** ז (א) רִאִיתִי צָדִיק. ולא נאמר כאן 'צדיק תמים' כפי שנאמר עליו לעיל (ו, ט), אף שזו דרגה

חשובה יותר, שהוא שלם בצדקותו²¹, מכאן יש ללמוד שאומרים רק מקצת שבחו של אדם בפניו, ולכן כשדובר ה' עם נח עצמו אמר לו רק שהוא 'צדיק', וכל - ואומרים את כל שבחו שלא בפניו, ולכן כשספרה התורה שבחו, נאמר שהוא 'צדיק תמים' ²²:

הערות וצינונים

שהביא נח בעלי חיים רבים עד שקלטת מהם התיבה את אותם שלא השחיתו, שהרי אם כן היתה זו טירחה גדולה לנח. ועוד, שיש עופות המצויים רק במדבר, ולא היה נח יכול להביאם. אלא ודאי כל בעלי החיים מאליהם באו, והתיבה קלטת את אותם שלא השחיתו. גור אריה. גר, ראו, גור אריה. נד. רמב"ן שם. נח. דרך ארץ הוא, שאף על פי שאדם משבח את חברו שלא בפניו הרבה, אין מרבה בשבחו לפניו, מפני שגראה כמחניף. רש"י (עירובין יח: ד"ה אומרים). במשכיל לדוד פירש שהוקשה לרש"י כאן מדוע האריך הכתוב לומר 'כי אותך ראיתי צדיק לפני', והרי היה די לכתוב 'כי אתה צדיק',

ב מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח
 דָּךְ שְׁבַעַת שְׁבַעַת אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ
 וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהוֹרָה הִיא
 שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ: ג גַּם מֵעוֹף
 הַשָּׁמַיִם שְׁבַעַת שְׁבַעַת זָכָר וְנִקְבָּה

ב מכל בעיִרא דְכִיָּא תִסב
 לָךְ שְׁבַעַת שְׁבַעַת דְּכָר
 וְנִקְבָּא וּמִן בְּעִירָא
 דְּלִיתוּהִי דְכִי תַרְיִן
 דְּכָר וְנִקְבָּא: ג אף
 מֵעוּפָא דְשָׁמַיָא שְׁבַעַת
 שְׁבַעַת דְּכָר וְנִקְבָּא,

רש"י

(ב) הטהורה. העמידה להיות טהורה לישראל, למדנו שלמד נח תורה: שבעה שבעה. כדי
 שיקריע מהם קרבן צלָמוֹ: (א) גם מעוף השמים וגו'. צטוהרים הכתוב מדבר, וילמד
 סתם מן המפורש:

איר הבהיר

שִׁיקְרִיב מִהֶם קָרְבָן בְּצִאתוֹ מוֹהֲתִיבָה לֵאחֹר הַמִּבּוֹל: (א) גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם וגו'. אף שלגבי העופות לא
 נאמר חילוק בין טהורים לטמאים, אלא נאמר רק
 'שבעה שבעה', מכל מקום רק בעופות טהורים
 הכתוב מְדַבֵּר, ואילו מהעופות הטמאים הביא
 שנים, וְלִמַּד סְתוּם מִן הַמְּפֹרָשׁ, כלומר, כיון
 שפירשה התורה לגבי הבהמות והחיות שיש
 חילוק בין הטמאים לטהורים, יש ללמוד מכך לענין
 העופות, הגם שסתמה בהם התורה ולא חילקה: (ב)

(ב) הטהורה. אמנם באותו זמן לא היה כל חילוק
 בין בהמה 'טמאה' ל'טהורה', שהרי כולם היו
 אסורים באכילה לבני אדם¹², כוונת הכתוב
 לבהמה הַעֲתִידָה לְהִיטֵט טְהוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, וכיון
 שנאמר כן כציווי לנח, לְמַדְנָהּ מִכָּאן שֶׁלִּמַּד נֹחַ
 תוֹרָה, וכך ידע מי הבהמה העתידה להיות
 טהורה¹³:

שְׁבַעַת שְׁבַעַת. והטעם לכך שמבעלי החיים
 הטהורים הצטווה נח להכניס שבעה זוגות, כִּדִּי

הערות וציגים

ואף זה מיותר כיון שפשוט שניצל בגלל צדקתו. ועוד הוקשה לו לשון 'לפני', שהרי לעיל (ו ו ט) פירש רש"י שרק על אברהם
 נאמר שהלך 'לפני ה' ולא על נח. ולכן פירש רש"י שרמז לו ה' בלשון זו שכוין ש'אותך ראיתי צדיק לפני', כלומר שאני
 רואה אותך עתה ואתה עומד לפני, איני אומר את כל שבחך אלא רק מקצתו. נ. רא"ס. נז. ואף שהתבאר לעיל שבעלי
 החיים באו מעצמם לתיבה, והתיבה קלטת את הראויים להכנס, היינו רק לענין זה שלא קלטת התיבה את אלו שהשחיתו
 את דרכם, אך עדיין היה נח צריך לדעת אם הם טהורים ולהכניס מהם שבעה, או שהם טמאים ולהכניס מהם שנים. גור
 אריה ודברי דוד. נח. וכיון שהביא שבעה זכרים ושבע נקבות, הקריב שנים עשר מהם, וזוג אחד נשאר לקיום המין, כמו
 הטמאים. גור אריה. אמנם בצידי לדרך כתב שהביא רק שבעה, שלשה זוגות ואחד זכר בודד, ואת אותו זכר בודד הקריב
 לקרבן, וראה במשכיל לדוד שתמה על דבריו מהמבואר במדרש רבה שהיו שבעה זוגות. נט. גור אריה. אמנם ברא"ס
 כתב שכוונת רש"י ש'המפורש' הוא הפסוק להלן (ח א) 'יָבִין נָח מִזֶּבֶחַ לַה' וַיִּקַּח מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִכָּל הָעוֹף הַטְּהוֹר
 וַיַּעַל עֹלֹת בְּמִזְבֵּחַ', ואף כאן שנאמר סתם עוף היינו העוף הטהור.

לְחֵיות זָרַע עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ:
 וְכִי לַיָּמִים עוֹד שְׁבַעֲהָ אֲנֹכִי
 מִמָּטִיר עַל־הָאָרֶץ אֲרַבְעִים יוֹם
 וְאֲרַבְעִים לַיָּלָה וּמַחֲיוֹתִי אֶת־כָּל־
 הַיָּקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַד פְּנֵי

רש"י

(ד) כִּי לַיָּמִים עוֹד שְׁבַעֲהָ. אלו שבעת ימי
 אצלו של מתושלם הנדיק, שחס הקדוש־צרוך
 הוא על כצדו ועכז את הפורענות. לא וחשוב
 שנותיו של מתושלם ותמנא שהם כלים בשנת

אור הבהיר

(ד) כִּי לַיָּמִים עוֹד שְׁבַעֲהָ. לכאורה קשה, הרי
 נח בנה את התיבה מאה ועשרים שנה,
 ובסיומם היה ראוי שיכנס לתיבה, ואם כן מה
 עניינם של 'שבעה ימים' אלו שהוזכרו בפני
 עצמם, שלאחריהם יבוא המבול^ס, אלא אֵלּוּ
 הֵם שְׁבַעֲת יָמֵי אָבֱלוֹ שֶׁל מֵתוֹשֶׁלֶם הַצָּדִיק
 שמת באותו יום שהיה המבול צריך להתחיל,
 שְׁחָס הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל כְּבוֹדוֹ, וְעַכְב
 מחמתו אֶת הַפְּרָעוֹת כְּדִי שִׁיכּוֹל הַהִסְפִּידוֹ
 כראוי^ס, וכיון שידע נח שעברו מאה ועשרים
 שנה והגיע זמן המבול, אמר לו ה' שנדחתה
 הפורענות בשבעה ימים^ס. והראיה לכך
 שבאותו זמן מת מתושלם, צֵא וְחָשׁוּב שְׁנֵיתֵי
 שֶׁל מֵתוֹשֶׁלֶם, שחי תשע מאות ששים ותשע
 שנה, וְתִמְנָא שָׁהָם קָלִים - מסתיימים בִּשְׁנַת

שש מאות שנה לחיי נח, שזו השנה שבה
 התחיל המבול:

כִּי לַיָּמִים עוֹד. כפי שהתבאר, שבעה ימים אלו
 נוספו על מאה ועשרים השנה שנאמרו מתחילה
 לנח, לכבוד מתושלם, והראיה לכך שלא ירד המבול
 במועדו אלא התעכב שבעה ימים, שהרי היה ראוי
 לכתוב 'כי לימים שבעה', ומהו תוספת הלשון
 'עוד', ללמד שזהו זמן מסוים אחר זמן שכבר
 נאמר, כלומר, זה - זמן זה של שבעה ימים, נוסף
 על הזמן הראשון של מאה ועשרים שנה:

אֲרַבְעִים יוֹם. וימים אלו שבהם ירדו מי
 המבול מכוונים בְּנֶגֶד זמן יצירת הָעֹלָם,
 שְׁקָלְקְלוֹ אנשי אותו דור עם נשים האסורות
 עליהם, וגרמו בכך לַהֲטָרִית כביכול לַיּוֹצֵרם
 לְצוֹר במשך ארבעים יום צורת מְמוֹזְרִים:

הערות וצינים

ס. ואין לומר שהיו שבעה ימים אלו מכלל מנין מאה ועשרים שנה, שאם כן היה ראוי לומר 'כי לעוד שבעה ימים', ולא
 'כי לימים עוד שבעה', שמשמעותם שימים אלו נוספו על הזמן האמור בתחילה. באר בשדה. סא. כמבואר בגמרא (סנהדרין
 קח:). שומכאן למדו ש'שהספדן של צדיקים מעכבין את הפורענות לבא'. סב. גור אריה.

הָאֲדָמָה: ה' וַיַּעַשׂ נֹחַ כָּכָל אֲשֶׁר-
צִוָּהוּ יְהוָה: וַיָּנַח בֶּן-יָשָׁשׁ מֵאוֹת
שָׁנָה וְהַמְּבֹרָךְ הָיָה מִיָּם עַל-הָאָרֶץ:
וַיָּבֵא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי-בָנָיו
אִתּוֹ אֶל-הַתֵּיבָה מִפְּנֵי מִי הַמְּבֹרָךְ:

אֲרָעָא: ה' וַיַּעֲבֵד נֹחַ כְּכֹל
דְּפִקְדֵיהּ יי: וַיָּנַח בֶּר שִׁית
מָאָה שָׁנִין וְטוֹפְנָא הָהּ
מִיָּא עַל אֲרָעָא: וַיַּעַל נֹחַ
וּבְנוֹהֵי וְאִתְתִּיָּה וּנְשֵׁי
בְנוֹהֵי עִמָּיה לְתִיבֹתָא
מִן קָדָם מִי טוֹפְנָא:

רש"י

(ה) וַיַּעַשׂ נֹחַ. זה צאתו למציצה: (ו) נֹחַ מִפְּנֵי מִי הַמְּבֹרָךְ. אף נח מקטני אמנה ובניו. האנשים לנד והנשים לנד, לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער: נכנס למציצה עד שדחקוהו המים:

אור הבהיר

(ה) וַיַּעַשׂ נֹחַ. לשון עשיה האמורה כאן זה בִּיאָתוֹ לְתִיבָה, כלומר, שבא עד התיבה, אך עדיין לא נכנס לתוכה סג. ואילו עשיית התיבה עצמה כבר נאמרה לעיל (ו, כב) 'וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כִּן עָשָׂה':
(ו) נֹחַ וּבָנָיו. הטעם שנאמרו הָאֲנָשִׁים לְבָד - 'נֹחַ וּבָנָיו', וְהַנְּשִׁים לְבָד - 'וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי בָנָיו', לְפִי שְׁנָאֲסְרוּ בְּתַשְׁמִישׁ הַמֶּטֶה. וטעם האיסור, מִפְּנֵי

שְׁהַעֲלָם שְׂרֹי בְּצַעַר, והיה להם להשתתף בצער זה סד:
מִפְּנֵי מִי הַמְּבֹרָךְ. משמע שמי המבורך עצמו גרמו לנח להכנס לתיבה, וזהו לפי שאף נח, בדומה לבני דורו, מִקְטְנֵי אֲמִנָּה הָיָה, ולא היתה אמונתו שלימה, מֵאֲמִין מַעֲט וְאִינוּ מֵאֲמִין לַגְּמָרִי שִׁיבָא הַמְּבֹרָךְ, ולכן לֹא נִכְנַס לְתִיבָה עַד שִׁדְחָקוּהוּ הַמִּים, ונמצא שנכנס רק 'מפני מי המבורך' סה:

הערות וציורים

סג. גור אריה ומהרש"ל, וכמבואר להלן (פסוק ז) שלא נכנס נח לתיבה עד שדחקוהו המים. אמנם בלבוש האורה תמה על פירוש זה, שהרי לא הצטווה נח בשום מקום לבוא סמוך לתיבה, וגם הרשעים באו סמוך לתיבה ולא נכנסו לתוכה. סד. הרא"ם כתב שכל דברי רש"י כאן הם שיבוש שנפל בספרים, שכיון שפירש כן רש"י לעיל (ו יח) לגבי ציווי של ה' שנאסרו וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי בָנָיו אִתּוֹ, שנאסרו בתשמיש המטה, העתיקו זאת גם לכאן, אך באמת אין הדבר כן, כיון שרק שם, שנאמר הדבר בדרך ציווי לנח, פירש רש"י שנאסרו בתשמיש המטה, אך כאן שאין זה ציווי אלא תיאור הדברים כפי שעשאו נח, דרך התורה לכתוב את האנשים לבד ואת הנשים לבד. אמנם המהרש"ל יישב את דברי רש"י כאן, שכוונתו לומר שאף שבשבעה ימים אלו עדיין לא נכנסו לתיבה ולא נאסרו בתשמיש מכה ציווי ה', מכל מקום נהגו כן מדעת עצמם מחמת שהעולם היה שרוי בצער. ובנחלת יעקב כתב שבא הכתוב לומר שאכן עשו נח ובניו כפי שצויה עליהם ה', ולכן באו אל התיבה האנשים לבדם והנשים לבדן. סה. אין הכוונה שהיה לנח ספק בדברי ה', אלא שהיה סבור שכיון שה' נוהג במידת הרחמים, יתנחם על הרעה ולא יביא את המבול. ועוד, שראה שהתחילו לרדת הגשמים ברחמים, כדברי רש"י להלן (פסוק יב) ולכן לא נכנס עד שדחקוהו המים. רע"ב.

ח מִן־הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן־
הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינָנָה טְהוֹרָה וּמִן־
הָעוֹף וְכָל אֲשֶׁר־רִמָּשׁ עַל־
הָאָרֶץ: ט שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל־
נֹחַ אֶל־חֲתָנָה זָכָר וּנְקֵבָה
בְּאִשֶּׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ:
י וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וַיְמִי הַמְּבֹרָךְ
הָיוּ עַל־הָאָרֶץ: יא בַּשָּׁנָה שִׁשֿ־
מֵאוֹת שָׁנָה לַחַיִּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בַּשְּׁבַע־עָשָׂר

רש"י

(ט) שְׁנַיִם שְׁנַיִם. כלס השוו צמנין זה. מן (יא) בחדש השני. רבי אליעזר אומר זה
הפחות היו שנים: באו אל נח. מאלהין: מרמסון, רבי יהושע אומר זה אייר (ראש־השנה יא):

אור הבהיר

(ט) שְׁנַיִם שְׁנַיִם. אף שנאמר לעיל (פסוק ב) 'מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח לָךְ שִׁבְעָה שִׁבְעָה', ומדוע כאן סתמה התורה וכתבה 'שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל נֹחַ'?, אלא זהו כיון שכלם - כל בעלי החיים הָשֻׁווּ - היו דומים בְּמִנְיָן זֶה, שְׁמוֹן הַפְּחוֹת ביותר, והיינו מבעלי החיים הטמאים, הָיוּ שְׁנַיִם, ואמנם מן הטהורים אכן היו שבעה שבעה: בָּאוּ אֶל נֹחַ. מְאֻלְיָהוּ, שהרי לא נאמר 'הובאו', אלא 'באו'?:

(יא) בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי. נחלקו תנאים (ר"ה יא): לפי איזה סדר נמנו החודשים המוזכרים בענין המבול, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר 'בחדש השני' זֶה מִרְחֶשֶׁן, כי תשרי הוא החודש הראשון, שנאמר בעת יציאת מצרים לגבי חדש ניסן (שמות יב ב) 'בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים', ומשמע שעד אותו זמן היו מונים את החודשים מתשרי^ס, ורַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר זֶה חודש אֲיִיר, כיון שניסן הוא החודש הראשון, כפי סדר החודשים המוזכר בשאר המקומות שבתורה^ס:

הערות וציגונים

ס. רא"ם. אמנם בבאר בשדה כתב שהדיוק הוא מכך שנאמר 'באו אל נח אל התיבה', ואם נח עצמו הוא שהביאם היה ראוי לכתוב רק 'באו אל התיבה'. סז. רא"ם. סח. רע"ב. סט. ומחלקתם תלויה בנידון האם בתשרי נברא העולם או בניסן נברא העולם (ר"ה יא). גור אריה. וראה ברא"ם שביאר בדרך אחרת.

יּוֹם לַחֲדָשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל־
מַעֲיִנוֹת תְּהוֹם רַבָּה וְאַרְבַּת הַשָּׁמַיִם
נִפְתְּחוּ: יַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה:

יּוֹמָא לִיְרֻחָא, בְּיוֹמָא
הָדִין אֲתַבְּזֻעוּ כָּל מַבּוּעֵי
תְּהוֹם רַבָּה וְכֹנֵי דְשָׁמַיָא
אֲתַפְתְּחָא: יַיְהוּהּ מְטָרָא
נְחִית עַל אֶרֶצָא אַרְבָּעִין
יָמִין וְאַרְבָּעִין לַיְלָן:

רש"י

אלא כשהורידן הורידן צרחמים, שאם יחזרו יהיו
גשמי צרקה, וכשלא חזרו היו למבול: **ארבעים**
יום וגו'. אין יום ראשון מן המנין, לפי שאין
לילו עמו, שהרי כתיב ציוס הזה נבקעו כל

נבקעו. להוציא מימיהן: **תהום רבה.** מדה
כנגד מדה. הם חטאו צרצה רעת האדם' (ועיל' ו'
ה), ולקו צ'מהוס צרצה': (יב) ויהי הגשם על
הארץ. ולהלן (פסוק יז) הוא אומר ויהי המבול,

אור הבהיר

(יב) וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל הָאָרֶץ. כתבה כאן התורה
לשון 'ויהי הגשם', ומשמעו גשם סתם, ואילו
לְהֵלֵךְ הוּא אֲמַר (פסוק יז) 'וַיְהִי הַמִּבּוּל', אֵלָּא בֵּא
הכתוב ללמד בחילוק לשונות אלו, שְׂפָשְׁפוּרִין
בתחילה, הוֹרִידִין בְּרַחֲמִים כגשם רגיל, שָׁאֵם
יִחְזְרוּ בתשובה יִהְיוּ אֵלֶּי גֶשֶׁמִּי בְּרַבָּה, ולכן נאמר
'ויהי הגשם', וְכִשְׁלָא יִחְזְרוּ בתשובה הִיוּ לְמִבּוּל,
ולכן נאמר לאחר מכן 'ויהי המבול':

אַרְבָּעִים יוֹם וגו'. אין יום ראשון של המבול
מִן הַמִּנּוּן של ארבעים ימי ירידת גשמי המבול,
לְפִי שֶׁאֵין לִילוֹ עִמּוֹ - כיון שלא התחיל המבול
מהלילה, שְׁהָרִי כְּתִיב 'בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל

נִבְקְעוּ. אף שבדרך כלל 'בקיעה' היא מלשון
שבירה וקלקול, כאן הכוונה שנבקעו ונפתחו
לְהוֹצִיא מִימֵיהֶן, כדי להגביר את מי המבול:
תְּהוֹם רַבָּה. כלומר, התהום הגדול, ואמנם כל
התהום הוא מקום אחד והוא 'תהום רב', ואם
כן היה ראוי לכתוב רק 'תהום', וכמו בשאר
המקומות שבתורה ע"ה, אלא הוזכרה כאן לשון
'רב' כדי ללמד שהיה עונשם מִדָּה כְּנֻגָּד
מִדָּה, הֵם חָטְאוּ בְּלִשׁוֹן זֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ו'
ה) 'רַבָּה רַעַת הָאָדָם', והיינו שהיו חטאיהם
מורבים וגדולים מאוד, וְלָקוּ בְּלִשׁוֹן זֶה שֶׁל
'תְּהוֹם רַבָּה':

הערות וצינונים

ע. רא"ם. אמנם בבאר בשדה פירש את דברי רש"י באופן אחר, שבדרך כלל טבע העולם הוא שתחילה יורד הגשם מלמעלה
ואחר כך עולה התהום מלמטה, וכמו שאמרו בגמרא (תענית כה:) שכנגד כל טפח שיורד מלמעלה עולה התהום לקראתו
טפחיים או שלשה, ואילו כאן נאמר בהיפך, שתחילה נבקעו המעינות ואחר כך נפתחו ארובות השמים, ולכן היה מקום
לבאר את בקיעת המעינות בדרך אחרת, ולכן הוצרך רש"י לומר שאף כאן בקיעת המעינות היא כפשוטו להוציא מים,
והטעם שהשתנה הסדר הוא כמבואר במדרש רבה, שכיון שהם קלקלו את סדריהם והנהגתם, אף ה' הפך עליהם את סדרי
העולם. עא. גור אריה, באר בשדה. ובמשכיל לדוד פירש שהוקשה לרש"י שהרי 'תהום' הוא לשון זכר, ואם כן היה ראוי
לכתוב 'תהום רב', ולכן פירש שנעשו מדה כנגד מדה בלשון 'רב'.

יג בַּעֲצֵם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם-
וְחָם וְיִפֶּת בְּנֵי-נֹחַ וְאַשְׁתִּי נֹחַ
וּשְׁלֹשֶׁת נָשִׁי-בָנָיו אֹתָם אָל-
הַתֵּבָה: יד הָמָּה וְכָל-הַחַיָּה לְמִינָהּ

רש"י

הזה. למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים 'אילו
אלו רואים אותו נכנס למיבה אנו שזרין אותה
והורגין אותו', אמר הקדוש-צרוך-הוא, 'אני
מכניסו לעמי כולם, ונראה דבר מי יקום':

מעניות, נמצאו ארבעים יום כלים בעשרים ושמונה
בכסלו לרצי אליעזר, שהחדשים ממנין כסדרן, אחד
מלא ואחד חסר, הרי שנים-עשר ממרחשוון
ועשרים ושמונה מכסלו: (יג) בעצם היום

אור הבהיר

חודש חסר, וְעֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנֶה יָמִים מִכְּסֵּלוֹ,
ובכ"ח בכסליו הסתיימו אותם ארבעים יום:
(יג) בַּעֲצֵם הַיּוֹם הַזֶּה. היה ניתן לכתוב רק
ש'ביום הזה' נכנס נח אל התיבה^ע, ובמה
שהוסיפה התורה וכתבה 'בעצם' היום הזה
למִדְּכָךְ הַכְּתוּב שֶׁהָיוּ בָּנֵי דֹרֹוֹ שֶׁל נֹחַ אֹמְרִים,
אֵלֹו אָנוּ רֹאִים אוֹתוֹ נִכְנָס לַתֵּיבָה, אָנוּ שׁוֹבְרִין
אוֹתָהּ, וְהוֹרְגִין אוֹתָהּ^ע. אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוא, לא אכניסנו לתיבה בסתר כאילו יש כח
לאותם רשעים למונעו, אלא הרי אָנִי מְכַנְּסִים
לְעֵינֵי כָלֶם, כמשמעות הלשון 'בעצם היום
הזה', בעיצומו של היום, וְנִרְאָה דָּבָר מִי יָקוּם,
אם יהיה בכוחם לשבור את התיבה או להרוג
את נח^ע:

מַעֲנִינֹת, הרי שהתחיל המבול ביום, ולא נמנו
לארבעים ימי המבול אלא ימים שלמים, מעת
לעת. וכיון שנאמר (פסוק יא) שהתחיל המבול
'בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בִּשְׁבַעַת עֶשֶׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ', ויש
למנות את הימים השלמים שהם משמונה עשר
יום לחודש והלאה, נִמְצְאוּ אַרְבָּעִים יוֹם אֵלֹו
כָּלִים בְּעֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנֶה בְּכִסְלוֹ, לְדַעַת רַבִּי
אֱלִיעֶזֶר שֶׁבַחֲשׁוֹן הַתַּחֲלִיל הַמְּבּוּלֵי^ע, לְפִי
שֶׁהַחֹדֶשִׁים נִמְנִין כְּסִדְרָן, מִחֻדֹּשׁ תִּשְׁרִי וְהַלָּא,
אֶחָד מֵלֹא וְאֶחָד חָסֵר, ונמצא שחודש חשוון
הוא חסר, הָרִי כִּאֲשֶׁר מוֹנִים אֶת אַרְבָּעִים הַיּוֹם
מִשְׁמוֹנֶה עֶשֶׂר בְּמִרְחָשׁוֹן, שֶׁהוּא הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן
הַשְּׁלֵם שֶׁהָיָה בּוֹ הַמְּבּוּל, יֵשׁ שְׁנַיִם עֶשֶׂר יָמִים
מִחֻדֹּשׁ מִרְחָשׁוֹן, עַד כ"ט בְּמִרְחָשׁוֹן שֶׁהָיָה

הערות וציונים

עב. ולרבי יהושע, שבאייר התחיל המבול, יש לפרש כאן שהכוונה לכ"ח בסיון. ר"א. עג. ר"א, גור אריה. עד. כלומר, או שוברים את התיבה, או הורגים את נח. ורצו להרויח בכך שעל ידי זה לא יהיה מי שימשיך את קיום העולם אחרי המבול, וחשבו שעל ידי זה ימנעו את המבול מלבוא. נחלת יעקב. אמנם בבאר בשדה ביאר ש'שוברים אותה' היינו את דלת התיבה כדי שיוכלו גם הם להכנס לתוכה, ואם יעמוד נח כנגדם למונע אותם מלהכנס, יהרגו אותו. עה. אף שכתב רש"י לעיל (פסוק ח) שנח מקטני אמנה היה ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים, צריך לומר שלאחר שהכניסו הקדוש ברוך הוא לתיבה היה נכנס ויוצא מהתיבה, עד שדחקוהו המים ונכנס לתיבה ונשאר בה. באר בשדה.

וְכָל-הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכָל-הָרֶמֶשׂ
 הָרֶמֶשׂ עַל-הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ וְכָל-
 הָעוֹף לְמִינֵהוּ כָּל צֶפֶר כָּל-
 בְּנֵה: 10 וַיָּבֹאוּ אֶל-נֹחַ אֶל-הַתֵּבָה
 שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל-הַבֶּשֶׂר אֲשֶׁר-
 בּוֹ רוּחַ חַיִּים: 11 וְהַבָּאִים וְכָל
 וַיִּקָּבֶה מִכָּל-בֶּשֶׂר כָּאֵל כָּאֵל
 צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדָיו:

וְכָל בְּעִירָא לְזִנְה וְכָל
 רַחֲשָׂא דְרַחֲשִׁי עַל אֶרְעָא
 לְזִנְהֵי וְכָל עוֹפָא לְזִנְהֵי
 כָּל צֶפֶר כָּל דְּפִרַח:
 10 וַעֲלוּ עִם נֹחַ לְתִיבֹתָא
 תְּרִין תְּרִין מִכָּל בְּסָרָא
 דְּבֵיהּ רוּחָא דְחַיִּי:
 11 וַעֲלִיא דְכָר וְנִקְבָּא מִכָּל
 בְּסָרָא עָלוּ כְּמָא דְפִקִּיד
 יְתִיהָ יִי, וְאַגִּין יִי עֲלוּהִי:

רש"י

(יד) צֶפֶר כָּל בְּנֵה. דְּנוֹק הוּא, צֶפֶר שֶׁל כָּל
 מִין כִּנֵּף, לְרִצּוֹת חֲגֻצִים (ו'כנף') זֶה לָשׁוֹן נוֹטֵה הוּא, כִּמוֹ
 שֶׁסֶּע אֹתוֹ בְּכַנְפֵּי (ו'קרא א, יז), שֶׁאֵפִילוֹ נוֹטֵה עוֹלָה,
 אֵף כֵּן כָּאֵן צֶפֶר כָּל מִין מֵרֵאשִׁית נוֹטֵה):
 (טו) וַיִּסְגֹּר ה' בַּעֲדָיו. הַגִּין עָלָיו שֶׁלֹּא שִׁצְרוּ.
 הַקִּיף הַמִּצִּיגָה דוֹצִים וְלִרְיוֹת וְהָיוּ הוֹרֵגִים צֵהם.

איר הבהיר

שנאמר (ו'קרא א יז) 'וַיִּשְׁסַע אֹתוֹ בְּכַנְפָּיו', ללמד
 שֶׁאֵפִילוֹ נּוֹצֵתָהּ שֶׁל הַיּוֹנָה עוֹלָה עַל הַמִּזְבֵּחַ, אֵף
 כָּאֵן, צֶפֶר שִׁישׁ לוֹ כָּל מִין מֵרֵאשִׁית נוֹצָה):
 (טו) וַיִּסְגֹּר ה' בַּעֲדָיו. אֵף עַל פִּי שֶׁכִּבֵּר נֹאמֵר (לעיל
 פסוק יג) שֶׁבֹא נֹחַ אֶל הַתֵּיבָה, הוֹצֵר הַכְּתוּב לַחֲזוֹר
 וְלִימּוֹר שֶׁסִּגְרָה ה' בַּעֲדוּשָׁה, ללמד שֶׁהָגָן עָלָיו ה'
 שֶׁלֹּא שִׁבְרוּהָ, עַל יְדֵי שֶׁהִקִּיף אֶת הַתֵּבָה בְּדָבָר
 וְאַרְיוֹת, וְהָיוּ בְּעָלֵי חַיִּים אֱלֹ הוֹרֵגִים בָּהֶם, וְנִמְצָא
 שֶׁה' בַּהֲגָתוֹ עַל הַתֵּיבָה קִיִּים וְהוֹצִיק אֶת סִגִּירַת

(יד) צֶפֶר כָּל בְּנֵה. אֵין לִפְרֹשׁ אֶת הַפְּסוֹק כִּאֵילוֹ
 נֹאמֵר 'כָּל צֶפֶר' שֶׁהוּא 'כָּל בְּנֵה', שֶׁהָיָה אֵין הַדְּבַר כֵּן,
 וְאֵין ה'צִיפּוֹר' מִכּוֹנֵה 'כִּנֵּף', וְכֵן אֵין לִפְרֹשׁ שֶׁבֹאוּ גַם
 'כָּל צֶפֶר' וְגַם 'כָּל בְּנֵה', שֶׁהָיָה אֵין בְּעַל חַיִּים הַמִּכּוֹנֵה
 'כִּנֵּף' בִּפְנֵי עֲצֻמוֹ, אֵלֹא דְּבֹק הוּא ה'צִיפּוֹר' ל'כָּל
 כִּנֵּף', וְכִאֵילוֹ נֹאמֵר שֶׁבֹא צֶפֶר שֶׁל כָּל מִין כִּנֵּף - כָּל
 מִי שִׁישׁ לוֹ כִּנְפִיִּים, וְבֹא הַכְּתוּב לְרִבּוֹת חֲגֻבִים,
 שֶׁאֵינֶם בְּכָלל 'צֶפֶר' סֵתָם, אֵלֹא רַק בְּכָלל 'צֶפֶר'
 בְּעַל כִּנֵּף י'. ('וְכִנֵּף' זֶה הוּא לָשׁוֹן נוֹצָה, הוּא כְּמֹו

הערות וציורים

עו. רא"ם. עז. רא"ם. עת. רא"ם. אמנם בגור אריה פירש שדיוקן של רש"י הוא מלשון 'בעדו' שהיא מיותרת, שהרי
 היה די לכתוב 'ויסגור ה'', ולכן פירש שהיתה הסגירה בשבילי, שהגן עליו שלא ישברו את התיבה.

שלישי

זֶה הָיָה הַמִּבּוּל אֲרֻבַּעַם
יָוֶם עַל-הָאָרֶץ וַיָּרְבוּ הַחַיִּים וַיִּשְׂאוּ
אֶת-הַתֵּבָה וַתָּרֶם מֵעַל הָאָרֶץ:
יָח וַיִּגְבְּרוּ הַחַיִּים וַיָּרְבוּ מְאֹד עַל-

שלישי

זֶה וַהֲוָה טוֹפָנָא
אַרְבָּעִין יוֹמִין עַל אֶרֶץ
וּסְגִיאוֹ מִיָּא וְנִטְלוּ יָת
תִּיבֹתָא וַאֲתִרְמַת מֵעַל
אֶרֶץ: יח וַתְּקִיפוּ
מִיָּא וּסְגִיאוֹ לַחֲדָא עַל

רש"י

שלישי (יח) ותרם מעל הארץ.
משוקעת היתה צמים אחת-עשרה אמה
כספיה טעונה שמשוקעת מקצתה צמים.
ומקראות שלפנינו יוכיחו: (יח) ויגברו.
מאליהן

ופשוטו של מקרא, סגר כנגדו מן המים. וכן
כל 'צעד' שצמקרא לשון 'כנגד' הוא, צעד כל
רחס (לקמן כ, יח), צעדן וצעד בנין (מלכים ב, ד, ז),
עור צעד עור (איוב ב, ד), מגן צעדי (תהלים ג, ד),
התפלל צעד ענדין (שמואל א, יב, יט) כנגד ענדין:

אור הבהיר

עליו ממוכת חרב^פ, וכן (שמואל א יב יט) 'התפלל
צעד ענדין', והיינו שתגן התפילה כנגד ענדין:
שלישי (יח) ותרם מעל הארץ. אף על פי
שכבר ירדו גשמים במשך ארבעים יום, עדיין
משקעת היתה התיבה במים אחת עשרה אמה,
כספיה טעונה שמשקעת מקצתה במים,
ומחמת כובדה היתה מונחת עדיין על הארץ, ורק
לאחר ארבעים יום, כשגבהו המים מעל הארץ,
אחת עשרה אמה, התרוממה התיבה מעל הארץ,
ומקראות שלפנינו (ז, ד) יוכיחו שהיתה התיבה
שקועה במים אחת עשרה אמה^פ:
(יח) ויגברו. כלומר, גברו המים מאליהן, ממי
התהום^פ, שהרי נאמר (פסוק יז) שהגשמים פסקו
מלרדת בסוף ארבעים יום^פ:

התיבה בעבור נח^ט. ופשוטו של מקרא, סגר ה'
כנגד - כנגד נח, מול נח, מן המים, שלא תשבר
התיבה מחוזק המים^פ, וכן כל לשון 'צעד'
שבמקרא לשון 'כנגד' הוא, כמו שנאמר לגבי
אבימלך כשלקח את שרה (בראשית כ יח) 'כי עצר
עצרה ה' צעד כל רחם', והיינו כנגד, מול כל רחם,
מולדת. וכן מה שנאמר (מלכים ב ד, ז, ד) 'ובאת
וסגרת הדלת בצעד ובצעד בנין', והיינו שתסגור
את הדלת כנגדם, מולם. וכן מה שנאמר (איוב ב,
ד) 'עור צעד עור', והיינו שאם באה חרב להכות
את האדם בראשו נותן את זרועו כנגד ראשו,
מולו, כדי להגן על הראש מהמכה^פ, וכן מה
שאמר דוד (תהלים ג ד) ואתה ה' מגן צעדי', והיינו
שה' שומר עליו כמו מגן הנמצא כנגד האדם להגן

הערות וציגים

עט. רא"ם. פ. רא"ם. ובנחלת יעקב ביאר שבצעם הדבר שצוהו לעשות תיבה ולהכנס לתוכה, סגר כנגדו ממי המבול.
פא. רש"י שם. פב. מצודת דוד. פג. ראה במה שכתב רש"י שם בחשבון הדברים. פד. רא"ם. אמנם בספר הזכרון
פירש שהתגברו ונוספו המים מאליהם, בגזירת ה'. פה. רא"ם, גור אריה.

הָאָרֶץ וַתֵּלֶךְ הַתִּבְּהָ עַל־פְּנֵי
 הַמַּיִם: י וַהֲפִיִּם גָּבְרוּ מְאֹד מְאֹד
 עַל־הָאָרֶץ וַיִּכְפּוּ כָּל־הַחַיִּים
 הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר־תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם:
 כ חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה אֲמָה מִלְּמַעְלָה
 גָּבְרוּ הַמַּיִם וַיִּכְסּוּ הַחַיִּים: כא וַיִּגְעַע
 כָּל־בָּשָׂר הַרְמֵשׁ עַל־הָאָרֶץ בְּעוֹף
 וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל־הַשָּׂרִץ
 הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ וְכָל־הָאָדָם:
 כב כָּל־אֲשֶׁר נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּים

אֶרְעָא וּמִהִלְכָּא תִּיבּוֹתָא
 עַל אֲפִי מַיָּא: י וַהֲפִיִּם
 תְּקִיפּוּ לַחֲדָא לַחֲדָא עַל
 אֶרְעָא וְאַתְחַפִּיאוּ כָּל
 טוּרִיָּא רְמִיָּא דְּתַחוּת כָּל
 שָׁמַיָּא: כ חָמֵשׁ עֶשְׂרִי
 אַמִּין מִלְּעִילָא תְּקִיפּוּ
 מַיָּא וְאַתְחַפִּיאוּ טוּרִיָּא:
 כא וּמִית כָּל בְּסָרָא דְּרַחֲשִׁישׁ
 עַל אֶרְעָא בְּעוֹפָא
 וּבִבְעִירָא וּבַחַיָּתָא וּבְכָל
 רַחֲשָׂא דְּרַחֲשִׁישׁ עַל אֶרְעָא
 וְכָל אֲנָשָׂא: כב כָּל
 דְּנִשְׁמַת רוּחַ (ד) חַיִּין

רש"י

(כ) חמש עשרה אמה מלמעלה. למעלה
 של גובה כל ההרים, לאחר שהסוו המים
 (כג) נשמת רוח חיים. לשון 'נשמת' אינה
 נשמה של רוח חיים:

אור הבהיר

(כ) חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה אֲמָה מִלְּמַעְלָה. לא יתכן
 לפרש 'למעלה' מגובהה של קרקעית הארץ,
 שהרי נאמר שכוסו כל ההרים הגבוהים, שהם
 גבוהים כמה אלפי אמות מגובה הקרקע^פ, אלא
 היינו למעלה של גובה כל ההרים, לאחר
 שהסוו המים לראשי ההרים, התגברו המים
 לגובה של עוד חמש עשרה אמה:

(כג) נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים. לשון 'נשמת' אינה
 מלשון 'נשמה', שהרי הכוונה כאן גם לבעלי
 החיים, שאין להם נשמה [אלא רק נפש], ולכן
 יש לפרש את לשון 'נשמת' כמו נְשָׁמָה שֶׁל כָּל
 רוּחַ חַיִּים, ולשון זו כוללת גם בני אדם וגם
 בעלי חיים, שבחיייהם יש פעולת נשימה
 בגופם^פ:

הערות וצינים

פו. רא"ם. ובספר הזכרון כתב שבא רש"י למעט שלא נפרש שבכל המקומות בעולם היו המים בגובה חמש עשרה אמות
 מהקרקע, בין במקומות הנמוכים ובין במקומות הגבוהים שעל ראשי ההרים. והטעם שאי אפשר לומר כן, שהרי ודאי לא
 עמדו המים כמו מדרגות זו למעלה מזו, אלא היו פני כל המים שוים, ולאחר שהגיעו כל המים שבעולם בשהו לגובה
 שהתכסו ראשי ההרים, נוסף עליהם עוד גובה של חמש עשרה אמה על פני כל העולם. פו. רא"ם.

בְּאַפְיוֹ מִכֵּל אֲשֶׁר בְּחִרְבָּה מִתּוֹ: כג וַיִּמַּח אֶת-כָּל-הַיָּקוּם | אֲשֶׁר | עַל-פְּנֵי הָאָדָמָה מֵאָדָם עַד-בְּהֵמָה עַד-רֶמֶשׂ וְעַד-עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן-הָאָרֶץ וַיִּשְׁאַר אֶךְ-נֹחַ וְאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה:

בְּאַפְיוֹ מִכֵּל דְּכִיבִשְׂתָא מִיתּו: כג וּמְחָא יָת כָּל יְקוּמָא דְעַל אֲפִי אֲרֻעָא מֵאַנְשָׂא עַד בְּעִירָא עַד רֶחֶשָׂא וְעַד עוֹפָא דְשָׁמַיָא וְאַתְמַחִיאוּ מִן אֲרֻעָא, וְאַשְׁתָּאר בְּרִם נֹחַ וְדַעֲמִיָּה בְּתִיבּוֹתָא:

רש"י

אשר בחרבה. ולא דגים שבים (סנהדרין קמ.): (כג) וימח. לשון ויפעל הוא, ואינו לשון ויפעל, והוא מגורם ויפן ויגן. כל מיצה ססופה

ה"א, כגון 'צנה' 'מחה' 'קנה', כשהוא נותן וי"ו וי"ד כראשה, נקוד בחיר"ק תחת היו"ד: אך נח. לזד נח. זה פשוטו. ומדרש-אגדה,

אור הבהיר

אֲשֶׁר בְּחִרְבָּה. כלומר, כל בעלי החיים שבדרך כלל נמצאים בחרבה, מתו, ולא דגים שבים, שתמיד אינם חיים בחרבה אלא במי הים פח: (כג) וַיִּמָּח. לְשׁוֹן וַיִּפְעַל, הוא, כלומר, שנעשתה פעולה של מחיה באחרים, והיינו שמחה ה' את כל היקום, וְאֵינוּ לְשׁוֹן וַיִּפְעַל, והיינו שמתאר שהדבר נימוח מעצמו, וְלִשׁוֹן וַיִּמָּח, האמורה כאן, וְהוּא מִזְכֵּר לְשׁוֹן וַיִּפְעַל, שזו לשון של פעולת פניה או פעולת בניה שנעשתה באחרים, ולא בעצמו. ואף שהניקוד הוא וַיִּמָּח, ולא וַיִּמָּח, היינו כיון שכל תִּיבָה שְׁסוּפָה ה"א, כגון

'בְּנֵה', 'מָחָה', 'קָנָה', כִּשְׁהוּא נֹתֵן אֶת הָאוֹתוֹת וַיִּי"ו וַיִּי"ד בְּרֹאשָׁה, להטות אותה לבנין ויפעל, נְקוּד בְּחִירִי"ק תַּחַת הַיּוֹד, ולכן גם כאן נכתב וַיִּמָּח, מיסוד 'מחה' [ואין זה דומה לשאר תיבות שאין בסופן ה"א, כגון 'ישב', 'ירד', שכאשר מטים אותן לבנין ויפעל' הניקוד אינו בחיריק אלא בצירי, וַיִּשֶׁב', וַיִּרְדּוּ' פט]:

אך נח. כלומר, לְבַד נֹחַ, שהוא לבדו נשאר חי, וְהוּא פְּשׁוּטוֹ. וּמִדְרַשׁ אֲגָדָה, שאמנם לשון 'אך' באה למעט, וכיון שכבר נאמר שנשאר רק נח אין כאן בני אדם למעט, ובהכרח ממעט הכתוב

הערות וצינים

פח. והם לא מתו, כיון שלא השחיתו את דרכם, כמשמעות דברי רש"י לעיל לגבי הפסוק (ו יב) 'כִּי הִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר אֶת דְּרָכּוֹ עַל הָאָרֶץ' שאפילו בהמה חיה ועוף נזקקים לשאינן מינם, ולא כתב כן לגבי דגים. רא"ם. והטעם לכך, כיון שהבהמות והעופות הושפעו מבני האדם החוטאים שהיו במחיצתם, ואילו הדגים שאינם חיים עם בני האדם לא הושפעו מהם ולא חטאו כמותם. גור אריה. פט. רא"ם. צ. אמנם על פירוש זה קשה, שהרי דבר פשוט הוא שכיין שנאמר (פסוק טא) 'וַיִּגָּע כָּל בָּשָׂר הָרֶמֶשׂ עַל הָאָרֶץ בְּעוֹף וּבְבִהֵמָה וּבְחַיָּה וּבְכָל הַשָּׂרֵץ הַשָּׂרֵץ עַל הָאָרֶץ וְכָל הָאָדָם', וכן נאמר (ו ח א) 'וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ, אִם כֵּן וְדָא שְׂכֻלָּם מִתּוֹ מִלְּבַד נֹחַ, וּמִדּוּעַ הוּצְרָה הַתּוֹרָה לְכַתּוּב זֹאת בְּפִירוּשׁ, וְלִכֵּן הֵבִיא רִש"י גַם אֶת הַפִּירוּשׁ הַנוֹסֵף מִדְּבַרֵּי אֲגָדָה. בַּר בְּשֵׁדָה.

כר וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־הָאָרֶץ חַמְשִׁים
וּמֵאת יוֹם: ח א וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־
נַח וְאֶת פֶּלֶא־תַחִיָּה וְאֶת־פֶּלֶא־

כר ותקִיפוּ מֵיָא עַל אֶרֶץ
מָאָה וַחֲמִשִּׁין יוֹמִין:
ח א וידְכִיר יי ית נח וית
פֶּל חִיתָא וית פֶּל

רש"י

גונג וכוהה דס מטורח הצהמות והחיות. הופכת מדת רחמים למדת הדין, שנאמר
ויש אומרים שאיחר מזונות לארי והכישו, (לעיל ו, ז-ט) וירא ה' כי רבה רעת האדם
ועליו נאמר (משלי יא, לב) הן נדיק צאֶרֶךְ
ישולס: ח (ב) ויזכור אֱלֹהִים. זה השם
מדת הדין הוא, והפכה למדת רחמים
על־ידי תפלת הצדיקים. ורשעתן של רשעים

ויאמר ה' אמתה, והוא שם מדת רחמים:
ויזכור אֱלֹהִים את נח וגו'. מה זכר
להם לצהמות? זכות שלא השחיתו דרכם
קודם לכן, ושלא שמשו צמיצה:

אור הבהיר

את נח עצמו, שהיה גִּזְוֹחַ, וְכוּהָה [-ויוֹרֵץ צא] דם,
וממועט מחיותו מְטוֹרַח הַצְהָמוֹת וְהַחַיּוֹת צב. ויש
אומרים, שאין נח' הוא מלשון הכאה שהוכה
נח צב, לפי שאירע פעם אחת שֶׁאֶחָד מלהביא את
המְזוֹנוֹת לָאָרֶץ, וְהַכִּישׁוּ - הכה אותו האריה צד,
וְעָלְיוֹ נֶאֱמַר (משלי יא לא) 'הֵן צָדִיק בְּאֶרֶץ
יִשְׁלָם', כלומר, שהצדיק מקבל את עונשו בעולם
זה, כדי שלא ייענש לעולם הבא צה:
ח (ב) וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים. זֶה הַשֵּׁם, 'אלהים', מֵדַת
הַדִּין הוּא, וְאָף עַל פִּי כֵן נִהְפָּקָה כֵּאֵן מִידָה זו
לִמְדַת רַחֲמִים, שֶׁעַל יְדֵי תַפְלַת הַצְדִּיקִים זכר
אלהים את נח ואת כל בעלי החיים שבתביה.
ומאידך מצאנו בהיפך, שרשעתן של רשעים

הוֹפְכֶת את מֵדַת הַרַחֲמִים לִמְדַת הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר
(לעיל ו ה) 'וַיִּרָא ה' כִּי רַבָּה רַעַת הָאָדָם וַיֹּאמֶר
ה' אֲמַחֲחֶהּ, וְהָרִי שֵׁם הוּיָהּ הוּא שֵׁם מֵדַת
רַחֲמִים וְאָף עַל פִּי כֵן הוּא מְזוֹכָר לַעֲנִין הַבֹּאת
הַמְּבּוּל לַעוֹלָם, שֶׁזוֹ הַנְּהַגָה שֶׁל מִידַת הַדִּין:
וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נַח וְגו' וְאֶת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל
הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתְּבָה. לכאורה קשה, אף שלגבי
נח עצמו ניתן לומר שזכר את מעשיו הטובים, מה
- איזו זכות זָכַר לָהֶם ה' לַבְּהֵמוֹת, והתשובה לכן,
שזכר להם את הַזְכוּת שֶׁלֹּא הִשְׁחִיתוּ דְרָכָם קוֹדֵם
לָכֵן, וכפי שהתבאר לעיל (ו כ) שהתיבה קלטה רק
את אלו שלא השחיתו את דרכם, וכן זכר להם את
הזכות שֶׁלֹּא שִׁמְשׁוּ בַּתְּבָה:

הערות וציונים

צא. ספר הזכרון. צב. רא"ם וגור אריה. צג. מהרש"ל, ומעין מה שנאמר (שמות ט טו) 'ואף אותך ואת עמך'. וכעין זה
כתב בבאר בשדה כתב שהוא מלשון 'הך', והיינו הכאה. צד. כיון שלא מסתבר שנה הצדיק נמסר ביד כל בהמה וחיה,
אלא רק ביד האריה שהוא בעל חיים חשוב. רא"ם. צה. רש"י שם. אמנם לא התבאר בדברי רש"י על מה היה עונשו,
וכתב בבאר בשדה שאפשר שהיה זה עונש על כך שהיה מקטני אמונה ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים, כמו שכתב
רש"י לעיל (פסוק ז), והיתה זו מדה כנגד מדה על כך שלא מיהר ברגליו להכנס לתיבה, הכאו האריה ונעשה צולע ברגלו,
ממבואר במדרש רבי תנחומא.

ק"ב

בראשית ח נח

אונקלוס

הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵתָּה בַּתְּבָה
וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל-הָאָרֶץ וַיָּשֹׁבוּ
הַמַּיִם: בַּיּוֹסֶכְרוּ מַעֲיֵנֹת תְּהוֹם
וְאֶרְבֹּת הַשָּׁמַיִם וַיִּפְּלֵא הַנֶּגְשִׁים

בְּעִירָא דְעַמִּיה בְּתִיבּוֹתָא
וְאֶעְבֵּר יי רוּחָא עַל אֶרְעָא
וְנַחוּ מַיָּא: בַּיּוֹסֶכְרוּ
מִבּוּעֵי תְהוֹמָא וְכוּי
דְשִׁמְיָא וְאֶתְכְּלִי מִטְרָא

רש"י

מעיונות, וכאן אין כתיב 'כל', לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם כוח לעולם, כגון חמי טבירא וכיוצא בהן: ויבִּיֵא. וימנע. כמו לא תכלא רחמין (תהלים מ, יג), לא יכלה ממך (לקמן כג, ו):

ויעבר אלהים רוח. רוח תנחומין והנחה עברה לפניו: עַל הָאָרֶץ. על עסקי הארץ: וישבו. כמו כשון חמת המלך (אסתר ג, א), לשון הנחת חימה: (ג) ויסכרו מעינות. כשנפתחו כתיב 'כל'

אור הבהיר

כאן 'וישוכו' זו לשון השקטת רתיחת המים צ"ח: (ג) וַיִּסְכְּרוּ מַעֲיֵנֹת. כְּשֶׁנִּפְתְּחוּ מַעֲיֵנוֹת הַתְּהוֹם בתחילת המבול, כְּתִיב 'קֵל מַעֲיֵנֹת' (לעיל ז א), וְאִילוּ כָאן, בעת סגירת המעינות, אֵין כְּתִיב 'קֵל', אלא 'מַעֲיֵנוֹת' בלבד, לְפִי שְׂאֵכֵן לֹא נִסְגְּרוּ כֻלָּם, אלא נִשְׁתַּיְרוּ מִהֶם פְּתוּחִים אוֹתָן מַעֲיֵנוֹת שִׁישׁ בָּהֶם צוּרָה לְעוֹלָם, כְּגֹזֵן חֲמֵי טְבִירָא וְכִיּוֹצֵא בָהֶן צ"ט: וַיִּבְיֵא. פירושו 'וַיִּמְנַע', כְּמֹז (תהלים מ"ב) 'לֹא תִכְלָא רַחֲמִיךָ', שהפירוש הוא אל תמנע את רחמך. וכן לגבי מערת המכפלה נאמר (בראשית כג ו) 'אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת קִבְרוֹ לֹא יִכְלֶה מִמֶּנּוּ', והיינו לא ימנע מוכן פ':

וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ. כלומר, רוּחַ שֶׁל תְּנַחוּמִין וְהַנְּחָה [מִנְחוּחַ] עָבְרָה לְפָנָיו. אך אין לפרש שהיתה זו רוח ממש שעברה על הארץ בעצמה, שהרי היתה הארץ כולה מכוסה במים צ"ח: עַל הָאָרֶץ. כיון שהתבאר שהכוונה לרוח תנחומים, אם כן אין לפרש שעברה רוח זו על הארץ ממש, אלא היינו עַל עֶסְקִי [-עניני] הָאָרֶץ, שחם עליה ה' ושכך את המים צ"ח: וַיָּשֹׁבוּ. לשון זו היא כְּמֹז מה שנאמר לגבי המלך אחשורוש (אסתר ב א) 'כְּשֹׁף חֲמַת הַמֶּלֶךְ', ו'כשון' היינו לְשׁוֹן הַנְּחָת חִימָה, ואף

הערות וציגים

צ. רע"ב, נחלת יעקב. והרא"ם פירש שאין לפרש 'רוח' ממש, כיון שטבע הרוח לקרר את המים, ולא להשקט את רתיחתם, ואילו כאן נאמר בסיום הפסוק שמחמת הרוח שקטו המים. ובספר הזכרון כתב שטבע הרוח להסעיד את המים ולגרסם לגלים, ואילו כאן נאמר שמחמת הרוח 'וַיָּשֹׁבוּ הַמַּיִם'. צ. ספר הזכרון. צ. כך פירש הרא"ם, שהיו המים רותחים ונחו מרתחתם. אמנם בבאר בשדה הקשה שהרי מלשון הפסוק משמע שכיון שזכר ה' את נח לכן שיכך את המים מרתחתם, וכיון שהמים שסיבכות התיבה היו קרים גם בזמן המבול, כמבואר בגמרא (זחמים ק"ג) אם כן לא היתה בכך הטבה לנח. ולכן ביאר ששככו המים מועפע ומתוקפים, שבתחילה היו מלטלים את התיבה והופכים אותה, ומתוך שזכר ה' את נח שיכך את תוקפעם דועפעם של המים. צ. אמנם בזמן הדורות הראשונים היו בני האדם חזקים ובריאים ולא הוצרכו לכך, אך לאחר המבול שנחלוש בני האדם, היה צורך לעולם במעיינות אלו. שפתי חכמים. ק. אף ששם נאמר 'יכלה' בה"א ואילו כאן

מִן־הַשָּׁמַיִם: ג וַיֵּשְׁבוּ הַפִּיִּם מֵעַל
הָאָרֶץ הַלְלוּ וַיָּשׁוּב וַיַּחְסְרוּ הַפִּיִּם
מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמֵאֵת יוֹם:
וַהֲנִיחַ הַתְּבַהּ בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי

מִן שְׁמַיָּא: ג וַתְּבוּ מִיָּא
מֵעַל אֶרְעָא אֲזִלִּין וַתִּיבִין
וַחֲסְרוּ מִיָּא מִסּוּף מָאָה
וַתִּמְשִׁין יוֹמִין: ד וַנִּחַת
תִּיבֹתָא בִּרְחָא שְׁבִיעָאָה

רש"י

(ג) מוקצה חמשים ומאת יום התחילו
לחסור, והוא אחד נסיון. כיצד? נכ"ז נכסלו
פסקו הגשמים הרי ג' מנכסלו, וכ"ט מטבת

אור הבהיר

והוא ל' יום, ואייר שהיה חסר והוא כ"ט יום,
הרי חודשים אלו [שבט, אדר, ניסן ואייר] יחד
הם מָאָה וּשְׁמוֹנֶה עָשָׂר, ויחד עם שלשים
ושנים הימים של מקצת כסליו וכל חודש טבת
הָרִי אלו מָאָה וַחֲמִשִּׁים יום:

(ד) בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי. אין הכוונה לחודש
השביעי מתחילת ירידת הגשמים שבמרחשוון,
וזהו חודש אייר, שהרי בחודש זה עדיין גברו
המים על הארץ^ק, אלא זהו חודש סיון, והוא
שְׁבִיעִי לחודש כסלו, שבו פסקו הגשמים,
וכאלו נאמר, שבעה חודשים לאחר שפסקה
ירידת הגשמים:

(ג) מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמֵאֵת יוֹם. היינו שמאותו
זמן התחילו המים לַחֲסוֹר^{קא}, וזמן זה הוא
ביום אֶחָד בְּסִיוֹן. מִיָּצַד הוא חשבון הזמנים,
בשבעה עשר במרחשוון התחילו לרדת
הגשמים, וּבְעָשָׂרִים וּשְׁבַעָה בְּכִסְלֹו פָּסְקוּ
הַגְּשָׁמִים^{קב}, הָרִי נשארו לאחר הפסקת
הגשמים שְׁלֹשָׁה ימים מחודש כסלו, והם כ"ח,
כ"ט ול' בכסליו, וְעָשָׂרִים וַתִּשְׁעָה ימים מחודש
טבת, שהיה חודש חסר שיש בו רק כ"ט
ימים, הָרִי אלו יחד שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם יום,
יחודש שְׁבַט שהיה מלא והוא ל' יום, וְאַדָּר
שהיה חסר והוא כ"ט יום, וְנִסָּן שהיה מלא

הערות וציגים

נאמר 'ויכלא' באל"ף, הרי אותיות אלו מתחלפות ואין חילוק ביניהם. גור אריה. קא. אך אין לפרש שבאותו זמן סיימו
להתחסר, שהרי אם כן היה צריך לומר ויחסרו המים 'בקצה' חמישים ומאת יום, ולא 'מקצה'. ועוד, שהרי נאמר להלן (פסוק
ה) 'והמים היו הלוך וחסור', ואחר כך נאמר (פסוק יג-יד) 'בְּרֹאשׁוֹן בָּאֶחָד חֹדֶשׁ חֲרָבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ, וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּשִׁבְעָה
וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבֵשָׁה הָאָרֶץ', ובהכרח שהאמור בפסוק זה הוא שהתחילו המים להתחסר לאחר מאה וחמישים יום.
רא"ם וגור אריה. קב. אף שכתב רש"י לעיל (ז יב) שהיום הראשון של הגשמים אינו מן המנין של ארבעים יום, ולכן
כתב שארבעים הימים הסתיימו ב"ח בכסליו, היינו שאין כל היממה הראשונה בכלל המנין אלא רק חציה, והיינו היום
בלבד, ומה שאמר שם שהסתיימו הימים בב"ח בכסליו היינו בבוקר של כ"ח בכסליו, ואילו כאן כוונתו שהסתיימו בכ"ז
בכסליו, היינו בסוף הלילה שאחריו, שהוא הבוקר של כ"ח, וכן כל המשך החשבונות שכתב כאן רש"י [שלשה ימים מכסליו,
שלשים ושנים ימים, מאה וחמישים יום] כולם חסרים לילה אחד, ובכולם הלילה שלאחריו השלים את המנין. רא"ם.
קג. רא"ם וגור אריה, על פי המבואר ברש"י לעיל (פסוק ג).

בְּשִׁבְעַת עֶשְׂרֵה יוֹמָא
לִירְחָא עַל טוּרֵי קָרְדוֹ:
הַיּוֹמָא הוּוּ אֲזַלִּין וַחֲסֵרִין

בְּשִׁבְעַת-עֶשְׂרֵה יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרִי
אַרְרֹט: הַיּוֹמִים הָיוּ חֹלֹדֶי וַחֲסוֹר

רש"י

עשרה אמה, וחסרו מיום אחד בסיון עד אחד
באז חמש עשרה אמה לששים יום, הרי אמה
לד' ימים, נמצא שצט"ז בסיון לא חסרו אלא ד'
אמות ונחה הציבה ליום המחרת, למדת שהיתה
משוקעת י"א אמה צמים שעל ראשי ההרים:

בשבעה עשר יום. מכאן אתה למד שהיתה
החיבה משוקעת צמים י"א אמה, שהרי כתיב
(פסוק ה) צעשירי בלחודש נראו ראשי
ההרים, והוא אז שהוא עשירי למרחשון לירידת
גשמים, והם היו גבוהים על ההרים חמש

אור הבהיר

שירדו המים בשיעור שוה בכל יום, הרי
שנחסרה אמה של מים לכל ארבעה ימים קה,
וכיון שהתחיל החסרון בא' בסיון, נמצא
שבששה עשר בסיון, שעברו ארבע פעמים
ארבעה ימים, לא חסרו המים אלא ארבע
אמות מאותם חמש עשרה אמה שמעל ראשי
ההרים, וכיון שגחה התבה ליום המחרת,
בשבעה עשר בסיון, כשנחסרו המים עוד רבע
אמה, למדת מחשבון זה שהיתה משקעת
אחת עשרה אמה צמים שעל ראשי ההרים,
ולכן כשנחסרו מאותם חמש עשרה אמות
שיעור של ארבע אמות, ונשאר גובה המים
אחת עשרה אמה, נחה קרקעית התיבה על
ראשי ההרים:

בְּשִׁבְעַת עֶשְׂרֵה יוֹם. מבואר בפסוק שקודם
שנראו ראשי ההרים כבר נחה התיבה על הרי
אררט. ומכאן אתה למד שהיתה התיבה
משקעת צמים אחת עשרה אמה, וכפי
שהתבאר לעיל (ז יז קד). וכך הוא החשבון,
שהרי כתיב (פסוק ה) צעשירי בלחודש
נראו ראשי ההרים, וצעשירי האמור כאן הוא
חודש אב, שהוא עשירי למרחשון, והיינו
לתחילת ירידת הגשמים, והרי בזמן המבול הם
[המים] היו גבוהים מעל ראשי ההרים חמש
עשרה אמה, וחסרו מיום אחד בסיון, שבו
היו המים בגובה חמש עשרה אמה מעל ראשי
ההרים, ועד אחד באב שאז נראו ראשי
ההרים, חמש עשרה אמה לששים יום, וכיון

הערות וציונים

קד. שם נאמר ויהי המבול ארבעים יום על הארץ ויגרדו המים וישאו את התבה ויתקם מעל הארץ, ופירש שם רש"י שאף
על פי שירדו הגשמים במשך ארבעים יום, לא התרוממה התיבה מהארץ עד עתה, כיון שהיתה משוקעת צמים אחת עשרה
אמה, וכאן מבאר רש"י מהיכן יש ללמוד זאת. קה. לפי חשבון זה קשה, שהרי בלחודש אב נראו ראשי ההרים,
ולאחר שישים יום, באחד בתשרי, יבשה הארץ (פסוק יז). ואם נאמר שבכל ארבעה ימים נחסרה אמה אחת, נמצא שבשישים
יום אלו נחסרו רק חמשה עשר אמות, ונצטרך לומר שזה היה כל גובה ההרים הגבוהים שבעולם, ובודאי לא יתכן לומר
כן. וביאר בגור אריה, שבתחילת חסרון המים לא היה כח ברוח לייבש מהמים אלא אמה בארבעה ימים, אך לאחר שחסרו
המים הרבה, המשיכו להתחסר במהירות רבה יותר.

עַד הַחֲדָשׁ הָעֲשִׂירִי בַּעֲשִׂירֵי בָּאָחֵד
 לַחֲדָשׁ נִרְאוּ רָאשֵׁי הָהָרִים:
 עַד יִרְחָא עֲשִׂירָא,
 בַּעֲשִׂירָא בְּחֵד לִירְחָא
 אֶתְחַזְיָאוּ רִישֵׁי טוּרְיָא:

רש"י

(ה) בַּעֲשִׂירֵי וּגו' נִרְאוּ רָאשֵׁי הָהָרִים. זה אב, שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם. ואם תאמר הוא אלול ועשירי לכסלו שפסק הגשם, כשם שאתה אומר צדקש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה, אי אפשר לומר כן; על-כרחך שביעי אי אתה מונה אלול להפסקה, שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד

צסיון, ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון; והעשירי אי אפשר למנות אלול לירידה, שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול, אי אתה מוצא צדקשון בחדש אחד לחדש חרצו המים מעל הארץ (לקמן פסוק יג), שהרי מקץ ארבעים יום, משנראו ראשי ההרים, שלח את העורב, וכ"א יום הוחל בשליחות היונה, הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרצו פני

אור הבהיר

(ה) בַּעֲשִׂירֵי נִרְאוּ רָאשֵׁי הָהָרִים. הַחֲדָשׁ הָעֲשִׂירִי המוזכר כאן, זה חודש אב, שהוא עשירי למרחשון, שבו התחיל לרדת הגשם. ואם תאמר שה'עשירי' הוא חודש אלול, ומכונה 'עשירי' כיון שהוא עשירי לכסליו שפסק הגשם, כשם שאתה אומר בחֲדָשׁ ה'שביעי' שהוזכר לעיל שהוא סיון, והוא נמנה שביעי להפסקה שבכסליו, אי אפשר לומר כן, והטעם לכך, שהרי על קִרְחָךְ את המנין של 'שביעי' שהוזכר לעיל אי אתה מוזהר אלא להפסקה שבכסליו, שהרי לא כלו אותם ארבעים יום של ירידת גשמים ועימם מאה וחמשים של תגבורת המים, שהם יחד מאה ותשעים יום, עד אחד בסיון, ואם אתה אומר ש'שביעי' היינו לירידה שבמרחשון, אם כן אין זה

סיון. ומאידך, את מה שנאמר החודש ה'עשירי', אי אפשר למנות אלא לירידה שהתחילה במרחשון, שאם אתה אומר שהוא שביעי להפסקה של הגשמים בכסליו, והוא חודש אלול, אי אתה מוצא בחשבון הזמנים ש'גראשון באחד לחֲדָשׁ חרצו המים מעל הארץ, והטעם לכך, שהרי מקץ ארבעים יום מואתו זמן שִׁנְרָאוּ רָאשֵׁי הָהָרִים שִׁלַּח נַח אֶת הָעוֹרֵב, ו'מקץ ארבעים יום' היינו תחילת היום הארבעים, הרי אלו שלשים ותשעה ימים שלמים, ונוספו עליהם עשרים ואחד יום שבהם הוחל נח בשליחות היונה, שהרי לפני כל שליחות המתין שבעה ימים, ושלח אותה שלש פעמים, הרי יחד הם ששים יום מִשִּׁנְרָאוּ רָאשֵׁי הָהָרִים ושלח את העורב ועד שִׁחְרָבוּ פְּנֵי

הערות וציורים

קו. ולפי חשבון זה נמצא שהיתה התיבה שקועה במים בשיעור שנים עשרה אמה ושליש, שהרי באחד בסיון התחילו המים לחסור, ובאחד באלול נראו ראשי ההרים, הרי שחסרו המים בשיעור חמש עשרה אמה לתשעים יום, שהם אמה בכל ששה יום, ונמצא שעד ששה עשר לסיון חסרו רק שתי אמות ושני שליש אמה ואז נחה התיבה, הרי שהיתה שקועה במים שנים עשרה אמות ושליש. רא"ם וגור אריה. קז. רא"ם.

וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ
אֶת-חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה:
וַיִּשְׁלַח אֶת-הָעֶרֶב וַיֵּצֵא יֵצֵא וַיָּשׁוּב
וַיְהִי מִסּוֹף אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ יְת פֶּתַח
תֵּיבוֹתָא דְעֵבֶד: ז וַיִּשְׁלַח
יְת עוֹרְבָא וְנָפִיק מִמָּק

רש"י

האדמה, ואם תאמר צלול נראו, נמצא שמרצו במרחשון והוא קורא אותו ראשון, ואין זה אלא תשרי, שהוא ראשון לצריפת עולם, ולרבי יהושע הוא ניסן: (י) מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם. משנאלו ראשי ההרים: את חלון

ששינו באגדת חלק (סנהדרין קפ):

אור הבהיר

המבול באייר, אם כן 'הראשון' המוזכר כאן הוא ניסן, שהוא החודש הראשון למנין החודשים שבתורה:

(י) מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם. כלומר, בסוף ארבעים יום משנאלו ראשי ההרים:

אֶת חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה. כלומר, שעשאו ל'צהר', וכפי שהתבאר לעיל (ו, טז) ישש אומרים ש'צהר' הוא חלון קט. וְלֹא זָהוּ פֶתַח הַתֵּיבָה הָעֲשׂוֹי לְבִיָּאָה וַיֵּצֵאָהּ שֶׁל בְּנֵי אָדָם וּבְעֵלֵי הַחַיִּים:

(י) יֵצֵא וַיָּשׁוּב. אין הכוונה שהיה העורב שב בכל פעם לתוך התיבה ויוצא ממנה שוב קט, אלא הולך מהחלון ומקיף סביבות התיבה, וחוזר אל החלון ק. והטעם שלא הלך העורב בשליחותו של נח, לפי שהיה חושדו לנח על בת זוגו, כְּמוֹ שֶׁשִּׁנִּינוּ בְּאַגְדַּת חֶלֶק (סנהדרין קח):

הַאֲדָמָה וְלֹא חָזְרָה אֵלָיו הַיּוֹנָה, וְאִם תֹּאמַר שֶׁבְּאֵלּוּל נִרְאוּ רֹאשֵׁי הַהָרִים, וְעַל זֶה נֹאמַר ב'עשירי', והיינו עשירי לחודש כסליו שפסקה ירידת הגשמים, וששים יום לאחר אלול חרבו המים לגמרי, נִמְצָא שֶׁחָרְבוּ הַמֵּיִם לְגַמְרֵי בְּמִרְחָשׁוֹן, וְהוּא קוֹרָא אוֹתוֹ 'רָאשׁוֹן', שְׁנֹאמַר (פסוק יג) 'בְּרָאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמֵּיִם מִעַל הָאָרֶץ', והרי לא יתכן לומר כן, שהרי מרחשוון אינו חודש ראשון לשום מנין, ובהכרח שאין זה אלא תשרי, שהוא החודש הראשון לְבִרְיָתָהּ עוֹלָם, וְאוֹתָם שִׁשִּׁים יוֹם הֵם מֵאֶחָד בָּאֵב עַד אֶחָד בְּתִשְׂרִי, וְכִיוֵּן שֶׁאֵב וְאֵלּוּל יַחַד הֵם חֲמִשִּׁים וְתִשְׁעָה יָמִים, הִרִי אֶחָד בְּתִשְׂרִי הוּא הַיּוֹם הַשְּׁשִׁים שָׁבוּ חָרְבוּ פָנֵי הָאָדָמָה. וְחֲשׁוֹן זֶה הוּא לְרִבִּי אֱלִיעֶזֶר, שֶׁהִתְחִיל הַמִּבּוֹל בְּחֹדֶשׁ מִרְחָשׁוֹן, וְלְרִבִּי יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁהִתְחִיל

הערות וציגונים

קט. ולדעת הסובר ש'צהר' זו אבן טובה, צריך לפרש 'אשר עשה' ש'עשה נח פתח מיוחד כדי לשלח ממנו את העורב. גור אריה. ואף ששם הביא רש"י את שני הפירושים, כאן נקט כדעת האומרים שזהו חלון, כיון שאמרו במדרש שפסוק זה מסייע לדעת הסובר שזהו חלון. רא"ם. קט. גור אריה. קי. גור אריה.

וְתָאִיב עַד דִּיבִישׁוּ מֵיָא
מַעַל אֲרַעָא: ח וְשַׁלַּח יָת
יוֹנָה מִלְּוִתִּיהָ לְמַחְזִי

עַד יִבְשֶׁת הַמַּיִם מַעַל הָאָרֶץ:
ח וַיִּשְׁלַח אֶת־הַיּוֹנָה מֵאֹתוֹ לִרְאוֹת

רש"י

עַד יִבְשֶׁת הַמַּיִם. פָּשׁוּטוּ כַּמֶּשְׁמַעוּ. אֲזַל
מִדְרַשׁ־אֲגָדָה, מוֹכֵן הִיא הָעוֹרֵב לְשִׁלְחוֹת אַחֲרֵת
צַעֲזִירַת גַּשְׁמִים צִימִי אֲלֵיהָ, שְׁנֹאמֵר (מַלְכִּים י"א, ו)
וְהָעוֹרֵבִים מִצִּיָּאִים לוֹ לֶחֶם וּבֶשֶׂר: (ח) וַיִּשְׁלַח
אֶת הַיּוֹנָה. לְסוֹף שְׂצַעַה יָמִים. שְׁהֵרִי כְּחִי

(לְקַמֵּן פִּסְקוּס י) וַיַּחַל עוֹד שְׂצַעַת יָמִים אַחֲרִים, מַכְלָל
זֶה אַחֵת לְמַד שֶׁאֵף צִרְאָהּ הוֹחִיל שְׂצַעַה יָמִים:
וַיִּשְׁלַח. אֵין זֶה לְשׁוֹן שְׁלִיחוֹת אֲלָא לְשׁוֹן שְׁלִיחָה
שְׁלַחָה לְלַכֵּת לְדַרְכָּהּ, וְצוּ יִרְאֵה אִם קָלוּ הַמַּיִם,
שֶׁאִם תִּמְצָא מַנּוּחַ לֹא תִּשְׁוֹב אֲלֵיוֹ:

אור הבהיר

משליחות העורב, והראיה לכך, שְׁהֵרִי כְּחִי לגבי
שליחת היונה בפעם השנייה (פסוק י) 'וַיַּחַל עוֹד
שְׂבַעַת יָמִים אַחֲרִים', מְכַלֵּל זֶה - מַלְשׁוֹן 'עוֹד'
ומַלְשׁוֹן 'אֲחֵרִים' אֲתָהּ לְמַד שֶׁאֵף בְּפֶעַם
הָרִאשׁוֹנָה שֶׁשַּׁלַּח אֶת הַיּוֹנָה, הוֹחִיל - הַמַּתִּין
קוֹדֵם לִכֵּן שְׂבַעַת יָמִים מַעַת שֶׁשַּׁלַּח אֶת הָעוֹרֵב:
וַיִּשְׁלַח. אֵין זֶה לְשׁוֹן 'שְׁלִיחוֹת', שְׁשׁוֹלַח הָאָדָם
מִי שִׁיעֶשֶׂה אֶת שְׁלִיחוֹתוֹ בְּמַעֲשֵׂה מַסּוּים, כִּי דָבָר
זֶה שִׁיֵּךְ רַק בְּשִׁלְיָה שֶׁהוּא בֵּן דַּעַת, וְלֹא בְּבֶלַע
חַיִּים קִי, אֲלָא זֶה לְשׁוֹן 'שְׁלֹחַ', וְלִכֵּן לֹא נִאֲמַר
'וַיִּשְׁלַח' אֲלָא 'וַיִּשְׁלַח' קִי, שֶׁשְׁלֹחָה מִמֶּנּוּ לְלָקֵת
לְדַרְכָּהּ כְּפִי רְצוֹנָהּ, וְלֹא לְצוּרֵךְ מַעֲשֵׂה מַסּוּים,
וְזֶה שְׁנֹאמֵר 'לְרְאוֹת הֶקְלָלוֹ הַמַּיִם' אֵין הַכּוֹנוֹה
שֶׁשְׁלֹחָה כְּדִי שֶׁהִיא תִּרְאֶה קִטְי, אֲלָא בְּזוֹ - [בְּדֶרֶךְ
זו] יִרְאֶה נַח עֲצָמוֹ אִם קָלוּ הַמַּיִם, שֶׁאִם תִּמְצָא
הַיּוֹנָה מַנּוּחַ לֹא תִּשְׁוֹב אֲלֵיוֹ, וַיְבִין שֶׁקָּלוּ הַמַּיִם:

עַד יִבְשֶׁת הַמַּיִם. פָּשׁוּטוּ שֶׁל מִקְרָא מִתְּפַרֵּשׁ
כְּמִשְׁמַעוֹ, שְׁנִשְׁאָר הָעוֹרֵב סְבִיב הַתִּיבָה עַד
שֶׁהִתְיַיְבְּשׁוּ הַמַּיִם מַעַל הָאָרֶץ קִי, וַיִּצְאוּ כָל בְּעִלֵּי
הַחַיִּים מִהַתִּיבָה אֶל הַיִּבְשָׁה. אֲבָל מִדְּרַשׁ אֲגָדָה
מִפֶּרֶשׁ בְּאוֹפֵן אַחֵר אֶת הַלְשׁוֹן 'וַיִּצְא' וַיִּצְאוּ וְשׁוֹב
עַד יִבְשֶׁת הַמַּיִם, לְלַמֵּד שֶׁמִּוֹכֵן הָיָה הָעוֹרֵב
לְשְׁלִיחוֹת אַחֲרָת, בְּצַעֲזִירַת גַּשְׁמִים צִימִי אֲלֵיהָ,
שְׁזֵהוּ זְמַן הַמְּכֻוֹנָה 'יְבוּשַׁת הַמַּיִם' קִי, וְכֵאלֹלוֹ
נִאֲמַר שֶׁאֵף שֶׁלֹא קִיִּים הָעוֹרֵב אֶת שְׁלִיחוֹת נַח,
הִיא הָעוֹרֵב מִמַּתִּין עַד לְזֻמְנֹה שֶׁל אֲלֵיהָ כְּדִי
לְקִיִּים אֶת שְׁלִיחוֹתוֹ, שְׁנֹאמֵר בְּאוֹתוֹ עֵנִין
שֶׁהִסְתַּתֵּר אֲלֵיהָ בְּצִוּיוֹ ה' בְּנַחֵל קִרְיָת (מַלְכִּים-א
י, ו) 'וְהָעוֹרֵבִים מִבִּיָּאִים לוֹ לֶחֶם וּבֶשֶׂר',
וְעוֹרֵבִים אֵלוֹ הִיוּ שְׁלֹחֵיו שֶׁל ה', שְׁנֹאמֵר שֶׁם
(פִּסְקוּס ד) 'וְאֵת הָעוֹרֵבִים צִוִּיתִי לְכַלְפֶּלֶךְ שָׁם':
(ח) וַיִּשְׁלַח אֶת הַיּוֹנָה. לְסוֹף שְׂבַעַת יָמִים

הערות וצינים

קיא. באר בשדה. קיב. ודייקו כן מכך שלא נאמר 'ביושנת הארץ' אלא 'ביושנת המים', לרמז על זמן עצירת גשמים שהיה בזמנו של אליהו. ועוד, שנכתב 'יבשת' חסר, והם אותיות 'תשבי', שהוא אחד משמותיו של אליהו הנביא (מלכים א' י"א). שפתי חכמים. קיג. גור אריה. קיד. גור אריה. ובדברי דוד ביאר שהדיקו הוא מלשון 'מאנו', והיינו שהשילוח היה שלא תהיה איתנו עוד, בשונה משליחות שתכליתה שיחזור השליח למשלח. ובמשכיל לדוד כתב שהדיקו הוא מכך שבשליחות השנייה נאמר 'וַיִּשְׁלַח אֶת הַיּוֹנָה וְלֹא יָסָפָה שׁוֹב אֲלֵיוֹ עוֹד', ואם אכן נשלחה כדי לחזור ולהודיעו, מדוע בפעם השנייה לא חזרה אליו כלל, ולכן בהכרח יש לפרש ששילחה לעצמה, ומתוך הנהגתה ידע נח אם קלו המים. קטו. נחלת יעקב.

הִקְלִדוּ הַמַּיִם מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה:
 וַיֵּלֶא-מִצְאָהּ הַיּוֹנָה מְנוּחַ לְבָבָהּ-
 רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו אֶל-הַתֵּבָה בִּי-
 מַיִם עַל-פְּנֵי כָל-הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח
 יָדוֹ וַיִּקְחָהּ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו אֶל-
 הַתֵּבָה: וַיִּנְחַל עוֹד שְׁבַעַת יָמִים
 אַחֲרֵימָּה וַיִּסָּף שְׁלַח אֶת-הַיּוֹנָה מִן-
 הַתֵּבָה: וַיָּבֵא אֵלָיו הַיּוֹנָה לַעֲנַת
 עֹרֵב וְהִנֵּה עֹלָה-זֵית טָרֵף בְּפִיהָ

אם קלדו מַיָּא מֵעַל אִפִּי
 אֶרְעָא: וַיֵּלֶא אֲשַׁכַּחַת יוֹנָה
 מְנוּחַ לְפִרְסַת רַגְלָהּ וַתָּבֵת
 לְיוֹתִיָּה לְתִיבּוּתָא אֶרִי מַיָּא
 עַל אִפִּי כָל אֶרְעָא וְאוּשִׁיט
 יָדֶיהָ וְנִסְבָּה וְאַעִיל יִתָּה
 לְיוֹתִיָּה לְתִיבּוּתָא: וַיִּנְחִיף
 עוֹד שְׁבַעָה יוֹמִין אַחֲרָנִין
 וְאוּסִיף שְׁלַח יֵת יוֹנָה מִן
 תִּיבּוּתָא: וַיָּבֵא וְאַתָּת
 לְיוֹתִיָּה יוֹנָה לַעֲדָן רַמְשָׁא
 וְהָא טָרֵף זֵיתָא
 תָּבִיר מַחַת בְּפּוּמָה

רש"י

(י) ויחל. לשון המתנה. וכן לי שמעו ויחלו (איוב כט כא) (א) ויחל. להרצה יש צמקרא: (א) טרף בפיה. (ב) כט, כא. (ג) אומר אני שזכר היה, לכך קוראו פעמים לשון (שירי-שירים ה, יג), כיוני הגאיות כולם הומות

אור הבהיר

(י) ויחל. לשון המתנה, וכן (איוב כט כא) 'לי שמעו ויחלו', כלומר, השומעים את דברי היו מייחלים וממתנים שיתקיימו הדברים קט"ו, והרבה כעין זה יש במקרא: (א) טרף בפיה. אין זה מלשון 'טרף בפיה', שזהו תיאור של המציאות, אלא זו פעולה בלשון עבר, כמו 'אכל' או 'שמר', כך כאן הכוונה שהיונה 'טרף' את עלה הזית קט"ו, ונמצא

שכתבה התורה 'טרף' בלשון זכר עם לשון 'בפיה' השייכת בנקבה, ומחמת כן אומר אני שהיונה ששלח נח זכר היה, לכך קוראו פעמים לשון זכר, כפי שהיה באמת, ופעמים לשון נקבה, לפי שכל יונה שבמקרא יכול להיקרא גם בלשון נקבה, אף אם זהו זכר, כמו (שה"ש ה יב) 'כיונים על אפיקי מים רחצות', וכן (יחזקאל ז טז) 'כיוני הגאיות כלם המות',

הערות וציגונים

קט"ו. רש"י שם. קט"ו. ספר הזכרון [וכפי שיבואר בהמשך דברי רש"י ש'טרף' היינו 'חטף', והוא כינוי לפעולת התלישה מן העץ]. וביאר, שאף שבדרך כלל פעולה כזו מנוקדת בקמ"ץ ופת"ח, 'טרף', ואילו כאן כולו נקוד בקמ"ץ, 'טרף', מצאנו כעין זה בכתובים, שנאמר (הושע ו א) 'כי הוא טרף ויך פאנו'.

וַיַּדַע נֹחַ אֲרִי קָלוֹ מֵאֵל
מֵעַל אֲרָעָא: יֵב וְאוֹרִיךְ
עוֹד שְׁבַעָה יוֹמִין
אַחֲרָיִן וְשָׁלַח יֵת יוֹנָה
וְלֹא אוֹסִיפֹת לְמִתָּב
לְיִתִּיהָ עוֹד: יֵג וְהָהָה

וַיַּדַע נֹחַ כִּי־קָלוֹ הַמַּיִם מֵעַל
הָאָרֶץ: יֵב וַיִּתְּחַל עוֹד שְׁבַעֶת יָמִים
אַחֲרָיִם וַיִּשְׁלַח אֶת־הַיּוֹנָה וְלֹא־
יָסְפָה שׁוּב־אֲרִי עוֹד: יֵג וַיְהִי

רש"י

(יחזקאל ז, טו), וכמו כיונה פותה (הושע ז, יא):
טורף. חטף. ומדרש'אלגדה (ערוצין יא), לשון
מוזן, ודרשו 'צפיה' לשון מאמה, אמרה, 'יהיו
מוזנומי מרויחין כזית וצידו של הקדוש-צרוך'

הוא ולא מתוקין כדנש וציד נשך ודס':
(יב) וַיִּתְּחַל. הוא לשון 'וַיִּסַּל' (פסוק י), אלא
שזה לשון וַיִּסַּל, וזה לשון וַיִּתְּחַל; וַיִּסַּל -
וימתן, וַיִּתְּחַל - וימתן:

אור הבהיר

וּכְמוֹ (הושע ז יא) 'כְּיוֹנָה פּוֹתָה', ואף שבכל
המקומות הללו אין הכוונה דוקא ליונים נקבות,
הרי שאף הזכרים קרויים לעיתים בלשון נקבה.
אך אם היתה הכוונה כאן ליונה נקבה, לא היה
מכנה אותה כלל בלשון זכר:

טָרַף. כלומר, זהו שם הפעולה, שִׁחַטָּף את העלה
מהעץ ק"י, והיינו עלה זית קרוע וחטוף מהעץ, ועל
ידי זה ידע נח שתלשה היונה את העלה וקרעה אותו
מהעץ עצמו, שאילו היה זה סתם עלה שצף על
המים, היתה מביאה אותו בשלימותו ק"ט. וּמִדְרַשׁ
אַגְדָּה מפרש ש'טורף' אינו לשון פעולה ק"י, אלא
מִלְשׁוֹן מְזוֹן, והוא שם הדבר בעצמו, כמו 'בָּרֶד',
וְדִרְשׁוּ לִפִּי זה את תיבת 'בְּפִיהָ' מִלְשׁוֹן מֶאֱמָרָה, כי

בכך שהיה העלה בפיה היתה כביכול 'אמירה'
מסוימת, וכאילו כך אָמְרָה היונה, מוטב שִׁהְיוּ
מְזוֹנוֹתַי מְרוֹרְרִין בְּיָמֵי וּמְסוּרִים וּבְיָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא, וְלֹא יִהְיוּ מְתוּקִין כְּדָבָשׁ וּמְסוּרִים בְּיָד
בָּשָׂר וְדָם, ולכן פירשה התורה שהביאה עלה זית,
ולא כתבה רק שהביאה 'עלה' סתם קכא:

(יב) וַיִּתְּחַל. הוא לשון 'וַיִּתְּחַל' האמור לעיל (פסוק
י), אֵלָּא שָׁזָה האמור לעיל הוא לשון 'וַיִּתְּחַל'
זֶה לְשׁוֹן 'וַיִּתְּחַל', כלומר, 'וַיִּתְּחַל' היינו כאילו
נאמר וַיִּתְּחַל, ומתאר את הפעולה שעשה,
שהמתין שבעה ימים, וַיִּתְּחַל' הרי זה כאילו
נאמר וַיִּתְּחַל, ומתאר את הפעולה שנעשתה בו,
שהוצרך להמתין קכב:

הערות וצינונים

קית. ובא רש"י למעט שאין הכוונה לטריפה שהיא מלשון הריגה, אלא כאן הכוונה ללשון חטיפה, ולפי שכל הטורף בדרך
הריגה, חוטף, לכן גם החוטף מכונה בלשון מושאלת בשם טורף. רא"ם. קִיט. רע"ב. קכ. נחלת יעקב. קכא. גור אריה.
קכב. כי בפעם הראשונה המתין נח מעצמו כיון שעדיין לא יבשה הארץ ולא היה יכול לצאת. אך בפעם השנייה כבר היה
בדעתו של נח לצאת, אלא שהוצרך להמתין על פי ציווי ה' כדי שיעברו עוד אחד עשר יום ששנת החמה יתירה על שנת
הלבנה. באר יצחק. ובבאר בשדה ביאר, שבתחילה המתין נח לבדו לסיום המבול, כדי להקל מעליו את טורח האכלת כל
בעלי החיים שבתביה. אך לאחר שחזרה היונה עם עלה זית בפיה, ורמזה לו שמוטב יהיו מזונותיה מירידים כזית מידו של
ה', אז כל בעלי החיים היו מצפים לסיום המבול כדי שיקבלו את מזונותיהם מה', והיינו שנגרמה המתנה הכוללת.

בְּשִׁית מָאָה וַחֲדָא שְׁנִין
בְּקַדְמָאָה בְּחֵד לִירְחָא
נְגוּבוּ מִיָּא מַעַל אֲרָעָא
וְאֻעְדִּי נָח יֵת חוּפְאָה
דְּתִיבוּתָא וַחֲזִיא וְהָא
נְגוּבוּ אִפִּי אֲרָעָא:
יְד וּבִירְחָא תְּנִינָא
בְּעֶשְׂרִין וְשִׁבְעָה יוֹמָא
לִירְחָא יְבִישֵׁת אֲרָעָא:

רביעי טו ומליל יי
עם נח למימר:
טז פוק מן תיבותא את

בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה בְּרֵאשׁוֹן
בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל
הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת־מִכְסֵּה הַתֶּבֶה
וַיֵּרָא וְהִנֵּה חָרְבוּ פָנֶי הָאֲדָמָה:
יְד וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּשִׁבְעָה וָעֶשְׂרִים
יוֹם לַחֹדֶשׁ יִבְשֶׁה הָאָרֶץ: ׀

רביעי טו וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ
לֵאמֹר: טז צֵא מִן־תֵּבֶה אַתָּה

רש"י

ועשרים. וירידתן צדש השני צ"ל, אלו י"א
ימים שהחמה יתירה על הלגנה, שמשפט דור
המבול שנה תמימה היה:

רביעי (טז) אתה ואשתך וגו'. איש ואשתו

(יג) בראשון. לרצי אליעזר הוא תשרי, ולרצי
יהושע הוא ניסן (ראש־השנה י'): חרבו. נעשית
כמין טיט, שקרמו פניה של מעלה:
(יד) יבשה. נעשה גריד כהלכמה: בשבעה

אור הבהיר

לחודש השני [לרבי אליעזר, האומר שבחודש
יהושע היינו אייר], וירידתן התחילה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי
צ"ל, הרי שהיה המבול במשך שנה שלימה ועוד
אחד עשר יום, אלו אחד עֶשְׂרִי יָמִים שֶׁהַחֲמָה
יתירה על הַלִּבְנָה, כיון שמנין החודשים הוא לפי
מהלך הלבנה, ולהשלמת שנה שלמה לפי מנין ימות
החמה יש צורך באחד עשר יום נוספים, והטעם
שהוצרכו להשלים את זמן המבול לשנה של מנין
ימות החמה, לפי שֶׁמִּשְׁפָּט עוֹנָשָׁם שֶׁל דוֹר הַמִּבּוּל
שָׁנָה תְּמִימָה הָיָה, והיינו שנה לפי מנין ימות החמה:
רביעי (טז) אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וְגו'. כאן לא חילק
את האנשים לבד והנשים לבד, אלא אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ,

(יג) בְּרֵאשׁוֹן. לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, האומר שבחודש
מרחשון התחיל המבול, ה'ראשון' האמור כאן הוא
חודש תִּשְׁרִי. וְלְרַבִּי יְהוֹשֻעַ, האומר שבחודש אייר
התחיל המבול, ה'ראשון' האמור כאן הוא חודש נִיסָן:
חָרְבוּ. נַעֲשִׂית הָאֲדָמָה כְּמִין טִיט, שֶׁקָּרְמוּ -
התייבשו פְּנֵיהָ שֶׁל מַעֲלָה - חלקה העליון של
האדמה, הפונה אל אויר העולם:

(יד) יִבְשֶׁה. לאחר שבתחילה התייבש רק חלקה
העליון של האדמה (פסוק יג), עתה נַעֲשֶׂה גְרִיד
כְּהִלְכָתָהּ - יבשה האדמה לגמרי כראוי לה, כפי
שהיא תמיד:

בְּשִׁבְעָה וָעֶשְׂרִים. הרי שסיום המבול היה בכ"ז

וְאֶתְהָךְ וּבְנֶיךָ וְנִשְׁיֶיךָ בְּנִיךָ אֶתְהָךְ:
 י כָּל-חַיְתָּהּ אֲשֶׁר-אֵתָךְ מִבְּלִי-
 בָּשָׂר בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל-
 חַרְמֵשׁ הָרֶמֶשׂ עַל-הָאָרֶץ הוּצָא
 חִיצָא אֶתְךָ וְשָׂרְצוּ בָאָרֶץ וּפְרוּ
 וּרְבוּ עַל-הָאָרֶץ: יא וַיֵּצֵא-נֹחַ וּבְנָיו
 וְאֶשְׁתּוֹ וְנִשְׁיֶי-בָנָיו אִתּוֹ: יב כָּל-
 חַיְתָּהּ כָּל-חַרְמֵשׁ וְכָל-הָעוֹף כָּל-
 רֶמֶשׂ עַל-הָאָרֶץ לְמִשְׁפַּחְתֵּיהֶם

וְאֶתְהָךְ וּבְנֶיךָ וְנִשְׁיֶיךָ בְּנִיךָ
 עִמָּךְ: י כָּל חַיְתָא דְעִמָּךְ
 מִכָּל בִּסְרָא בְעוֹפָא
 וּבִבְעִירָא וּבְכָל רַחֲשָא
 דְרַחֲשֵׁי עַל אֶרְעָא
 אִפִּיק עִמָּךְ וַיְתִילְדוּן
 בְּאֶרְעָא וַיִּפְשְׁוּן וַיִּסְגּוּן
 עַל אֶרְעָא: יא וַיִּפְקֵךְ נֹחַ
 וּבְנוֹהֵי וְאֶתְחִיָּה וְנִשְׁיֵי
 בְנוֹהֵי עִמֵּיהּ: יב כָּל
 חַיְתָא כָּל רַחֲשָא וְכָל
 עוֹפָא כָּל דְרַחֲשֵׁי
 עַל אֶרְעָא לְזַרְעֵיהוֹן

רש"י

כאן המיר להם תשמיש המטה: (י) הוצא. 'הוצא' כתיב, 'הוצא' קרי. 'הוצא' - אמור להם
 שילאו; 'הוצא' - אם אינם רוצים ללכת הולכים אמה: ושרצו בארץ. ולא צמיחה. מגיד שאף
 הצהמה והעוף נאסרו בתשמיש: (יט) למשפחותיהם. קבלו עליהם עלימנת לידבק במינים:

אור הבהיר

שנאמר 'אתה ואשתך ובניך ונשי בניך', וקאן -
 בלשון זו נרמז שהתיר להם ה' תשמיש המטה:
 (י) הוצא. 'הוצא' כתיב, ו'הוצא' קרי, ושיניהם
 נדרשים, מה שנאמר 'הוצא',
 שמשמעותו שתגרום להם שייצאו קכב, היינו
 באמירה, אמור להם שייצאו. ומה שנאמר
 'הוצא', שמשמעותו שתוציאו ממש, היינו
 שאם אינם רוצים לצאת, הוציאו אתה בעל
 כרחם קכד:

(יט) למשפחותיהם. אמנם בדרך כלל לא
 שייכת בבועלי חיים לומר לשון 'משפחה', אך
 כאן בא הפסוק לרמוז שקבלו עליהם בעלי
 החיים שיוציאו ה' מן התיבה קכז על מנת
 לידבק רק במינים, ולא במינים אחרים:

הערות וציגים

קכב. דברי דוד. והטעם שצויה עליו ה' להוציאם בעל כרחם, כיון שבירכם שיפיו וירבו בארץ, ואילו בתיבה עצמה
 היה אסור לשמש אף לאחר המבול, כיון שהיא מקום קדוש. באר בשדה. קכד. באר בשדה.

נִפְקוּ מִן תִּיבוֹתָא: כ וּבְנֵי
נֹחַ מִדְּבַחַת קָדָם יִי וְנָסִיב
מִכָּל בְּעִירָא דְכִנְיָ וּמִכָּל
עוֹפָא דְכִנְיָ וְאָסִיק עֲלֹן
עַל מִדְּבַחַת: כא וְקָבִיל יִי
בְּרַעְוָא יֵת קַרְבָּנִיה וְאָמַר
יִי בְּמִימְרִיה לֹא
אֹסִיף לְמַלֵּט עוֹד יֵת
אַרְעָא בְּדִיל חוֹבִי
אֲנִישָׁא אֲרִי יִצְרָא לְבָא
דְּאֲנִשָׁא בִישׁ מְזַעוּרִיה

יִצְאוּ מִן־תִּיבוֹתָה: כ וַיִּבְנוּ נֹחַ מִזְבֵּחַ
לַיהוָה וַיִּקַּח מִכָּל הַבְּהֵמָה
הַטְּהוֹרָה וּמִכָּל הָעוֹף הַטְּהוֹר
וַיַּעַל עֹלֹת בְּמִזְבֵּחַ: כא וַיִּירַח יְהוָה
אֶת־רִיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־לְבָבוֹ לֹא אֶסְף לְקַלְל עוֹד
אֶת־הָאָדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי
יֵצֵר לֵב הָאָדָם רָע מִנְּעוּרָיו

רש"י

(כ) מכלל הבהמה הטהורה. אמר, 'לא נזה לי הקדוש-צרוך-הוא להכניס מאלו שזעה שזעה
אלא כדי להקריב קרבן מהם' (כ"ד): (כא) מנעוריו. מנעוריו כתיב, משנענר ללכת ממעי אמו
ניתן צו לרררר:

אור הבהיר

(כ) מכלל הבהמה הטהורה. ומהיכן ידע נח שראוי להקריב קרבן לה' ק"י, כיון שאמר
נח בדעתו, מסתבר שלא צוה לי הקדוש
ברוך הוא להכניס מאלו שזעה שזעה אלא
קדי שאוכל להקריב קרבן מהם ק"י, ועדיין
ישארו מהם כדי הצורך לקיום המין ק"י:
(כא) מנעוריו. 'מנעוריו' קתיב, בכתוב חסר, כדי
שתדרש תיבה זו מלשון ניעור, ללמד שמשנענר
הולד לצאת ממעי אמו, נתן בו יצר הרע, לא
קודם לכן ולא לאחר מכן ק"י:

הערות וציגים

קכב. רא"ם. והוסיף, שלא יתכן לומר שכוונת רש"י לשאול מדוע הקריב דוקא מהטהורים, שהרי דבר פשוט הוא שאם יקריב
מהטמאים יחסר אותו המין מהעולם, היפך כוונת ה' שציוהו להכניס את כל המינים לתיבה כדי שיתקיימו כולם. אמנם בלבד
האורה פירש שבדאי ידע נח שראוי להקריב קרבנות, וכמו שאדם הראשון והבל הקריבו קרבנות, אלא כוונת רש"י לשאול מדוע
הקריב מכל המינים הטהורים, והרי התורה התירה להקריב רק ממין הבהמות, ועל כך ביאר רש"י שהבין זאת נח מכך שציוהו
ה' להכניס מכל המינים הטהורים שבעה שבעה, ולכן הקריב אף מהחיות ואף משאר בעלי חיים הטהורים, אף שאינם מהמינים
הקריבים על גבי המזבח. קכז. והקריב בין מהבהמות ובין מהחיות הטהורות, ואף שנכתב 'בהמה', חיה בכלל בהמה, כמבואר
בגמרא (נחיים טו:). נחלת יעקב. קכח. רא"ם, ומשמעות דבריו שהשאיר מכל מין מהטהורים זכר ונקבה, והקריב את כל השאר.
אמנם בנחלת יעקב כתב שמכך שאמר לו ה' להכניס שבעה הבין נח שהם הטהורים, והקריב מכל מין אחד או שנים, וקיים את
השאר, כיון שיתכן שרצון ה' היה שיכניס מהטהורים יותר כדי שהמינים הטהורים יתרבו יותר בעולם. קכט. רא"ם.

וְלֹא-אָסַף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת-כָּל-
חַי הַבָּיִשׁ עֲשִׂיתִי: כִּי עַד כָּל-יְמֵי
הָאָרֶץ זָרַע וְקָצִיר וְקָר וְחֹם וְקִיץ

וְלֹא אוֹסִיף עוֹד לְמַמְחִי
יֵת כָּל דְּחִי כְּמֵא
דְּעִבְדִּית: כִּי עוֹד כָּל יוֹמֵי
אָרְעָא זְרוּעָא וְחֻדְרָא
וְקוֹרָא וְחוּמָא וְקִיטָא

רש"י

וחי שצט קור וכו', צצצא-מזיעא (קו): קור.
קשה מחורף: חורף. עת זרע שעורים וקטניות
החריפין להתגשל מהר, והוא חצי שצט ואדר
וחצי ניסן: [קציר. חצי ניסן ואייר וחצי סיון]:
קִיץ. [חצי סיון תמוז וחצי אב] הוא זמן לקיטת
תאנים וזמן שמייבשים אותן בשדות, ושמו קִיץ,
כמו הלחם והקִץ לאכול הנערים (שמואל ב' טו, ג):
ורחם. הוא סוף ימות החמה, חצי אב ואלול

לא אוסיף, לא אוסיף. כפל הדבר.
לשבועה. הוא שכתוב (ישעיה נד, ט) אשר נשבעתי
מעבור מי נח, ולא מצינו זה שבועה אלא זו,
שכפל דבריו, והיא שבועה. וכן דרשו חכמים
במסכת שבועות (דף לו:). (כג) עוד כ"י ימי
הארץ וגו' לא יושבתו. ששה עמים הללו
שני חדשים לכל אחד ואחד, כמו ששינו, חצי
תשרי ומרחשון וחצי כסלו וזרע, חצי כסלו וטבת

אור הבהיר

וחצי סיון קציר, חצי סיון ותמוז וחצי אב קִיץ,
חצי אב ואלול וחצי תשרי חום':
קִיץ. זמן זה של ה'קור' קשה בקרירות שבו יותר
מזמן ה'חורף':
חָרַף. עת זרע שעורים ואותן קטניות החריפין
[המקדימים] להתגשל מהר. וזמן 'קִיץ' הוא
חצי שָׁבֵט ואָדָר וחצי נִיסָן:
[קציר. חצי נִיסָן, ואִייר, וחצי סִינָן]:
קִיץ. [חצי סִינָן, תמוז, וחצי אב]. וה'קִיץ' הוא זמן
לקיטת תאנים, וזמן שמייבשים אותן בשדות,
ושמו - והתאנה עצמה מכונה 'קִיץ', כמו שנאמר
(שמואל ב' טו ב) 'הלחם והקִיץ לאכול הנערים':
ורחם. הוא סוף ימות החמה, חצי אב, ואלול,

לא אסף, ולא אסף. הטעם שקפל את הַדָּבָר, לומר
פעמיים 'לא אוסיף' הוא לְשִׁבוּעָה, וכפי שיבואר,
והוא שְׁכָתוּב (ישעיהו נט ט) 'אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעַבְר מִי
נַח', ולא מצינו בה שבועה אלא זו, שקפל דבריו,
וכפילת הדברים היא כמו לשון שבועה, וכן דרשו
חכמים במסכת שבועות (לו א), שהכופל דבריו
לומר 'לא, לא' או 'כן, כן', הרי זו שבועה:
(כג) עוד כ"י ימי הארץ וגו' לא יושבתו. ששה
עמים הללו, שהם זרע וקציר, וקר וחם, וקִיץ
וחָרַף^ק, זמנם שוה, שני חדשים לכל אחד
ואחד, כמו ששינו 'חצי תשרי ומרחשון' וחצי
כסלו, וזרע. חצי כסלו וטבת וחצי שָׁבֵט, וכו',
חצי שבט ואדר וחצי ניסן קור קלא, חצי ניסן ואייר

הערות וצינונים

קל. אך 'יום ולילה' אינם נמנים כעיתים בפני עצמם, שהרי הם משותפים עם כל הזמנים הללו, שבכולם יש חילוף קבוע
של יום ולילה. גור אריה. קלא. נוסח הגמרא (ב"מ קו) 'חצי כסלו טבת וחצי שבט חורף חצי שבט אדר וחצי ניסן קור',
ובנחלת יעקב ביאר שרש"י נקט שיטה אחרת מהגמרא, אך הרא"ה והג"א גרסו ברש"י כגירסת הגמרא.

וְחָרַף וַיּוֹם וַלְיִלָּה לֹא יִשְׁבְּתוּ: וְסִתְנָא וַיִּמָּם וַלְיִלָּה לֹא
 יִבְטְלוּן: ט א וַיִּבְרַךְ אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֶת־
 בְּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פָּרוּ וּרְבוּ
 וּמְלֵאוּ אֶת־הָאָרֶץ: ב וּמִזֶּרְעָכֶם

רש"י

וחצי תשרי, שהעולם חס ציומר, כמו ששנינו במסכת יומא (דף קט). שלהי קייטא קשי ומקייטא: ויום וליילה לא יישבתו. מכלל, ששנתו כל ימות המצול, שלא שמשו המזלות, ולא ניכר בין יום וצין לילה (ב"ר): לא יישבתו. לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן:

אור הבהיר

העולם היה חושך קלי, ולא נכר בין יום ובין לילה: לא יישבתו. כוונת הפסוק בלשון 'שבייתה' היא להפסקה, וכמו 'תשבייתו' שאר מפתחים קלי, לומר שלא יפסקו כל העיתים האלה מלהתנהג כסדרן. אך אין לפרש לשון 'שבייתה' במשמעות של 'מנוחה', שהרי לשון זו שייכת רק במי שעושה פעולה מסוימת ונח, ואילו 'זרע וקציר, וקר וחם, וקנין וחרף, ויום ולילה' אינם פעולות, אלא הם תוצאות ודברים הנפעלים על ידי המזלות, ולא שייכת בהם מנוחה מפעולה קלה:

והצי תשרי, שבאותו זמן העולם חס ציומר, יותר מזמן ה'קנין', כמו ששנינו במסכת יומא (ט). 'שלהי קייטא קשי ומקייטא' - סוף הקיץ קשה וחם יותר מהקיץ עצמו:

ויום וליילה לא יישבתו. מכך שהוצרך הכתוב לומר שהיום והלילה לא יישבתו ממהלכם, מקלל - יש ללמוד מכך ששבתו היום והלילה כל ימות המבול קלי, שלא שמשו המזלות - לא נעו השמש והירח והכוכבים במסלוליהם הקבועים, אלא עמדו במקומם שנה תמימה, ובחצי העולם היה אור ובחצי

הערות וציונים

קלב. אמנם לשון 'לא יישבתו' מתייחסת גם לאמור בתחילת הפסוק, 'זרע וקציר וקר וחם וקנין וחרף', מכל מקום לגבי דברים אלו לא הוצרך רש"י לפרשם, שהרי בזמן שכל הארץ מכוסה במים אין שייכות לכל הדברים הללו, אך לגבי 'יום ולילה' שהם תלויים במזלות שברקיע ויכולים לשמש גם בזמן שהארץ מכוסה במים, הוצרך רש"י לפרש שבשנת המבול לא שמשו המזלות כלל. רא"ם. אמנם בבאר בשדה כתב שלשון 'לא יישבתו' לא נאמרה על אותם זמנים של קור וחם וכו', כיון שלשון 'לא יישבתו' שייכת רק על דברים שהיו קודם המבול, כמו יום ולילה, ואילו זמנים אלו של קור וחם וכו' לא היו כלל קודם המבול, כמבואר במדרש רבה שהיה להם כל השנה אויר יפה כמו האויר שיש בזמן הזה בין פסח לעצרת. **קלג.** משכיל לדוד, שפתי חכמים, וביאר לפי זה כיצד היה לנח אור בתיבה מהחלון שעשה, כיון שנכנס נח לתיבה 'בעצם היום הזה', הרי שנכנס במקום שבו זרח השמש באותו זמן, ונשארה במקומה במשך שנה שלימה. אמנם הרא"ם הבין מדברי רש"י שלא האירו המזלות כלל, ומכאן כן הקשה מה הועיל החלון לנח והרי לא נכנס משם אור, ואין ראתה היונה להיכין לעוף, ואין ראה נח שחרבו פני האדמה, ואין ידע את מספר הימים, להמתין שבעה ימים לשילוח היונה וכדומה. אמנם בנחלת יעקב תירץ שהאבן הטובה האירה לנח בתיבה בשעות היום וכהא אורה בלילה, ומתוך כך ידע את מנין הימים, והיא האירה לנח בתיבה וליונה מחוץ לתיבה. **קלד.** נחלת יעקב. **קלה.** רא"ם.

וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל כָּל־חַיַּת הָאָרֶץ
 וְעַל כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם בְּכָל־אֲשֶׁר
 תִּרְמֹשׁ הָאָדָמָה וּבְכָל־דְּגֵי הַיָּם
 בִּידְכֶם נִתְּנוּ: ג כָּל־רֶמֶשׂ אֲשֶׁר
 הוּא־חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ
 בִּירֶק עֵשֶׂב נִתְּנִי לָכֶם אֶת־כָּל־

וְאִמְתְּכוֹן תִּהְיֶה עַל כָּל
 חַיַּת אֶרֶץ וְעַל כָּל עוֹפָא
 דְּשָׁמַיָא, בְּכַל דְּתַרְחִישׁ
 אֶרֶץ וּבְכַל גּוּנֵי יָמָא
 בִּידְכוֹן מְסִירִין: ג כָּל
 רֶחֶשׂא דְּהוּא חַי לְכוֹן יִהְיֶה
 לְמִיכַל, כִּירוֹק עֶסְבָא
 יִהְבִּית לְכוֹן יֵת כּוּלָא:

רש"י

מוראכם על החיות - כל זמן שאתם חיים (שבת קנ"א): (א) לָכֶם יהיה לְאֹכְלָהּ. שלא הרשימי לאדם הראשון לאכול בשר אלא ירק עשב, ולכס, בירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון, נתתי לָכֶם את כָּל (סנהדרין נט):

ט (ב) וְחִתְּכֶם. ואימתכם. כמו תראו חתה (איוב ו כ"א). ואגדה, לשון חיות. שכל זמן שמינוק בן יומו חי אין אלה לריק לשמרו מן העכברים, עוג מלך הצגן מה לריק לשמרו מן העכברים, שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה, אימתי יהיה

אור הבהיר

זה 'ומוראכם וחתכם' יהיה על כל חית הארץ, וכך מתפרש הפסוק, 'אימתי יהיה' 'ומוראכם' על החיות, בזמן 'חתכם', והיינו כל זמן שאתם חיים:

(ג) לָכֶם יהיה לְאֹכְלָהּ. הוצרך ה' להתיר להם את הבשר באכילה, וכך אמר להם, שְׁלֹא תִרְשִׁימִי לְאָדָם הָרָאשׁוֹן לְאֹכֹל בָּשָׂר של בעלי חיים, אֲלֹא רק יִרֶק עֵשֶׂב, ואילו לָכֶם, בִּירֶק עֵשֶׂב שֶׁהִפְקַרְתִּי לְאָדָם הָרָאשׁוֹן, נִתְּנִי לָכֶם אֶת כָּל, גם את בשר בעלי החיים קלי:

ט (ב) וְחִתְּכֶם. כלומר, ואימתכם, כמו שנאמר (איוב ו כא) 'תִּרְאוּ חַיִּת', כלומר, תראו דברים המאיימים ומפחידים. ומדרש אגדה, תיבת 'חתכם' היא מלשון חיות קלי, ללמוד, שְׁקַל זְמַן שְׁתִּינוּק בֶּן יוֹמוֹ חַי, אֵין אֶתָּה צִרִּיף לְשִׁמְרוֹ מִן הָעֶכְבְּרִים שלא יאכלוהו, כי אימתו של האדם החי מוטלת על בעלי החיים. ומאידך, אפילו אדם גדול כמו עוג מלך הבשן, לאחר שמת, צִרִּיף לְשִׁמְרוֹ מִן הָעֶכְבְּרִים שלא יאכלוהו, ודבר זה נרמז במה שֶׁנֶּאֱמָר בפסוק

הערות וציונים

קלו. ואף ששורש לשון חיות מחייבת את האות יו"ד, הרי אלו לשונות דומים, וכיון שהיראה של בעלי החיים היא מחמת החיות שבאדם, נכתבה בתורה לשון 'וחתכם' הרומזת לכך. גור אריה. קלו. ואף שכבר נכתב בתחילת הפסוק 'קל רמש' אשר הוא חי לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ, היה ניתן להבין שרק בעל חיים שמת מעצמו מותר באכילה, אך אסור להמית בעל חיים כדי לאוכלו, ולכן הוסיפה התורה והשוותה זאת ל'ירק עשב', שכשם שבידיקות אין חילוק בדרך אכילתם ומותר אף לתולשם ולאוכלם, כך מותר להמית בעלי חיים כדי לאוכלם. גור אריה. וכעין זה כתב במשכיל לדוד, שגם לאדם הראשון הותר לאכול

ד אֵךְ-בֶּשֶׂר בְּנִפְשׁוֹ דְּמִוּ לָא
תִּיכְלוּן: ה וְאֵךְ אֶת-דְּמִכֶּם
דְּבִרְם יֵת דְּמִכּוֹן
דְּבִרְם בְּסָרָא בְּנִפְשִׁיהּ
דְּמִיָּה לָא תִיכְלוּן:

רש"י

(ד) בנפשו דמו. אסר להם אכר מן החי. כלומר, כל זמן שנפשו דמו לא תאכלו הנשר (שם מ). בנפשו דמו. צעוד נפשו צו: בשר בנפשו לא תאכלו הרי אכר מן החי; ואף

אור הבהיר

(ד) בְּנִפְשׁוֹ דְּמִוּ. 'לא תאכלו', כלומר, אף שהתיר להם ה' אכילת בשר בעלי חיים, מכל מקום בלשון זו אָסַר לָהֶם ה' לאכול אֶבֶר מִן הַחַי, וכך מתפרש הפסוק, כְּלוּמַר, קֵל זְמַן שִׁנְפִּשׁוּ בּוֹ, שעדיין לא מת, לֹא תֹאכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר קִלְחָ: בְּנִפְשׁוֹ דְּמִוּ. אף לגבי הדם יש לפרש, בְּעוֹד נִפְשׁוֹ בּוֹ, בבעל החיים, לא תאכלו את הדם, והיינו איסור דם מן החי: בֶּשֶׂר בְּנִפְשׁוֹ לֹא תֹאכְלוּ. והדרך שבה לומדים מהפסוק את שני האיסורים, אבר מן החי ודם מן החי, כיון שלשון 'בשר בנפשו לא תאכלו'

הָרִי זֶה אֶבֶר מִן הַחַי, וְאֵף 'בְּנִפְשׁוֹ דְּמִוּ לֹא תֹאכְלוּ', הָרִי זֶה דָּם מִן הַחַי, ושניהם כלולים בציוריו של 'לא תאכלו': (ה) וְאֵף אֶת דְּמִכֶּם. לשון 'ואף' מלמדת שיש שייכות בין האמור בפסוקים הקודמים לכאן, וכך מתפרש הפסוק, אֵף עַל פִּי שֶׁהִתְרִיתִי לָכֶם נְטִילַת נִשְׁמָה בְּבִהְמָה כִּדִּי לֹאֲכֹלָהּ, וכמו שנאמר לעיל (פסוק ג) 'כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאֶכְלָהּ', מכל מקום אֶת דְּמִכֶּם אֲדֹרֶשׁ, מִהַשׁוֹפֵךְ דָּם עֲצָמוֹ, שמאבד עצמו לדעת על ידי שפיכת דמו קלט:

הערות וציגים

בשר של בעל חיים שמת מעצמו, ונאסר עליו רק להמית בעל חיים לצורך אכילתו, ולכן כאן נאמר לנו שמעתה יהא הבשר עבורם כירק עשב, המותר באכילה בכל אופן, וכך יהיו הם רשאים להמית ולאכול. ובלבוש האורה כתב שהיה מקום לומר שהותר להם לאכול בעלי חיים רק לאחר שהמית אותם האדם, בדומה לשחיטה, אך אם מתו ממאליהם אסורים באכילה, בדומה לנבילה שנאסרה לישראל, ולכן דימתה זאת התורה לירק עשב, ללמד שמוותרת באכילה בכל אופן, ואף אם מתה ממאליה. ובדברי דוד כתב שהיה מקום להבין שההיתר של אכילת בשר בא במקום אכילת ירק עשב שתיאסר מכאן והלאה, ולכן הוצרך הכתוב לחזור ולכתוב שההיתר של ירק עשב שהיה לאדם הראשון, נשאר גם מכאן והלאה. קלח. אף שכבר נאסרה אכילת אבר מן החי על אדם הראשון, היה מקום לומר שכיון שהותרה לבני נח אכילת בשר הותרה להם גם אכילת אבר מן החי, ולכן הוצרך הכתוב לחזור ולאסור גם עליהם אכילת אבר מן החי. גור אריה. קלט. לכאורה קשה מה השייכות בין הריגת בעלי חיים להריגת אדם על ידי עצמו, והרי ודאי שאין בכלל היתר הריגת בעלי חיים גם היתר הריגת בני האדם, שאם כן היה צריך להזהיר כאן גם שלא יהרגו איש את רעהו. וביאור בדברי דוד ובבאר בשדה, שהריגת אדם אחר בודאי אסורה כיון שאותו אדם אינו מתרצה בכך, אך הריגת עצמו דומה להריגת בעלי חיים בכך שזהו חטא כלפי ה', וכיון שבעלי החיים שייכים לה' ולכן היה אסור להרוגם, ואף על פי כן התיר ה' לנו ולזרעו את הריגתם, היינו סבורים שרשאי האדם להרוג גם את עצמו כיון שאין מבני האדם מי שימחה בידו, לכן הוצרכה התורה להזהיר שאין הריגת עצמו בכלל ההיתר.

לְנַפְשֵׁיכֶם אֲדַרְשׁ מִיַּד כָּל־חַיָּה
אֲדַרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ
אָחִיו אֲדַרְשׁ אֶת־נַפְשׁ הָאָדָם:

לְנַפְשֵׁיכֶם אֲתַבֵּעַ, מִיַּד
כָּל חַיָּתָא אֲתַבְעֵנִיָּה,
וּמִיַּד אַנְשָׁא מִיַּד גְּבֵר
דִּישׁוּד יִת דְּמָא דְאַחֵוּיָּה
אֲתַבֵּעַ יִת נַפְשָׁא דְאַנְשָׁא:

רש"י

ומיד האדם. מיד ההורג צמוד ואין עדים
אני אדרוש: מיד איש אחיו. שהוא אוהב לו
כאח והרגו שוגג אני אדרוש, אם לא יגלה
ויבקש על עונו לימחל, שאף השוגג נרץ כפרה.
ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע

לנפשותיכם. אף החונק עצמו, אף-על-פי
שלא ינא ממנו דם: מיד כל חיה. לפי
שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות
לשלוט בהן, שנאמר (תהלים מט, יג) נמשל כבהמות
נדמו, לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות:

אור הבהיר

ומִיַּד הָאָדָם. כלומר, מִיַּד הַהוֹרֵג את האדם
בְּמוֹזִיד, וְאִין עֲדִים שִׁיעֲנִישׁוּהוּ בְּבֵית דִּין של
מטה, אֲנִי אֲדַרְשׁ את דמו להעניש את ההורגו:
מִיַּד אִישׁ אָחִיו. הוֹסִיף ה' לשון זו של 'מיד
איש אחיו', לומר שלא רק ההורג במזיד נענש,
אלא אף מיד מי שהוא אוהב לו כָּאָח, וְהָרִגוּ
בְּשׁוּגָג, אֲנִי אֲדַרְשׁ את דמו להענישו, אִם לֹא
יִגְלֶה ממקומו לעיר מקלט כדין רוצח בשגגה,
וְלֹא יִבְקֹשׁ על עֲוֹנו לִימְחַל, שֶׁאִף הַשׁוּגֵג צָרִיךְ
כִּפְּרָה, וְאִם אֵין עֲדִים לְחַיְיבּוֹ גְּלוּת, וְהוּא עֲצֻמו
אִינוֹ נִכְנָע לגלות מעצמו קמ"ג ולבקש על עוֹנוֹ

לְנַפְשֵׁיכֶם. ללמד שלא רק המאבד עצמו על
ידי הוצאת דם, אלא אף הַחוֹנֵק עֲצֻמוֹ בכלל
איסור זה, אֵף עַל פִּי שְׂלֹא יֵצֵא מִמֶּנּוּ דָם קמ"ב:
מִיַּד כָּל חַיָּה. הוצרך ה' לומר כן, לְפִי שְׂקוּדָם
לכן חָטְאוּ אֲנִשֵּׁי דוֹר הַמִּבּוּל וְהִפְקְרוּ לְמֶאֱכַל
חַיּוֹת רְעוּת לְשִׁלוֹט בָּהֶן, שְׁנֶאֱמַר (תהלים מט יג)
'נִמְשַׁל כְּבִהְמוֹת נִדְמוּ', כלומר, מי שנדמה
במעשיו הרעים כבהמה, חיה רעה שולטת
ומושלטת בו קמ"א, לְפִיכָךְ הִצַּרְךָ ה' בברכתו לנח
ולבניו לְהַזְהִיר עֲלֵיהֶן אֶת הַחַיּוֹת, שיחזרו
לטבעם הראשון ולא יזיקו לבני אדם קמ"ב:

הערות וצינונים

קמ. בגור אריה כתב שדברי רש"י כאן הם מגידא משובשת, כיון שאין שום סברא לחלק בין ההורג עצמו על ידי הוצאת דם לבין ההורג עצמו בחניקה, ואין צורך בדרשה מיוחדת לכך. אמנם בבאר בשדה כתב שהיה ניתן לומר שבהריגת עצמו על ידי שפיכת דם יש חומרא מיוחדת, שהרי זה כחובל בעצמו שהוא דבר איסור בפני עצמו. ועוד, שכיון שהדם הוא הנפש, כאשר שופך את דם עצמו יש בכך בזיון גדול יותר לאדם, ולכן הוצרך ריבוי מיוחד לאיסור את חניקת עצמו. קמא. כך פירש רש"י (שבת קנא:) את דברי הגמרא שם, 'אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה, שנאמר אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו'. קמב. כלומר, אין הכוונה שהזהירו החיות שלא יזיקו לבני האדם, שהרי אינם בני דעת ובני בחירה, אלא כיון שבבריאת העולם נבראו בעלי החיים באופן שהאדם הוא שימשול בהם, כמו שנאמר 'ורדו בְּדָגַת הַיָּם וּבְעֹפֶת הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הָרֹמֶשֶׁת עַל הָאָרֶץ', ובזמן המבול השתנה טבע בעלי החיים ונמסרו בני האדם בידיהם, חזר עתה ה' ואמר שיחזרו בעלי החיים לטבעם הראשון. רא"ם. אמנם בבאר בשדה כתב שהאזהרה היא לשר הרוחני הממונה על בעלי החיים. קמג. כך מבואר גם כן בדברי רש"י על הגמרא (מסכת י"ד דהאילהים) שאף אם אין עדים בדבר חייב הרוצח בשגגה לגלות, וזה לשונו שם 'ההורג היה חייב גלות, ואין עד בדבר, והוא לא גלה'.

וּשְׁפָךְ הָם הָאָדָם בָּאָדָם דְּמֹו
 יִשְׁפָךְ בִּי בְצַלֵּם אֱלֹהִים עֲשֵׂה
 אֶת־הָאָדָם: וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ
 שְׂרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ־בָהּ: פ

רש"י

הקדוש־צרוך־הוא דורש ממנו, כמו שדרשו רבותינו, והאלהים חנה לידו (שמות כח, יג) במסכת מכות (דף י:), הקדוש־צרוך־הוא מומנן לפונדק אחד וכו': (ו) באדם דמו ישפך. חס יש עדים, המימיהו אחס; למה?

איר הבהיר

וסיום הפסוק מתפרש כנתינת טעם, ולמה ראו הוא הרוצח שיהרגוהו, 'כִּי בְצַלֵּם אֱלֹהִים גֹּו' עֲשֵׂה אֶת הָאָדָם:

עֲשֵׂה אֶת הָאָדָם. זה מקרא חסר, שהרי לא התפרש מי עשה את האדם, וצריך להיות כתוב 'עֲשֵׂה הַעֲוֹשֶׂה אֶת הָאָדָם', אך קיצרה התורה בלשונה וסמכה על המובן מתוך הדברים, שה' הוא שעשה את האדם בצלם אלהים, וכן יש הרבה במקרא:

(ו) וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ. לשון זו של 'פרו ורבו' כבר נאמרה לעיל (פסוק א) בתחילת דברי ה' לנח ולבניו, והטעם שחזר ה' ואמר זאת שוב, לפי פשוטו, הפעם הראשונה שנאמרה לנח קמו היתה לבקרה, שכן יהיה, וקאן נאמרה שוב לצויו, שחייב האדם לעסוק בפריה ורבייה קמו. ולפי מדרשו, הפעם

לימחל, הקדוש ברוך הוא דורש ממנו את דמו של הנהרג ומענישו וגורם לו לגלות, כמו שפירשו רבותינו ז"ל על הפסוק שנאמר ברוצח בשגגה 'וְהָאֱלֹהִים אָנָּה לִידֹו, בְּמִסְכַּת מִכּוֹת' (י:), 'במה הכתוב מדבר, בשני בני אדם שהרגו את הנפש, אחד הרג בשוגג ואחד הרג במזיד, לזה אין עדים ולזה אין עדים, הקדוש ברוך הוא מומנן לפונדק אחד וכו' זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם, וזה שהרג בשוגג יורד בסולם, ונפל עליו והרגו. זה שהרג במזיד נהרג, וזה שהרג בשוגג גולה:

(ו) בְּאָדָם דְּמֹו יִשְׁפָךְ. יש לקרוא את הפסוק כאילו נאמר 'שפך דם האדם', והיינו ההורג את חבירו, אם נעשה הדבר 'בְּאָדָם', כלומר בפני בני אדם, והיינו אם יש עדים על הריגתו קמו, 'דמו ישפך', כלומר, המיתוהו אתם, בני האדם קמו.

הערות וציונים

קמו. לשון 'עדים' שכתב רש"י אינה בדיוקא, שהרי בן נח נהרג אפילו על פי עד אחד, וכלשון הפסוק 'באדם', והיינו אפילו בפני אדם אחד. באר בשדה. קמה. שהרי לא נאמר כאן 'אנוכי אדרוש מעמו', שמשמעו שיענש בידי שמים, אלא ישפך דמו בידי אדם, שיהרג בבית דין. באר בשדה. קמו. נחלת יעקב. קמו. ואף שכבר הצטווה אדם הראשון על

חמישי ח וַיֹּאמֶר יי לְנֹחַ
וּלְבְנוֹהֵי עִמְיָה לְמִימְרִי:
ט וַיֹּאנָא הָא אָנָּא מְקִים יִת
קִימִי עִמְכוֹן וְעַם בְּנִיכוֹן
בְּתִרְכוֹן: י וְעַם כָּל נַפְשָׁא

חמישי ח וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-נֹחַ
וְאֶל-בָּנָיו אֲתָּו לֵאמֹר: ט וַיֹּאנִי הִנְנִי
מְקִים אֶת-בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת-
וְרַעְיֵכֶם אֲחֵרֵיכֶם: י וְאֵת כָּל-נֶפֶשׁ

רש"י

להקיש מי שאינו עוסק צפריה ורביה לשופך
דמים (יצמות סג):
חמישי (ט) וַיֹּאנִי הִנְנִי. מסכים אני עמך.
סהיה נח דואג לעסוק צפריה ורביה עד

אור הבהיר

הראשונה באה לענין הציווי קמח, והפעם השניה
באה להקיש מי שאינו עוסק בצריה ורביה
לשופך דמים, ולכן נאמר לאחר 'שפך דם האדם
באדם דמו' 'שפך', הפסוק 'ואתם פרו ורבו',
ללמד שאם לא תעשו כן, הרי אתם נחשבים
כשופכי דמים:
חמישי (ט) וַיֹּאנִי הִנְנִי. ביאור לשון 'ואני', בוי"ו
החיבור, היינו כמו 'גם אני' קמח, כלומר, אמר בכך
ה' לנח 'מסכים אני עמך', ועניינה של הסכמה
זו הוא לפי שמתחילה היה נח דואג ואינו רוצה
לעסוק בצריה ורביה קי שמו יבוא שוב מובל

לעולם, עד שהבטיחו הקדוש ברוך הוא שלא
לשחת את העולם עוד, וכן עשה ה', שהבטיחו
על כך, כמו שנאמר לעיל (ח, כא) 'לא אסף לקלל
עוד את האדמה בעבור האדם', אך כיון שידע נח
שההבטחה היא בתנאי שלא יחטא, עדיין היה
דואג שמו יחטא ויישחת העולם, ולכן ביקש
מה' שיכרות ברית על כך שלא יישחת העולם,
וברית זו מועילה אפילו אם יחטא קמח, ובאחרונה
- ולאחר מכן, והיינו בפסוק זה, אָמַר לו' ה' 'ואני
הנני', כלומר, הנני מסכים לעשות קיום וחזק
של ברית להבטחתי, ואָתָּן לך על כך אות:

הערות וציורים

פריה ורביה, כמבואר לעיל (א נח), כיון שהיה נח דואג מלעסוק בפריה ורביה שמו יחזור העולם וישחת, כמבואר בדברי
רש"י להלן (פסוק ט), חזר ה' וצוהו שוב על פריה ורביה. רא"ם. **קמח**. ואף שנאמר שם 'ויברך אלהים את נח ואת בניו
ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ', אין לשון 'פרו ורבו' המשך של הברכה, אלא ענין בפני עצמו. רא"ם. **קמח**. רא"ם.
אמנם בגור אריה ובספר הזכרון פירשו שהדיק הוא מלשון 'הנני', שמשמעותה הנני מוכן להסכים לדברך, ולחזק את
הבטחתי (ח כא) שלא אשחית את העולם, על ידי שאכרות על כך ברית. **קנ**. והריא לכן שחשש נח לעסוק בפריה ורביה,
שהרי כשיצאו מהתיבה הותר להם תשמיש המטה, שנאמר (פסוק טו) 'צא מן התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך',
ואף על פי כן נאמר (פסוק יח) 'וצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו', הרי שיצאו אנשים לבד ונשים לבד, והיינו כיון שלא
רצה לעסוק בפריה ורביה. נחלת יעקב. **קנא**. רא"ם, גור אריה. אמנם בשפתי חכמים תירץ שאמנם לעיל נאמרה לשון
שבעה, אך לא אמר זאת ה' לנח, כמו שנאמר 'ויאמר ה' אֵל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם', הרי
שהדיבור היה אל ליבו, ולא לנח, ולכן הוצרך כאן למרות ברית עם נח.

חִיתָּא דְּעִמְכוֹן בְּעוֹפָא
בְּבַעֲרָא וּבְכָל חֵית אֶרֶצָא
עִמְכוֹן מְכַל נְפָקִי תִיבוֹתָא
לְכָל חֵית אֶרֶצָא:
יֵא וְאָקִים יְת קִימִי עִמְכוֹן
וְלֹא יִשְׁתַּיְצִי כָּל
בְּסָרָא עוֹד מִמִּי טוֹפָנָא
וְלֹא יְהִי עוֹד טוֹפָנָא
לְחַבְלָא אֶרֶצָא: יֵא וְאָמַר יִי

חִתִּיה אֲשֶׁר אֲתֹכֶם בְּעוֹף בְּבַחֲמָה
וּבְבַל־חֵית הָאָרֶץ אֲתֹכֶם מְבַל־
יֵצְאִי תַתָּה לְבַל־חֵית הָאָרֶץ:
יֵא וְהִקְמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אֲתֹכֶם
וְלֹא־יִכָּרֵת בְּל־בָּשָׂר עוֹד מִמִּי
הַמְבּוֹל וְלֹא־יִחַיֶּה עוֹד מְבּוֹל־
לְשַׁחַת הָאָרֶץ: יֵא וְיֹאמַר אֱלֹהִים

רש"י

זכלל הסיה אשר אתכם, שאין הילוכן עם הצריות:
(ב) והקימותי. אעשה קיום לצריתי. ומהו
קיומו? את הקשת, כמו שמסיים והולך:

(י) חית הארץ אתכם. הם המתהלכים עם
הצריות: מבל יוצאי התיבה. להציל שקלים
ורמסים: חית הארץ. להציל המזיקין שאינן

אור הבהיר

המזיקין, כגון האריות והנמרים ושאר חיות
טורפות, שאינן בכלל החיה אשר אתכם, שהרי
אין הילוכן עם הבריות [-אין בעלי החיים
הטורפים מהלכים בין בני האדם קני]:

(יא) והקימותי. אין הכוונה שאעשה ואכרות את
הברית, שהרי כבר נכרתה הברית עצמה במה
שנאמר לעיל (פסוק ט) 'וְאֲנִי הִנְנִי מְקִים אֶת
בְּרִיתִי אִתְּכֶם' קני, אלא כאן הכוונה שאעשה
קיום וחיוזק לבְּרִיתִי האמורה לעיל, שלא יבוא
מבול לעולם, ומהו קיומו, אֶת הַקֶּשֶׁת אשר אתן
בענן, כמו שְ�מִסִּים וְהוֹלֵךְ בפסוקים הבאים:

(י) חֵית הָאָרֶץ אֲתֹכֶם. לשון 'אתכם' באה
לומר ש'חית הארץ' האמורה כאן הם בעלי
החיים המתהלכים עם הבריות [-עם בני האדם],
כמו החמורים והסוסים וכיוצא בהם קני:

מְבַל־יֵצְאִי תַתָּה. לְהַבִּיא - לרבות שקצים
[-עופות טמאים קני] וְיִמָּשִׂים, שאף הם בכלל
ברית קיום העולם שכרת ה' עם יוצאי התיבה:
חֵית הָאָרֶץ. אף שכבר נאמר בפסוק זה 'חית
הארץ', הרי התבאר ששם מדובר בחיות
המתהלכות עם בני האדם, וחזר ואמר 'לכל חית
הארץ' כדי לְהַבִּיא - לרבות את בעלי החיים

הערות וציונים

קנב. גור אריה. קנב. מהרש"ל, וכמו שנאמר (ויקרא יא יג) 'וְאֵת אֵלֶּה תִּשְׁקָצוּ מִן הָעוֹף לֹא יֵאָכְלוּ שֶׁקֶץ הַס'. קנר. גור
אריה. אמנם הרא"ם פירש שמה שכתב רש"י לעיל 'המתהלכים עם הבריות' היינו כל בעלי החיים, ולמעט את השדים, שאף
שהם מיוצאי התיבה, הרי אינם מהלכים עם הבריות, ומה שכתב כאן רש"י 'להביא המזיקין', היינו לרבות את השדים.
קנה. רא"ם, גור אריה.

זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אַנִּי נֹתֵן
 בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה
 אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם: י אֶת־
 קִשְׁתִּי נָתַתִּי בַעֲנָן וְהִיתָה לְאוֹת
 בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ: יד וְהִיָּה
 בַּעֲנָנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאָתָהּ

דא אַת קִיָּם דְּאַנָּא יְהִיב
 בֵּין מִימְרִי וּבֵינֵיכֶן וּבֵין
 כָּל נֶפֶשׂא חַיָּתָא דְּעָמְכוֹן,
 לְדִרִי עַלְמָא: י אֶת קִשְׁתִּי
 יְהִיבִית בַּעֲנָנָא וְהִיָּה לְאוֹת
 קִיָּם בֵּין מִימְרִי וּבֵין
 אָרְעָא: יד וְהִיָּה בַּעֲנָנוֹתִי
 עֲנָנָא עַל אָרְעָא וְתִתְחַזֵּי

רש"י

(יג) לְדֹרֹת עוֹלָם. נכתב חסר שיט דורות (יד) בַּעֲנָנִי
 שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו, ענן. כשחללה במחשבה לפני להציא חסר
 כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של ואזדון לעולם:

אור הבהיר

בלשון רבים הכוללת את כל הדורות קני:
 (יד) בַּעֲנָנִי עָנָן. אין הכוונה כפשוטה שבכל פעם
 שיהיו ענני גשם תיראה הקשת, שהרי פעמים
 רבות יש עננים ואין נראית הקשת קני, אלא
 כַּשֶּׁתְּעֵלָה בְּמַחְשָׁבָה לְפָנֵי לְהַבִּיא חֹשֶׁךְ וְאֲבָדוֹן
 לְעוֹלָם, והחושך והאבדון רמוזים בלשון 'ענני'
 ענן, כדרך שענני הגשם מחשיכים את היום, אז
 אראה את הקשת ואזכור את הברית:

(יג) לְדֹרֹת עוֹלָם. לא נכתב 'לדורות', בכתב
 מלא, אלא נכתב חסר, 'לדֹרֹת', ללא האות ו' ו'
 האחרונה המשמשת כלשון רבים של 'דור' קני,
 ללמד שְׁלֹא בכל הדורות הוצרכו לאות זו, אלא
 יֵשׁ דְּדוֹרוֹת שְׁלֹא הֵצְרְכוּ לְאוֹת זו של הקשת,
 לְפִי שֶׁצַּדִּיקִים גְּמוּרִים הָיוּ, כְּמוֹ דָּוִד שֶׁל
 חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה, וְדָוִד שֶׁל רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן
 יוֹחָאי, והם ממועטים מכך שלא נאמר 'לדורות'

הערות וצינים

קנו. נחלת יעקב. קנו. נחלת יעקב. אמנם הרא"ם פירש שמכך שנכתב 'לדֹרֹת' בכתב חסר יש לדרוש זאת כאלו נאמר
 'לְדֹרֹת עוֹלָם', כלומר, למשפחה הדרה בעולם, ולא לכל המשפחות הדרות בעולם, למעט את אותן משפחות שהיו בשני
 דורות אלו שלא הוצקו לאות הקשת, ולדבריו הדיק הוא מחסרון האות ו' ו' הראשונה שהיא בשורש המילה 'דור', ובכך
 משתנה הכוונה מלשון 'דורות' ללשון 'דירה'. קנת. גור אריה. וכעין זה כתב ברא"ם, שאם מדובר בענני גשם, קשה המשך
 הפסוק להלן (טו) וְנִתְּנָתִי אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה כָּל בְּשָׂר וְלֹא יִהְיֶה עוֹד הַמִּים לְמַבּוּל לְשַׁחַת כָּל
 בְּשָׂר, ומשמע שולוא כן בכל פעם שיהיו ענני גשם יבוא מבול לעולם. ובשפתי חכמים כתב שדייק כן רש"י מהלשון 'בענני'
 ענן על הארץ, והרי ענני הגשם מתייחסים אל השמים, ולא אל הארץ, ולכן בהכרח הכוונה להבאת חושך ואבדון על הארץ,
 והיינו על יושבי העולם. ובאר בשדה כתב שהדיק של רש"י הוא מכך שייחס הכתוב את הענן אל ה', בלשון 'בענני', ולא
 כתב סתם בהיות ענן על הארץ בדרך טבעית, ומשמע שמדובר בענן המתייחס להנהגת ה' שאינה בדרכי הטבע, והיינו
 כשיעלה במחשבתו להביא מבול על הארץ.

קִשְׁתָּא בַּעֲנָן: טו וּדְכִירְנָא
 יֵת קִימִי דְבִין מִימְרִי
 וּבִינִיכּוֹן וּבִין כָּל נִפְשָׁא
 חִיתָא בְּכָל בְּסָרָא וְלֹא
 יִהוּן עוֹד מִיָּא לְטוֹפְנָא
 לְחַבְלָא כָּל בְּסָרָא:
 טז וַתְּהִי קִשְׁתָּא בַּעֲנָא
 וְאַחֲזִינָהּ לְדַכְרוֹן קִים
 עֲלֵם בִּין מִימְרָא דִּי
 וּבִין כָּל נִפְשָׁא חִיתָא
 בְּכָל בְּסָרָא דְעֵל אֶרְעָא:
 יז וַאֲמַר יי לְנֹחַ דָּא אֶת
 קִים דְּאַקִּימִית בִּין
 מִימְרִי וּבִין כָּל בְּסָרָא
 דְעֵל אֶרְעָא:

חֲקִשְׁתָּ בַּעֲנָן: טו וְזָכַרְתִּי אֶת־
 בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבִין
 כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר וְלֹא־
 יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחַת
 כָּל־בָּשָׂר: טז וַהֲיִתָּה חֲקִשְׁתָּ בַּעֲנָן
 וְרִאִיתִיָּה לְזָכֹר בְּרִית עוֹלָם בֵּין
 אֱלֹהִים וּבִין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־
 בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ: יז וַיֹּאמֶר
 אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת אֹת־הַבְּרִית
 אֲשֶׁר הִקְמַתִי בֵּינִי וּבִין כָּל־בָּשָׂר
 אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ: פ

רש"י

מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכם אני רואה
 את האות ונוכח: (יז) זאת אות הברית.
 הראהו הקשת ואמר לו, 'הרי האות שאמרתי':

(טו) בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין
 מדת הדין של מעלה וביניכם. שהיה לו לכתוב
 'ביני ובין כל נפש חיה'; אלא זהו מדרשו, כשתבא

אור הבהיר

הרמוזה בשם 'אלהים', לקטרג עליכם ולחייב
 אתכם בעונש, אני רואה את האות, ונזכר
 בברית:

(יז) זאת אות הברית. לשון 'זאת' מרמזת על
 דבר הנראה לעין, מלמד שבאותה שעה הראוהו
 ה' לנח את הקשת, ואמר לו הרי זו האות
 שאמרתי:

(טו) בין אלהים ובין כל נפש חיה. אף שה'
 הוא המדבר עם נח, לא אמר 'ביני' אלא אמר
 'בין אלהים' בלשון נסתת, כדי לומר שהברית
 היא בין מדת הדין של מעלה הרמוזה בשם
 'אלהים', וביניכם, שאם לא כן היה לו לכתוב
 'ביני ובין כל נפש חיה', שהרי ה' הוא המדבר
 עמו, אלא זהו מדרשו, כשתבא מדת הדין,

שישי יח ויהיו בני־נח היצאים
מן־התִּכָּה שם וְחם ויפת וְחם הוא
אבי כנען: יט שְׁלֹשָׁה אֱלֹה בְּנֵי־נח
וּמֵאֵלֶּה נִפְצָה כָּל־הָאָרֶץ: כ וַיַּחֲלֵ
נח אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרִם:

שישי יח ויהיו בני נח
דנפקו מן תיבותא שם
וְחם ויפת, וְחם הוא
אבוהי דכנען: יט תלתה
אלין בני נח ומאלין
אתבדרו בכל ארעא:
כ ושרי נח גבר פלח
בארעא ונצב כרמא:

רש"י

אבי כנען: (כ) ויחל. עשה ענמו חולין,
שהיה לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת (כ"ד):
איש האדמה. אדוני האדמה. כמו איש
נעמי (רות א, ג): ויטע כרם. כשנכנס למצוה
הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים (כ"ד):

שישי (יח) וְחם הוא אבי כנען. למה
הוצרך לומר כאן? לפי שהפרשה עסוקה וצאה
בשכרותו של נח שקלקל זה חס ועל ידו נתקלל
כנען, ועדיין לא כתב תולדות חס ולא ידענו
שכנען בנו, לפיכך הוצרך לומר כאן 'וְחם הוא

אור הבהיר

שהתחלל מקדושתו קס, לפי שְׁהִיָּה לוֹ לַעֲסוֹק
תַּחֲלָה בְּנִטְעָה אַחֲרָת, ולא בנטיעת כרם המביא
לידי השחתתו, כפי שאכן אירע לבסוף קסא:
אִישׁ הָאֲדָמָה. כלומר, אֲדוֹנֵי הָאֲדָמָה, כאילו
נאמר איש שהאדמה שייכת לו, וְכַמוֹ (רות א ג)
'אִישׁ נַעֲמִי', והיינו איש שנעמי שייכת לו:
וַיִּטַּע כָּרִם. משמע שלא היה באותה שעה כרם אחר
בעולם, שהכל התקלקל במבול, ואם כן קשה, מהיכן
היו לו זמורות ליטע מהם כרם קסב, אלא כְּשֶׁנִּכְנַס נח
לְתִּיבָה הַקִּנִּים עִמּוֹ זְמוֹרֹת של גפנים, וְיַחֲרִי תָּאֲנִים,
שהם עצים הממהרים להתקלקל במים יותר משרר
עצים, ומזמורות אלו נטע עתה כרם קסג:

שישי (יח) וְחם הוא אבי כנען. כיון שלא
הוזכרו כאן כל צאצאיהם של בני נח, קשה למה
הצריך לומר כאן דבר זה, שחם הוא אבי כנען,
אלא לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו
של נח שקלקל בה חס, ועל ידו נתקלל כנען
בנו, וַעֲדָן לא כתב את תולדות חס ולא ידענו
שכנען הוא בנו, לפיכך הצריך להקדים ולומר
כאן 'וְחם הוא אבי כנען':

(כ) וַיַּחֲלֵ. לשון זו מיותרת לכאורה, שהרי די בכך
שתכתוב התורה 'ויטע כרם' כדי שנדע שזו
היתה הנטיעה שהתחיל בה קט, אלא באה התורה
ללמד שבמעשה זה עָשָׂה נח עֲצָמוֹ חָלִין,

הערות וציגונים

קנט. גור אריה ומשכיל לדוד. קס. פסיקתא זוטרתא. קסא. רא"ם. קסב. רא"ם. קסג. רא"ם בשם רבינו תם. אמנם
הרע"ב כתב שלפירות עצים אלו אין גרעינים ליטע מהם, ולכן הוצרך להכניס מהם ענפים ממש. וכתב בגור אריה שהוצרך
רש"י לכתוב כן, כיון שפירש בתחילת הפסוק שהתביעה על נח היתה מדוע לא עסק בנטיעה אחרת, והרי יתכן שלא היתה

כא וַיֵּשֶׁת מִן־תַּיִן וַיִּשְׁכַּר וַיִּתְגַּל
 בְּתוֹךְ אֶהְלָה: כּ כַּ וַיֵּרָא חָם אָבִי
 כְּנָעַן אֶת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֵּד לְשְׁנֵי־
 אָחָיו בַּחוּץ: כּ כַּ וַיִּקַּח שָׁם וַיַּפֵּת

רש"י

(כא) ויתגל. לשון ויתפעל: אהלה. 'אהלה' כתיב. רמז לעשרת השנתיים שנקראו על שם שומרון שנקראת 'אהלה' שגלו על עסקי היין, שנאמר (עמוס ו, ו) השותים צמורקי יין: (כב) וירא חם אבי כנען. יש מרבותינו

אור הבהיר

שכנען הוא זה שראה והגיד לאציו, לכן הוזכר הזכר להלן (פסוק כה) כנען על הדבר, ונתקלל: וירא את ערוות אביו. אין לפרש שרק ראה את ערוותו, שהרי נאמר להלן (פסוק כד) וידע את אשר עשה לו בנן הקטן, הרי שעשה בו מעשה קס, יש אומרים שסרסו, שלא יוכל להוליד עוד, ולפי זה מתפרשת לשון 'וירא' לענין דבר שהוא דרך בזיון, כמו 'המה יביטו יראו ב' (תהילים כב יח קסח), ויש אומרים שבנוסף לכך קסט גם רבצו, ומתפרשת לשון 'וירא' לגילוי עריות, כמו (להלן לד ב) 'ירא אתה שכם בן חמור' ק: (כג) ויקח שם ויפת. אף שהוזכרו כאן שם ויפת, אין כתיב כאן 'ויקחו' בלשון רבים, אלא 'ויקח'

(כא) אהלה. לא נכתב 'אהלו' בלשון זכר, כפי שהיה ראוי לכתוב כפי נח, אלא 'אהלה' כתיב, בלשון נקבה, רמז הוא לעשרת השנתיים שהם 'מלכות ישראל', שנקראו על שם שומרון בירת מלכותם, שנקראת 'אהלה', שנאמר (יחזקאל כג ד) 'ושמותן שמון אהלה וירושלם אהליבה' קסד, ותיבת 'ויתגל' קסה היא מלשון גלות, ללמוד שגלו על עסקי היין, שנאמר עליהם (עמוס ו ו-ז) 'השתיים במוזקקי יין וגו' לכן עתה יגלו בראש גלים וסר מן־ח סרוחים':

ויתגל. לשון ויתפעל, כלומר, ההתגלות היא פעולה שנעשתה בו עצמו, שהתגלה קס: (כג) וירא חם אבי כנען. יש מרבותינו אומרים

הערות וציגים

לו נטיעה אחרת לעסוק בה, ולכן הוצרך רש"י לכתוב שמלבד המזרות של הגפנים היו לו גם יחורי תאנים, והיה יכול לעסוק תחילה בנטיעתם. קסד. רא"ם. קסה. רא"ם עפ"י מדרש רבה. קסו. אף שדבר פשוט הוא, כתב זאת רש"י כדי לבאר שאף על פי שלא נכתב 'ויגל' שמשמעותו שגילה את עצמו בכווה, אלא 'ויתגל' שמשמעותו שהתגלה ממילא, שזו לשון 'ויתפעל', מכל מקום היה בכך גנות עבדו, וכפי שכתב רש"י לעיל (פסוק ב) שלא היה לו להתחיל בנטיעה זו. נחלת יעקב. קסז. גור אריה. קסח. באר בשדה. רא"ם, על פי המבואר בגמרא (סנהדרין ע) שלדברי הכל סרסו, ויש אומרים שאף רבנו. קע. רא"ם, על פי המבואר בגמרא (סנהדרין ע).

אֶת־הַשְׂמֶלֶחַ וַיְשִׁימוּ עַל־שִׁבְם
שְׁנֵיהֶם וַיִּלְכוּ אַחֲרָנִית וַיַּכּוּ אֶת
עֲרֹת אֲבֵיהֶם וּפְנֵיהֶם אַחֲרָנִית
וְעֲרֹת אֲבֵיהֶם לֹא רָאוּ: כִּי נִיֹּקֶן
נָח מֵיֵינוּ וַיֵּדַע אֶת אֲשֶׁר־עָשָׂה לוֹ

יֵת כְּסוּתָא וְשִׁיאוּ עַל
כְּתָף תְּרִיהוֹן וַאֲזַלוּ
מִחֲזִירִין וְכִסִּיאוּ יֵת
עֲרִיתָא דְאַבְוֵהוֹן,
וְאַפִּיהוֹן מִחֲזִירִין וְעֲרִיתָא
דְאַבְוֵהוֹן לֹא חָזוּ:
כִּי וַאֲתַעַר נֹחַ מִחֲמַרְיָה
וַיֵּדַע יֵת דְּעָבַד לֵיהּ

רש"י

ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף
וחשופי שם וגו': ופניהם אחורנית. למה
נאמר פעם שנייה? מלמד ששקרכו אללו
והולרכו להפוך עלמם לכסותו הפכו פניהם
אחורנית:

לימד על שם שנתאמן צמורה יותר מיפת, לכן
זכו בניו לטלית של צלית, ויפת זכה לקבורה
לצניו, שנאמר (יחזקאל ט, יא) אתן לגוה מקום
שם קבר. וחס שבו את אביו, נאמר צורעו
(ישעיה ב, ד) כן ינהג מלך אשור את שבי מלרים

אור הבהיר

כ (ד) 'כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים
ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף
וחשופי שתי' וגו', והיינו שנלקחו בגלות כשהם
ערומים וערוותם מגולה קע:

ופניהם אחורנית. כיון שכבר נאמר 'וישימו על
שכם שניהם וילכו אחורנית', למה נאמר פעם
שניה 'ופניהם אחורנית', מלמד, שבתחילה היה
כל גופם אחורנית, וכשקרכו אצל יותר והצרכו
להפוך עצמם לפנות אל נח כדי לכסותו, היה
רק גופם וידיהם פונים אליו, אך עדיין הפכו את
פניהם אחורנית, שלא לראות קע:

בלשון יחיד, לימד בכך על שם, המוזכר
ראשון, שנתאמן בצמורה זו יותר מיפת, לכן
זכו בניו - עם ישראל שהם מצאצאיו לטלית
של ציצית, וזו מדה כנגד מדה, שכשם שכיסה
את אביו, כך מתכסים בניו בטלית של
מצוה קע. ויפת, שלא התאמן כל כך, זכה רק
לקבורה לבניו, שנאמר (יחזקאל ט יא) 'אתן
לגוה מקום שם קבר', ואף זו מדה כנגד מדה,
שיזכו בניו לכיסוי גופם על ידי קבורתם קע.
וחם, שבו את אביו והשאירו מגולה, נענש
גם הוא במדה כנגד מדה, שנאמר בפרעו (ישעיה

הערות וציורים

קעא. רא"ם. קעב. רא"ם. קעג. רא"ם. קעד. רא"ם, דברי דוד, ולפי פירוש זה נמצא שבשעת הכיסוי ממש היה
גופם פונה אל אביהם, ופניהם מוסבות אחורנית. אמנם בלבוש האורה בפירושו השני פירש שמתחילה ועד סוף היו מהלכים
אחורנית, ואף בשעה שכיסוהו לא הסבו את גופם לכיוונו, אלא הפכו רק את פניהם אחורנית מדרך עמידתם, והיינו שהיו
פניהם לבדם לצד נח כדי לראות כיצד לכסותו כראוי, אלא שעשו זאת בהצצה חטופה ומועטה, ולכן הוצרכה התורה להעיד
'וערות אביהם לא ראו', היינו אף שהיו פניהם מוסבות לצידו.

בְּנֵי הַקֶּטָן: כֹּה וַיֹּאמֶר אֲרֹר בְּנֵי
 עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו:
 כֹּה וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי
 שֵׁם וַיְהִי כִנְעַן עֶבֶד לָמוֹ:

רש"י

(נד) בְּנֵי הַקֶּטָן. הפסול והצוי. כמו הנה קטן נחתך צמח צוי צאדס (ירמיה מט, טו):
 (כה) אֲרֹר בְּנֵי. אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי לשמשני, ארור בן רביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה. ומה ראה חס

הראשון רק שְׁנֵי בָּנִים הָיוּ לוֹ, וְהָיָה זֶה אֶת זֶה בְּשִׁבְלִי יִרְשֶׁת הָעוֹלָם, וְאֶבְיָנוּ יֵשׁ לוֹ שְׁלֹשָׁה בָּנִים, וְעוֹדְנוּ מִבְּקֵשׁ בֶּן רִבְעִי, ראוי לסרסו כדי שלא יוליד בנים נוספים, ולא יהרגו זה את זה:
 (כו) בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי שֵׁם. הטעם שבירך נח את ה' בתוך דבריו קטן, כיון ש'ה' עתיד לשמור את הבטחתו לזרעו, לתת להם את ארץ כנען, והזכרה כאן נחלת ארץ כנען, כיון שרק אז יתקיים האמור בהמשך הפסוק קטן:

וַיְהִי כִנְעַן עֶבֶד לָמוֹ. כלומר, שיהיה למוס עובד, והיינו שהמס שיוטל על הכנענים יהיה בכך שיעבדו בגופם עבודת עבדים קטן:

(נד) בְּנֵי הַקֶּטָן. אין הכוונה לקטן בשנים, שהרי היה גדול בשנים מיפת קטן, אלא לשון 'הקטן' האמורה כאן היינו הפסול והצוי, כמו שנאמר לגבי אדום (ירמיה מט טו) 'הנה קטן נתתי בגוים צווי בצאדס':
 (כה) אֲרֹר בְּנֵי. אף שהיו לחם בנים נוספים קילל נח רק את כנען, כיון שכך אמר נח לחם, אתה גרמת לי בכך שסרסתי קטן שלי אוליד בן רביעי לשמשני, ארור בן רביעי, שהוא כנען, להיות משמש את זרעם של אלו, בני הגדולים, שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה. ומה ראה - מה עלה בדעתו קטן של חם שסרסו, כך אמר להם לאחיו כהסבר למעשיו, הרי אדם

אור הבהיר

הערות וצינים

קטן. רא"ם. אמנם בגור אריה כתב שבאמת היה קטן מיפת, אך הוקשה לרש"י מדוע הוצרך להזכיר כאן שהוא קטן, ולכן פירש שהכוונה לכך שהוא הפסול והצוי. קטן. רא"ם. קטן. ולשון הפסוק 'וְיָצָא חָם' אינה מתפרשת כראיה בעיניים, אלא כמחשבת והבנת הלב, וכמו שנאמר (קהלת א טו) 'לבי ראה תרבה חקקה ודעת', וכשיצא חם החוצה 'וַיֵּצֵא לְשֵׁנִי אֶחָיו בחוץ' היינו שאמר להם את דעתו בענין זה ורצה למושכם להסכים לדעתו. באר בשדה. קטן. גור אריה. קטן. רא"ם. קטן. וכמו שנאמר לאחר כיבוש הארץ על ידי ישראל (יהושע טו י) 'וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבָּם אֲפָרַיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיְהִי לָמוֹס עֶבֶד', ובמצודות דוד שם ביאר 'לא מס ממון, כי אם מס עבודה בגוף'.

כו יִפְתִּי יְיָ לִי־פֶת וַיִּשְׁרִי
 שְׁכִינְתִּיהָ בְּמִשְׁכְּנִי שֵׁם
 וַיְהִי כְנָעַן עֶבֶדָא לְהוֹן:
 כז וַחֲיָא נֹחַ בְּתֵר טוֹפְנָא
 תְּלַת מָאָה וַחֲמִשִּׁין שָׁנִין:
 כח וַהֲוֹו כָּל יוֹמֵי נֹחַ תִּשְׁעַ
 מָּאָה וַחֲמִשִּׁין שָׁנִין וּמִית:
 י א וְאַלְיִן תּוֹלְדָת בְּנֵי נֹחַ
 שֵׁם חָם וַיִּפֹּת וְאַתְּלִידוּ
 לְהוֹן בְּנִין בְּתֵר טוֹפְנָא:
 חם וַיִּפֹּת וַיִּלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחֲרֵי הַמְּבֹרָא:
 כו יִפְתִּי אֱלֹהִים לִי־פֶת וַיִּשְׁכֹּן
 בְּאַהֲלֵי־שֵׁם וַיְהִי כְנָעַן עֶבֶד
 לָמוֹ: כז וַיְחִי־נֹחַ אַחֲרֵי הַמְּבֹרָא
 שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים
 שָׁנָה: כח וַיְהִי בְּלִי־יְמֵי־נֹחַ תִּשְׁעַ
 מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וַיָּמָת:
 פ י א וְאַלֶּהָה תּוֹלְדָת בְּנֵי־נֹחַ שֵׁם
 חָם וַיִּפֹּת וַיִּלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחֲרֵי הַמְּבֹרָא:

רש"י

שני, לא שרתה צו שכניה. והיכן שרתה?
 צמקדש ראשון שזנה שלמה שהיה מזני שם:
 ויהי כנען עבד למו. אף משיגלו צי שם,
 ימכרו להם עבדים מזני כנען:
 (כו) יפת אלהים ליפת. 'ירמיצ' מתורגם
 'יפתי': וישכון באהלי שם. ישרה שכנינו
 בישראל. ומדרש-חכמים, אף-על-פי שיפת
 אלהים ליפת, שזנה כורש שהיה מזני יפת צי

אור הבהיר

השני, מכל מקום לא שרתה בו שכניה. והיכן
 שרתה שכניה, במקדש ראשון שזנה שלמה
 המלך שהיה מבני שם, ועל הבית הראשון נאמר
 'וישכון באהלי שם':
 ויהי כנען עבד למו. כבר נאמר בפסוק
 הקודם 'ויהי כנען עבד למו', וחזר נח ואמר
 כאן דברים אלו קפ"ב כדי לומר שאף משיגלו
 בני שם מארצם, עדיין ימכרו להם עבדים
 מבני כנען:

(כו) יפת אלהים ליפת. תיבת 'יפת' מתורגם
 'יפתי', והיינו 'ירחיב' קפ"א, שירחיב ה' את גבול
 ארצו של יפת:
 וישכון באהלי שם. ישרה שכנינו בישראל,
 שהם מצאצאיו של שם. ומדרש חכמים בפסוק
 זה הוא שיש שייכות בין ברכתו של יפת לבין
 ברכתו של שם קפ"ב, וכך מותרשת הברכה, אף
 על פי ש'יפת אלהים ליפת', בכך שזנה כורש
 מלך פרס, שהיה מבני יפת, את בית המקדש

הערות וציורים

קפ"א. וכמו לגבי הפסוק (דברים יב ט) 'כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך', שתרגם אונקלוס 'ארי יפתי'. קפ"ב. כיון שלולא זאת
 קשה, מאחר וכבר סיים לבדך את שם ומבורך עתה את יפת, מדוע הזכיר שוב שם באומרו 'וְיִשְׁכֹּן בְּאַהֲלֵי שֵׁם'. גור
 אריה. קפ"ג. רא"ם וגור אריה.

ב בְּנֵי יִפֶּת גִּמְרָה וּמִגְוֹג
 וּמְדִי וְיוֹן וְתָבֶל וּמִשְׁדֵּי
 וְתִירָם: ג וּבְנֵי גִמְרָה
 וְרִיפֶת וְתַגְרִמָּה: ד וּבְנֵי
 יוֹן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ
 כְּתִים וְדַדְנִים: ה מֶאֱלִין
 אֶתְפָּרְשׁוּ נְגוּת עֲמִמָּיָא
 בְּאַרְעֵתְהוֹן גְּבֵר לְלִישָׁנִיָּה
 לְזִרְעִיתְהוֹן בְּעַמְמִיָּהוֹן:
 וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם
 וְפוּט וְכַנְעֵן: ז וּבְנֵי כּוּשׁ
 סִבָּא וְחַוִּילָה וְסַבְתָּה
 וְרַעְמָה וְסַבְתָּכָא וּבְנֵי
 רַעְמָה שָׁבָא וְיֶדְדֵן:
 ח וְכוּשׁ אוֹלִיד יֶת נִמְרֹד,
 הוּא שָׂרִי לְמַהְוֵי גְבֵר
 בְּאַרְעָא: ט הוּא הָוָה

ב בְּנֵי יִפֶּת גִּמְרָה וּמִגְוֹג וּמְדִי וְיוֹן
 וְתָבֶל וּמִשְׁדֵּי וְתִירָם: ג וּבְנֵי גִמְרָה
 אֲשַׁכְנֹו וְרִיפֶת וְתַגְרִמָּה: ד וּבְנֵי יוֹן
 אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כְּתִים וְדַדְנִים:
 ה מֶאֱלָה נִפְרְדֹו אֵיִי הַגִּזִּים
 בְּאַרְצָתָם אִישׁ לְרִשְׁנֹו
 לְמִשְׁפַּחְתָּם בְּגוֹיָהֶם: וּבְנֵי חָם
 כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וְפוּט וְכַנְעֵן: ז וּבְנֵי
 כּוּשׁ סִבָּא וְחַוִּילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה
 וְסַבְתָּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שָׁבָא וְיֶדְדֵן:
 ח וְכוּשׁ יֹלֵד אֶת־נִמְרֹד הוּא הַחֹלֵל
 לְחַיֹּות גְּבֵר בְּאַרְצֵן: ט הוּא־הָיָה

רש"י

י (ג) וְתִירָם. זו פרס (כ"ד ל, 6): (ד) לַחַיֹּות גְּבֵר. להמריד כל העולם על הקדוש-צרוך-הוא
 בעצת דור הפלגה:

אור הבהיר

י (ג) וְתִירָם. זו מדינת פרס קפד:
 (ד) לַחַיֹּות גְּבֵר. וגבורתו היתה להמריד את הפלגה, וכפי שיבואר להלן קפד:

הערות וציונים

קפד. שהרי התבאר לעיל (ט כז) שהברכה 'יפת אלהים ליפת' מתפרשת לפי המדרש על כורש שבנה את בית המקדש השני, וכורש היה מלך פרס, ולכן הוצרך רש"י לבאר ש'תירס' זו פרס, ובכך נמצא שהיה כורש ממצאצי יפת. לבוש האורה, נחלת יעקב [והיינו על פי המבואר בגמרא (יומא י)]. אמנם הרא"ם כתב שכיון שהזכרה 'מודי בפסוק זה, ובכל מקום מדי ופרס סמוכות זו לזו, ביאר רש"י שאף כאן הזכירה פרס. **קפד.** ולכן נכתבה בו לשון 'הוא החל', מלשון חולין, שחילל את שם ה' לקרותו על עבודה זרה. רא"ם, גור ארית.

גְּבוּר־צִיד לִפְנֵי יְהוָה עָל־כֵּן וַאֲמַר
בְּנִמְרוֹד גְּבוּר צִיד לִפְנֵי יְהוָה:
יִתְּחִי רֵאשִׁית מִמְּלֻכְתּוֹ בְּכָל
אֶרֶץ וְאַבְרָם וְכַלְנָה בְּאֶרֶץ שֹׁנְעַר:
אִם מִן־הָאֶרֶץ הַזֶּה יֵצֵא אִשׁוּר וַיֵּבֶן
אֶת־נִינֹוֹה וְאֶת־רַחֲבֶת עִיר וְאֶת־

גבר תקיף קדם יי על כן
יתאמר בנמרוד גבר תקיף
קדם יי: ויהות ריש
מלכותיה בכל וארץ ואבד
וכלנה, בארעא דבבל:
א מן ארעא ההיא נפק
אתוראה ובנא ית נינוה
וית רחבת קרתא וית

רש"י

(ט) גבור ציד. כל דעתן של צריות צפוי, למרוד צו, יאמר, זה כנמרוד גבור ציד:
(יא) מן הארץ. כיון שראה אשור את בניו
שומעין לנמרוד ומורדין במקום לננות המגדל
אדם מרשיע בעזות פנים, יודע רבונם ומתכוין

אור הבהיר

כל אדם המרשיע בעזות פנים, שיועד את
רבונם ומתכוון למרוד בו, יאמר עליו ש'זה
כנמרוד, גבור ציד':

(יא) מן הארץ וגו'. כיון שלכאורה אין שייכות
בין מעשי נמרוד לבין בניית נינוה על ידי
אשור קפח, יש לפרש שפסוק זה הוא המשך של
האמור לעיל, שפיון שראה אשור את בניו
שומעין לנמרוד, ומורדין במקום [-בה'] לבנות
את המגדל, יצא מתוכם ובנה מקומות אחרים
לדור בהם:

(ט) גבור ציד. כיון שהתבאר (פסוק ח) שלשון
'גיבור' האמורה אצל נמרוד מתפרשת לגבי זה
שהמריד את בני האדם נגד ה', אי אפשר לפרש
את לשון 'גיבור ציד' כפשוטה לגבי צידת בעלי
חיים, אלא שהיה צד את דעתן של הבריות
בפיו, ומטען למרוד במקום [-בה'] קפח:
לפני ה'. כלומר, שהאמין בה' והיה מתכוון
כביכול להקיטו על פניו - להכעיסו כנגד פניו,
ולכן נאמרה לשון 'לפני ה' קפח':
על כן יאמר בנמרוד. כלומר, לכן אומרים על

הערות וצינים

קפו. כלומר, מאחר ונאמר לעיל שגבורתו היתה בכך שהמריד את הבריות, הוצרך לפרש שלא היה ממרידם בכוחו וגבורתו
להכריחם למרוד, אלא היה צד אותם בדבריו. באר בשדה. קפו. אך לולא פירוש זה יקשה, שהרי כל מקום שהאדם נמצא
הוא לפני ה'. שפתי חכמים. ובאר בשדה פירש שכוונת רש"י לבאר מדוע נאמר 'הוא היה גיבור ציד', בלשון יחיד, והיינו
שאף שכולם היו חוטאים, מכל מקום היו מוטעים בדבר, ורק הוא לבדו היה מורד במזיד להכעיס אף שהכיר בה'. קפת. והיה
ראוי להביא זאת להלן, כשנמנה אשור בין בניו של שם, לומר שאשור בנה את נינוה. באר בשדה.

כָּלֹחַ: יִבְיָת רָסֵן בֵּין נִינְוָה
וּבֵין כָּלֹחַ, הִיא כְּרִתָּא
רְבִתָּא: יִבְיָת וּמַצְרִים אוֹלִיד
יָת לודָאִי וְיָת עֲנַמִּי וְיָת
לְהִבְאִי וְיָת נַפְתּוּחִאִי:
יִבְיָת פְּתֵרוּסָאִי וְיָת
כְּסִלוּחִאִי דְנַפְקוּ מִתַּמָּן
פְּלִשְׁתֵּאִי וְיָת קַפּוּטְקָאִי:
טוּ וּכְנַעֲן אוֹלִיד יָת צִידָן

כָּלֹחַ: יִבְיָת רָסֵן בֵּין נִינְוָה וּבֵין
כָּלֹחַ הוּא הָעִיר הַגְּדוֹלָה: יִבְיָת וּמַצְרִים
יָלִד אֶת־לֹדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־
לְהָבִים וְאֶת־נַפְתָּחִים: יִבְיָת
פְּתֵרוּסִים וְאֶת־כְּסִלּוּחִים אֲשֶׁר
יֵצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־
כְּנַעֲנִים: טוּ וּכְנַעֲן יָלִד אֶת־צִידָן

רש"י

(יב) הָעִיר הַגְּדוֹלָה. הִיא נִינוּה, שְׁנַמֵּר (יונה ג, א) וְנִינוּה הִתָּה עִיר גְּדוֹלָה לְאַלְהִים:
(יג) לְהָבִים. שְׁפִנִּיָּה דוֹמִים לָהֶב: (יד) פְּתֵרוּסִים וּכְסִלּוּחִים אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִשָּׁם
פְּלִשְׁתִּים. מַשְׁנֵיהֶם יָלְאוּ. שְׁהִיוּ פְתֵרוּסִים וּכְסִלּוּחִים מִחֲלִיפִין מִשְׁכַּב נְשׁוּמֵיהֶם אֵלּוּ לְאֵלּוּ, וְיָלְאוּ
מֵהֶם פְּלִשְׁתִּים:

אור הבהיר

(יב) הָעִיר הַגְּדוֹלָה. לשון 'העיר הגדולה' אינה
מתייחסת ל'כלח' האמורה בסמוך למילים אלו,
ולא ל'רסן' המוזכרת בתחילת הפסוק קפט, אלא
היא נִינְוָה האמורה ביניהם, והראיה לכך,
שבמקום אחר מצאנו שנינוה מכונה 'עיר
גדולה', שְׁנַמֵּר (יונה ג א) 'נִינְוָה הִתָּה עִיר
גְּדוֹלָה לְאַלְהִים':
(יג) לְהָבִים. ומכונים כך כיון שְׁפִנִּיָּה דוֹמִים
לְהָב, והיינו שפניהם צהובים ומאויימים
מאד קפ:
(יד) וְאֶת פְּתֵרוּסִים וְאֶת כְּסִלּוּחִים אֲשֶׁר יֵצְאוּ
מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים. מכך שלא נאמר 'אשר יצאו
ממנו פלשתים' יש ללמוד שלא יצאו הפלשתים
מ'כסלוחים' לבד קצא, אלא מַשְׁנֵיהֶם יחד יֵצְאוּ,
שְׁהִיוּ פְתֵרוּסִים וּכְסִלּוּחִים מִחֲלִיפִין מִשְׁכַּב
נְשׁוּמֵיהֶם אֵלּוּ לְאֵלּוּ, וְיָצְאוּ מֵהֶם יחד הפְּלִשְׁתִּים:

הערות וציגונים

קפט. רא"ם. קצ. כך פירש רש"י (ישעיה יח) את הפסוק 'פני להבים פניהם'. והטעם שביאר רש"י דוקא שם זה מכל
השמות שהזכירו בפסוקים אלו, כיון ששאר השמות הם מילים חסרות משמעות בלשון הקודש, ולכן אין מקום לבאר מדוע
קראו לאותם אנשים בשמות אלו, אך 'להב' שזו מילה בלשון הקודש, ודאי לא היו קוראים להם בשם זה אם לא שאכן
היה דמיון ביניהם לבין משמעות שם זה. גור אריה, שפתי חכמים. קצא. רא"ם. אמנם בחלת יעקב כתב שהדיוק הוא
מכך שלא נאמר 'וכסלוחים ילד את פלשתים', כלשון התורה בשאר המשפחות.

בְּכָרִיה וְיִת חַת: טו וְיִת
יְבוּסָאִי וְיִת אַמּוּרָאִי וְיִת
גְּרִישָׁאִי: יז וְיִת חֲוָאִי וְיִת
עֲרָקָאִי וְיִת אַנְתּוּסָאִי:
יח וְיִת אַרְוּדָאִי וְיִת צַמְרָאִי
וְיִת חֲמָתָאִי, וּבִתְר כֵּן
אֲתַבְדָּרָא זְרַעִית פְּנַעְנָאָה:
יט וְהוּהּ תַּחֲסוּם פְּנַעְנָאָה
מַצִּידִן מְטִי לַגֶּר עַד-

בְּכָרִיה וְיִת חַת: טו וְיִת
יְבוּסָאִי וְיִת אַמּוּרָאִי וְיִת
גְּרִישָׁאִי: יז וְיִת חֲוָאִי וְיִת
עֲרָקָאִי וְיִת אַנְתּוּסָאִי:
יח וְיִת אַרְוּדָאִי וְיִת צַמְרָאִי
וְיִת חֲמָתָאִי, וּבִתְר כֵּן
אֲתַבְדָּרָא זְרַעִית פְּנַעְנָאָה:
יט וְהוּהּ תַּחֲסוּם פְּנַעְנָאָה
מַצִּידִן מְטִי לַגֶּר עַד-

רש"י

(יט) ואחר נפוצו. מאלה נפוצו משפחות
הרבה: (יט) גבול הכנעני. סוף ארצו. כל

אור הבהיר

שְׁבַמְקָא הוא מלשון סוף וקצה, וכאן הכוונה
לסוף וקצה הארץ:

בְּאֶרֶץ. אין תיבה זו מתפרשת כאמירה לאדם
בלשון נוכח, אלא זהו שם דָּבָר של ביאה, וכאילו
נאמר 'בא', כלומר, עד הביאה אל אותו מקום,
והאותיות כ"ף וה"א שבסוף המילה הן תוספת על
עיקרה קצת. וְלִי נְדָאָה, שיש לפרשה כאמירה לנוכח
'עד שתבוא', וְקָאָדָם הָאֹמֵר לְחִבְרִין 'גְּבול'
זֶה מִגִּיעַ, עַד אֲשֶׁר תָּבוֹא לְמִקְוֶם פְּלוּנִי, ולפי
זה אין אותיות מיותרות במילה זו:

(יט) וְאַחַר נִפְצוּ. לשון 'נפוצו' האמורה כאן אינה
משמשת בלשון פיזור, לומר שהתפזרו משפחות אלו
במקומות אחרים, אלא בלשון ריבוי והתפשטות קצת,
כלומר, ממשפחות אלו של כנען נפוצו משפחות
הרבה, שכולן מכונות 'משפחות הכנעני' קצת:

(יט) גְּבולֵי הַכְּנַעֲנִי. כלומר, סוף ארצו של כנען.
נמצא שהעיריות המוזכרות כאן לא באו להזכיר
את גודלה של ארץ כנען, ויתכן שהיו בתוכה עוד
ערים רבות, אלא הוזכרו כאן רק הערים שבקצוות
הארץ, התוחמים את גבולותיה קצת. כָּל 'גְּבול'

הערות וציגים

קצב. רא"ם, וביאר את כוונת רש"י, שאין לפרש ש'נפוצו משפחות הכנעני' היינו שהתפזרו בכל הארצות, שהרי אם כן היה
ניתן לכתוב רק 'ואחר נפוצו', ומוכן מאילו שהכוונה למשפחות הכנעני שהוזכרו קודם לכן, ובגור אריה פירש שאי אפשר
לפרש שנפוצו לארצות אחרות כיון שהיו כולם בתוך גבול ארצם, וכמו שנאמר בפסוק הבא 'וְהָיָה גְּבול הַכְּנַעֲנִי מִצִּידִן בְּאֶרֶץ
גְּזָרָה עַד עֵזָה בְּאֶרֶץ סְדִמָּה וְעַמְלָה וְאֶדְמָה וְצִבְיִים עַד לְשֵׁעַ', ולא התפזרו לארצות אחרות, ולכן יש לפרש כמבואר למעלה,
שהכוונה ללשון ריבוי. קצב. ובא לכתוב לומר שלא נסבור שלאחר זמן הוליד כנען בנים נוספים שמהם התרבו משפחות
הכנעני, אלא רק מאלו שנמנו עד כאן התרבו משפחות הכנעני, ונקראו כולם על שמו. באר בשדה. קצב. רא"ם, גור אריה.
קצה. רא"ם. ובגור אריה הוסיף שהטעם שלפי פירושו זה אין לפרשו כאמירה לנוכח [וכפי שפירש רש"י עצמו בהמשך] כיון

עֲזָה בְּאַבְהָ סְדָמָה וְעִמְרָה וְאַדְמָה
וְצִבְיָם עַד-לָשָׁע: כ אֵלֶּה בְּנֵי-חָם
לְמִשְׁפַּחְתָּם לְלִשְׁנָתָם בְּאַרְצֹתָם
בְּגִוְיָהֶם: ס כא וְלִשְׁם יֶלֶד גַּם-הוּא
אָבִי בֶרֶךְ בְּנֵי-עֶבֶר אָחִי יִפְתָּ

עֲזָה, מְטִי לְסֹדֶם וְעִמְרָה
וְאַדְמָה וְצִבְיָם עַד לְשָׁע:
כ אֵלִין בְּנֵי חָם
לְזִרְעִיתָהוֹן לְלִישְׁנֵיהוֹן
בְּאַרְעֵתָהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן:
כא וּלְשָׁם אֶת־יֶלֶד אָף
הוּא, אַבְוּהוֹן דְּכָל בְּנֵי
עֶבֶר, אַחְוָהִי דִּיפְתָּ

רש"י

זה מגיע עד אשר תצא למקום פלוני:
(כ) לְלִשְׁנָתָם בְּאַרְצֹתָם. אף-על-פי
שנחלקו ללשונות וארצות כלם בני חם הם:
(כא) אָבִי בֶרֶךְ בְּנֵי עֶבֶר הנהר היה שם:
אָחִי יִפְתָּ הַגְדוֹל. איני יודע אם יפת הגדול

אם שם. כשהוא אומר (לקמן יא, י) שם בן מאת
שנה וגו' שנחם אחר המבול, הוא אומר יפת
הגדול, שהרי בן חמש מאות שנה היה נח
כשהתחיל להוליד, והמבול היה בשנת שש
מאות שנה לנח (לעיל י, יא), נמצא שהגדול

איר הבהיר

[א-א] אפשר לדעת ולהבין] אֵם יִפְתָּ הוּא הַגְדוֹל,
ויש לקרוא זאת 'אחי יפת הגדול', כלומר ששם
הוא אח של יפת שהוא הגדול, אֵם [-או ש]שם
הוא הגדול, ויש לקרוא זאת 'אחי יפת, הגדול',
ותיבת 'הגדול' מתייחסת לְשָׁם המוזכר בתחילת
הפסוק. כִּשְׁהוּא אֹמֵר (להלן יא י) 'אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שָׁם
שֵׁם בֶּן מֵאָת שָׁנָה וגו' ויולד אֶת אֶרְפַּכְשָׁד שְׁנַתִּים
אַחֵר הַמִּבּוּל', הוּא אֹמֵר שִׁפְתָּ הוּא הַגְדוֹל,
והראיה לכך היא לפי חשבון השנים, שְׁהָרִי בֶן
חָמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה הָיָה נֹחַ כִּשְׁהִתְחִיל הַהוֹלִיד,
שנאמר (לעיל ה לב) 'וַהֲיָה נֹחַ בֶּן חָמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה
וַיֻּלְדֵּד נֹחַ אֶת שָׁם אֶת חָם וְאֶת יִפְתָּ קָצִי', וְהַמִּבּוּל
הָיָה בְּשָׁנָה שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה לְנֹחַ, נִמְצָא שֶׁהַגְדוֹל

(כ) לְלִשְׁנָתָם בְּאַרְצֹתָם. אף שבא הכתוב רק
להודיע את המשפחות שיצאו מהם, הוסיף
ואמר 'לְלִשְׁנָתָם בְּאַרְצֹתָם' קצו, כלומר, אֵף עַל
פִּי שִׁנְחֻלְקוּ לְלִשְׁוֹנוֹת וְאַרְצוֹת שׁוֹנוֹת, כָּלֶם
בְּנֵי חָם הֵם:
(כא) אָבִי בֶרֶךְ בְּנֵי עֶבֶר. לשון 'עבר' האמורה
כאן אינה עוסקת בְּאֶדֶם שִׁשְׁמוֹ עֶבֶר, בן בנו של
שם, שהרי דבר פשוט הוא שְׁשָׁם הוּא אָבִי כָל
צִאצְאֵי עֶבֶר נִכְדוֹ. אלא 'עבר' האמור כאן היינו
'עבר הַנְּהָר', וכך מתפרש הפסוק, אֲבִיהֶם שֶׁל כָּל
הָאֲנָשִׁים שֶׁחִיו בְּעֶבֶר הַנְּהָר, הָיָה שָׁם, הַמּוֹזְכָּר
בתחילת הפסוק קצו:
אָחִי יִפְתָּ הַגְדוֹל. מלשון הפסוק כאן אֵינִי יוֹדֵעַ

הערות וצינונים

שאינו מדברים כאן עם אדם מסוים שיהא ניתן לומר לו כן. קצו. רא"ם. קצו. רא"ם. ובגור אריה הוסיף לבאר שמה
שנאמר 'ולשם יולד גם הוא' היינו שהוא יולד עד שהיה אביהם של כל בני עבר הנהר. קצת. ולא יתכן לומר שבאותה

רְבָא: כּבּ בְּנֵי שֵׁם עֵילָם
וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשָׁד וְלוּד
וְאַרְם: כּג וּבְנֵי אָרַם עוּץ
וְחוּל וְגֵתֵר וּמִשׁ:
כּד וְאַרְפַּכְשָׁד אֹלִיד יֵת
שָׁלַח וְשָׁלַח אֹלִיד
יֵת עֶבֶר: כּה וְלַעֲבָר
אַתְלִידוּ תְרִין בְּנִין שׁוּם
חַד פֶּלֶג אָרִי בְיוֹמוֹהִי

הִנְדֹּל: כּבּ בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר
וְאַרְפַּכְשָׁד וְלוּד וְאַרְם: כּג וּבְנֵי
אַרְם עוּץ וְחוּל וְגֵתֵר וּמִשׁ:
כּד וְאַרְפַּכְשָׁד יֵלֵד אֶת־שָׁלַח וְשָׁלַח
יֵלֵד אֶת־עֶבֶר: כּה וְלַעֲבָר יֵלֵד שְׁנֵי
בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיוֹמוֹ

רש"י

צנניו היה בן מאת שנה, ושם לא הגיע למאה ולא אחי חם. שאלו שניהם כצדו את אביהם, שנה עד שנתיים אחר המבול: אחי יפת.

אור הבהיר

בְּבָנָיו של נח הָיָה בזמן המבול בן מֵאָת שָׁנָה קצט, ואילו בפסוק שהובא לעיל מבואר ששם לא הגיע למֵאָת שָׁנָה עַד שְׁנֵיתִים אַחֵר הַמַּבּוּל, שאז היה בן מאה שנה והוליד את ארפכשד, נמצא שבזמן המבול היה בן תשעים ושמונה בלבד, ובהכרח שיפת הוא הגדול מבין האחים: י

הערות וצינונים

שנה סיים להוליד את שלשת בניו, שאם כן נמצא ששני בניו הגדולים היו בזמן המבול בני יותר ממאה שנה, ואילו בדברי רש"י לעיל התבאר שהטעם שמנעו הקדוש ברוך הוא מלהוליד עד אותו זמן הוא כדי שבזמן המבול לא יהיה אחד מבניו בן יותר ממאה שנה, כדי שלא יהיה חייב בעונשים, ואם כן בהכרח שבהיותו בן חמש מאות שנה התחיל להוליד. ועוד, שאם כן הקטן שבבניו יהיה בן מאה שנה בעת המבול, ובפסוק שהביא רש"י מבואר ששם נעשה בן מאה שנה שנתיים אחר המבול. רא"ם. קצט. כלומר, הגיע לשנות המאה, אך לא סיימה עדיין, ולכן לא היה ראוי לעונש באותו זמן, וכפי שפירש רש"י לעיל (ה' לב). באר בשדה. ו. לכאורה קשה, שהרי עדיין ניתן לומר ששם נולד כשהיה נח בן חמש מאות ושתים שנים, אך יפת נולד שנה מאוחר יותר, כשהיה נח בן שלש מאות ושלש, וחם הוא שנולד בשנת חמש מאות שנה לחי' נח. ותיריך בגור אריה שכיון שכתבה כאן התורה לשון 'הגדול', משמע שהוא הגדול שבשלושת הבנים, והוזכרו בפסוק רק שם ויפת, ובהכרח שאחד מהם הוא הגדול, ולא חם. והרא"ם תירץ, שכיון שסתם הכתוב את הדברים באומרו שנה הוליד את בניו משנת החמש מאות לחייו, בהכרח שנולדו שנה אחרי שנה, בשנת חמש מאות, חמש מאות ואחת, וחמש מאות ושתים, וכיון שהוכיח רש"י ששם נולד כשהיה נח בן חמש מאות ושתים, בהכרח שיפת נולד קודם לכן, כשהיה נח בן חמש מאות, והוא הגדול שבכולם, וחם נולד ביניהם, בשנת חמש מאות ואחת.

נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יִקְטָן: אֶת־פְּלִיגַת אֶרֶץ וְשֵׁם אֲחֻהִי יִקְטָן:

רש"י

(כה) **נִפְלְגָה**. נתצלצלו הלשונות ונפולו מן הזקעה ונתפלגו ככל העולם. למדנו שהיה עבר נביא, שקרא שם צנו על שם העתיד, ושנינו בסדר-עולם שבסוף ימיו נתפלגו, ששם תאמר בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו זעיר ממנו

והוליד כמה משפחות קודם לכן, שנאמר (פסוק כו) ויקטן ילד וגו', ואחר-כך ויהי כל הארץ וגו' (לקמן יא, ט). ואם תאמר צלמנע ימיו? לא צל הכתוב לקטום אלא לפרש, הן למדת ששנת מות פלג נתפלגו:

איר הבהיר

מִשְׁפָּחוֹת קוֹדֵם לְכֵן, שְׁנֵאֲמָר (פסוק כו) **וְיִקְטָן יִלְד' וגו', וְרַק אַחֵר קָף נֹאמַר** (יא א) **וְיִהְיֶה כָל הָאָרֶץ שְׂפָה אֶחָת וְדְבָרִים אֶחָדִים' וגו'.** ואם תאמר שאירע הדבר **בְּאַמְצַע יָמָיו** של פלג, אחרי שכבר הוליד יקטן אחיו את כל המשפחות הללו, ועל שם המאורע נקרא 'פלג'י, הרי **לֹא בָּא הַכְּתוּב לְסַתּוֹם** את הדברים באופן שלא נוכל לדעת מתי אירעו, אלא **לְפָרֶשׁ**, וכיון שנאמר **כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ** בהכרח היה זה בזמן שניתן לדעת מתי הוא יי, וכיון שודאי לא היה כן בתחילת ימיו, וכפי שהתבאר, **הָאֵל לְמִדָּת שְׁבַחְהוּ** לימדה התורה **שֶׁבִשְׁנַת מוֹת פִּלְג נִתְפַּלְגָה**, ועבר ידע זאת בנבואה כבר כשנולד פלג, מאתים שלשים ותשע שנים קודם לכן:

(כה) **נִפְלְגָה**. לשון 'נפלגה' מתייחסת גם לכך שנתפלגו ונתחלקו **הַלְשׁוֹנוֹת** של כל בני האדם, שנאמר (יא ז) **וְנִבְלָה שֵׁם שְׁפָתָם**, וגם לכך ש**נִפְצְצוּ מִן הַבְּקָעָה** שבה היו כולם יחד ונתפלגו - התחלקו האנשים **בְּכָל הָעוֹלָם**, שנאמר (יא ח) **וַיִּפֶץ ה' אֶתְּם מִשָּׁם** על פני כל הארץ ויִּחְדְּלוּ לְבִנֵּת הָעִירִיָּא. **לְמַדְנוּ** בכך, **שֶׁהָיָה עֶבֶר נְבִיא, שִׁקְרָא אֶת שֵׁם בְּנוֹ 'פִּלְג' עַל שֵׁם הָעִתִּיד**, וכפי ששנינו **בְּסֹדֶר עוֹלָם** (פרק א) **שֶׁבְּסוֹף יָמָיו** של פלג נִתְפַּלְגָה, וקראו כך בנבואה. ושם הובאה הראיה לכך, **שֶׁאִם תֹּאמַר** שאירע כן **בְּתַחֲלֵת יָמָיו** של פלג, וקראו כך על שם המאורע שכבר אירע שנתפלגה הארץ, ולא בנבואה יי, לא יתכן לומר זאת, שהרי **יִקְטָן אֲחִיו** של פלג **זָעִיר מִמֶּנּוּ, וְהוֹלִיד בְּמִה**

הערות וצינים

רא. ר"ם. ובגור אריה כתב שלשון 'נפלגה הארץ' יכולה להתפרש שחלקו בני האדם מרצונם את ארצות העולם לאומות השונות, ולכן פירש רש"י שמתוך בלבול הלשונות התפזרו בכל העולם. **רב**. ר"ם. ולדבריו הראיה היא לכך שהיה עבר נביא. אמנם בבאר בשדה כתב שבכל אופן זו ראיה שהיה עבר נביא, כיון שבחזאי קרא בשם זה מיד כשנולד קודם שנפלגה הארץ, והראיה היא רק לעצם הענין שהיה הדבר בסוף ימי פלג, ולא בתחילה או באמצע. **רג**. כלומר, ובאופן זה אין צורך לומר שנקרא כך בנבואה, שהרי מצאנו שקראו שם לאדם על שם מאורע שאירע באמצע ימיו, כמו גדעון שלאחר שביטל את העבודה זרה של הבעל נקרא 'ירבעל' (שופטים יג, לב). אך אם אירע כן בסוף ימיו אין דרך לקרוא לאדם על שם מאורע שאירע בסוף ימיו, ובהכרח נקרא כך בנבואה. **רד**. ואם היה הדבר באמצע ימיו, וחי פלג מאתים שלשים ותשע שנים, אין כל דרך לדעת באיזו שנה היה הדבר, ואין לך סתימה גדולה מזו. ספר הזכרון.

כו וַיִּקְטֹן אֱלֹהֵי יֵת
אֱלֹהֵי יֵת שְׁלֹף וַיֵּת
חֲצָרְמוֹת וַיֵּת יֵרַח: כו וַיֵּת
הַדּוֹרֵם וַיֵּת אֹזֶל וַיֵּת
דָּקְלָה: כח וַיֵּת עֹבֵל וַיֵּת
אַבִּימָאֵל וַיֵּת שָׂבָא:
כט וַיֵּת אוֹפִיר וַיֵּת חִוִּילָה
וַיֵּת יוֹבָב, כָּל אֵלִין בְּנֵי
יִקְטָן: לוֹ וְהָיָה מוֹתְבֵהוֹן
מִמָּשָׂא מְטִי לְסֹפֶר טוֹר
מִדְּנִחָא: לא אֵלִין בְּנֵי שֵׁם
לְזִרְעִיתָהוֹן לְלִישְׁנֵיהוֹן

כו וַיִּקְטֹן יֵלֶד אֶת־אֱלֹהֵימוֹדֵד וְאֶת־
שְׁלֹף וְאֶת־חֲצָרְמוֹת וְאֶת־יֵרַח:
כו וְאֶת־הַדּוֹרֵם וְאֶת־אֹזֶל וְאֶת־
דָּקְלָה: כח וְאֶת־עֹבֵל וְאֶת־
אַבִּימָאֵל וְאֶת־שָׂבָא: כט וְאֶת־אוֹפִיר
וְאֶת־חִוִּילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֱלֹהֵי
בְנֵי יִקְטָן: לוֹ וְהָיָה מוֹשָׁבָם מִמָּשָׂא
בְּאֵכָה סִפְרָה תֵּר תִּקְרָם: לא אֱלֹהֵי
בְנֵי־שֵׁם לְמִשְׁפַּחְתָּם לְלִישְׁנָתָם

רש"י

(כו) ויקטן. שהיה עניו ומקטין עצמו, לכן זכה להעמיד כל המשפחות הללו: חצרמות. על
שם מקומו. דברי אגדה (צ"ר ג, יז):

אור הבהיר

יִקְטָן. נקרא יקטן בשם זה כיון שְׁהָיָה עָנִיו, וקרוי כך על שם מקומו^י, שהיו
ומקטין את עצמו^י, לִכְךָ - בזכות ענוותנותו
זָכָה לְהַעֲמִיד אֶת כָּל שלש עשרה^י ואוכלים רק ירק ששמו כרתי, ומצפים למיתה בכל
המִשְׁפָּחוֹת הָלְלוּ המנויות בפסוקים: יום יי, כך מפורש בדברי אגדה (מדרש רבה):

הערות וציגים

רה. שאר השמות הם מילים חסרות משמעות בלשון הקודש, ולכן אין מקום לבאר מדוע קראו לאותם אנשים בשמות
אלו, אך 'קטן' נגזר מלשון 'קטן' בלשון הקודש, ולכן פירש רש"י שם זה. רא"ם וגור אריה. רז. מדרש רבה. ובבאר בשדה
הוסיף לדייק כן מלשונות הפסוקים, שנכתב בו בתחילה 'וַיִּקְטֹן יֵלֶד' אף שאין צורך להזכיר את שמו, כיון שבין כך מדובר
בו והיה די לומר 'ויולד את', וכן בסוף שמות בניו נכתב שוב 'כָּל אֱלֹהֵי בְנֵי יִקְטָן', הרי שבאה התורה ללמדנו שזכה לכל
המשפחות הללו מחמת שהקטין את עצמו. רז. אף כאן ביאר רש"י את שמו, כיון שיש לשמו משמעות בלשון הקודש.
רא"ם. ובבאר בשדה כתב שהוצרך רש"י לפרש את שמו כיון שלא היתה דרכם לקרוא לאדם אחד בשם המורכב משתי
תיבות. רח. בגור אריה פירש שמחמת הנהגותיהם היו רגילים למות בכל יום, ובמנות כהונה על המדרש שם פירש
שמחמת הנהגות אלו אינם מכירים בשום טובה מטובות העולם, ואינם חוששים מהמוות.

בְּאַרְעֵתְהוֹן לַעֲמִמְיָהוֹן:
לֹב אֱלִין וְרַעֲיָת בְּנֵי נֹחַ
לְתוֹלְדֵתְהוֹן בְּעַמִּמְיָהוֹן
וּמֵאֲלִין אֲתַפְּרְשׁוּ עִמָּמִיא
בְּאַרְעָא בְּתַר טוֹפְנָא:

שביעי יא א וְהָיָה כָּל
אַרְעָא לִישָׁן חֵד
וּמִמָּלַל חֵד: ב וְהָיָה

בְּאַרְצֵתָם לְגוֹיֵיהֶם:
מִשְׁפַּחַת בְּנֵי־נֹחַ לְתוֹלְדֵתָם
בְּגוֹיֵיהֶם וּמֵאֱלֹה נִפְרְדּוּ הַגּוֹיִם
בְּאַרְצֵן אַחֵר הַמְּבוּל: פ

שביעי יא א וְהָיָה כָּל־הָאָרֶץ שֹׁפָה
אַחַת וְדַבְרִים אֶחָדִים: ב וְהָיָה

רש"י

שביעי יא (ב) שֹׁפָה אַחַת. לשון הקודש: יחידו של עולם. דבר אחר, דברים חדים, ודברים אחדים. בואו נעלה אחת ואמרנו, 'לא כל הימנו שיצור לו את העליונים, נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה'. דבר אחר, על

אור הבהיר

ביאור נוסף ללשון 'דברים אחדים', שה'דברים' היו על 'אחדים', כלומר, על יחידו של עולם, שהוא הקדוש ברוך הוא. דְּבָר אַחֵר - פירוש נוסף ללשון 'דברים אחדים' 'דְּבָרִים חֲדָשִׁים', שרצונם היה שיהיו הדברים מאוחדים ואחוזים יחד י"ב, כלומר, אֶמְרוּ בדעתם שהמבול בא בדרכי הטבע מחמת סיבוב הכוכבים והמזלות, וחשבו בדעתם שאַחַת לְאֶלֶף וְתִרְגּוּ שָׁנִים, שזהו הזמן שמבריאת העולם ועד המבול, הִרְקִיעַ מִתְמוּטָט, כֶּשֶׁם שֶׁעָשָׂה [-שאייר לרקיע] בְּיָמֵי הַמְּבוּל, ולכן בּוֹאוּ וְנַעֲשֶׂה לוֹ סְמוּכוֹת - קורות שיתמכו בור"ג, ויהיו השמים מאוחדים ונאחזים על ידי המגדל שיתמוך בהם ולא יתמוטטו י"ד:

שביעי יא (ב) שֹׁפָה אַחַת. והיא לשון הקדש, שבה נברא העולם י"ט, וכיון שעדיין לא התחלקו הלשונות בהכרח שהיתה זו השפה היחידה, ובה דיברו י"ט:
וְדְבָרִים אֶחָדִים. כלומר, בּוֹאוּ בַעֲצָה אַחַת כנגד הקדוש ברוך הוא, וְאָמְרוּ, לֹא כָּל הַיָּמִינוּ שִׁיבֹר לוֹ אֶת הָעֲלִיּוֹנִים - אין הדבר תלוי ברצונו ובהחלטתו שיבחר לו להיות בעולמות העליונים, ויגזור משם גזירות על העולמות התחתונים, אלא גם אנו נַעֲלֶה לְרַקִּיעַ כדי להתחבר למערכת הכוכבים והמזלות המשפיעה על העולם התחתון, וְנַעֲשֶׂה עִמּוֹ מִלְחָמָה, לבטל מעלינו את הגזרות הבאות מהעולמות העליונים י"א. דְּבָר אַחֵר -

הערות וצינים

רט. כפי שפירש רש"י לעיל (ב ט) שמכך שאמר אדם הראשון 'לֵאמֹר אֵשֶׁה כִּי מֵאִשׁ לִקְחָה זָאת' מוכח שנברא העולם בלשון הקדש, שרק בלשון זו 'אשה' היא מלשון 'איש'. ר"א י"ט. ר"א י"ט. גור אריה. ר"ב. משכיל לדוד. ר"ג. ספר הזכרון. ר"ד. בגור אריה פירש שהיו סבורים שהמבול בא מכה סיבוב גלגל המזלות, ובנו את המגדל בדרך של

בְּנִסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בְּקֶעֱה
בְּאֶרֶץ שְׁנַעַר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם: ג וַיֹּאמְרוּ
אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ הֵבָה נִלְבְּנָה

בְּמִטְלֵהוּן בְּקֶדְמִיתָא
וְאִשְׁכּוּ בְּקֶעֱתָא בְּאַרְעָא
דְּבָבֵל וַיְתִיבוּ תַּמָּן:
ג וַיֹּאמְרוּ גְבֵר לְחִבְרִיה
הָבו נִרְמִי לְבָנִין

רש"י

(ג) בְּנִסְעָם מִקֶּדֶם. שהיו יושבים שם, מזרעם לכוש, וכוש לפוט, ופוט לכנען: כדכתיב למעלה (לעיל י, ז) ויהי מושבם וגו' הר הקדם, ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם, ולא מצאו אלא שנער: (ג) אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ. אומה לאומה, הזמינו. אפרל"י ר' בלעז:

אור הבהיר

אָמָה אחת לאנשי אָמָה אחרת יט', כגון מִצְרִים לְכוּשׁ, וְכוּשׁ לְפוּט, וְפוּט לְכַנְעַן יט': הֵבָה. כלומר, הִזְמִינוּ את עַצְמָכֶם לבניית המגדל. כָּל ה'הָבָה' לְשׁוֹן הִזְמִנָה הוּא, שְׂמִכְיִנִים עֲצָמָן וּמִתְחַבְּרִים לְמִלְאָכָה אחת, או לְעֵצָה אחת, או לְמִשָּׂא אחד. ה'הָבָה' אינו מתפרש רק ליחיד, אלא מתפרש בלשון מושאלת גם כלשון רבים יט', הִזְמִינוּ, אפרל"י ר' בלעז:

(ג) וַיְהִי בְּנִסְעָם מִקֶּדֶם. שמתחילה היו יושבים שם, בְּדִכְתִּיב לְמַעְלָה (י ז) וַיְהִי מוֹשְׁבָם וְגו' הַר הַקֶּדֶם יט', וְנָסְעוּ מִשָּׁם כְּדִי לְתוֹר לָהֶם מְקוֹם הָרָאוּי לְהַחֲזִיק אֶת כָּלָם, וכמו שנאמר אחר כך וַיִּמְצְאוּ בְּקֶעֱה, ומשמע שנסיעתם היתה לצורך זה של חיפוש מקום, וְלֹא מוֹצְאוֹ אָלָא את אֶרֶץ שְׁנַעַר: (ג) אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ. אין הכוונה לאנשים בודדים שנאמר כן זה לזה, אלא אמרו כן אנשי

הערות וציונים

עבודה זרה שהיו סבורים שמגדל זה יעבב את המבול שלא יד לעולם. וכעין זה כתב בבאר בשדה, שלא היו סכלים לחשוב שיכולו לבנות בנין שיתמך ברקיע ובכוכבים, אלא בנו בנין להמשיך עליו רוח וכוחות טומאה, וחשבו על ידי כוחות אלו למנוע את המבול. רטו. אף שפסוק זה עוסק בבני שם, הרי באותו זמן עדיין לא נפלה הארץ, והיו כלם יושבים בסמוך לאותו מקום. גור אריה. רטז. ומצאנו כעין זה בלשונות הפסוקים, להשתמש בלשון מעין זו לדברים כלליים ולא לאנשים פרטיים, וכמו שנאמר לגבי יריעת המושך 'אִשָּׁה אֶל אֲחֻתָּה' (שמות כו ג). נחלת יעקב. ריז. והראיה לכך שהיו היבורים בין אומה לאומה ולא בין איש לאיש, שהרי נאמר בהמשך 'אֲשֹׁר לא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׁפַת רֵעֵהוּ, ושם ודאי אין הכוונה לאנשים בודדים, שהרי היתה החלוקה רק לשבעים לשונות, ואנשים פרטיים היו הרבה יותר, אלא ודאי שהכוונה שכל אומה לא הבינה את שפת האומה האחרת, ואף כאן 'ויאמרו איש אל רעהו' היינו אומה לאומה. גור אריה. אמנם בבאר בשדה כתב שאמנם היו אלו אנשים בודדים, וכונת רש"י לומר שלא היו אלו סתם אנשים הדיוטות, אלא ראשי האומות, והם מצרים, כוש, פוט וכנען שהיו ראשי המשפחות שמילאו את כל הארץ, ומחמת כן נגררו כולם אחריהם. ריח. משכיל לדוד.

וְנִשְׂרָפְנִין בְּנוֹרָא וְהָיוּ
לְהוֹן לְבִינְתָא לְאַבְנָא
וְחִמְרָא הָיוּ לְהוֹן לְשִׁיעַ:
וַאֲמָרוּ הָבּוּ נִבְנֵי לָנָא
קִרְתָא וּמִגְדָּלָא וְרִישִׁיהָ
מְטִי עַד צִית שְׁמִיָּא
וְנִעְבִּיד לָנָא שׁוּם דְּלָמָא
נִתְבָּדַר עַל אִפִּי כָּל אֲרַעָא:

לְבָנִים וְנִשְׂרָפָה לְשִׂרְפָה וְתָהִי
לָהֶם הַלְבֵּנָה לְאַבֵּן וְתַחְמֵר הִיָּה
לָהֶם לְחִמֵּר: וַיֹּאמְרוּ הִבֵּה |
נִבְנֶה-לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ
בְּשָׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה-לָּנוּ שֵׁם פֶּן-
נִפְּוִין עַל-פָּנֵינוּ כָּל-הָאָרֶץ:

רש"י

לְבָנִים. שאין אבנים צנבל, שהיא צקעה: וְנִשְׂרָפָה לְשִׂרְפָה. כך עושין הלצנים שקורין טיולי"ש
נלעז, שורפים אותן כצנבל: לְחִמֵּר. לטומ הקיר: (ד) פֶּן נִפְּוִין. שלא יציא עלינו שום מכה
להפילנו מכאן:

אור הבהיר

הנקרא 'חמר', אלא שהשתמשו בחמר לטווח את
הקיר של המגדל, וכאילו נאמר שהיה החמר
לחומר של הכותל:
(ד) פֶּן נִפְּוִין. אין זה טעם לבניית המגדל, אלא
לבניית העיר, שכיון שכבר החליטו בדעתם לדור
בארץ זו, לא חששו שיתפזרו משם מרצונם, אלא
חששו שלא יביא עלינו הקדוש ברוך הוא שום
מכה לגרום בכך להפיצנו מְאָן, ועל ידי שיבנו
שם את העיר, גם אם תבוא עליהם מכה לא יפוצו
משם, כיון שלא יהיה להם מקום אחר לדור בו יי:

לְבָנִים. והטעם שהוצרכו להכין לבדם לבנים
ולא השתמשו באבנים, לפי שאין אבנים מצויות
בְּבָבֶל, שהיא בְּקָעָה, ואילו אבנים מצויות בדרך
כלל בהרים:
וְנִשְׂרָפָה לְשִׂרְפָה. אין זה כפל לשון, אלא כך
היא הדרך שבה עושין את הלבנים שקורין
טיולי"ש בְּלַע"ז, ששורפים אותן בְּכַבֵּשׁוֹן,
ופירוש הפסוק הוא 'נשרפה', נבעיר את הכבשן
עצמו, 'לשרפה', לצורך שריפת הלבנים יי:
לְחִמֵּר. אין הכוונה שהחמר היה להם לְדָבָר

הערות וציורים

יט. באר בשדה. רכ. רא"ם, ופירש את דבריו בבאר בשדה, שאם לא היתה להם עיר בנויה הרי מיד כשתבוא עליהם
מכה כל שהיא ימהרו לפון על פני כל הארץ לחפש לעצמם רוח והצלה במקום אחר, ואילו עתה שיש להם עיר בנויה
ואין להם מקום אחר לגור בו, הרי אף אם תבוא עליהם מכה לא יפוצו על פני הארץ, אלא ינסו להשאר ולהאחז במקומם.
אמנם בגור אריה פירש שזהו טעם לבניית המגדל, כלומר, כיון שחששו שיביא עליהם ה' מכה להפיצם מאותו מקום, בנו
את המגדל כדי להלחם בו כביכול, כפי שפירש רש"י לעיל (פסוק א). וכן ללשון השני שם, שבנו את המגדל כדי למנוע את
המבול, היינו כיון שחששו שיביא עליהם ה' מבול כדי להפיצם, ולכן בנו את המגדל כדי למנוע את המבול.

הַיִּירָד הַיְּחִזָּה לְרֵאֵת אֶת־הָעִיר
וְאֶת־הַמְּגִדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי
הָאָדָם: וַיֹּאמֶר יְחִזְקִיָּה הֵן עִם אַחֵר
וְשָׂפָה אֶחָת לְכָלָם וְזֶה הַחֲלָם

ה ואתגלי יי לאתפרעא
על עובד קרתא ומגדלא
דבנו בני אנשא: ו ואמר
יי הא עמא חד ולישן חד
לכלהון ודין דשריא

רש"י

(ה) וירד ה' לראות. לא הוצרך לכך, אלא צא
ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו
ויצינו. מדרש רבי נחמיה (נח, יט): בני האדם.
אלא בני מי, שמא בני חמורים וגמלים? אלא בני
אדם הראשון שפפה את הטובה ואמר האשה

אור הבהיר

בא הכתוב לייחסם שהם נהגו כבני אדם
הראשון, שאף הוא כפר את הטובה שעשה
לו ה' ואמר (לעיל ג יב) 'האשה אשר נתתה
עמדי היא נתנה לי מן העץ ואכל', ואף אנשים
אלו כפו בטובה, למרוד במי [-בקדוש ברוך
הוא] שהשפיעם טובה, ומלטם [-הצילם] מן
המבול:

(ו) הן עם אחר ושפה אחת. כל הטובה הזו
יש עמקו, שעם אחד הם, ושפה אחת לכלם,
ודבר זה החלו לעשות:

החלם. המ"ם שבסוף המילה משמשת כלשון
רבים על עושה הפעולה יחד, כמו 'אמרו', אמרו

(ה) וירד ה' לראות. כיון שה' יודע הכל, בודאי
לא הצרך לקר, לא 'לרדת' אל העולם ולא
'לראות' את המגדל, אלא בכך שכתב כאן
ה' לשון זורקב גא ללמד לדגנים, שאינם
יודעים דבר שאינו גלוי לעיניהם, שכשיבואו
לפניהם דין לא ירשיעו את הנדון עד שיראו
ויצינו, כלומר, עד שתהיה להם ראיה ברורה
לדבריהם. כך מבאר במדרש רבי תנחומא
(אות יח):

בני האדם. לכאורה לשון זו צריכה ביאור,
מדוע נאמר 'בני האדם', אלא בני מי היינו
סבורים שהם, שקמו בני חמורים וגמלים, אלא

הערות וצינים

רכא. באר בשדה. רכב. גור אריה [אך מהירידה עצמה אי אפשר ללמוד, שהרי אין זה דבר הנראה לעין]. רכב. גור אריה.
וכתב בבאר בשדה שבכך שנכתבו שתי לשונות מיתרות, 'וירד' ו'לראות', למד רש"י שיש לדיינים גם לראות וגם להבין [אמנם
ברא"ם לחלן (יח כא) כתב שאין הלימוד מלשון ראה, אלא מלשון ירדה]. רכד. רא"ם, גור אריה. ובאר בגור אריה שבא רש"י
לומר שאין לפרש שהמ"ם מתייחסת לדבר הנפעל, שהוא המגדל או העיר, שהרי לא הוזכרו כלל בדברי ה'.

לַעֲשׂוֹת וְעָתָה לֹא־יִבְצֹר מֵהֶם כָּל
אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת: וְהָבָה
נִרְדָּה וְנִבְלָה שֵׁם שְׁפֹתֶם אֲשֶׁר

רש"י

עשות' להתחיל הם לעשות: לא יבצר מהם. צממיה. יבצר' לשון מניעה, כמרגומו. ודומה לו, יצור רוח נגידים (תהלים עו, יג): (ו) הבה נרדה. צממדינו נמלך מענותותו

אור הבהיר

הם, 'עשׂוֹתָם', עשו הם, ואף כאן 'החלם' היינו שהתחילו הם לעשות:
לֹא יִבְצֹר מֵהֶם וְגו' לַעֲשׂוֹת. בתמיהה, וכי לא נמנע מהם מלעשות כל מה שירצו, והרי ודאי נמנע מהם על ידי שנרד ונבלבל שם את שפתם רבה. 'יבצר' זו לשון מניעה, כתרגומו - כפי שתרגם אונקלוס תיבת 'יבצר', 'יתמנע'. וְדוֹמָה לוֹ הפסוק (תהלים עו יג) 'יבצר רוח נגידים', שאף שם הביאור הוא שה' ימנע מה'נגידים', השרים והעשירים, את גאוותם רבו:
(ו) הִבְהֵה נִרְדָּה. לשון זו מלמדת שכביכול בבית דינו נמלך הקדוש ברוך הוא, ודבר זה הוא מהנהגת ענותנותו היתירה של ה':
הִבְהֵה. עונשם בא עליהם בדרך של מזה כנגד מזה, הם אָמְרוּ לשון 'הִבְהֵה נִבְלָה', והוא - ה'

כנגדם מידה כנגד מידה ואמר לשון 'הִבְהֵה נִרְדָּה':
וְנִבְלָה. כלומר, וְנִבְלָלָה. נז"ל זו של 'נבלה' משמש בלשון רבים, כלומר, כמו שאומרים 'אבלבל' ביחיד ו'נבלבל' ברבים, כך במקום 'אָבְלָה' ביחיד נכתב 'נִבְלָה' בלשון רבים רבו. וכיון ששורש המילה הוא בלל רכ"ה, אֶחָדָה אינה משורש המילה, אלא יתירה היא, כה"א שֶׁל נִרְדָּה רכס:
לֹא יִשְׁמְעוּ. והעונש בכך היה שמחמת שלא הבינו איש את שפת רעהו היו הורגים זה את זה, לפי שזה שזאל - מבקש מחבירו לִבְנָה, וזה מביא לו טיט, וזה - הראשון, שביקש את הלבנה, עומד עליו - על אותו שהביא לו טיט ופוצע את מוחו, ומתוך כך נעשו מחלוקות ביניהם והופצו על פני כל הארץ ל':

הערות וצינים

רכה. רא"ם. והוסיף, שאין לפרש זאת בניחותא, שלא יבצר מהם הדבר, שהרי לבסוף נבצר מהם הדבר על ידי ה'. רכו. מצודת ציון שם. רכו. ומחמת כן כשתרגמו הזקנים את התורה ליוונית, ולא רצו שיטעו הגויים לחשוב שיש כמה רשויות למעלה, כתבו בלשון יחיד 'הבה ארדה ואבלה שם שפתם', כמבואר במסכת מגילה (טו). רא"ם. רכה. אכן עזרא, רד"ק שם. רכס. כונת רש"י שאין לפרש שהאות נז"ל היא חלק משורש המילה, וכמו שנאמר (ישעיהו כד ז) 'נבלה קאָרץ', שהוא מלשון נבלה, אלא השרש הוא מלשון בבלול, והנרץ הופכת את המילה ללשון רבים. ספר הזכרון. רל. גור אריה ולבוש האורה, ופירשו שלולא מחלוקות אלו היו יכולים להשאר לדור במקום אחד אף שלא הבינו איש שפת רעהו.

דְּלֹא יִשְׁמַעוּן אֲנִשׁ לִישָׁן
חֲבֵרִיהּ : ח וּבְדֹר יִי יִתְהוּן
מִתְמָן עַל אֲפִי כָל
אַרְעָא וְאַתְּמַנְעוּ מִלְּמַבְנֵי
קִרְתָּא : ט עַל כֵּן קָרָא
שְׁמָה בְּכָל אֲרֵי תִמָּן

לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שִׁפְתֵי רֵעֵהוּ :
ח וַיִּפֶּן יִחוּה אֶתְם מִשָּׁם עַל־פְּנֵי
כָל־הָאָרֶץ וַיַּחֲדְלוּ לְבִנְתֵי הָעִיר :
ט עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בְּכָל כִּי־שָׁם

רש"י

לֹא יִשְׁמַעוּ. זה שואל לבנה, וזה מציא טיט, וזה עומד עליו ופועל את מוחו: (ח) ויפין ה' אותם משם. נעולם הזה.

מה שאמרו 'פן נפוך' נתקיים עליהם. הוא שאמר שלמה (משלי י, כד) מגורת רשע היא תבואנו:

אור הבהיר

(ח) וַיִּפֶּן ה' אֶתְם מִשָּׁם. וזה היה עונשם בְּעוֹלָם הַזֶּה. ואף שבתחילה אמר ה' רק 'נִרְדָּה וְנִבְלָה שָׁם שְׁפָתֵם', והיתה הפצתם באה ממאליה, נאמר כאן בפירוש 'וַיִּפֶּן ה' אֶתְם יִרְאָה', ללמד שנענשו באותו דבר שחששו ממנו, ומה שִׁאֲמָרוּ 'פֶּן נִפְּוּ', נִתְקַיֵּם עֲלֵיהֶם, שהפיצם ה' על פני כל הארץ. והוא הדבר שִׁאֲמָרוּ שְׁלֹמֹה המלך (משלי י, כד) 'מִגּוֹרֵת רָשָׁע הִיא תְּבוֹאֲנוּ', ולכאורה תיבת 'היא' מיותרת, אלא בא לומר, שהפחד עצמו שפּוֹחַד הרשע מדבר מסוים, הוא הסיבה לכך שאכן יבוא עליו דבר זה עצמו כעונש יִרְאָה: (ט) וּמִשָּׁם הִפִּיצָם. כיון שכבר נאמר 'ויפין ה' אותם' לשם מה הוסיפה התורה וכתבה 'ומשם הפיצם יִרְאָה', אלא כאן ללמד הכתוב שְׁאֵין לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא. ולכאורה יש לתמוה, וְכִי אֵי

זו עבירה קשה יותר, של דור המבול או של דור הפלגה, והרי לכאורה של דור הפלגה, שהרי אֵלֹו - אנשי דור המבול לֹא פָּשְׁטוּ יָד לַכַּפּוֹר בְּעֶקֶר, אלא היו גוזלים זה מזה, וְאֵלֹו - אנשי דור הפלגה פָּשְׁטוּ יָד לַכַּפּוֹר בְּעֶקֶר, כביכול לְהִלָּחֵם בּו - בה', והיה ראוי שעונשם של דור הפלגה יהיה גדול יותר, ובאמת לא אירע כן, אלא אֵלֹו - דור המבול נִשְׁטַפּוּ בְּמֵי המבול ואבדו מן העולם, וְאֵלֹו אֵלֹו - אנשי דור הפלגה, לֹא נִאֲבְדוּ מִן הָעוֹלָם יִרְאָה. אֵלֹא הִטַּעַם לָכֵן הוּא, שְׁדוֹר המבול הָיוּ גִזְלִינִים, וְהָיְתָה מְרִיבָה בֵּינֵיהֶם, לָכֵן נִאֲבְדוּ מִן הָעוֹלָם. וְאֵלֹו - דור הפלגה הָיוּ נוֹהֲגִים אֲהֲבָה וְרִיעוּת בֵּינֵיהֶם, שִׁנְאָמוּ שְׁפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים. לְמַדָּת שְׁשִׁנְאוּי המחלוקת, וְגָדוֹל הַשְּׁלוֹם:

הערות וציונים

רלא. רא"ם, גור אוריה. אמנם בבאר בשדה ביאר שהדיוק הוא מלשון 'משם', והרי פשוט שהופצו מהמקום שהיו שם, ומדוע הוצרך הכתוב לומר זאת, אלא כדי לדרוש 'משם' היינו מאותו פחד שהיה להם שמה יופצו על פני כל הארץ, מחמת כן נענשו בכך שאכן הפיצם ה' על פני כל הארץ. רלב. באר בשדה. רא"ם. רלד. לא כתב רש"י 'ואלו לא נשטפו', כיון שמכך שלא נשטפו אין כל ראייה, שהרי נשבע ה' שלא יביא מבול לעולם, ואף אם היו בעלי מחלוקת לא היה ה' שוטפם, אלא הראיה היא מכך שלא אבדו כלל מהעולם, אף לא בדרך אחרת, והוא מפני שהיה שלום ביניהם. ספר הזכרון.

בְּלִבִּיל יִי לִישָׁן כָּל אֲרָעָא
 וּמִתְמָן בְּדִרְגוֹן יִי עַל אֲפִי
 כָּל אֲרָעָא: י אֵלִין תּוֹלְדַת
 שֵׁם שֵׁם בִּר מָאָה שְׁנִין
 וְאוֹלִיד יִת אֲרַפְכָּשָׁד
 תַּרְתִּין שְׁנִין בְּתַר טוֹפְנָא:
 יא וְחֵיא שֵׁם בְּתַר דְּאוֹלִיד
 יִת אֲרַפְכָּשָׁד חֲמֵשׁ מָאָה
 שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן:
 יב וְאַרְפְּכָשָׁד חֵיא תַלְתִּין
 וְחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יִת
 שְׁלַח: יג וְחֵיא אֲרַפְכָּשָׁד
 בְּתַר דְּאוֹלִיד יִת שְׁלַח
 אַרְבַּע מָאָה וּתְלַת שְׁנִין
 וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן:

בְּלִי יְהוָה שְׁפַת כָּל־הָאָרֶץ וּמִשָּׁם
 הִפִּיצָם יְהוָה עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ: פ
 י אֱלֹהֵהּ תּוֹלְדַת נֶשֶׁם נֶשֶׁם בֶּן־מֵאֵת
 שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁד שְׁנַתִּים
 אַחֲרֵי הַמְּבּוּל: יא וַיְחִי־נֶשֶׁם אַחֲרֵי
 הוֹלִידוֹ אֶת־אַרְפַּכְשָׁד חֲמִישׁ
 מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ס
 יב וְאַרְפַּכְשָׁד חֵי חֲמִישׁ וַיְשָׁלֵשׁ
 שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שֵׁלַח: יג וַיְחִי
 אַרְפַּכְשָׁד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁלַח
 שְׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ס

רש"י

מריצה ציניהם [לכך נאצדו], ואלו היו נוהגים
 אהבה וריעות ציניהם, שנאמר (פסוק 6) שפה אחת
 ודברים אחדים, למדת ששנאוי הממלוקת וגדול
 השלוש: (י) שם בן מאת שנה. כשהוליד
 את ארפכשד שנחם אחר המבול:

(ט) ומשם הפיצם. למד שאין להם חלק
 לעולם הבא. וכי אי זו קשה, של דור המבול או של
 דור הפלגה, אלו לא פשטו יד צעיקר, ואלו פשטו
 יד צעיקר להלחם בו, ואלו נשטפו ואלו לא נאצדו
 מן העולם. אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה

אור הבהיר

שנה, וגם הוליד את ארפכשד שנתיים אחר המבול,
 אלא הכל דבר אחד, שהיה בן מאה שנה כשהוליד
 את ארפכשד, והיה זה שנתיים אחר המבול וליה:

(י) שם בן מאת שנה וַיּוֹלֶד אֶת אֲרַפְכָּשָׁד
 שְׁנַתִּים אַחֲרֵי הַמְּבּוּל. אין הכוונה לשני ענינים
 ושני זמנים שונים, שבזמן אחד היה שם בן מאה

י וְשָׁלַח חֵי תְּלָתִין שָׁנִין
 וְאוֹלִיד יֵת עֶבֶר: טו וַחֲזָא
 שְׁלַח בְּתֵר דְּאוֹלִיד יֵת
 עֶבֶר אַרְבַּע מָאָה וּתְלָת
 שָׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן:
 טז וַחֲזָא עֶבֶר תְּלָתִין
 וְאַרְבַּע שָׁנִין וְאוֹלִיד יֵת
 פִּלֵּג: יז וַחֲזָא עֶבֶר בְּתֵר
 דְּאוֹלִיד יֵת פִּלֵּג אַרְבַּע
 מָאָה וּתְלָתִין שָׁנִין
 וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן:
 יח וַחֲזָא פִלֵּג תְּלָתִין שָׁנִין
 וְאוֹלִיד יֵת רַעֵו: יט וַחֲזָא
 פִּלֵּג בְּתֵר דְּאוֹלִיד יֵת רַעֵו
 מָאֲתָן וּתְשַׁע שָׁנִין וְאוֹלִיד
 בְּנִין וּבָנָן: כ וַחֲזָא רַעֵו
 תְּלָתִין וּתְרַתִּין שָׁנִין
 וְאוֹלִיד יֵת שְׂרוּג: כא וַחֲזָא
 רַעֵו בְּתֵר דְּאוֹלִיד יֵת
 שְׂרוּג מָאֲתָן וּשְׁבַע שָׁנִין
 וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן:
 כב וַחֲזָא שְׂרוּג תְּלָתִין
 שָׁנִין וְאוֹלִיד יֵת נַחֲוֹר:
 כג וַחֲזָא שְׂרוּג בְּתֵר
 דְּאוֹלִיד יֵת נַחֲוֹר מָאֲתָן
 שָׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן:

י וְשָׁלַח חֵי שְׁלָשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלִד
 אֶת־עֶבֶר: טו וַיְחִי־שָׁלַח אַחֲרֵי
 הוֹלִידוֹ אֶת־עֶבֶר שְׁלָשׁ שָׁנִים
 וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלִד בָּנִים
 וּבָנוֹת: טז וַיְחִי־עֶבֶר אַרְבַּע
 וּשְׁלָשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלִד אֶת־פִּלֵּג:
 יז וַיְחִי־עֶבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
 פִּלֵּג שְׁלָשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת
 שָׁנָה וַיּוֹלִד בָּנִים וּבָנוֹת: יח וַיְחִי־
 פִּלֵּג שְׁלָשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלִד אֶת־
 רַעֵו: יט וַיְחִי־פִלֵּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
 אֶת־רַעֵו תְּשַׁע שָׁנִים וּמֵאֲתָם
 שָׁנָה וַיּוֹלִד בָּנִים וּבָנוֹת: כ וַיְחִי
 רַעֵו שְׁתֵּים וּשְׁלָשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלִד
 אֶת־שְׂרוּג: כא וַיְחִי רַעֵו אַחֲרֵי
 הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים
 וּמֵאֲתָם שָׁנָה וַיּוֹלִד בָּנִים
 וּבָנוֹת: כב וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלָשִׁים
 שָׁנָה וַיּוֹלִד אֶת־נַחֲוֹר: כג וַיְחִי שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
 אֶת־נַחֲוֹר מֵאֲתָם שָׁנָה וַיּוֹלִד בָּנִים וּבָנוֹת: כד

כר וַיְחִי נַחֲזֹר תַשַּׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה
וַתַּשַּׁע שָׁנִין וְאוֹלִיד יֵת
תָּרַח: כה וַיְחִי נַחֲזֹר בְּתֶר
דְּאוֹלִיד יֵת תָּרַח מֵאָה
וַתַּשַּׁע עֶשְׂרִי שָׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבָנָן: כו וַיְחִי תָּרַח
שְׁבַעֲצִין שָׁנִין וְאוֹלִיד יֵת
אַבְרָם יֵת נַחֲזֹר וְיֵת הָרָן:
כו וְאַלְיִן תּוֹלְדֵת תָּרַח
תָּרַח אוֹלִיד יֵת אַבְרָם יֵת
נַחֲזֹר וְיֵת הָרָן וְהָרָן
אוֹלִיד יֵת לוֹט: כח וּמִית
הָרָן עַל אִפִּי תָּרַח אֲבוּהִי
בְּאָרַע יִלְדוּתִיהָ בְּאוֹר
דְּכִסְדָּאִי:

כר וַיְחִי נַחֲזֹר תַשַּׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה
וַיִּוֹלֶד אֶת-תָּרַח: כה וַיְחִי נַחֲזֹר אַחֲרָי
הוֹלִידוּ אֶת-תָּרַח תַשַּׁע-עֶשְׂרֵה
שָׁנָה וּמֵאָה שָׁנָה וַיִּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת: ס כו וַיְחִי-תָּרַח שְׁבַעֲצִים שָׁנָה
וַיִּוֹלֶד אֶת-אַבְרָם אֶת-נַחֲזֹר וְאֶת-
הָרָן: כו וְאַלְהָה תּוֹלְדֵת תָּרַח תָּרַח
הוֹלִיד אֶת-אַבְרָם אֶת-נַחֲזֹר וְאֶת-
הָרָן וְהָרָן הוֹלִיד אֶת-לֹוט: כח וַיָּמָת
הָרָן עַל-פְּנֵי תָּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ
מִזְרַתּוֹ בְּאוֹר בְּשָׂדִים:

רש"י

(כח) עַל פְּנֵי תָּרַח אָבִיו. נח"י אָבִיו (נ"ר לם, יג). ומדרש-אגדה אומר שעלידי אָבִיו מת. שקבל תרח

אור הבהיר

(כח) עַל פְּנֵי תָּרַח אָבִיו. 'על פני' היינו כמו הוצרכה התורה לומר זאת ר"ל, כיון ש'על פני
'לפני', שמת בנח"י תרח אָבִיו, וראהו אביו תרח' היינו כמו 'מפני תרח אביו' ר"ל, ללמד ש'על
במיתתו. ומדרש אגדה יש אומרים מדוע יד' תרח אָבִיו מת הרן, ש'קבל' [-שהתלונן] תרח

הערות וציונים

רלו. רא"ם וגור אריה. אמנם במשכיל לדוד ביאר שכונות רש"י לומר שיש חילוק בין לשון 'יוולד את ארפכשד' האמורה בפסוק זה, לבין הלשונות הדומים שנאמרו בשאר הפסוקים, שבלל מקום שנאמר 'יוולד את פלוג' הכוונה שהוא הנוול ראשון, ואחר כך נולדו שאר הבנים, ואילו כאן אי אפשר לומר כן, שהרי ארפכשד היה הבן השלישי של שם, שנאמר לעיל (י כב) 'בני שם עֵילִם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשָׁד וְלוֹד וְאָדָם', הרי שארפכשד הוא השלישי בבני שם, והוזכר כאן בפני עצמו כדי להודיע את סדר היחס ממנו ועד אברהם, ולכן פירש רש"י את הפסוק כך, שם היה בן מאה שנה כשהוליד את ארפכשד שהוא השלישי שבבניו, והיה זה שנתיים אחר המבול, שבאותם שנתיים הוליד את עֵילִם ואשור הגדולים מארפכשד. רלו. ותיבת 'על' היא במקום האות ב"ל, כמו שנאמר 'על חרבך תחיה', והיינו 'בחרבך תחיה', ונמצא ש'על פני' היינו כמו 'בפני', והכוונה היא שמת בסיבתו של תרח, וכעין מה שנאמר (שמות ט יח) 'והר סיני עָשָׂן קָלוּ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָדָה עָלָיו ה' בָּאֵשׁ', וזו נתינת טעם לכך שההר עשן כולו מחמת שירד עליו ה' באש. רא"ם.

מפטיר כט וְנָסִיב אֲבָרָם וְנָחֹר לְהֹן נָשִׁין שׁוּם אֶתֶת אֲבָרָם שָׂרִי וְשׁוּם אֶתֶת נָחֹר מְלֶכָה בֶּת הָרֵן

כט וַיִּקַּח אֲבָרָם וְנָחֹר לָהֶם נָשִׁים אֵשֶׁת-אֲבָרָם שָׂרִי וְשֵׁם אֵשֶׁת-נָחֹר מְלֶכָה בֶּת-הָרֵן

רש"י

פירש 'אור' - צקעה, וכן צאורים כבדו ה' (ישעיה נד, טו), וכן מאורות לפעונוי (שם יא, ט). כל חור וצקע עמוק קרוי 'אור':

מפטיר (כט) יסבדה. זו שרה, על שם שסוכה צרות-הקודש, ושהכל סוכין ציפיה; ועוד, 'סכה' לשון נסיכות, כמו 'שרה' לשון שררה:

על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את כלמיו, והשליכו לכבשן האש, והרן יושב ואומר בלבו, 'אם אברם נולח אני משלו'. וכשינצל אברם אמרו לו להרן 'משל מי אתה', אמר להם הרן 'משל אברם אני'; השליכוהו לכבשן האש ונשרף. וזהו אור בשדים. ומנחם (מחברת, אר)

אור הבהיר

והיינו ארץ כשדים שהיא בקעה עמוקה רלט. וכן מתפרש הפסוק (ישעיה כד טו) 'בְּאֵרִים כְּבֹד ה'', שבעמקים ובנקיקי הסלעים יכבדו את ה'. וכן יש לפרש את הפסוק (שם יא ח) 'מְאֹרֹת צַפְעֹנִי', שזהו חור שהנחש מתחבא בתוכו. הרי שכל חור וצקע עמוק קרוי 'אור':

מפטיר (כט) יסבדה. זו שרה, שהרי נמנו בבנות הרן רק מלכה ויסכה, ושרה גם כן היתה בתו של הרן ולא נמנתה בפירוש ימ, ובהכרח שהיא המכונה 'יסכה' ימא על שם שסוכה - מביטה ורואה ברוח הקודש, ועל שם שהכל סוכין - מתבוננים בנפיה. ועוד ביאור לכך ששרה מכונה בשם זה, לפי שהם שמות המורים על אותות ענין ימ, ש'סכה' הוא לשון נסיכות ומלוכה, והיינו כמו ש'שרה' זו לשון שררה:

על אברם בנו לפני נמרוד, על שכתת אברם את צלמיו של תרח, ומחמת כן השליכו נמרוד לאברם לכבשן האש, והרן אחי אברם היה יושב ואומר בלבו, אם אברם נוצח, שאין האש שולטת בו, אני אומר שאני משלו, ואם נמרוד נוצח, שישרף אברם, אני אומר שאני משלו. וכשינצל אברם מהאש אמרו לו להרן משל מי אתה, אמר להם הרן משל אברם אני. השליכוהו לכבשן האש, ונשרף, וזהו 'אור בשדים' המוזכר בפסוק להלן (טו ז) 'אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים', ואף ש'כשדים' זהו שם המקום (על שם 'כשד' (להלן כב כב)), אך 'אור' הוא מלשון אש ואור רלט. ומנחם (מחברת, אר) פרש את תיבת 'אור' באופן אחר, מלשון צקעה,

הערות וצינים

רלט. נחלת יעקב. רמ. שהרי אמר אברהם על שרה 'וגם אִמְנָה אֶחָתִי בֵּת אֲבִי הִיא אֵךְ לֹא בֵּת אִמִּי וְתָתִי לִי לְאִשָּׁה', ובודאי לא היתה בת תרח עצמו שאם כן היתה נמנית בין צאצאיו של תרח, וגם לא היה הכתוב מכנה אותה 'כשרי כלתו' אלא כשרי בתו. באר בשדה. רמא. רמא"ם, שפתי חכמים. והמחר"ל (חידיושי אגדות, סנהדרין סט: ד"ה יסכה) כתב שלא יתכן שמונו לעיל רק את מלכה ויסכה ולא מנו את שרה, שהרי אם כן זהו גנאי לשרה, שמיים להרן את מלכה ויסכה ולא אותה, אלא ודאי שבא לייחס את הרן לשרה, שהוא אביה של האשה החשובה הסוכה ברוח הקודש. רמב. שפתי חכמים.

אָבוּהָא דְּמַלְכָּה וְאַבוּהָא
דִּי־סִפְּהָ: ל וְהָוֹת שְׂרִי
עֶקְרָא לִית לָהּ וְלֹד:
לא וּדְבַר תִּרְח יֵת אַבְרָם
בְּרִיָּה וְיֵת לוֹט בְּרִיָּה בְּרִיָּה
בְּרִיָּה וְיֵת שְׂרִי כְּלִתִּיָּה
אֶתְת אַבְרָם בְּרִיָּה וְנִפְקוּ
עֲמָהוֹן מֵאוּר דְּכִסְדָּאִי
לְמִיזַל לְאַרְעָא דְּכַנְעַן
וְאַתּוּ עַד חָרָן וְיִתִּיבוּ
תִּמְן: לָב וְהָוֹ יוֹמֵי תִרְח
מֵאֶתְנַן וְחֲמֵשׁ שָׁנִין וּמִית
תִּרְח בְּחָרָן:

אֲבִי־מַלְכָּה וְאֲבִי יִסְכָּה: ל וְתִהְיֶה
שְׂרִי עֶקְרָה אֵין לָהּ וְלֹד: לא וְיִלְכָּח
תִּרְח אֶת־אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט
בְּן־חָרָן בְּן־בְּנוֹ וְאֶת שְׂרִי כְּלָתוֹ
אִשְׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אֹתָם
מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אֶרֶצָה כְּנַעַן
וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם: לָב וַיְהִי
יְמֵי־תִרְח חֲמִישׁ שָׁנִים וּמָאֲתָנִים
שָׁנָה וַיָּמָת תִּרְח בְּחָרָן: פ

קנו פסוקים, בצלאל סימן, אב"י יסכ"ה לו"ט סימן.

רש"י

(לא) וַיֵּצְאוּ אֹתָם. ויאלו תרם ואזרם עס לוט
וסרי: (ב) וַיָּמָת תִּרְח בְּחָרָן. לאחר שיכל

(ג) וַיָּמָת תִּרְח בְּחָרָן. אף שנשמוכו הפסוקים זה
לזה, אין הכוונה שמיד כאשר הגיעו לחרן מות שם
תרח, אלא היה זה זמן רב לאחר מכן, לאחר
שִׁיֵּצְאוּ אַבְרָם מִחָרָן וְכָאֵל לְאַרְצָא כְּנַעַן, וְהָיָה אַבְרָם
שָׁם - בְּחָרָן יוֹתֵר מִשְׁשִׁים שָׁנָה, וְהָרָאִיָּה
לָכֵךְ, שְׁהָרִי כְּתִיב לְהֵלֵךְ (יב ד) 'וְאַבְרָם בֶּן

(לא) וַיֵּצְאוּ אֹתָם. נאמר בפסוק שתרח לקח את
אברם, לוט, ושרי, ועל כך נאמר גם 'ויצאו'
בלשון רבים וגם 'איתם' בלשון רבים רמז, ויש
לפרש שלשון 'ויצאו' נאמרה על תִּרְח וְאַבְרָם,
שהם היו עיקר היציאה רמז, ולשון 'איתם' היינו
שיצאו עִם לוֹט וְשְׂרִי, שנטפלו אליהם:

הערות וציגונים

רמז. רא"ם, גור אריה. רמז. רא"ם, גור אריה. ואף שנאמר לעיל (פסוק לא) 'ויקח תרח את אברם בן לוט בן חרן בן
בנו ואת שרי כלתו אשת אברם בן', ומשמע שתרח היה המוציא לבדו, זהו מפני שאברהם חלק כבוד לאביו להחשיבו
כאילו הוא לבדו הוציאם. נחלת יעקב.

חמש שנים ושבעים שנה צללתי מחרן, וחרח בן שבעים שנה היה כשנולד אברהם (ועיל פסוק יז), הרי קמ"ה לחרח; כשיצא אברהם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה. וולמה הקדים הכתוב מיתתו של חרח ליציאתו של אברהם? שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברהם את כבוד אביו,

חֲמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מִחֶרֶן, וְנֹאמַר לְעֵיל (פסוק כו) **וַיְהִי תָרַח שִׁבְעִים שָׁנָה וַיֻּלֵּד אֶת אַבְרָם אֶת נְחוֹר וְאֶת הָרָן,** וְנִמְצָא שֶׁתָּרַח בֶּן שִׁבְעִים שָׁנָה הָיָה כְּשִׁנּוּלֵד אַבְרָם, וְאִבְרָם יֵצֵא מִחֶרֶן כְּשֶׁהָיָה בֶן שִׁבְעִים וְחֲמֵשׁ שָׁנָה, הָרִי מֵאָה אַרְבָּעִים וְחֲמֵשׁ שָׁנָה לְתָרַח כְּשִׁינְצֵא אַבְרָם מִחֶרֶן, וְעַד־כֵּן נִשְׁאָרוּ מִשְׁנֻתָיו שֶׁל תָּרַח הֶרְבֵּה, שֶׁהָיָה נֹאמַר **וַיְהִי יְמֵי תָרַח חֲמֵשׁ שָׁנִים וְקָמָתִים שָׁנָה,** הָרִי שְׁחִי תָרַח שְׁשִׁים שָׁנָה אַחֲרֵי שִׁינְצֵא אַבְרָם מִחֶרֶן רמ"ה. וְלָמָּה הִקְדִּים הַכְּתוּב אֶת עֵינֵי מִיתָתוֹ שֶׁל תָּרַח לִיצִיאוֹתָו שֶׁל אַבְרָם, שֶׁלֹּא יֵהָא הַדְּבָר

רמז. ואמנם לעיל כתב רש"י שנשארו משנותיו 'יותר משישים שנה', וכתב בבאר בשדה שזהו לפי מה שמבואר במדרש ורבה שהיו אלו שישים וחמש שנה, ובפירש"י על המדרש שם מבואר שיצא תרח פעמיים מחוק, ומציאותו הראשונה עד מותו היו שישים וחמש שנה. ואמנם בקריי ראם כתב שהסתפק רש"י האם הם שנאמר לעיל (יא כו) 'וַיְחִי יִרְחָם בְּעֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם יוֹלָדָא אֲבָרָם אֵת נָחוֹל אֶת הָרָךְ הָיִינוּ שָׂאֵם הַתְּחִלָּה לִידֵתָם, וּלְפִי חֲשׁוֹנָא דֵּה אֲבָן נִשְׁמַר לְעֵשְׂרִים שָׁנִים עַד שֶׁנִּשְׁמַר מַהֲלִכֵת שָׁנָא וְעַד מִיתַת נָחוֹל, אִו שְׁכֻתָּהּ בִּן שְׁבַעִים שָׁנִים כְּכַר נוֹלָד וּלְפִי שְׁלֹשָׁתָם, וְנִמְצָא שְׂאֵרָם שְׁנוֹל רָאשׁוֹן נוֹלָד כִּשְׁהֵיא וְתַרְחָ בֶּן שְׁשִׁים וְחֲמֵשׁ לְעוֹר, וְלֹכַן לְעֵיל כְּתַב רִשְׁי' שנשארו לו יותר משישים שנה. **רמז.** ואף שהסיבה האמיתית שהלך אברהם היא כיון שצוה עליו ה' בפירוש (מקל יב א) 'קָךְ פֶּלֶךְ מֵאֲרֻכָּךְ וּמִמּוֹלֻדְךָ מִבֵּית אֲבִיךָ', מכל מקום להמון העם שאינם מאמינים בדברים אלו, שהיה התשובה על כך שיראו לפי פשוטות הפסוקים שמת תרח קודם, צריך ליציאת אברם. נחלת יעקב. ובבואר בשדה כתב שאמנם אף המון העם יבינו לפי חשבון הדברים שמת תרח רק אחרי יציאתו לפי אברם, מכל מקום נתיחה התשובה על פי המשך דברי רש"י, שרשעים בחייהם קרויים שמים, ולכן אמר לו ה' להתרחק מבית אביו כדי לפרוש מעבודתו עבודה זרה ולפרסם בעולם את שם ה'. **רמז.** לבוש האורה. **רמז.** ואמנם מבואר בדברי רש"י להלן (טו טו) ששתה חזר בתשובה, אך בזמן שעזב אברהם היה תרח עדיין רשע, ובגור אריה הוסיף, שרק בשעת מיתתו ממש נתנכסרו לו חטאיו, ונמצא שכל ימיו ממש עד סופם היה נחשב רשע, וקרי מות. **רמז.** ובכך בא רש"י ליישב מדוע נכתב בתורה מקום מיתתו של תרח, מה לא נכתב אצל אחרים. באר בשדה.

הפטר נח

הקשר שבין ההפטר לפרשה:

בפרשת נח אנו לומדים על המבול שהביא ה' לעולם, ולאחריו שבועת ה' שלא יבוא עוד מבול לעולם, בהקשר לכך תיקנו להפטיר בשבוע זה את הפטרת "רני ושמחי", בדברי ישעיהו הנביא (פרק נד) המתנבא על העתיד לבוא בגאולה העתידה בבנין ירושלים, ומזכיר את שבועת ה' לאחר המבול שלא להביא עוד מבול על הארץ, כך לא יקצוף עוד על ישראל לעתיד לבוא.

תוכן ההפטר:

בעוד בית המקדש קיים, כבר התנבא ישעיהו הנביא כמה נבואות על אשר יהיה בעת חורבן הבית וגלות ישראל, וגן בדברי נחמה על אשר יהיה לאחר הגלות בעת הגאולה העתידה. גם בהפטר זה מרחיב ישעיהו הנביא בדברי נחמה שאחרי כל הגלות, ירחם ה' על ישראל, ירושלים שוב תהיה בתפארתה ובגדולתה, ככבודה ובהדרתה, והקב"ה שעזב את ישראל ברגע קטן יקבץ אותם אל ירושלים ברחמים גדולים, וכשם שנשבע ה' שלא יביא עוד מבול לעולם, כך חסדי ה' בגאולה העתידה יהיו קיימים לנצח. לגאולה זו ולכבוד זה יזכו ישראל בזכות הצדקה, ואז לא יוכלו קום אומה ולשום לקום על ישראל בכלי מלחמה. בהמשך ההפטר בפרק נ"ה, ממשיך ישעיהו הנביא בדברי התעוררות לישראל לעסוק בתורה ולשמוע בקול ה' ובזכות זה יזכו לגאולה ולכבוד עולם.

מנהגי הקריאה בהפטר:

- קיימים חילוקי מנהגים בעדות ישראל באשר לקריאת הפטר זו בספר ישעיהו, פרק נ"ד:
 - למנהג הספרדים ועדות המזרח: מתחילים בפרק נ"ד מפסוק א' עד פסוק י' בלבד.
 - למנהג האשכנזים: מתחילים בפרק נ"ד פסוק א' עד סוף הפרק, וממשיכים בפרק נ"ה עד אחרי פסוק ה'.
 - למנהג קהילת קודש תימן-בלדי: ממשיכים בפרק נ"ה רק עד אחרי פסוק ג'.

(ישעיה פרק נד)

נִדְּא רְנִי עֲקֶרְתָּ לֹא יִלְדָּה פִּצְחִי רְנָה וְצִהְלִי לֹא־תִלָּה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֶמָה מִבְּנֵי בְּעוֹלָה
אָמַר יְהוָה: ב הֲרִחִיבִי | מְקוֹם אֶהְיֶה וִירֵיעוֹת מִשְׁבְּנוֹתֶיךָ יִטּוּ אֶל־תַּחֲשׁוֹכֵי הָאֲרִיכִי מִיִּתְרֶיךָ
וּיִתְרֶיךָ תִּחְיֶי: ג כִּי־יִמֵּן וְשִׁמְאוֹל תִּפְרָצִי וְזֶרַעַךָ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נִשְׁמָוֹת וַיִּשְׁבּוּ:
ד אֶל־תִּירָאִי כִּי־לֹא תִבּוֹשִׁי וְאֶל־תִּבְלָמִי כִּי לֹא תִחַפְּרִי כִּי בִשֵּׁת עֲלֻמֶיךָ תִּשְׁפָּחִי וְחִרְפַּת
אֲלֻמְנוֹתֶיךָ לֹא תִזְכָּרֶי־עוֹד: ה כִּי בַעֲלִיל עֲשִׂיךָ יְהוָה צָבָאוֹת שְׁמוֹ וְנֶאֱלַךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקְרָא: ו כִּי־כֹאשָׁה עֲזוּבָה וְעֹזֵבָת רֹחַ קְרָאךָ יְהוָה וַאֲשֶׁת נְעוּרִים כִּי
תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהֶיךָ: ז בְּרַגַע קָמָן עֲזוּבָתֶיךָ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֶקְבָּצֶךָ: ח בִּשְׁצָף קָצָף
הִסְתַּתֵּתִי פָנַי רָגַע מִמֶּךָ וּבְחֶסֶד עֲלִים רַחֲמֶיךָ אָמַר נֶאֱלַךְ יְהוָה: ט כִּי־מִי נָח זֹאת לִי

הפטרת נח

קנט

אֲשֶׁר נִשְׁפָּעַתִּי מֵעֶבֶר מִיִּנְחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ בֶּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקֶּצֶף עָלֶיךָ וּמִנְעַר־בָּדֶי: י כִּי הִתְרִים יִמּוּשׁוֹ וְהִנְבָּעוֹת תִּמּוּמִינָהּ וְחֶסֶד־י מֵאֲתָנֶךָ לֹא־יִמּוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תִמּוּט אֲמַר מִרְחֻמֶּךָ יְהוָה:

כאן מסיימין הספרדים, והאשכנזים ממשיכים:

י א עֲנִיה סַעֲרָה לֹא נִחַמָה הִנֵּה אֲנִכִּי מִרְבִּיץ בַּפּוֹךְ אֲבִנֶיךָ וְיִסְדֶּתִיךָ בַּסְפִּירִים: יב וְשִׁמְתִּי בְּדָבָר שְׁמִשְׁתִּיךָ וְשִׁעְרֶיךָ לְאֲבִנִי אֶקְדַּח וְכֹל־גְּבוּלֶךָ לְאֲבִנֵי־חֶפֶץ: יג וְכֹל־בְּנֶיךָ לְמוֹתֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בְּנֶיךָ: יד בַּצִּדְקָה תִּפְּוֹנְנִי רַחֲמֵי מַעֲשֶׂיךָ כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמַּחֲתָהּ כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלֶיךָ: טו הֵן גּוֹר יָגוּר אִפֶּס מֵאוֹתִי מִיִּגֵּר אֲתָנֶךָ עָלֶיךָ יְפֹל: טז הִנֵּה אֲנִכִּי בְּרֹאתִי חֲרֹשׁ נִפְלָא בְּאֵשׁ פָּחַם וּמוֹצִיא כָּלִי לְמַעֲשָׂהּוּ וְאֲנִכִּי בְּרֹאתִי מִשְׁחִית לְחֶבֶל: יז כָּל־בְּלִי יוֹצֵר עָלֶיךָ לֹא יִצְלַח וְכֹל־לְשׁוֹן תִּקְוָם־אֲתָנֶךָ לְמִשְׁפָּט תִּרְשִׁיעֵי זֹאת נִחַלְתָּ עֲבָדֵי יְהוָה וְצִדְקָתְךָ מֵאֲתִי נֹאס־יְהוָה: יח א הוּי כֹל־צֶמַח לְכוּ לָמוּס וְאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כֶּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וְאֵבְלוּ וְלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלֹא־כֶסֶף וּבְלֹא מַחִיר יֵין וְחֹלֶב: יט לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלֹא־לֶחֶם וַיִּגְיַעְכֶּם בְּלֹא לְשַׁבְּעָה שְׁמָעוּ שְׁמָעוּ אֵלַי וְאֵבְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנֶּג בְּדִשָּׁן נִפְשְׁכֶם: כ הִמּוּ אֲזֻנְכֶם וְלְכוּ אֵלַי שְׁמָעוּ וְתִחַי נִפְשְׁכֶם וְאִכְרַתְהָ לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חֲסִדֵי דוֹד הַנְּאֻמִּים: כא הֵן עַד לְאוֹמִים נִתְּתוּ נְגִיד וּמִצְוָה לְאֻמִּים: כב הֵן גֹּי לֹא־תִדְעַל תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יִדְעוּךָ אֵלֶיךָ יִרְצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְרֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פִאָרְךָ:

וְשִׁנַּנְתֶּם

שִׁיחֵו דְּבָרֵי תוֹרָה מְחַדָּדִים בְּפִיךָ

עם סיום הלימוד היומי הקבוע

בחן את עצמך אם למדת ועיינת היטב

ובכך תזכה להנחיל את הלימוד בקרבך כקנין נצחי לחיי תורה!

את המבחנים ניתן לערוך בקו 'קול התורה' או בנדרים+

מבחני הסיכום על הלימוד היומי פרשת נח

יום ראשון, א' דראש חודש מרחשון:

- א. וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ - מהי לשון וַתִּשְׁחַת?
- ב. עָשָׂה לָךְ תַּבַּת עֲצֵי גֹפֶר - מדוע דוקא מנין עץ זה?
- ג. מהי כוונת הפסוק וַתִּתְּחַתֵּם שָׁנִים וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ?
- ד. להיכן נגנערו מתי המבול?
- ה. שָׁנִים מִכֹּל תִּבְיָא אֶל הַתֵּבָה - לדברי רש"י, מדוע נאמר 'שָׁנִים מִכֹּל' הלא מהטהורים הביא שבעה?

יום שני, ב' דראש חודש מרחשון:

- א. כִּי אֶתָּךְ רָאִיתִי צָדִיק - מדוע כאן לא נאמר 'צָדִיק תָּמִים'?
- ב. כמה באו לתיבה ממיני העופות?
- ג. וַיַּעַשׂ נֹחַ כָּכָל אֲשֶׁר צִוָּהוּ ה' - לדברי רש"י, מהי עשייה זו?
- ד. מתי התחיל המבול ביום או בלילה?
- ה. כיצד הגין ה' על התיבה שלא ישברוה בני דורו של נח?

יום שלישי, ב' מרחשון:

- א. מה נתמעט מ'מכל אֲשֶׁר בְּחִרְבָּה מֵתוֹ'?
- ב. וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ, - מדוע נזכר כאן שם 'אלוקים' המורה על מידת הדין?
- ג. וַיִּשְׁכּוּ הַמַּיִם, מהו לשון וַיִּשְׁכּוּ?
- ד. וַתִּנָּח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי, שביעי למה?
- ה. 'עד תִּחְדָּשׁ הָעֵשִׂירִי, בְּעֵשִׂרִי בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ נִרְאוּ רָאשֵׁי הַהָרִים, עשירי למה?

יום רביעי, ג' מרחשון:

- א. 'ובְּכֹל הַרְמֵשׁ הַרְמֵשׁ עַל הָאָרֶץ הִצָּא אֶתָּה, הַכְּתִיב 'הוּצֵא' וְהִקְרִי 'הוּצֵא', מִהוּ הַהִבְדֵּל בִּינֵיהֶם?
- ב. "לֹא אֶסֶף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאֲדָמָה וְגו' וְלֹא אֶסֶף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי", לְדַבְרֵי רִש"י מְדוּעַ נִכְפַּל 'לֹא אוֹסִיף'?
- ג. אֵלּוּ חוֹדְשִׁים הֵם ה'קִיץ'?
- ד. 'וַיּוֹם וַלֵּילָה לֹא יִשְׁבַּתוּ, מְדוּעַ בְּזִמְנָה הַמְּבּוּל לֹא הָיָה נִיכָר בֵּין יוֹם לַלַּיְלָה?
- ה. אִיזָה אִיסוּר נִלְמַד מִהַפְסוֹק 'אֶךָ בְּשָׁר בְּנִפְשׁוֹ דָּמּוּ לֹא תֹאכְלוּ'?

יום חמישי, ד' מרחשון:

- א. "מִכָּל יִצְאֵי הַתֵּבָה לְכָל חַיַּת הָאָרֶץ" - מִה נִתְרַבָּה מ'לְכָל חַיַּת הָאָרֶץ'?
- ב. מִה פִּירוּשׁ הַמִּיָּלִים 'וְהִקְמַתִי אֶת בְּרִיתִי'?
- ג. 'אֲשֶׁר אֶתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם' - מְדוּעַ נִכְתַּב 'דֹּרֹת' בְּכַתִּיב חֲסָר?
- ד. 'בֵּין אֱלֹקִים וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה' - מְדוּעַ נֶאֱמַר בִּלְשׁוֹן נִסְתָּר וְלֹא נֶאֱמַר 'בֵּינִי וּבֵין נֶפֶשׁ חַיָּה'?
- ה. 'זֹאת אוֹת הַבְּרִית' מְדוּעַ אִמַּר הַכְּתוּב לִשׁוֹן 'זֹאת'?

יום שישי ערב שבת קודש, ה' מרחשון:

- א. וַיַּחֵל נָח אִישׁ אִישׁ הָאֲדָמָה, לְדַבְרֵי רִש"י, מִהוּ לִשׁוֹן 'וַיַּחֵל'?
- ב. מִהֵיכָן הָיוּ לִנְח נְטִיעוֹת לִיטוּעַ כְּרֶם?
- ג. 'אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ בְּנֵי הַקֶּטֶן', מְדוּעַ נִזְכָּר כֹּאן שֶׁהָיָה הַקֶּטֶן?
- ד. מִהי כּוּוֹנֵת הַפֶּסֶק 'הוּא הַחֵל לְהִיָּת גִּבֹּר בְּאֶרֶץ'?
- ה. מִהי כּוּוֹנֵת הַפֶּסֶק 'מִן הָאָרֶץ הָיָה יִצָּא אֲשׁוּר'?

מוצאי שבת קודש, ו' מרחשון:

- א. מִה הֵם 'וְדִבְרֵי אֲחֵדִים' לְפִירוּשׁ הָרֵאשׁוֹן בְּרִש"י?
- ב. 'הִבֵּה וְלִבְנָה לְבָנִים' מִהוּ לִשׁוֹן 'הִבֵּה'?
- ג. לִמֵּה שִׁמּוּשׁ לֵהֶם הַחֲמוּר?
- ד. בְּאִיזוֹ טוֹבָה כִּפְרוּ דוֹר הַפִּלְגָּה?
- ה. כִּמֵּה שָׁנִים הָיָה אֲבִרְהָם אֲבִינוֹ בְּכַנְעַן קֹדֶם שֶׁמֶת תִּרַח אָבִיו?

מגוון מבחנים נוספים ושעשועי תורה

מחכים לך בקו 'קול התורה':

02-500-2018

מגוון שעשועי תורה:

- מבחן סיכום על הלימוד היומי
- מבחן שבועי בסיסי + עיוני
- מבחן שבועי על פשט בדרך רש"י והתרגום.
- יודעים את התורה
- מבחן 'להבין ולהשכיל'
- המסלול החדש למשנני התורה - חבורת
- 'דבקים בתורה'
- מחודדים
- קטן הידוע
- חקור דבר

הפסלול החדש ליודעי התורה והוגיה: 'חבורת' ד'צקים צתורה'

זכיה
ישירא
ללא
הגרלה!

שים לב! יש לנו חומר
בשצ'יך!

כך נראית הצבירה בארנק:

סכום בארנק	סך מבחנים בהצלחה
0 (השתתפות בהגרלות)	1-20
52.5 ₪	21
120 ₪	30
240 ₪	40
400 ₪	50
440 ₪	54
500 ₪	55

הקפיצה מסכום מתרחשת באופן אוטומטי
ברגע ההגעה למבחן זה: 21, 30, 40, 50-1
באפצעות הדפוס הרטואקטיבי.

תכנית הפלטות והפרסים:

תפול	סך מבחנים בהצלחה
כרטיס להגרלת ענק על עשרות פרסים יקרי ערך	10-19
כרטיס להגרלת ענק נוספת על עשרות פרסים יקרי ערך	20
25 ₪ לכל מבחן	21-29
4 ₪ לכל מבחן	30-39
6 ₪ לכל מבחן	40-49
8 ₪ לכל מבחן	50-54
60 בונוס ₪	55
סוגי פלטות: ללא הגרלה - 500 ₪	

מכל תשלום תשלומי
מבטאים על כל הפלטות
שצ'יך תשלומי תשלומי

מה?

מהות התוכנית והמבחן

בני חבורת יודעי ומשני התורה שבכתב. יוכלו להשתתף
בפעד מבחנים בסגנון שבועי מצטבר ופאנור, לשני ורדית
כל חפשה חופשי תורה על עוריים.

איך?

בבנה המבחן

בכל שבוע ייעד מבחן עם שאלה חדשה
על פרשת השבוע, הפתוחים לפרשיות הקודמות.
(לדוגמא: בראשית - שאלה 1, נו - 2 שאלות, דל - 3 שאלות.
עד לפרשת ויקרא מקסימום 25 שאלות שבועיות. החל מפרשת צו והלאה:
המבחן כולל 25 שאלות אקראיות המקיפות את כל הפרשיות שנלמדו מתחילת השנה)

למי?

תנאי הצטרפות לחבורת 'ד'צקים צתורה'

החבורה פיועדת עבור משני יודעי התורה הדבקים בתורה כפשוטו ובכשמות,
ועל כן להשתתפות בו מוגבלת לזומרים והנבונים הקבועים בלבד. וכדלהלן:
בפרשיות בראשית ונו: התוכנית פתוחה לכלם - כולם מוזמנים להצטרף!
מפרשת דל - דל והלאה: ההצטרפות מותנית לנבונים לכל הפחות 50 מבחנים בהצלחה

מי?

הזכאות להשתתפות במבחנים

- תנאי בסיס:
לימוד פרשת השבוע עם פירוש רש"י בקביעות
- ביצוע של לכהפ 5 מבחנים יומיים - מבחן שבועי אחד באותו שבוע - בהצלחה.
- זכאות להשתתפות:
חובת רציפות: צבירה של 4 שבועות רצופים שבהם לא היית זכאי להיבחן (עקב
שלא נעדרו מבחנים יומיים וכו') או שנכשלת במבחן - וחובל לנשיה מהתוכנית
- ציון עובר: 80% ופלה (דהיינו, במבחנים הראשונים בהם סך השאלות מועט,
דרשת הצלחה מלאה בתשובות כדי לעבור. לאחר 4 כשילותות רצופים במבחן,
תישלל הזכאות להשתתפות במבחנים).
- בחן שנשר מהתכנית מכל סיבה שהיא יוכל לחזור שנית ולהצטרף. בהתנת התנאים הכללי.

מתי?

ומני המבחן

המבחן פתוח מדי שבוע מיום חמישי בבוקר ועד יום שני בבוקר

איפה?

מיקום המבחן

מופיע בפוערת המבחנים בקול התורה ובגדרים - בקטגוריית ד'צקים צתורה
שימו לב - חבורת יודעי פתוח לזכאים בלבד
אם אינכם זכאים, יופיעו לכם בפוערת התנאים לזכאות

הפלטות ויחולקו אך ורק בסיום השנה | הפלטות יועברו באפצעות כרטיסי יתורה כרדי השווים ערך לכסף מוזמן לפיפוש באלפי חנויות

בראשית חשפון
בשצ'יך
נרא
העולם
מכלי תורה ומשני ישראלי תלמוד תורה

בראשית: זמן להאיר לעצמך את החיים ולהתחבר לתורה הקדושה
בלימודי יומי מתוק הקבוע של חופשי ורש"י.

02.500.20.18

TS025002018@GMAIL.COM

כל זה בשבילך!

מפעלות 'תורה שבכתב' בארץ הקודש

ידיעות | עדכונים | חדשות | הוספות
לכבוד התחלת לימוד המחזור הרביעי במפעלינו הקדוש - פרשת בראשית הבעל"ט

מתן שכרה בלדא

375 זכרים מדי חודש
בסך למעלה מ-56,000 ₪!

הצלת אמריקאים
לאמריקאים חתומים ישיבה גדולה

הגדלת חזקת דבר
פיחוד לקוראי
הגיליון השבועי
ע"ס 100 ₪
X 3 זכרים

הגדלת חזקת דבר
ע"ס 200 ₪ X 2 זכרים
הגדלת ידיעות את
התורה
ע"ס 150 ₪ X 2 זכרים
הגדלת מחזורי
ע"ס 50 ₪ X 4 זכרים

הגדלת ידעית
ע"ס 200 ₪ X 5 זכרים
הגדלת שבועית
ע"ס 500 ₪ X 5 זכרים
הגדלת בעונת שבועית -
לזכרים קבועים
ע"ס 100 ₪ X 5 זכרים
הגדלת בעונת חודשית
ע"ס 500 ₪ X 4 זכרים
הגדלת שבועי רש"י
ואתגולות
כך גדלת בעונת הפרשה
ע"ס 3 X 3 זכרים

הצלת אמריקאים
לחלומי ישיבה קטנה ילדים

קטע חודשי
ע"ס 50 ₪ X 3 זכרים
הגדלת נוספת בפיוחד
לפותרים בשולחן השבת
ע"ס כל הצעפחה
ע"ס 50 ₪ X 4 זכרים

הגדלת בעונת חודשית
נוספת בפיוחד לפותרים
בשולחן השבת
ע"ס כל הצעפחה
ע"ס 100 ₪ X 10 זכרים

הגדלת ידעית
ע"ס 50 ₪ X 3 זכרים
הגדלת שבועית
ע"ס 100 ₪ X 3 זכרים
הגדלת בעונת חודשית
ע"ס 100 ₪ X 3 זכרים
הגדלת בעונת שבועית
לזכרים קבועים
ע"ס 50 ₪ X 2 זכרים
הגדלת ידיעות את
התורה
ע"ס 50 ₪ X 2 זכרים
הגדלת מחזורי
ע"ס 50 ₪ X 2 זכרים

חורתך שעשועי

מקור דבר

חידה לפדנית בפרשת השבוע

ידיעות לא המורה

בקיאות בחפשה חופשי תורה

מחזוריים

שאלות פתוחות וחידורים על פרשת השבוע

חדש ייחודי - לשלוחן השבת הפשפפות:

קבון הידע - חידים נבחרים ופסוקי הפרשה

קו' קול התורה

מבחר שיעורי תורה:

סיכום יומי מומצא / שיעור יומי מורחב / שיעור שבועי מסכם
במבחן שפות ומעגלות בעברית / לשון הקודש / אדיש

אגף 'הצחור בחוריה'

מבחנות חוריה שנבחרו צהילה הישיבה הקדושה

מבחנות ייעודיים לחלומי הישיבה: פרטניים וחברתיים ע"ס חרוב
שד"ך עם חבורת התלמידה בהכיל הישיבות לעירית נבחרים
חיים | התקנת עמדות מבוחרים לפענושים | גדולות ייעודיות
כל ישיבה | פשוט שבועי על הגיליון השבועי לישיבה

מסלולי המבחנים

סיכום יומי

5 שאלות על חידומי הימי
1+ שאלות בנוס
ושנושם - חזרה על לימוד יום האתגול

מבחן שבועי - מסלול בסיסי

10 שאלות ידיעה על כל הפרשה
2+ שאלות בנוס
ידע - בקיאות בפרשת השבוע

מבחן שבועי - מסלול עיון

6 שאלות עיוניות מדויקת הפרשה

מבחן רש"י ומרגום

3 שאלות לזכרת הפשט ע"ס רש"י ואונקלוס
מבחן אפיקורא הפוך

מבחן מיוחד לקוראי הגיליון השבועי

לזכר והשכל
הבחן בעשירי הפשט של פירוש רש"י

המסלול החדש לידעי המורה והישיבה:
חבורת דברים בחוריה

מבחן שבועי מצטבר, פיוחד לשיעור התורה
בכל שבוע נבחרים על הפרשה החודשה
+ כל הפרשיות הקדושות משר כל השנה
הפרטים הפלאים - בפרשה הפיוחדות ולשולחן זה

ידיעה
על
התורה

מבחן ההואלה לאור

מבחן חוריה שנבחר

הפחת חזרי ע"ס חזיר | חבורות
הקונטרסים | מחרוזות חופש רש"י
המבחר בחפשה פיוחדות | ספרי
תורה שבכתב | וסד

הגיליון השבועי

ע"ס תוכן עשיר ופשוט על פרשת
השבוע עם פירוש רש"י וק
פופץ 70,000- עותקים, כולל מקורות
הפצה, 40-30 ע"ס דברי הארץ

מבחן
חדשי

המורה

ידיעות התורה שבכתב
וגם מבחן שירה בצורה

המורה

את השיכונים הייחיים
והמבחנים השבועיים

המורה

לזכר ארץ לימי
חופש ורש"י מדי יום

המורה

בפרשת קול התורה
או בנדרים וקולות

בראשית: וכן להאיר לנבצר את החיים ולהתחבר לתורה הקדושה
בלימוד יומי מבחן קבוע של חופש ורש"י

02.500.20.18

T5025002018@GMAIL.COM

תתחילו מזרח ראשית בשבת!

ותוסף

לדעת התורה שבכתב.
וגם בבית שכולה בגדה

הערך

את השירים והזמרים
והמבטאים השבועיים

התחבר

לפאות אלף ולפד
חמש ורשי" פד יום

הירשם

בפועל קול התורה
או בגרסא - וקריאת

בראשית: וכן להאיר לעינינו את החיים ולהתחבר לתורה הקדושה
בלימוד יומי פתוח הקבוע של חומש ורשי"י.

02.500.20.18

TS025002018@GMAIL.COM

